

Petre Gheorghe Bârlea
Raluca Felicia Toma
(Coordonatori)

Cultură și comunicare

**

Editura „Muzeul Literaturii Române”
este recunoscută de C.N.C.S.,
având categoria B.
Cod CNCS PN - II - ACRED - ED - 2012 - 0374

Ediție realizată de:

Petre Gheorghe Bârlea
Raluca Felicia Toma
Roxana Magdalena Bârlea
Constantin-Georgel Stoica
Marinușa Constantin

Corectură: Marinușa CONSTANTIN, Constantin-Georgel STOICA
Culegere computerizată: Marinușa CONSTANTIN, Dana Camelia DIACONU
Tehnoredactare: Constantin-Georgel STOICA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cultură și comunicare / Coordonatori: Petre Gheorghe Bârlea,
Raluca Felicia Toma
ISSN 2343-7782
București: Editura „Muzeul Literaturii Române” – 2015.
186 p.

Petre Gheorghe Bârlea
Raluca Felicia Toma
(Coordonatori)

Cultură și comunicare

Editura MLR

București, 2015

CUPRINS

I. PROBLEME DE LIMBĂ ȘI STIL

Dan-Laurențiu MANDĂ

Prefixarea negativă în limba română actuală /9

Elena Cătălina MUSCĂLOIU

Punctuația la optzeciști /14

Iuliana PĂȘTIN

Particularități sintactice ale limbajului românesc IT /19

Cristina-Adriana PERTEA

Diastratic, diatopic, diacronic în lexicul prozei narative a lui Liviu Rebreanu /26

Elena PUCHIANU

Aspecte lexico-semantice în Noul Testament de la Bălgrad /36

Constantin-Georgel STOICA

Interogațiile și taxonomia lui Bloom. O perspectivă pragmatico-didactică /42

Marinușa CONSTANTIN

Manifestări ale transferului lingvistic în româna literară veche. Calcul lingvistic /47

Yusuke SUMI

*Traducere și comentariu asupra lucrării **Fundamentum Linguae Zingaricae J.J.M. Koritschnyak. Anno 1806** /56*

Dana Camelia DIACONU

Validarea împrumuturilor lexicale I.T. în limba română /63

Anișoara COJOCARU

Cuantificarea spațiului și timpului în limbajul basmelor populare /71

Raluca LEONTE

Semnificațiile numelor proprii literare în opera lui Vasile Alecsandri /77

II. LIMBĂ, CULTURĂ ȘI COMUNICARE

Roxana-Magdalena BÂRLEA

*Particularități ale sistemului gramatical românesc. I.
Postpunerea articolului hotărât /85*

Simona NEGUȚ

*Locul complementelor circumstanțiale în limba română
contemporană /90*

Aurelia PETRE

Valențele sociale ale proverbelor /95

Corina SANDIUC

Dinamica semantică a termenilor marinărești românești /100

Adina Florica STANCIU

Jocul - metodă interactivă de predare/învățare/evaluare /107

Mariana TOCIA

*Problematika eticii și semioticii în comunicarea politică
electorală /110*

Alice TOMA

*Disocierea conceptelor matematice: arbore domeniial,
raționament deductiv și demonstrație /118*

Cecilia-Iuliana VÂRLAN

*Limbajul filosofic în versiunea românească a **Aforismelor** lui
A. Schopenhauer. Studiu de caz /129*

Mariana VÂRLAN

*Valori stilistico-pragmatice ale cliticelor personale „o” și „le”
în limba română /135*

- Andreea CARAMAN COJOCEA
Specificul comunicării didactice /141
- Raluca Felicia TOMA
*Conceptul de **înțelepciune** în Paremiile Biblice /147*
- Monica Daniela COROIU
Radioul – mijloc de propagandă în perioada 1944-1948 /154
- Camelia-Roxana LEPĂDAT
*Interpretări moderne ale textelor clasice – între
experimentalism și diletantism /163*
- Anda-Ligia ALECU
Discursul social-politic comunist în opera lui Marin Preda /169
- Florentina Olimpia AVRAM
*Valori și principii ale educației în țările scandinave și
influențele lor asupra învățământului românesc interbelic /178*
- Roxana-Magdalena BÂRLEA
Mitul soteriologic al americanilor în România postbelică / 183

I. PROBLEME DE LIMBĂ ȘI STIL

PREFIXAREA NEGATIVĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Dan-Laurențiu MANDĂ
mandalaur@yahoo.com

În cadrul clasei de afixe ale limbii române, prefixele de negare formează o categorie aparte, a cărei caracteristică o constituie marcarea opoziției negativ/pozitiv. Pe plan morfologic, acestea fac parte din sistemul derivării, iar pe plan semantic – din acela al antonimiei.

Deoarece sunt elemente distincte ale câmpului semantic negativ, la nivelul unității, prefixele acestea au, pe plan semantic, o funcție secundară de diferențiere, nuanțarea. Pe plan sintactic, prefixele de negare au ca funcție principală predicția negativă, care se manifestă prin tipuri specifice de derivare, iar încadrarea morfologică specializată se constituie ca funcție secundară de diferențiere.

Prin unirea celor două planuri, aceste prefixe se configurează într-un sistem ce are ca funcție negarea. Fiind membri ai sistemului, prefixele de negare sunt sinonime într-o concurență atenuată, care se supune condițiilor semantice și morfologice.

Mario Duma propune o clasificare a prefixelor negative, după cum urmează¹¹:

a) *a-*, *an-* arată negarea, prin absență (aici și în continuare: a caracteristicii specificate în rădăcină); *afon* (care nu poate distinge și reproduce corect sunetele, melodiile), *amoral* (fără morală, care nu recunoaște morala), *amorf* (fără formă), *anacronic* (care nu mai corespunde datelor, concepțiilor epocii la care se face referire), *analfabet*, *anhidru*, *anorganic*, *anormal*, *apatrid*, *asexual* (viețuitoare primitive, nediferențiate sexual), *asimetric*, *asincron*, *astenic*, *atemporal* (în afara timpului), *ateu* (care nu crede în existența lui Dumnezeu sau a vreunei alte divinități), *atipic*, *atrofia*;

b) *anti-* opusul, „contra”: *antiinflaționist*, *antitanc*, *antipatic* / *simpativ*, *antirabic*, *antiteză*, *antitermic*, *antistatism* (prevenirea și combaterea, în unele procese, a acumulării de electricitate statică și a efectelor acestei acumulări), *antifascist*;

c) *contra-* arată combaterea, opunerea, opoziția: *contraatac*, *contracandidat*, *contramandă* (a anula decizia de organizare a unui eveniment, adoptată anterior), *contraofensivă*, *contragreutate* (greutate balast care asigură echilibrul macaralelor și al altor dispozitive mecanice), *contrapiuliță* (piuliță care se strânge în sens opus față de cea alăturată, pentru asigurare contra deșurubării), *contrasens* (de circulație), *contradicție* (profundă și de durată, între două sau mai multe persoane, sisteme, legi, obiective, tendințe etc.) ≠ *contrazicere* (o persoană o contrazice pe alta în cadrul unei discuții, scrieri etc.), *contravântuiri* (garduri din lemn ce se pun lângă căi ferate, pentru a le feri de zăpada adusă de vânt);

¹¹ Mario Duma, 2007, *Ghid explicativ: prefixele și sufixele limbii române*, ediția online, București, p. 40.

d) *de-*, *des-*, *dis-* au, în general, același sens de „proces opus ca rezultat unui alt proces inițial obligatoriu”, dar *dis-* se apropie de *a-* printr-o nuanță privativă, iar *des-* are și înțelesul concret de „separare” (*demagnetizat, decorticat, dereglat, desfăcut, despăduri, descăpățâna, disfuncțional, disarmonic* etc); arată anularea/separarea sau este intrinsec negativ (*disjunge, dispreț, discerne*); *de-* mai exprimă anularea/separarea sau este intrinsec negativ (*desface, departaja*).

e) *i-* negare, prin încălcare, contrar: *irațional, ilegal, imoral* etc; *in-* neagă calitatea și exprimă calitatea opusă: *incredibil, insondabil, inabordabil, interminabil, inviolabilitate, instabilitate* etc;

f) *ne-* negare, sub orice aspect: *neclar, neconcludent, necorespunzător, nehotărât, nedeterminat, nepotabilă, nefiresc, neprofitabil, nerealist* etc. Are evoluții semantice diverse, datorită vechimii și puterii funcționale: *ne-* obiectiv, valoare generală (*nezidit*), *ne-* subiectiv (*nechemat, nevoie*), *ne-* superlativ (*nespus, nevisat, nemaivăzut*). Unele derivate au evoluat atât de diferit de temă, încât înțelesul lor nu mai este raportat la înțelesul termenilor nederivați (*nebun, necuratul*);

g) *non-* are gradul cel mai general și mai abstract de negare. Derivatul nu are înțeles de opoziție concretă, ci exprimă sfera largă, complementară noțiunii respective (*nonvaloare, nonconformist, nonsens* etc).

Ion Coteanu consideră că prefixul negativ comun pentru toate variantele limbii române este *ne*². De o mare productivitate, el formează adjective, substantive și, uneori, adverbe. Rolul lui fundamental este de a nega valoarea semantică a bazei, de exemplu: *adevăr-neadevăr, cinstit-necinstit, fumător-nefumător, noroc-nenoroc, șansă-neșansă*.

În afară de aceasta, el dă uneori valoare privativă derivatelor ca în *nesomn* (*o noapte de nesomn*), fapt lesne de înțeles, de vreme ce și formațiile cu prefixe privative pot desemna, în anumite situații, o idee negativă. Deosebirea esențială dintre ele constă în aceea că, pe când prefixul privativ presupune existența într-o formă oarecare a elementului de care este privat cineva sau ceva, cel negativ nu implică această condiție, cf.: *acoperit/descoperit/neacoperit/nedescoperit* sau *făcut/desfăcut/nefăcut/nedesfăcut, lipit/dezlipit/nelipit/nedezlipit, zăvorât/deszăvorât/nezăvorât* etc.; *o oală neacoperită* fiind oala căreia nu i s-a pus capac, pe când *o oală descoperită* este aceea căreia i s-a scos capacul³.

Din cauza productivității sale, *ne-* se adaugă la unele cuvinte pentru a nega o valoare oarecare a acestora, nu numai decât pe cea mai frecventă ori pe cea denotativă, de exemplu *nedrept* nu neagă pe *drept* în înțelesul de bază, ci în înțelesul moral, de aceea *nedrept* se opune în primul rând lui *just*. În același fel se explică *necurat*, care nu înseamnă ”murdar” la propriu, ci „lipsit de curățenie spirituală”, de unde și utilizarea lui ca substantiv pentru *drac, diavol*. Problema se complică și prin faptul că adesea unul din cuvintele cu prefixul *ne-* este influențat semantic fie de un termen din aceeași familie, fie de un sinonim cu aproximativ aceeași semnificație. Dacă *nedrept*, de exemplu, a ajuns la înțelesul arătat, foarte

² Ion Coteanu, 1985, *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică, pp. 227-229.

³ *Ibidem*, p. 229.

probabil că aceasta s-a întâmplat în urma prezenței în limbă a lui *nedreptate*, format de la *dreptate*, iar *necurat* a putut fi orientat semantic de *murdar*, care are și înțelesul de *josnic* și pe acela de *obscen*.

Prin urmare, prefixul *ne-* introduce cuvintele într-un microsistem semantic complex, cu raporturi privative alături de cele negative, cu raporturi sinonimice și antonimice variate, ceea ce are drept consecință modificarea formațiilor prefixate. Fenomenul se petrece bineînțeles cu orice cuvânt din limbă, dar nu cu aceeași intensitate semantică, nuanțarea înțelesului nefiind atât de clară ca în cazul pe care îl discutăm.

În interpretarea termenilor incluși în categoriile de mai jos, este deci necesar să se țină seama de observațiile anterioare, mai ales că exemplele prezentate pentru ilustrarea diverselor combinații ale lui *ne-* tind să demonstreze și fenomenul semantic prezentat aici.

Adjective negative de la adjective primare (numărul lor este relativ redus, căci la adjectivele care indică o însușire cromatică nu se folosește; la *frumos*, la *urât* sau la cele cu semnificație similară, de asemenea, nu apare.)

Cele mai des utilizate sunt: *nebun* (cu sensul de „dement” și cu derivate ca *nebie*, *nebiește*), *necurat*, *nedrept*, *nesigur*, *netot* (la minte).

Adjective negative de la adjective derivate care nu sunt participii (și nici derivate cu *-at*, *-it*, *-ut*)⁴: *neascultător*, *nefavorabil*, *neîndurător*, *nepărtinitor*, *necredincios*, *neferos*, *nemilos*, *nepieritor*, *necruțător*, *nefiresc*, *nemișcător*, *nerecunoscător*, *necuviincios*, *neiertător*, *nemuritor*, *neverosimil*, *nedeterminabil*, *neîncrezător*, *nepământean*, *nevârștnic*.

Adjective negative de la participii sau derivate cu: *-at*, *-it*, *-ut*.

Numărul lor fiind mult mai mare decât cel din categoria precedentă, dăm numai o mică parte dintre ele⁵: *neabătut*, *nearticulat*, *nebăut*, *necioplit*, *neclintit*, *necopt*, *necuprins*, *necurat*, *nedelicat*, *nedumerit*, *nefericit*, *neisprăvit*, *neasemuit*, *neîmblânzit*, *neîmpăcat*, *neînduplecat*, *neînfricat*, *neînfrânt*, *neînsemnat*, *neînțeles*, *nelămurit*, *nelimitat*, *neliniștit*, *nemărginit*, *nemâncat*, *nemângâiat*, *nepătruns*, *neprecupețit*, *nepricopsit*, *neprihănit*, *neregulat*, *nerușinat*, *nespălat*, *nesuferit*, *neșters*, *nevătămat*.

Tot aici intră și cele câteva adjective compuse cu *mai* precedate de *ne-*: *nemaiiauzit*, *nemaiîntâlnit*, *nemaiipomenit*, *nemaiivăzut*, cu toate că prefixul nu s-a adăugat la o temă pozitivă alcătuită din *mai* + participiu, ci rezultă din construcții verbale, după toate aparențele imitate și ele după cele cu gerunziul, pentru că formulele *nemaiajungând*, *nemaiabătând*, *nemaimâncând*, *nemaiacrezând*, *nemaidormind*, *nemaifiind*, *nemai gândind*, *nemai lăsând* etc. sunt uzuale ca și gerunziile negative simple, cf.: *neajungând*, *nebătând*, *nemâncând*, *necrezând*, *nedormind*, *nefiind*, *negândind*, *nelăsând* etc. De altminteri, *ne-* este aici

⁴ *Ibidem*, pp. 229-230.

⁵ *Ibidem*, p. 230.

gramaticalizat, negarea cu *nu* fiind imposibilă într-o construcție ca: *nemaicrezând* sau *necrezând ce i se spune*⁶.

Substantive negative de la substantive:

Puține la număr, substantivele în discuție au la bază un termen abstract, în afară de două situații:

a) când substantivul negativ intră împreună cu baza lui în formule de tipul „*pisică de rasă, pisică de nerasă, să n-o mai prind pe aici*”, „*rudă, nerudă, să-i dea omului pace*”, caracteristice limbajului familiar și celui popular (ca și construcțiile similare cu adjective sau adverbe: „*frumos, nefrumos...*”, „*cum, necum...*”, „*încet, neîncet...*”, poate chiar mai frecvente decât cele cu substantive);

b) când termenul negativ constituie elementul unei comparații în formule: *ca nelumea, ca neoamenii*, iar cu adverbe: *ca nealțădată*⁷.

Exceptând situațiile arătate, cele mai obișnuite substantive negative din această categorie sunt: *neadevăr, neagresiune, necinste, nechibzuință, necurătenie, necuviință, nedreptate, neființă, neorânduială, nepereche, neregulă, nesiguranță, nesocotință, nesomn, nestatornicie, neșansă, nevinovăție*.

Substantive negative de la o bază verbală cu un sufix din seria *-are, -ere, -ire*.

Acestea sunt foarte numeroase. Aproape fiecare verb se poate construi pe baza infinitivului, dar multe rămân accidentale, de exemplu *neavere*. Lista care urmează conține numai cazurile importante: *neascultare, nebăgare (de seamă), nedumerire, nefericire, neîncredere, neînțelegere, nelămurire, nemărginire, nemurire, neobrăzare, nepăsare, neplăcere, nepricepere, nepotrivire, nerăbdare, nerușinare, nesimțire, nesocotire, nestăpânire, nesupunere, neștire (în-)*.

Adverbe negative obținute prin derivare cu *ne*⁸.

Mai puțin de zece la număr, adverbele cu *ne* sunt obținute tot de la verbe, cu excepția lui *necum* și a lui *nealțădată*, ultimul fiind utilizat numai în cadrul unor expresii. Aceste adverbe sunt: *neacoperit, neconținut, negreșit, neîncetat, neînchipuit, neîntrerupt*.

În câteva cazuri, prefixul *ne* apare la verbe: *a neliniști, a nemulțumi, a nesocoti, a nedreptăți, a nemuri* (întâlnit în limbajul criticii plastice cu înțelesul de „a face să devină nemuritor” despre diverse personaje care au servit de model artiștilor plastici).

Aceste verbe nu pot fi considerate decât formații analogice. Apariția lor se explică prin tratarea unor adjective cu înfățișare de participiu, drept participii. Astfel, asemănarea dintre *mulțumit* și *nemulțumit* a creat impresia că *nemulțumit* trebuie să aibă aceeași paradigmă verbală ca *mulțumit* care-i stă la bază, și așa s-a născut verbul *a nemulțumi*. Verbe asemeni celor citate sunt considerate derivate regresive.

Corespunzând lui *in-* din variantele savante ale limbii române, prefixul *ne-* substituie adesea pe *in-* prin calc, după cum se poate vedea din ceea ce urmează. Prefixul savant *in-*, *im-* (înainte de labiale), *i-* (înainte de l, m și r) a devenit ușor de

⁶ *Ibidem*, p. 231

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 232.

recunoscut prin perechi de cuvinte ca: *adaptabil/inadaptabil, discutabil/indiscutabil, dispune/indispune, egalitate/inegalitate, lizibil/ilizibil, moral/imoral, propriu/impropriu, salubru/insalubru* ș.a.m.d.

În consecință, au apărut dublete ca *inadaptabil/neadaptabil, inadaptat/neadaptat, ineficace/neeficace, inegalitate/neegalitate, imoral/nemoral, impenetrabil/nepenetrabil, impolitețe/nepolitețe, intraductibil/netraductibil* etc⁹. Fenomenul invers, de atașare a lui *in-* la o temă neîmprumutată, nu se întâlnește nici accidental, ceea ce dovedește că distribuția lui *ne-* și a lui *in-* este diferită, ultimul rămânând numai în sfera limbajelor savante, în timp ce primul pătrunde și în această sferă.

În- prezintă marele avantaj de a apărea și la verbe, ceea ce nu se întâmplă de obicei cu *ne-* (cf. *indispune*, calchiat, desigur, după fr. *indisposer*). Acest fapt ar putea să-i lărgescă simțitor aria de utilizare.

Petre Gheorghe Bârlea consideră că prefixele negative imprimă bazei (mai ales adjective, substantive, adverbe) valoare negativă, dar cu foarte multe conotații suplimentare (superlative, lipsa de finalizare a unei acțiuni, frecvență, afirmație):

- a-/an- : *agramat, anistoric, anormal*;
- dis-/diz- : *disproporționat, dizgrațios*;
- in-/im-/i- : *incorect, impropriu, imoral*;
- ne- : *nedrept, nefiert, necredincios, neasemuit, neîncetat, neîncredere*.

Putem concluziona faptul că specificul de conținut al prefixelor negative constă în faptul că opoziția prefixat/neprefixat este singura cu valoare semantică negativ/pozitiv¹⁰.

Bibliografie

- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2013, *Limba română contemporană*, București: Editura „Muzeul Literaturii Române”.
- COTEANU, Ion, 1985, *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- DUMA, Mario, 2007, *Ghid explicativ: prefixele și sufixele limbii române*, ediția online, București.
- MANDĂ, Dan-Laurențiu, 2014, *Derivarea cu prefixe și falsa derivare cu prefixoide în limba română actuală*, Târgoviște.

⁹ *Ibidem*, p. 232.

¹⁰ P. Gh. Bârlea, 2013, *Limba română contemporană*, București: Editura „Muzeul Literaturii Române”, p. 232.

PUNCTUAȚIA LA OPTZECIȘTI

Elena Cătălina MUSCĂLOIU
elena_muscaloiu@yahoo.com

Scriitorii din anul 1980 au avut un program literar ferm, autodefinindu-se în mai multe lucrări de critică literară, dintre care cea mai importantă, prin volumul informației, prin cuprinderea în timp și spațiu pertinentă, prin acuratețea și finețea observațiilor, este *Postmodernismul românesc*, 1999, de Mircea Cărtărescu.

Mircea Cărtărescu definește *postmodernitatea* ca *background*-ul de natură socială, politică, pragmatică, a tuturor problemelor omului sfârșitului de secol al XX-lea, în care computerizarea, internetul, mass-media și o anumită relaxare, creată de bunăstarea economică și democrație, înlocuiesc problemele omului modern, tinzând spre idealurile științifice, morale și artistice de neatins¹.

Postmodernismul este „epifenomenul cultural, artistic și, în cele din urmă, literar al postmodernității”, fiind „consecința epocii reproductibilității mecanice a operei de artă, a kitsch-ului, a culturii populare, a pactului cu utilitarismul capitalist”. Alte caracteristici ale postmodernismului ar mai fi: „*eliberarea poeziei de metafizică, de transcendent, coborârea ei în stradă, în realitatea cotidiană, haotică și fluidă, revenirea narativității, a impurității, a hazardului, a criteriilor metaestetice, renunțarea la metaforă și la imaginea elaborată în favoarea inflexiunilor lingvistice ale vorbirii cotidiene[...]*”, la care se adaugă biografismul, trăirile concrete ale autorului.

Încălcarea tuturor regulilor ortografice este o altă caracteristică generală a acestei perioade. Scrierea fără majuscule, lipsa semnelor de punctuație sau ignorarea sistematică numai a unora dintre acestea, apariția semnelor exclamării sau întrebării la începutul primului vers, folosirea formei „sunt“, neadmisă ortografic în perioada respectivă, iată câteva dintre manifestările de nonconformism ale poezilor, la acest nivel al textului².

Poezia *Text și comentariu*, a lui Ștefan Augustin Doinaș, 1963/1978, este scrisă cursiv, o altă parte este scrisă cu litere drepte. Autorul (sau poate copistul) n-a pus nici punct nici virgulă în textul acela trist³.

Iată cum, în poezia citată, poetul conștientizează și exprimă direct eludarea regulilor ortografice într-un anumit gen de poezie. El simulează strania situație în care descoperă un text vechi, scris însă în cel mai pur stil neomodern, gravat cu litere cursive, urmat de comentariul uimit al poetului privind lipsa semnelor de punctuație.

Încălcarea ortografiei în poezia din perioada 1960-1980 se face în cele mai diverse moduri (menționăm însă că în multe cazuri regulile ortografice se respectă).

¹ Ecaterina Mihăilă, 2001, pp. 14-15.

² *Ibidem*, p. 235.

³ *Ibidem*.

Chiar în exemplul pe care tocmai l-am dat nu există majuscule, nu există puncte și virgule (cum se remarcă și în comentariu), dar este folosit semnul exclamării. Cu atât mai mult semnul atrage atenția nu asupra interjecției, după care în mod obișnuit se plasează, ci asupra sintagmei ce urmează, „maculat omă”.

Una dintre cele mai șocante încălcări ale ortografiei este scrierea fără majusculă în titlu și după punct sau alte semne ortografice echivalente. De exemplu, majoritatea poeziilor lui Cezar Ivănescu, 1983, apar fără majuscule în titluri. Curios este că și la un poet cum este Ioan Alexandru, care folosește toate semnele de punctuație și adoptă și forme canonice de poezie, titlurile poeziilor sunt scrise adesea fără majuscule.

Uneori sunt folosite celelalte semne de punctuație, dar nu și punctul, ca în poezia lui C. Baltag, 1981.

Nu există punct la sfârșitul primei strofe, așa cum ar fi trebuit, în schimb, versul următor începe cu majusculă, ceea ce ar putea echivala și cu marcarea închiderii prin punct a frazei anterioare. Însă punctul nu apare nici la sfârșitul versului al doilea și al patrulea din a doua strofă, așa cum s-ar impune, și nici la sfârșitul poeziei. Majuscula ar fi putut compensa lipsa punctului. Constantin Abăluță, în volumul *Obiecte de tăcere*, 1979, până la pagina 179 nu are nici un semn de punctuație⁴.

În concordanță cu celelalte nivele, de adâncime ale textului, și din punct de vedere grafic și ortografic, cel mai nonconformist poet al acestei perioade este Virgil Mazilescu. Se observă că nu există nici puncte, nici majuscule (inclusiv la titluri), în schimb, există alte semne de punctuație: paranteze, semnul întrebării, două puncte, linie de pauză. De asemenea, titlurile sunt grafiate aldin. Încălcarea regulilor ortografice este obișnuită la Virgil Mazilescu.

Ca semne ortografice neobișnuite în limba română, semnalăm apariția, e drept, rară a semnelor exclamării la începutul și la sfârșitul unei propoziții sau al unui text⁵.

Mult mai frecvent apare semnul exclamării la începutul și sfârșitul textului în poeziile lui Cezar Ivănescu, ambele semne cu poziția obișnuită în limba română. În multe dintre poeziile volumului *La Baaad*, 1979, este folosit acest procedeu ortografic: *Gnoza*, *Memorial*, *Agamemnon*, *Simulacrum*, *Copilăria lui Ario*, *Paradis*, *Turn* etc. Când poezia este de proporții mari sau chiar foarte mari, cum este *Lâna de aur*, 1977, fiecare strofă începe și sfârșește cu semnul exclamării⁶. 6\

Prin acest procedeu poetul invită încă de la început la o atenție mărită. Cititorul de poezie în limba română este șocat de apariția semnelor la începutul textului și își concentrează mult mai mult atenția asupra semnificațiilor poeziei.

⁴ *Ibidem*, p. 76.

⁵ *Ibidem*, p. 78.

⁶ *Ibidem*, p. 79.

Pentru a atrage atenția asupra altui procedeu poetic, D. Turcea, în *Dezastre*, 1970, repetă semnul ortografic „două puncte” la sfârșitul unui vers și începutul versului următor⁷.

Definițiile date punctuației oscilează pe scara diacronică sau, în funcție de diferite școli lingvistice, între două extreme: absolutizarea elementului sintactic (marcarea raporturilor între părțile de propoziție, între propoziții) sau a celui de ordin suprasegmental (corespondența – relativă – dintre semnele de punctuație și pauzele, intonația, accentul intervenite în vorbire). Preponderența unui punct de vedere sau a altuia a avut ca efect nu numai diferite încercări de definire a punctuației, ci și optici diverse de înțelegere și interpretare a raportului dintre punctuație – ca normă dispunând de un număr finit de semne convenționale – și de textul literar⁸.

Oricât de variat este tabloul cercetării lingvistice din domeniul punctuației (fără însă ca teoria clasică a semnelor de punctuație să fi cunoscut modificări esențiale), mi-aș permite să extrag, în beneficiul articolului care urmează, trei principii pe care le consider esențiale:

Punctuația este un cod care permite emițătorului să transmită exprimarea sa așa cum o dorește. Punctuația nu este doar un auxiliar grafic al ortografiei. Există un raport variabil între norma și realizarea concretă a regulii în planul producției artistice.

Situația oarecum marginală a punctuației, plasarea ei într-un sector determinat al studiului limbii, ezitând între ortografie și sintaxă, au constituit un handicap nu numai pentru lingviștii interesați în taxonomii, ci, la un alt nivel al funcționalității, pentru toți cei care au încercat să atribuie punctuației o anumită valoare în configurarea unui model literar. Analizele cele mai substanțiale făcute asupra punctuației în contexte literare sau urmărind semnele de punctuație din opera unui anumit autor au scos în evidență capacitatea ei de a acționa ca sistem semiologic indispensabil decorării mesajului artistic. Mai mult, putând să conducă la stabilirea unei *forma mentis* în funcție de epocă, de canon literar și de marca personală a autorului.

În cele ce urmează voi încerca să relev în ce măsură dispunerea semnelor de punctuație în poezia unor autori români se poate dovedi semnificativă pentru a configura un univers liric, în speță poezia postmodernă. Deși nu se poate vorbi de o viziune teoretică suficient de coerentă asupra postmodernismului în literatură în general și în literatura română în special, o serie de trăsături ale acestuia sunt aproape unanim acceptate: eclectismul și alternarea formulelor poetice, intertextualitatea, construirea unui raport inedit emițător-receptor prin amplificarea funcției fatice, dispoziția ludică. Aceste trăsături, împreună cu altele ce țin de temperamentul poetic al creatorului, se regăsesc în volumele unei generații de poeți români tineri denumite, după o formulă deja consacrată, generația optzecistă.

Volumul colectiv *Aer cu diamante* (București, Editura Literară, 1982, autori Mircea Cărtărescu, Traian T. Coșovei, Florin Iaru, Ioan Stratan) are fără a se

⁷ *Ibidem*, p. 83

⁸ Daniela Papadima, 1992, p. 401.

fi instituit ca manifest literar, un vădit caracter pragmatic. Am ales spre analiză acest volum colectiv și nu creații dispărute pentru avantajul profitabil pe care experimentul poetic postmodern îl oferă într-o unitate de timp și de spațiu.

Se poate vorbi de o punctuație specifică poezilor postmoderni? Practic, așa ceva nu există, cu atât mai mult cu cât autorii recunoscuți ca aparținând acestei orientări au o disponibilitate deosebită pentru cele mai variate formule poetice, pentru respingerea oricăror canoane, în primul rând a celor ținând de artele poetice ale Avangardei. Făcând un inventar al semnelor în economia textului, prin recurgerea sau nerecurgerea la un anumit semn, se poate ca unele caracteristici ale punctuației să-și găsească echivalente în planul *lunii textului* asociate, bineînțeles, elementelor de prozodie și celor stilistice⁹

Pluralismul formulilor

Exemplificând această caracteristică prin modul în care este utilizată virgula, constatăm trei tipuri de situații: prezența virgulei potrivit normei, lipsa virgulei, alterarea aparent contradictorie a folosirii și, în imediata vecinătate, acolo unde modul sintactic o reclamă, a nefolosirii ei.

De remarcat frecvența situațiilor când tăietura versului preia și funcția copulativă a virgulei¹⁰.

b) Intertextualitatea

Un procedeu de bază la care recurge tehnica poeziei postmoderne este citatul, de la prima aluzie livrească sau ținând de un anumit registru stilistic, la preluarea integrală sau la parafrază. În funcție de formula citării, semnele de punctuație își găsesc o funcționalitate specifică: demarcație zero, demarcație realizată prin punct, separând aluzia livrească de restul producției, paranteze, semnele citării¹¹. Tot semnele citării marchează parafraza. Este evident că ghilimelele delimitează porțiuni de maximă intensitate, sporind funcția fatică a mesajului.

c. Tehnica textului în text

Procedeu extrem de agreat de către postmoderniști, corespunzând unei viziuni „telescopate” asupra lumii textului, această tehnică poate constitui o variantă a intertextualității; deosebirea este că, în acest caz, nu mai avem a face cu un corp străin integrat într-un grad mai mare sau mai mic în substanța textului de baza, ci este vorba mai degrabă de o relație de tip apozitiv cu o infinită capacitate de generare. Textul în text cunoaște mai multe tipuri de realizare, fiecare semn de punctuație demarcând o anumită secvență integrată secvenței inițiale: paranteza, paranteza și punctele de suspensie, alterarea parantezei, a liniei de pauză și a semnelor citării.

d. Comutabilitatea

Textul postmodern nu se bazează, aparent, pe o organizare a elementelor sale componente. Arhitectura sa stă sub semnul relativului, al continui

⁹ *Ibidem*, p. 402.

¹⁰ *Ibidem*, p. 403.

¹¹ *Ibidem*, p. 404.

metamorfozări; în planul punctuației, se poate vorbi de o mare disponibilitate a semnelor în ceea ce privește capacitatea de a prelua funcții inedite.

Bara oblică: în totala discordanță cu situațiile care reclamă prezența acestui semn de punctuație, apare ca o marcă distinctivă în poeziile lui Traian T. Coșovei din acest volum, în diverse poziții: după virgulă, în poziția corespunzătoare cenzurii.

Ocurența barei oblice este, fără îndoială, și ca un semn al funcției fatice.

Linia de pauză în exemplul dat este comutabil cu virgula.

Virgula urmată de linia de pauză.

Ocurența celor două semne în aceeași poziție creează în mod deliberat un efect redundant¹².

e. Antilirismul

Componentă esențială a poeziei postmoderne, antilirismul se poate descoperi la nivelul gradului redus de frecvență a semnelor de punctuație cu valoare afectivă: semnul exclamării și punctele de suspensie.

Semnul exclamării: la Mircea Cărtărescu, din cinci poezii nu apare în niciuna; la Traian T. Coșovei, din nouă poezii se poate întâlni numai în trei; la Ion Stratan, din douăsprezece se întâlnește doar în două.

În ceea ce privește punctele de suspensie, unul dintre semnele cele mai „marcate” afectiv, menționez că gradul de frecvență relativ ridicat se datorează în puține situații tensiuni lirice¹³.

Fără să-și fi propus descrierea tuturor resurselor și implicațiilor pe care analiza semnelor de punctuație le poate avea în receptarea poeziei postmoderniste, articolul de față poate constitui un punct de plecare în reevaluarea unui domeniu aflat într-o poziție inevitabil marginală: punctuația.

Bibliografie

***, 1966, *Gramatica limbii române*, vol. II, București: Editura Academiei Române.

***, 1971, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București: Editura Univers Enciclopedic.

BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2005, *Limba română contemporană. Fonetică și vocabular*, București: Editura Grai și Suflet - Cultura Națională.

BELDESCU, George, 1997, *Punctuația în limba română*, Ediția a III-a, București: Editura 100 + 1 Gramar.

CĂRTĂRESCU, Mircea, 1989, *Visul* (nuvele), București: Cartea Românească.

COȘOVEI, T. Traian, 1969, *Prietenă cu focul și cu apa* (nuvele), București: Editura pentru Literatură.

DRINCU, Sergiu, 1983, *Semnele ortografice și de punctuație în limba română*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

GRAUR, Alexandru, 1973, *Gramatica azi*, București: Editura Academiei Române.

GRAUR, Alexandru, 1988, *Puțină gramatică*, vol. II, București: Editura Academiei Române.

¹² *Ibidem*, p. 405.

¹³ *Ibidem*, p. 406.

- MIHĂILĂ, Ecaterina, 2001, *Limbaajul poeziei românești neomoderne*, vol. I, București: Editura Eminescu.
- NEDELCIU, Mircea, 1999, *Zmeura de câmpie* (roman), București: Editura 100 + 1 Gramar.
- PAPADIMA, Daniela, 1992, *Note asupra punctuației în poezia postmodernistă*, SCL, nr. 4, București: Editura Academiei Române.
- PARFENE, Constantin, 1999, *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală*, Iași: Editura Polirom.
- PREDA, Sorin, 1985, *Parțial color* (roman), București: Cartea Românească.

PARTICULARITĂȚI SINACTICE ALE LIMBAJULUI ROMÂNESC IT

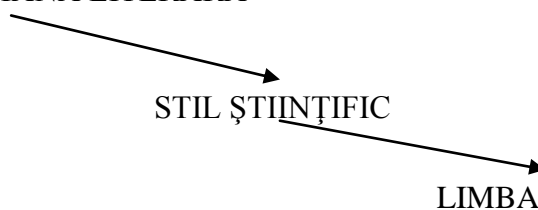
Iuliana PĂȘTIN
dpastin@yahoo.com

Vom începe acest articol făcând referire la următorul citat: „*Limbaajul informaticii reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbaajul tehnic cu cea mai spectaculoasă ascensiune și cel mai puternic impact asupra limbii comune*”.¹

Dacă „*orice limbaaj nu este decât limba căreia i se atribuie o destinație specială*”², atunci limbaajul informaticii reprezintă limba română pusă în slujba acestei științe; acest limbaaj este, deci, o variantă a limbii române, este „*un sistem lingvistic mai mult sau mai puțin specializat în redarea conținutului de idei specifice unei activități profesionale, unuia sau mai multor domenii din viața socială [...] care toate au sau tind să aibă, cuvinte, expresii și reguli proprii de organizare, rezultate din diverse restricții impuse limbii*”.³

Deși acest limbaaj este al unui domeniu ce se încadrează în sfera largă a științei, totuși el nu este un limbaaj științific, ci un limbaaj tehnic, adică o coborâre în concret a stilului științific, deci stilul științific se concretizează, în cazul nostru, în limbaajul științei calculatoarelor.

LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

¹ Rodica Zafiu, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București: Editura Universității din București, pp. 86-90.

² Ion Coteanu, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei, p. 45.

³ *Ibidem*.

Deci, dacă stilul științific este o „*expresie a întrebuințării limbii în domeniul cunoașterii științifice a lumii*”⁴, putem spune despre limbajul informaticii, parafrazând, că este o expresie a întrebuințării limbii în domeniul cunoașterii calculatorului.

Trecerea de la general la concret se face pe baza faptului că sistemul stilistic al limbii este „*o ierarhie de restrângeri succesive ale libertăților de utilizare funcțională a limbii, restrângeri determinate de obligații din ce în ce mai puțin generale, impuse exprimării anumitor conținuturi de idei.*”⁵

Se știe că în limba română cele două stiluri extreme sunt stilul științific și stilul beletristic:

„*În organizarea stilistică a limbii române literare, stilul științific reprezintă un termen-extremă; celălalt este stilul beletristic*”⁶, diferențiate între ele de anumite funcții stilistice; astfel, în cadrul stilului beletristic sunt preponderente funcțiile poetică și expresivă, iar în desfășurarea comunicării și cunoașterii științifice se impun ca decisive funcțiile referențială și metalingvistică.

Dacă limbajul informaticii este un limbaj tehnic ce se încadrează în sfera largă a stilului științific, atunci și în cadrul acestui limbaj ar trebui să fie preponderentă funcția referențială.

În afară de funcția referențială (funcție ce caracterizează stilul științific), întâlnim în limbajul informaticii și funcția expresivă sau emotivă (funcție specifică stilului beletristic). Despre stilul științific, D. Irimia spune că se află în opoziția cea mai accentuată față de stilul beletristic:

„*În interiorul organizării stilistice a limbii române se dezvoltă o serie de variante ce merg de la opoziția cea mai accentuată la o apropiere maximă de stilul beletristic. Există o variantă a scrisului științelor exacte (matematica, fizica, chimia, astronomia), puternic formalizată, o variantă a științelor naturii, una a științelor umaniste, alta a filosofiei. Aproximarea maximă o realizează scrisul criticii literare care oscilează în permanență între stilul științific și stilul beletristic.*”⁷

Deși există părerea, aproape unanimă, că stilul științific și, implicit, variantele/limbajele în care se concretizează el, se află în opoziție cu stilul beletristic, că în cazul stilului științific se înregistrează acel „grad zero”, despre care vorbește Ion Coteanu, totuși, limbajul informaticii contrazice aceste opinii, înregistrându-se două variante ale acestui limbaj: registrul standard de limbaj și registrul deviat de limbaj.⁸

Această a doua variantă a limbajului informaticii contrazice părerea că: „*Relațiile stilului științific cu celelalte variante funcționale ale limbii se*

⁴ Dumitru Irimia, 1986, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 103.

⁵ Ion Coteanu, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei, p. 219

⁶ Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 111.

⁷ *Ibidem.*

⁸ Ion Coteanu, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei, p. 51.

desfășoară, în general, într-un singur sens – dinspre stilul științific către acestea – și aproape exclusiv la nivel lexical.”⁹

Varianta întâi sau registrul standard apare atât în cadrul manualelor de specialitate (scrieri în care autorul nu se poate implica emoțional în discurs), cât și în reviste; în acest registru de limbaj sunt preponderente funcția referențială și funcția metalingvistică, iar varianta a doua sau registrul deviat apare doar în revistele de specialitate; deși este o variantă a unui limbaj tehnic, în cadrul ei se împletesc funcția referențială și funcția expresivă (emotivă). Această funcție orientează organizarea textului lingvistic pentru exprimarea individualității intelectuale și afective a emițătorului și a atitudinii lui față de realitatea extralingvistică despre care textul comunică.

Varianta a doua, pe care o numim „registrul deviat”, demonstrează că relațiile dintre stilul științific și celelalte stiluri nu se desfășoară numai într-un sens (dinspre stilul științific spre acestea), ci și invers, dinspre stilul beletristic spre stilul științific. Prin această a doua variantă, limbajul informaticii se detașează net de celelalte limbaje cu caracter științific (limbajul matematicii, al fizicii, al chimiei etc.).

Limbajul informaticii este un sistem lingvistic ce reprezintă limba română pusă în slujba acestei noi științe; este un limbaj tehnic ce reprezintă coborârea în concret a stilului științific, este un limbaj ce se realizează în două variante: registrul standard și registrul deviat.

Studierea acestui limbaj devine imperioasă dat fiind că limba română uzuală începe să fie „atacată” de diferiți termeni care tind să se infiltreze în limbă.

Cuvântul „computer” a devenit, deja de mult timp în străinătate, dar și la noi, o realitate pe care nu o putem ignora, iar limbajul informaticii a devenit un limbaj care nu poate fi marginalizat într-o societate în care calculatorul este un instrument fundamental.

Există un viitor – trebuie s-o recunoaștem – în care această mașină formidabilă ne va domina, iar din cauza acestei realități iminente, unii termeni din limbajul informaticii au ajuns să facă parte din limba uzuală.

Un lucru trebuie spus de la început, pentru ca problema dezbătută în acest subcapitol să devină mai clară: am demonstrat anterior că limbajul informaticii (*computer science*) este un limbaj tehnic, deci un limbaj concret, ce se încadrează în sfera largă a ceea ce stilistica a denumit stilul științific; de aceea, sintaxa acestui limbaj tehnic trebuie descrisă din perspectiva faptului că înainte de toate, acest limbaj este unul științific. Dar sintaxa acestui limbaj trebuie analizată ținând cont de următoarea definiție dată limbajului de către Ion Coteanu:

„Orice limbaj nu este decât limba căreia i se atribuie o destinație specială”¹⁰, deci limbajul informaticii nu trebuie privit ca pe ceva exotic și intangibil, ci trebuie considerat ca fiind tot limba română, dar care limbă este pusă în slujba a ceea ce americanii numesc, mai nou, *computer science*.

⁹ Dumitru Irimia, 1986, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, p. 112.

¹⁰ Ion Coteanu, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei, p. 45.

Ca să începem descrierea sintaxei acestui tip de limbaj tehnic, trebuie să facem o precizare: după o consultare riguroasă a „literaturii” de specialitate, am ajuns la concluzia că această „literatură” cuprinde două feluri de scrieri: manualele și revistele; astfel sintaxa va fi analizată după cum apare pe rând în aceste scrieri, comparându-se sintaxa acestui limbaj cu sintaxa limbii române literare.

În cazul sintaxei din cadrul manualelor de specialitate, se constată o oarecare îndepărtare de sintaxa limbii române literare, iar această îndepărtare nu este provocată de anumite greșeli, abateri de la normele limbii literare, ci de o îndepărtare cauzată de specializarea sintaxei limbii, specializare care se explică astfel: în cărțile tip manual se observă un anumit didacticism născut și din dorința de a instrui cu orice preț, dar, și mai mult, din necesitatea ca discursul să fie și mai clar, iar mesajul emis să fie receptat cât mai repede și cât mai corect de către cititori. Interesant este faptul că, deși aceste manuale își propun să instruiască, totuși ele nu pot fi abordate de către oameni care sunt absolut necunoscători ai acestei științe, ci pot fi consultate numai de către avizați. Această inaccesibilitate dovedită de literatura de specialitate a informaticii vine din abundența de termeni noi, uneori necunoscuți.

Să analizăm, spre exemplificare, un text din lucrarea *Microprocesoarele*: „Nume – este numele prin care va fi referită data. Acest nume are asociat un tip și o valoare.”¹¹

Cuvântul „nume” apare de trei ori într-un text atât de scurt, lucru care ar fi supărător, dacă nu s-ar scuza prin faptul că se dorește prin această repetare exprimarea cât mai clară a lucrurilor prezentate în aceste cărți tip manual; propozițiile sunt foarte scurte: „nume este numele”, pentru că este nevoie de „brevitas” în transmiterea unui mesaj care trebuie să ajungă la cititor cât mai clar, nedeformat și cât mai rapid.

Această scurtime – brevită – a propozițiilor se poate explica, dacă speculăm puțin problema, și prin faptul că știința calculatoarelor este o știință care s-a dezvoltat rapid, o știință care nu are timp.

E un domeniu în care informația devine desuetă de la an la an, fiindcă se caută o cât mai mare perfecționare a echipamentelor periferice, dar și a programelor în sine.

Tot pentru o cât mai mare claritate a mesajului se apelează, în cadrul acestui limbaj, la subordonare, pe care putem s-o numim rudimentară: astfel, în textul de mai sus apare o singură subordonată: o atributivă.

Un alt fapt ușor de observat este următorul: nu numai că subordonarea este rudimentară, dar se încearcă o eliminare pe cât posibil a subordonării. Dovada clară a eliminării subordonării se face cu ajutorul unui manual de specialitate numit *dBase*. Eliminarea subordonării se observă bine în cap. *Comenzi* care începe la pag. 13 și se sfârșește la pag. 83. Extragem din acest capitol fragmente de text spre exemplificare:

„ASSIST” – Permite operarea de la Centrul de Control.

¹¹ Irina Athanasu, Al. Panoiu, 2002, *Microprocesoarele*, București: Editura Teora, p. 9.

„EJECT” – Calculează executarea unui salt de pagină la imprimantă.

„LIST USERS” – Listează numele tuturor utilizatorilor într-un sistem multi-utilizator.¹²

Această sintaxă simplă de la nivelul frazei nu reprezintă un handicap al limbajului informaticii (cum s-ar putea crede la prima vedere), această sintaxă este în mod intenționat simplă, pentru că un limbaj științific (în cadrul căruia se caută corectitudinea și scurtimea enunțului, folosirea cuvintelor cu sensul lor propriu, receptarea rapidă a mesajului) nu-și permite „întorsăturile de condei” atât de des întâlnite în cadrul stilului beletristic.

Pentru a demonstra calitatea sau defectul limbajului informaticii de a se încadra în stilul nonartistic, ne folosim de un alt fragment extras tot din *Microprocesoarele*:

„În mod implicit dacă se utilizează ca registru de bază registrul BX, atunci se consideră ca registru de segment registrul DS, dacă se consideră ca registru de bază registrul BP, atunci se consideră ca registru de segment registrul SS.”¹³

Se observă repetarea de opt ori a cuvântului „registru”, dar, lucru firesc pentru un text științific, acest cuvânt nu este redundant, repetarea lui fiind chiar necesară pentru explicarea cât mai clară a operațiunii descrise în fragment.

Un alt lucru important este structurarea fragmentului în două părți simetrice care se înfățișează din punct de vedere formal ca două axiome din matematică.

Partea întâi: „dacă se utilizează...atunci se consideră”; partea a doua: „dacă se utilizează... atunci se consideră”.

Simetria se dorește a fi tot un instrument în ușurarea percepției și chiar a memorării rapide a mesajului. Singurul element care, aparent, strică echilibrul textului este „în mod implicit”

Acest element reprezintă o incidență în raport cu tot restul frazei, dar nu se desprinde total din punct de vedere semantic de context, pentru că acest element arată modul de funcționare a „axiomelor”.

Importantă este și topica subordonatei condiționale în raport cu regenta. Se știe că în sintaxa limbii române literare, subordonata condițională are o topică liberă, dar, de obicei, stă înaintea regentei. Putem observa cu ușurință această topică și în cazul condiționalelor ce apar într-un text de calculatoare, dar, în cazul acestui limbaj tehnic, subordonata este așezată în mod intenționat înaintea regentei, deoarece subordonata condițională care stă înaintea regentei într-un text de informatică, se află într-o poziție „tare” din punct de vedere stilistic (autorul așază în poziție inițială anumite cuvinte, chiar propoziții, pentru că socotește că au mare importanță în text). Condiția este foarte importantă în cadrul acestei științe a calculatoarelor din cauza faptului că, înainte de a efectua operația dorită, trebuie, în mod necesar, rezolvată condiția în virtutea căreia operațiunea poate fi începută și dusă la capăt.

¹² Lucian Vasiliu, 1995, *dBase. Ghid de utilizare*, București: Editura Tehnică, pp.16-31.

¹³ Irina Athanasiu, Al. Panoiu, 2002, *Microprocesoarele*, București: Editura Teora, p. 22.

Am ajuns până acum la constatarea că, în cadrul sintaxei frazei, frecvente sunt subordonatele atributive și condiționale. Apelăm la un alt text de informatică pentru ca descrierea noastră să fie completă:

„Nu este necesar ca identificatorii dintr-o listă să fie distincți de numele variabilelor obișnuite sau de identificatorii din alte liste ale altor structuri.”¹⁴

Observăm că în acest fragment apare un alt tip de subordonată: propoziția subiectivă.

Dat fiind caracterul științific al acestui limbaj, propoziția subiectivă este des folosită mai ales după expresii impersonale.

Această frecvență a subordonatei subiective se datorează faptului că în cadrul stilului științific vorbitorul nu se implică, folosind foarte des, pentru o cât mai mare generalitate a textului, așa-numitele expresii verbale impersonale.

Pentru a demonstra frecvența mare cu care apar subordonatele subiective în cadrul limbajului informaticii, exemplificăm afirmațiile de mai sus cu fragmente de text:

„Pentru acesta este necesar să se trateze mesajul WM_SIZE”¹⁵

„Este de preferat ca pentru accesul la discul Winchester să se utilizeze apeluri de funcții DOS.”¹⁶

În concluzie, putem spune că sintaxa limbajului informaticii este, la nivelul frazei, o sintaxă simplă, în care predomină propozițiile principale, subordonatele atributive, condiționale și subiective. Am eliminat în mod voit din discuție acele caracteristici neimportante ale acestui limbaj – propozițiile care apar foarte rar și chestiunile nespecifice limbajului informaticii.

De asemenea, am reținut numai acele aspecte care dau caracter particular sintaxei acestui limbaj. Se remarcă, deci, o încercare de reducere a fenomenului subordonării la nivelul frazei prin folosirea masivă a propozițiilor principale și a unei subordonări simple. Apar, după cum am mai spus, trei tipuri majore de subordonate: atributiva, condițională și subiectivă. Această reducere a subordonării nu trebuie socotită un handicap al acestui limbaj, ci un mijloc de simplificare a discursului, din dorința unei cât mai mari clarități.

Se constată folosirea masivă a propozițiilor enunțiative propriu-zise afirmative, dezvoltate; celelalte tipuri de propoziții fiind aproape inexistente – acest fenomen se explică tot prin caracterul științific al limbajului informaticii, o știință care nu-și pune întrebări, ci enunță fapte reale, informații noi.

Abordăm în continuare problema sintaxei din manualele de informatică, trecând de la nivelul frazei la nivelul propoziției. La acest nivel, al propoziției, limbajul științei calculatoarelor nu pune nicio problemă specifică lui, identificându-se aproape în totalitate cu sintaxa limbii române literare.

Folosim spre exemplificare câteva texte extrase din literatura de specialitate:

„Utilizarea formatului COM presupune respectarea unor restricții.”¹⁷

„Schimbă mărimea blocului folosit pentru stocarea datelor în câmpurile memo.”¹⁸

¹⁴ Vasile Petrovici, Florin Goicea, 1993, *Programarea în limbajul C*, București: Editura Tehnică, p. 52.

¹⁵ Florin Vladimir Pilat, 1999, *Windows 3.0*, București: Editura Teora, p.123.

¹⁶ Irina Athanasiu, Al. Panoiu, 2002, *Microprocesoarele*, București: Editura Teora, p. 73.

¹⁷ *Ibidem*, p. 80.

„Instalarea sistemului Windows este o operație extrem de simplă.”¹⁹

„În declararea anticipată a funcției este specificat numărul variabil de argumente printr-o virgulă la sfârșitul listei tipurilor de argumente.”²⁰

Observăm în aceste exemple că sintaxa acestui limbaj specializat (terminologii), la nivelul propoziției, nu este deloc diferită de sintaxa limbii române literare, mai exact, nu are nicio trăsătură care să o particularizeze.

Am descris până acum sintaxa frazei și a propoziției în manuale, care își propun, ca scop major, să instruiască cititorul.

Vom trece acum la analiza sintaxei din revistele de specialitate. În aceste reviste se întâmplă aproximativ același lucru, observat în cazul sintaxei din manuale: sintaxa (atât la nivelul propoziției, cât și la nivelul frazei) din reviste se identifică aproximativ cu sintaxa limbii române literare, începând ca stilul din revistele de specialitate să se apropie chiar de stilul beletristic.

Din această încercare de descriere a sintaxei limbajului informaticii reiese faptul că analiza sintaxei acestui limbaj trebuie făcută ținându-se cont:

1. de faptul că există o literatură de specialitate care cuprinde două tipuri de scrieri: manualele și revistele – sintaxa diferențiindu-se astfel în funcție de fiecare scriere în parte – o sintaxă în cazul manualelor și o alta în cadrul revistelor;

2. de faptul că întotdeauna limbajul informaticii se descrie în raport cu sintaxa limbii române standard;

3. de faptul că trebuie să se analizeze sintaxa limbajului informaticii în funcție de două niveluri: nivelul frazei și nivelul propoziției.

În concluzie, s-a observat că în manualele de informatică, la nivelul frazei, subordonarea este pe cât posibil eliminată, că se caută o structurare a frazei după principiul axiomei din matematică.

De asemenea, această simplificare a discursului este făcută în mod voit în favoarea receptorului, iar sintaxa propoziției nu se deosebește de sintaxa normală.

Putem spune că, în cazul revistelor de specialitate, sintaxa se apropie destul de mult de sintaxa limbii române standard, păstrând totuși trăsături ale sintaxei folosite în manuale, din cauza faptului că în reviste există articole care, ca și manualele, își propun să instruiască cititorul.

Așadar, deși limba engleză este limba de bază pentru acest limbaj tehnic, totuși ea nu influențează deloc sintaxa terminologiei informaticii. Explicația pentru acest fapt o putem găsi în cadrul dihotomiei „limbă sintetică / limbă analitică”. Astfel, sintaxa limbii engleze, care este o limbă sintetică, nu se putea plia pe cea a limbii române, care este o limbă analitică.

Bibliografie

ATHANASIU, Irina; PANOIU, Al., 2002, *Microprocesoarele*, Editura Teora.

COTEANU, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române*, București: Editura Academiei.

¹⁸ *Ibidem*, p. 39.

¹⁹ *Ibidem*, p. 15.

²⁰ *Ibidem*, p. 91.

- IRIMIA, Dumitru, 1986, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- PETROVICI, Vasile; GOICEA, Florin, 1993, *Programarea în limbajul C*, București: Editura Tehnică.
- PILLAT, Vladimir Florin, 1999, *Windows 3.0*, București: Editura Teora.
- VASILIU, Lucian, 1995, *dBase. Ghid de utilizare*, București: Editura Teora.
- ZAFIU, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București: Editura Universității din București.

DIATRATIC, DIATOPIC, DIACRONIC ÎN LEXICUL PROZEI NARATIVE A LUI LIVIU REBREANU

Cristina-Adriana PERTEA
pertea_cristina@yahoo.com

Opera lui Rebreanu a beneficiat de numeroase interpretări, majoritatea acestor lucrări a vizat însă contribuția autorului la construcția romanului modern. Studiile legate de limbaj însă nu ating amploarea celor critice, fiind mult mai restrânse.

Lucrarea de față își propune să aducă o contribuție proprie la studiul lexicului prozei lui Liviu Rebreanu, din punct de vedere *diastratic*, *diatopic* și *diacronic*.

Pornind de la studiile realizate până în prezent, am simțit nevoia aprofundării și dezvoltării aspectelor legate de limbajul prozei lui Liviu Rebreanu, luând în considerare aproape întreaga sa creație românească și nu numai.

După cum se înțelege din titlu, intenția noastră este aceea de a analiza aspecte ale lexicului utilizat în proza rebriană din punct de vedere *diastratic*, *diatopic* și *diacronic*. Așa că textele selectate de noi și supuse analizei aparțin speciilor: schiță (*Glasul inimii/ Codrea*, 1908), nuvelă (*Proștii*, 1910; *Răfuiala*, 1919) și roman (*Ion*, 1920, *Pădurea spânzuraților*, 1922; *Ciuleandra*, 1927; *Răscoala*, 1932; *Jar*, 1934; *Gorila*, 1938). Deși corpusul este vast, am supus analizei doar anumite fragmente reprezentative (aparținătoare operelor mai sus amintite) pentru studiul realizat.

1. Straturile socio-culturale ale limbii (Ciuleandra, Răscoala)

Diastratic (lingv.) *despre trăsături, modificări în sistemul unei limbi care țin de apartenența la straturi socio-culturale diferite ale comunității care utilizează limba respectivă.*¹

Corpusul ales pentru analiza diastratică este constituit din două romane ale prozatorului: *Ciuleandra* și *Răscoala*.

1.1. Ciuleandra (studiu realizat are în vedere paginile 70, 71, 83, 84)

¹ <http://www.dex.ro/index.php?a=term&d=Dictionar+explicativ+roman&t=diastatic>

Ciuleandra este un roman bivalent. Contactul dintre pătura aristocratică și lumea rurală nu face altceva decât să schițeze deferențele dintre cele două straturi sociale, atât la nivelul mentalului, al comportamentului, cât și al limbajului. Conform studiului lui Ani Răduleț („Stratificarea socială”, publicat în *Revista Transilvană de Științe ale Comunicării*, 3 (14)/2011, Cluj-Napoca), „indiferent de gradul de dezvoltare, orice societate este stratificată.”² Stratificarea socială, care se referă la orice formă de diferențiere capabilă să împartă societatea în grupuri situate într-o relație de ordine totală sau parțială, își pune, așadar, amprenta și asupra comportamentului și a limbajului.

Stratificarea socială determină anumite consecințe asupra sănătății fizice sau psihice: „Indivizii care au un statut socio-economic superior se îmbolnăvesc mai rar și suferă de afecțiuni mai ușoare decât cei cu un statut inferior, întrucât ei au acces la servicii medicale și asistență de calitate. În ceea ce privește sănătatea mentală, cei din clasele sociale mai înstărite sunt mai puțin predispuși decât cei săraci să se confrunte cu afecțiuni psihice grave sau care duc la invaliditate, și, în situația în care aceste afecțiuni apar, ei au posibilitatea de a accesa terapeuți individuali sau instituții de tratament psihiatric private.”³

După săvârșirea crimei, tatăl lui Puiu, pentru a evita arestarea băiatului, dar și pentru a scăpa de rușine, îi propune, iar mai apoi îl obligă, să se interneze într-un sanatoriu, prefăcându-se nebun. Ajuns la sanatoriu, cei care îl însoțesc îi ordonă medicului ca Puiu să nu fie tratat ca un pacient oarecare. Se observă aici superioritatea familiei în raport cu cei din jur: „să aveți grijă ca de ochii din cap de clientul dumneavoastră”. Consecințele pot fi identificate în comportamentul protagonistului, dar și în regimul preferențial de care acesta beneficiază: „apoi că doară nu era să vă ducă la închisoare cu toți hoții și borfașii, vai de mine! Ar fi și rușine...”⁴, așa cum va spune un reprezentant al clasei de jos, gardianul Andrei Leahu. Desigur și limbajul textului este influențat de această dublă perspectivă, balanța înclinând când spre neologism, când spre regionalism, în funcție de mediul social zugrăvit.

Limbajul personajelor se adaptează uneori situației sociale a interlocutorilor. De pildă, deși aparține mediului burghez, Puiu Faranga strecoară – atunci când se adresează gardianului – câteva forme învechite sau regionale.

În discuția cu Andrei Leahu, Puiu se solodarizează cu gardianul originar din zona de unde provenea și Mădălina, prin câteva aspecte lingvistice. El preia substantivul *muiere* (folosit de către Andrei Leahu) și introduce în exprimarea sa perfectul simplu, stabilind astfel punți de comunicare mult mai eficiente: „Și nu i-ai spus nimica **muierei** tale când ai găsit-o precum îmi spuseși?”⁵

² Ani Răduleț, 2011, „Stratificarea socială”, în: *Revista Transilvană de Științe ale Comunicării*, 3 (14)/2011, Cluj-Napoca, p. 93.

³ *Ibidem*, p. 102.

⁴ Liviu Rebreanu, 1965, *Ciuleandra*, București: Editura Pentru Literatură, p. 70.

⁵ Liviu Rebreanu, *op cit*, pp. 70-71.

După încheierea dialogului cu gardianul, om de la țară cu o condiție modestă, cum însuși mărturisește („...vedeți d-voastră, multe-s în lume păcatele și necazurile și nimeni nu fuge de bine de acasă... Dacă oameni ca d-voastră, cu belșug și învățătură, și încă aveți câte-un necaz, d-apoi noi?”, „eram așezat și eu, însurat bine, cu căsuța mea și cu nițel pământ, ca oamenii de treabă. Apoi când a venit războiul ne-a luat pe toți pe de-a rândul și ne-a ținut acolo la datorie, cât au vrut boierii”⁶), Puiu Faranga revine la registrul cult, care se pliază condiției sale sociale de *oameni cu belșug și învățătură*, redat prin stilul indirect liber: „un simplu țaran a fost în stare să renunțe la tot, să înfrunte necunoscutul unei vieți noi, numai ca să evite tentația de a suprima viața unei femei ticăloase!”⁷

O consecință a stratificării sociale este și la nivelul educației indivizilor, după cum spunea și Ani Răduleş, „Nivelul educației formale este în același timp un indicator al poziției de clasă a individului și o importantă resursă pentru obținerea în viitor a unei poziții sociale superioare.”⁸ Pe paginile de referință, neologismul apare ca rezultat al gradului de cultură și al cercurilor în care personajele se învârt. Exprimarea în limba franceză este, de asemenea, semn al apartenenței la pătura superioară a societății. De pildă, Puiu, Matilda și Policarp Faranga se exprimă astfel, îndeosebi pentru a nu fi înțeleși de oamenii ce aparțin unei clase inferioare, fără acces la educația formală superioară:

„Matilda, surprinsă de glasul lui, se amestecă repede ca o mamă care ar vrea să oprească pe copil să facă o prostie: - Puiu, je te prie, il faut être sage, tu comprends?

- **Oui, oui, tante Tilda, il faut être très sage!** Surâse Puiu, atât de posomorât că Faranga se sperie.” (Ciuleandra, p. 83)

Stratificarea socială se identifică la nivelul limbajului, nu numai din prisma masei vocabularului (regionalisme și cuvinte populare utilizate, îndeosebi, de personajele de condiție modestă, provenite din mediul rural, iar neologismele, amprentă a superiorității culturale, dar și a descoperirilor progresiste), ci și în ceea ce privește etimologia termenilor utilizați și care abundă în vorbirea personajelor. De exemplu, registrul utilizat de gardianul Leahu este regional-popular (*nițel, prizăritură, țără, aflai, înhăitase, rumân, subt, muiere, luai, m-am prăpădit* – Ciuleandra, p. 70), iar majoritatea termenilor inventariați din replica personajului sunt de origine slavonă: *necaz, război, rând, boieri, slujbă, nevastă, prăpădit* etc.

Inventarul de termeni realizat pe baza textului din paginile 83 și 84, care conțin schimbul de replici între reprezentanții aristocrației (Puiu, Matilda și Policarp Faranga), evidențiază cuvinte de proveniență latină (vulgară sau savantă): *evident, ironic, observase, interveni, abătut, împrejurări, probabil, tresărire, nemulțumire, amestecă, impunătoare, aștepți, conștiință, criminal, nervoasă, cumplită, mirare, datorie, cuviință, caz* etc.

1.2. Răscoala (studiu realizat are în vedere paginile 145, 165)

⁶ *Ibidem*, p. 70.

⁷ *Ibidem*, p. 71.

⁸ Ani Răduleş, *op cit*, p. 102.

Roman al gloatei, Răscoala (1932) reprezintă la scară mărită orchestrarea momentului fundamental din *Ion*, „o ciocnire dramatică între da și nu, în care voința de schimbări a răsculaților se confundă violent cu voința conservatoare a proprietarilor... Țăranii argeșeni din roman călătoresc cu trenul la București pentru a se informa în chestiuni relative la pământ; la rândul lor, moșieri, arendași, jandarmi, exponenți tipici, au legături cu ambianța rurală.”⁹

Deși *Răscoala* este un roman al dramei colective țărănești, cititorul are surpriza de a constata că autorul nu renunță la neologisme, împletindu-le cu arhaismele și regionalismele, într-o încheștare simbolică, aflată în paralelism cu încheștarea claselor sociale zugrăvite.

Aici, regionalismul este prezent în limbajul tuturor personajelor: *aide, auziși, ăl, desăgi, să vie, șade* etc. Dacă țăranii utilizează termenii fără a stârni uimirea cititorilor, regionalismele strecurate în limbajul păturii sociale moșierești pare inadecvat statutului social. Iată câteva exemple: *aideți, să mai amâi* (Nadina), *colea, să momești, mosafir* (Gogu), *să vânză* (Miron Iuga).

Neologismul apare ca rezultat al tendinței generale a epocii interbelice de a moderniza limbajul. Pe de altă parte, odată cu descrierea mediului orășenesc sau a claselor sociale aflate în vârful ierarhiei sociale, neologismul pătrunde în vorbirea personajelor firesc, definind statutul social al celor ce îl utilizează.

Tudor Vianu remarca faptul că „Liviu Rebreanu este singurul care nu manifestă o înzestrare specială în direcția intuiției limbii vorbite. Ba chiar, atunci când pune să vorbească pe orășeni, notațiile lui Rebreanu sunt uneori stângace. Ascultați, de pildă, pe boierul bucureștean Miron Iuga, vorbind: *Isprăvește cu clevetirile, Măriuco! Nu e demn de văduva unui general român să colporteze toate prostiile care fatal circulă pe socoteala unei femei frumoase... Dar ești și tu ca biata nevastă-mea, fie iertată, nu degeaba ați fost surori* (*Răscoala*, I, p. 254). Exprimarea, *nu e demn de văduva unui general român* etc., este un mod pretențios de a vorbi, care nu sună autentic în gura personajului. Cât despre incidenta: *fie iertată* (deseori întrebunitată de oamenii lui Rebreanu), ea reprezintă un ardelenism, improbabil în gura lui Miron Iuga. Alte exemple s-ar putea alătura acestuia. Mult mai fericite sunt, în proza lui Rebreanu, variațiile de vocabular între cea de la mediul rural, la cel orășenesc sau la cel intelectual. Astfel, în *Ion*, unde în general este folosit asprul vocabular pe care l-am observat încă din *Frământări*, când povestirea ajunge să se ocupe de tânărul intelectual, poetul Titu Herdelea, aluziile și expresiile limbajului cărturăresc și jurnalistic intră în funcțiune, ca un important element al caracterizării. Astfel, ni se spune că *Titu se închise ca un sfinx în fața tuturor stăruințelor*, că *el avea ambiția să se documenteze înainte de a vorbi*, că *a înflorit o povestire senzațională* și că *pățimirea familiei Herdelea nu era prea dezinteresată* (*Ion*, II, p.67-68). Schimbarea vocabularului împreună cu a mediului este procedeu constant al stilisticii lui Rebreanu.”¹⁰

⁹ Cf. George Călinescu apud *Sinteze de literatura română*, București: Editura Didactică și pedagogică, 1981, p p. 113-114.

¹⁰ Tudor Vianu, 1973, *Arta prozatorilor români*, București: Editura Eminescu, pp. 322-323.

Ca și în *Ciuleandra*, roman analizat din punct de vedere *diatopic* în subcapitolul anterior, și în acest roman se remarcă stratificarea socială la nivelul educației formale a indivizilor. Așadar, exprimarea în limba franceză este, și aici, semn al apartenenței la pătura superioară a societății (Nadina, soția lui Grigore Iuga, se exprimă în limba lui Voltaire când vrea să facă bună impresie: „*Nadina surâde încântată și repetă întruna: - Ah, oui, c'est vraiment très chic, très parisien!*”¹¹).

2. Diatopic (Someșana vs. Ciuleandra)

Diatopic (lingv. despre aspecte, particularități, tipuri fundamentale de diferențiere internă a limbilor istorice) – care își are originea în proveniența sau amplasarea geografică a vorbitorilor, care se referă la această origine.¹²

Nu este o noutate faptul că, sub raport lexical, există o deosebire între graiul românesc de la nord și cel de la sud. Th. Capidan, în lucrarea *Limbă și cultură*, aduce în discuție această diferențiere: „unii filologi au încercat să stabilească sub raportul lexical o deosebire între graiul românesc de la nord și între acela vorbit de populațiile transdanubiene, spre a dovedi că elementul roman din Dacia, după părăsirea ei de Aurelian, a luat parte la formarea limbii române. După ei, anumite cuvinte care, prin noțiunea ce reprezintă, au existat numai la sud, au lipsit la românii din nord. Și tot așa au fost altele care au existat la nord, lipsind la sud.”¹³

Pornind de la această ipoteză, pentru analiza diatopică, am selectat două fragmente din două romane diferite ca tipologie, *Ion* (1920) – roman social realist obiectiv modern, și *Ciuleandra* (1927) – roman de analiză psihologică, care conțin descrierea unor dansuri populare românești, reprezentative zonelor care au marcat existența scriitorului: *Someșana* (hora duminicală) – specifică Năsăudului, ținutul natal – nordul țării, și *Ciuleandra* – dans popular originar din Argeș – sudul țării, loc ce l-a adoptat pe scriitor în ultima perioadă a vieții.

În prima secvență, selectată după criteriul cronologic (romanul *Ion* apare în 1920, iar *Ciuleandra*, șapte ani mai târziu, în 1927), descrierea dansului popular îi aparține naratorului obiectiv, iar hora argeșeană este descrisă de personajul central al romanului, Puiu Faranga, fiul boierului, individ cu o educație aleasă, educație ce se identifică în registrul utilizat, dar și în detaliile minuțioase pe care i le oferă interlocutorului.

Ambele descrieri sunt din perspectiva privitorului, așadar obiective, însă, în primul roman, se remarcă o apropiere a naratorului de jocul popular descris, nu neapărat prin registrul care dobândește o nuanță afectivă, cât prin lipsa amănuntelor pe care și le-ar dori un nefamiliarizat cu dansul năsăudean. Se pune mai mult accent pe atmosfera creată și mai puțin pe jocul în sine: „*Duminică. Satul e la*

¹¹ Liviu Rebreanu, 1983, *Răscoala*, București: Editura Cartea Românească, p. 145.

¹² <http://www.dex.ro/index.php?a=term&d=Dictionar+explicativ+roman&t=diatopic>

¹³ Th. Capidan, 1943, *Limbă și cultură*, București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, p. 306.

horă. Și hora e pe Ulița din dos, la Todosia, văduva lui Maxim Oprea. ... Hora e în toi... Locul geme de oameni...”¹⁴

La cuvintele populare și ardelenismele care apar în fragmentul selectat (arar, bat, brăzduite, cizmelor, flăcăii, horă, își încolăcesc, mijlocul, nădușite, poalele, potcoavele, satul, scapără, straturi, tălpile, țanțoș, Ulița, văduva lui Maxim Oprea etc.), „pot fi adăugate cele pe care scriitorul le folosește pentru prezentarea jocului propriu-zis. Este vorba de termeni aparținând terminologiei coregrafice populare, la care se adaugă termeni de circulație mai largă, cărora scriitorul le dă o accepție populară prin contextul jocului popular descris, precum și unii termeni privitori la cântec.”¹⁵

În celălalt text, detaliile ne copleșesc. Autorul îi împrumută lui Puiu Faranga și uimirea admirativă, pe care el însuși a trăit-o, când a zărit pentru întâia oară acest dans popular din sudul țării, întrucât, ochiul povestitorului nu este familiarizat cu jocul, care „pornește ca o horă oarecare, foarte lent, foarte cumpătat” și în care „jucătorii se adună, se îmbină, probabil după simpatii, ori la întâmplare, indiferent. Pe urmă, când se pare că oamenii s-au încins puțin, muzica prinde a se agita și a se iuți.”¹⁶

Ca obiect al analizei a constituit și inventarul de termeni utilizați în descrierea *someșanei*, dans popular care poartă amprenta locului de proveniență al scriitorului (Ardeal, jud. Bistrița-Năsăud):

- verbe: *se hurducă, se învâltorește, se bolbocesc;*
- substantive: *șopron, colb, iuit, tureacii (cizmelor), învârtita, nour;*
- adjective: *țanțoș*

Se poate constata faptul că raritățile lexicale, regionale, sunt mai puțin frecvente, deoarece Rebreanu a cizelat forma epicii sale la fiecare transcriere; a revizuit textele sub raport stilistic și lingvistic de la o ediție la alta. „Cu mare economie în sugerarea culorii locale, ici-colo scriitorul a lăsat unii termeni specifici vorbirii eroilor săi; nici pe departe nu a intenționat să transcrie regionalismele și expresiile frecvente în graiul din jurul Năsăudului.”¹⁷

De asemenea, termenii utilizați în descrierea horei năsăudene au următoarea proveniență:

- bulgară, sârbo-croată: *tropote, oboseală, lăutari;*
- latină: *jucător, pământ, pereche, pasiune, straturi, groase, fețe, fete, sudoare, întetește, cântec, joc, înfloresc, mână, singure, ridicând, călcăie, îneacă, nour, îmbrățișează, versuri, brațe, mijloc, tineri, perechi, coate;*
- slavonă: *îndârjesc, învârtească, glasuri, praf, ochi, gât, sfârșește, istovit, ceas;*
- maghiară: *tălpi, cizme;*
- germ: *tact;*

¹⁴ Liviu Rebreanu, 1967, *Ion*, București: Editura Pentru Literatură, pp. 8-10.

¹⁵ Aurel Nicolescu, *op cit*, p. 289.

¹⁶ Liviu Rebreanu, 1965, *Ciuleandra*, București: Editura pentru Literatură, pp. 94-95.

¹⁷ G. Țepelea, Gh. Bulgăr, 1973, *Momente în evoluția limbii române literare*, București: Editura Didactică și Pedagogică, p. 365.

- albaneză: *zvăpăiat, buze*.

În cel de-al doilea text-suport, termenii utilizați în descriere au următoarea proveniență:

- bulgară: *horă*;

- latină: *lent, cumpătat, oamenii, muzica, ritmul, corpuri, îndoai, vehement, șarpe, fantastic, carne, fierbinte, neașteptat, prefăcut, cuminte, înfurie, încheagă, nebunesc, suflete*;

- slavonă: *mlădie, răsuțește, poruncesc, zid, strune, ostenit, îngrămădire, clocot*;

- albaneză: *zvăpăiată*;

- maghiară: *șirag*;

- germ: *tact*;

- rusă: *vălmășag*.

Analizând proveniența cuvintelor utilizate de scriitor în cele două descrieri, putem concluziona faptul că, din punct de vedere etimologic, terminologia este similară.

„Cercetarea originii face obiectul etimologiei. Când elementul de bază ni se dezvăluie prin descompunerea în elemente alcătuitoare, spunem că a fost aplicat criteriul formativ sau analiza formativă a cuvântului.”¹⁸ Straturi etimologice există în orice limbă („un substrat – fondul străvechi; un strat de bază – care dă personalitate limbii, în cadrul unei familii și a unei ramuri; un superstrat – care completează în mod vizibil fondul de bază; și influențele diverse sau adstraturile – datorate contactelor istorice, geografice, culturale etc.”¹⁹).

Apelând la metoda comparativă, evoluția stilului se poate remarca de la o operă la cealaltă, chiar dacă autorul, în descrierea celor două dansuri din zone diferite, recurge câteodată la aceeași termeni:

<i>Someșana</i>	<i>Ciuleandra</i>
horă	horă
jucătorilor	jucătorii
flăcăii	flăcăilor
tropete	tropote
(se) hurducă	hurducă
cântecul	cântecul
chiuitură	chiot
tact	tact
fetelor	fete
sânii	sânii
lăutarii	lăutarii
tremură	tremură

2. Diacronia/ Evoluția stilului (de la *Codrea/ Glasul inimii* la *Gorila*)

Diacronic (despre o metodă de studiu, un punct de vedere) – care privește, expune, tratează fenomenele evolutiv, istoric.²⁰

¹⁸ Petre Gheorghe Bârlea, 2009, *Limba română contemporană – fonetică și fonologie, ortografie, ortoepie și punctuație, vocabular*, București: Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, p. 189.

¹⁹ *Ibidem*, p. 190.

²⁰ <http://dexonline.ro/definitie/diacronic>

„Termenii *sincronie* și *diacronie*, asociați în mod indisociabil cu structuralismul, sunt întrebuințați cu accepțiuni diferite, după cum se referă la limbă ca fenomen social și, mai ales, ca obiect de studiu sau au în vedere studiul lingvistic ca modalitate de abordare a cercetării. Având în vedere entitatea limbă, sincronia reprezintă starea, situația la un moment dat, iar diacronia desemnează evoluția, schimbarea, istoria. Referindu-se la cercetarea limbii, termenul *sincronie* circumscrie studiul și descrierea unei limbi la un moment dat, pe când cel de *diacronie* are în vedere studiul evoluției, al istoriei ei.

Concepută ca succesiune de sincronii, diacronia presupune reprezentarea evoluției ansamblului lingvistic sub forma unei mișcări discontinue, a unei linii întrerupte sau a unui val între două perioade de stabilitate (A. Martinet).²¹

Evoluția scriiturii rebriene se datorează și efortului masiv al prozatorului de a recupera și asimila cultura din Regat, cum însuși mărturisește cu o nedisimulată franchețe, când distanța de timp se așternuse: „Cultura străină o respirai fără să vrei împreună cu aerul, răspândit pretutindeni, și nu exista decât o singură posibilitate de salvare: fuga în alt mediu, cu alt aer, stăpânit de altă cultură.”²²

În proza lui Rebreanu, din prima etapă, introducerea regionalismului se face instinctual, în virtutea experienței dobândite în anii copilăriei și adolescenței.

Din punct de vedere diacronic, deci pe măsură ce scrisul evoluează, paginile creației nu mai sunt încărcate cu regionalisme, aceste se întâlnesc tot mai rar, strecurându-se mai puțin în planul narativ și mai mult în vorbirea personajelor, unde era indispensabil. Este evidentă, de la o operă la alta, tendința scriitorului de a se apropia cât mai mult de limba literară. De exemplu, în *Pădurea spânzuraților*, Ilona și Petre, ordonanța lui Bologna, nu păstrează diferențele firești ale graiului lor original.

Primele patru romane, *Ion*, *Adam și Eva*, *Pădurea spânzuraților* și *Ciuleandra*, au cunoscut fiecare câte două versiuni manuscrise. Fragmente masive din primele versiuni abandonate au rămas și de la *Răscoala* și de la *Gorila*. Existența acestora este revelatoare „pentru exigența extraordinară pe care și-o impunea artistul în dialog cu propriul său scris”²³.

Într-un interviu, Rebreanu spunea: „Sunt cazuri când, sub influența inspirației binecuvântate, scriu 20 de pagini. Nu-mi amintesc să fi rămas vreodată la prima redactare a manuscrisului. Am impresia că cei mai mulți mă vor ierta. Unii dintre ei, dintre scriitori noștri, evită dificultatea sau se mulțumesc să scrie frumos.”²⁴

Neconcordanțe lingvistice pot fi identificate și în nuvele. De exemplu, într-un fragment din *Răfuiala*, în care se prezintă în paralel gândurile lui Toma și gesturile sale însoțite de adresarea directă, autorul strecoară adverbul de timp „acum”. Când termenul apare în redarea gândurilor, el îmbracă forma literară, în

²¹ Valeria Guțu Romalo, 2005, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București: Editura Humanitas Educațional, pp. 19-20.

²² Liviu Rebreanu, *Jurnal – „Spovedanii”*, loc. cit., p. 450.

²³ Niculae Gheran, 1986, *Rebreanu – amiaza unei vieți*, București: Editura Albatros, p. 360.

²⁴ Liviu Rebreanu într-un interviu din 1934, *apud* Camil Baltazar, 1985, *Amintiri despre Liviu Rebreanu – antologie*, Iași: Editura Junimea, p. 27.

vreme ce în adresarea directă este utilizat în varianta sa populară: „**Acum!**... **Acum!**... își zise Toma încet. A sărit repede la Tănase și l-a prins de gât.- **Amu** să ne răfuim, Tănase!”²⁵

Deși gândurile aparțin personajului și introducerea lor între ghilimele conduce spre sugestia planului adresării directe, fie chiar sub formă monologată (și, deci, ar fi trebuit păstrată o unitate formală a termenului utilizat), Rebreanu îl include în planul narativ, probabil din cauza cuvintelor care continuă fraza și schimbă forma populară a termenului „amu” cu cea literară, „acum”, stabilind diferențiere între exprimarea naratorului și cea a personajului.

În *Glasul inimii/ Codrea* (schița de debut, 1908, inspirată din realitatea satului năsăudean), se remarcă talentul descriptiv al autorului încununat de prezența ardelenismelor la toate nivelurile limbii: „Baba îi cunoaște năravul și nu prea îl ia în seamă. Sprintenă ca o fată mare, cu zbârciturile obrazilor rumenite de **bujală**, se învârtește pe lângă vatră, dă încoace, dă încolo, și-n cele din urmă răstoarnă pe **crupător** o mămligă **aburoasă**. Iar atunci și Codrea încetează cu cearta, se **mulcomește**. Își ascunde luleaua în **chimir**, se trânteste bodogânind pe **laviță**, își face cruce de trei ori creștinește, și **prinde a îmbuca** tihnit cu chibzuială. După cină, **umflă iar luleaua**, scormonește din foc un cărbune potrivit, **pâcâie** voinicește de câteva ori, **slobozind fuiare** groase de fum alburii pe gură și pe nas, și pe urmă se lungește în pat.”²⁶

În *Gorila* (roman, 1938), evoluția discursului narativ-descriptiv este mai mult decât evidentă. Ardelenismele sunt aproape în totalitate abandonate, lăsând teren limbii literare încununată, de această dată, de prezența neologismelor: „După o tăcere **confuză** care s-a **suspendat** în aer pe urma cuvintelor Cristianeii părea că e nevoie de o **replică** sinceră, sigură, **capabilă** să încălzească și să alunge **artificialitatea**. [...] D-na Telemă era încă sentimentală ca toate femeile în amurgul bătrâneții. Îi plăcea limbajul înflorit, figurat cu tremurări vocale. Asculta uitându-se la Pahonțu, foarte atentă și totuși **vădînd** că nu reține decât muzica cuvintelor pe când sensul lor alunecă pe lângă ea ca picurii de ploaie pe o haină **impermeabilă**...”²⁷

Cele două texte-suport supuse cercetării sunt concludente în ceea ce privește evoluția limbii utilizate de prozator, o evoluție care era inevitabilă în raport și cu trecerea timpului (30 de ani se află între cele două publicații; în cadrul oricărei limbi se produc mutații pe parcursul unui sfert și mai bine de secol, așa că stilul scriitorului înregistrează o evoluție ineluctabilă). În accepția renumitului lingvist, Ferdinand de Saussure, „limba este în continuă mișcare, ceea ce înseamnă că sincronia linguală este o iluzie: bătrânii întrebuințează cuvinte pe care tinerii, de regulă, le evită. Prin urmare, lingvistica trebuie să cerceteze întotdeauna limba din perspectivă sincronico-diacronică, dacă intenționează să elucideze corect fenomenele de limbă. Dar cercetarea sincronico-diacronică a fenomenelor de

²⁵ Liviu Rebreanu, 2007, *Răfuiala*, în vol. *Nuvela*, București: Editura Regis, p. 35.

²⁶ Liviu Rebreanu, 2007, *Glasul inimii/ Codrea*, în vol. *Nuvela*, București: Editura Regis, p. 3.

²⁷ Idem, 1985, *Gorila*, București: Editura Minerva, pp. 273-275.

limbaj dă în vileag caracterul social al acestei metodologii ce se conturează în știința numită lingvistică.”²⁸

Rebreanu a pregătit noua eră a romanului, creând romanul românesc modern „în laboratorul său mental, cu o înțelegere lucidă a tot ceea ce producțiile de acest gen nu erau și a tot ceea ce ele trebuiau să fie. De fapt, înainte ca teoria despre romanul românesc modern să existe, au existat romanele lui Liviu Rebreanu.”²⁹

Drumul prozei rebreniene, dur și anevoios, săpat în stâncă, rămâne pentru mulți cercetători un miracol. Mărturisirile scriitorului sunt în măsură să limpezească lucrurile: „Uneori simt cu mare luciditate cum mi se scurge, în picături lente, sângele și viața ca să se transforme în altă viață și alt sânge, să se transfigureze în oameni noi și într-un univers nou. De multe ori ostenit, extenuat, aș vrea să mă smulg din frământarea asta singuratecă, să beneficiez de bucuriile mărunte, banale, dar bucurii ale vieții care trece în ritm din ce în ce mai vertiginos. Și nu se poate. E o vrajă care mă readuce la masa de scris, o chemare misterioasă, care mă face să uit tot restul și să-mi trăiesc toate satisfacțiile într-o lume de ficțiune, dar cu atâta intensitate, de parcă ar fi mai reală decât realitatea”³⁰.

Bibliografie:

- ***, 1981, *Sinteze de literatură română*, București: Editura Didactică și pedagogică.
- ***, 1998, *Dicționarul Explicativ al Limbii Române (DEX)*, ediția a II-a, București: Editura Univers Enciclopedic.
- BALTAZAR, Camil, 1985, *Amintiri despre Liviu Rebreanu – antologie*, Iași: Editura Junimea.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2009, *Limba română contemporană*, București: Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”.
- CAPIDAN, Th., 1943, *Limbă și cultură*, București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- COCIUG, Angela, 2004, *Lingvistica generală – curs de lecții*, Bălți: Presa universitară bălțeană.
- GHERAN, Nicolae, 1986, *Rebreanu – amiaza unei vieți*, București: Editura Albatros.
- GUȚU ROMALO, Valeria, 2005, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București: Editura Humanitas Educațional.
- RĂDULEȚ, Ani, 2011, „Stratificarea socială”, în: *Revista Transilvană de Științe ale Comunicării*, 3 (14)/2011, Cluj-Napoca.
- RÂPEANU, Valeriu, 1986, *Scriitori dintre cele două războaie mondiale*, București: Editura Cartea Românească.
- REBREANU, Liviu, 1965, *Ciuleandra*, București: Editura Pentru Literatură.
- REBREANU, Liviu, 1967, *Ion*, București: Editura Pentru Literatură.
- REBREANU, Liviu, 1981, *La lumina lămpii*, București: Editura Minerva.

²⁸ Angela Coșciug, 2004, *Lingvistica generală – curs*, Bălți: Presa universitară bălțeană, p. 23.

²⁹ Valeriu Râpeanu, 1986, *Scriitori dintre cele două războaie mondiale*, București: Editura Cartea Românească, p. 119.

³⁰ Liviu Rebreanu, 1981, *La lumina lămpii*, București: Editura Minerva, pp. 278-279.

- REBREANU, Liviu, 1983, *Răscoala*, București: Editura Cartea Românească.
REBREANU, Liviu, 1985, *Gorila*, București: Editura Minerva.
REBREANU, Liviu, 1998, *Jurnal (1927-1944) - Spovedanii*, opere vol. 17, București: Editura Minerva.
REBREANU, Liviu, 2007, *Nuvele*, București: Editura Regis.
ȚEPELEA, G., BULGĂR, GH., 1973, *Momente în evoluția limbii române literare*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
VIANU, Tudor, 1973, *Arta prozatorilor români*, București: Editura Eminescu.

Surse disponibile on-line:

<http://dexonline.ro/definitie/diacronic>

<http://www.dex.ro/index.php?a=term&d=Dictionar+explicativ+roman&t=diastatic>

<http://www.dex.ro/index.php?a=term&d=Dictionar+explicativ+roman&t=diatopic>

ASPECTE LEXICO-SEMANTICE ÎN NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAJ

Elena PUCHIANU
iulianatgv@yahoo.com

Importanța lingvistică a Noului Testament de la Bălgrad

Primele cărți tipărite la noi au un conținut religios. Aceste cărți au o însemnătate deosebită în istoria limbii literare. Datorită lor, limba română se impune în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea ca limbă a culturii în țările românești și au servit drept manuale pentru cărturarii ce transmiteau cunoștințele necesare în limba română.

Deși literatura istorică e superioară ca exprimare artistică, literatura religioasă a avut un rol mai mare în formarea și fixarea limbii române literare, deoarece literatura istorică a circulat în manuscris și, deci, a fost mai puțin răspândită. Literatura religioasă a fost tipărită și răspândită într-un număr mare de exemplare, pe tot teritoriul locuit de români, la acea dată despărțiți din punct de vedere politic.

Literatura religioasă nu se rezumă la un singur stil, *stilul cărților bisericești*. În cadrul tipăriturilor remarcăm *stilul polemic (Predoslovia la cărțile lui Pavel)* și *stilul didactic (Prefețele Noului Testament de la Bălgrad)*.

Dacă în cazul literaturii religioase, predomină traducerea, predosloviile prezintă suficiente pagini originale care se deosebesc de traduceri prin conținut și formă. Deși numeroase texte scrise în perioada veche trădează preocuparea pentru o exprimare îngrijită și corectă, interesul pentru problemele limbii literare abia se manifestă pe plan teoretic. Excepția, notabilă, o reprezintă *Noul Testament de la Bălgrad*, în care mitropolitul Simion Ștefan sugerează necesitatea unei limbi literare comune:

„Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii împlă la toate țările, așa și cuvintele acelea sînt bune carele înțeleg toți.”

Pe drept cuvînt se poate afirma că Simion Ștefan este: „Primul cărturar român care acordă o atenție specială problemelor limbii literare”.¹

Același text conține și problema redării unor cuvinte străine, cum ar fi: *synagoga*, *publican*, *gangrena* sau a unor termeni ce denumesc pietre prețioase, arbori sau veșminte. Traducătorii au lăsat întocmai acești termeni: „...noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecescu, văzînd că alte limbi încă le țin așa.”²

În secolul al XVII-lea este de remarcat, ca o continuare a unei mișcări începute în secolul al XVI-lea, „o anumită deplasare a centrelor care iradiază cultura.”³

Trebuie, astfel, înțeleasă schimbarea centrului cultural din nordul Transilvaniei spre sud, la Bălgrad, ceea ce nu este lipsit de consecințe pe plan lingvistic; fapt ce a ușurat procesul de *unificare*. În acest context, trebuie văzută și o altă caracteristică a epocii: transferul literaturii de la o zonă lingvistică la alta, de la o provincie la alta. Așa cum unele texte moldovenești sunt imprimate în Muntenia, în secolul al XVII-lea, unele lucrări muntenești se tipăresc în Transilvania. Este cazul *Noului Testament de la Bălgrad*, a cărui traducere a fost realizată, parțial, de munteanul Silvestru. În acest fel, trebuie să înțelegem unul din punctele programului din predoslovie, și anume acela în care se vorbește despre strădania elaborării unei traduceri accesibile masei largi de vorbitori, folosind cuvinte cu o circulație cât mai mare.

La 35 de ani după scoaterea de sub tipar, popa Ioan din Vinț, „om mai puțin cult”⁴, aduce idei opuse celor din predoslovie, considerînd că este normal să respingă cuvinte de mare circulație, cum ar fi: *pricină*, *adeverință*, *folos*, preferînd cuvinte regionale, specifice graiului local. Astfel, el preconizează utilizarea unor termeni regionali precum *oca*, *în alian*, *hazna*, *alduială*, în locul celor mai răspîndiți, amintiți mai sus.

Traducerea a fost, după Silvestru, refăcută și sfârșită de alte persoane despre care nu se știe nimic din punct de vedere al numelui, dar se pot face deducții din traducere despre regiunea căreia îi aparțineau, ca și despre cultura lor. Despre cei care au tradus aflăm în prima predoslovie că:

„...înțelegînd Măria ta că noi rumânii carii sîntem în țara Măriei tale nu avem neci Testamentul cel nou, neci cel vechiu deplin întru limba noastră, Măriia ta te-ai milostivit ca un craiu milostiv și mi-ai poruncit să caut în popii miei preuți cărțulari și oameni înțelepți, carii să știe izvodi Testamentul cel nou, a Domnului nostru a lui Iisus Hristos din limba grecească și slavonească și lătinească; carea văzînd porunca Măriei tale, am și făcut și Măriia ta încă te-ai milostivit de ne-ai adus meșteri streini de ne-au făcut tipografie și le-ai dat plată din vistiariul Măriei tale.”⁵

¹ Al. Rosetti; B. Cazacu; L. Onu, 1971, *Istoria limbii române literare*, ed. a 2-a, București, p. 91.

² *Noul Testament de la Bălgrad*, p. 116.

³ I. Gheție, 1975, *Baza dialectală a româiei literare*, București, p. 322.

⁴ Ov. Densușianu, 1935-1936, *Limba română în secolul al XVII-lea, Curs universitar*, București, p.17.

⁵ *Noul Testament de la Bălgrad*, p. 82.

Traducătorii erau, deci, preoți cărturari, cunoscători ai limbilor greacă, slavonă și latină, probabil localnici ardeleni, care utilizează cuvinte sau forme regionale transilvănene: *alean, alesui, beseadă, corfă, ciurdă, sudui, marhă, mire, nea, săcriu*. Nu este exclus ca unul dintre ei să fie originar din Banat, ceea ce ar explica prezența în *Noul Testament de la Bălgrad* a unor cuvinte bănățene: *foale*, „burtă”, prezența formelor verbale *a scria* și *a prenoi*, „a restaura”, „a reface”. Termenii de origine turcă, *mahramă, hangeriu, divan*, se datorează primei traduceri, cea a munteanului Silvestru.

Există cel puțin trei argumente în favoarea ideii că *Noul Testament de la Bălgrad* a fost tălmăcit de mai multe persoane:

1. În NTB apar unele diferențe de traducere de la un text biblic la altul;

2. Notele marginale, atât cantitativ, cât și calitativ, diferă de la un text la altul:

„*Examinând frecvența explicațiilor constatăm că ele sunt mai numeroase la evangheliștii Matei și Marcu, sunt câteva la Luca și două la Ioan. În cadrul Faptelor Apostolilor și a epistolelor, beneficiază iarăși de explicații ample, Epistolele lui Pavel.*”⁶

3. Un alt argument l-ar putea constitui faptul că același cuvânt este glosat altfel, în diferite locuri:

„*În Evanghelia după Luca o stadiu este explicată prin 125 de pași, la Evanghelia lui Ioan stadiile sunt echivalente cu «alegături», iar la Faptele Apostolilor, termenul este explicat atât prin cei «125 de pași» cât și prin comparații numerice cu mila nemțească. Din urmărirea explicațiilor marginale se poate vedea că acesta nu e singurul caz*”⁷.

Informații redată în predoslovii cu privire la cei ce au tradus la tipărirea în bune condiții a cărții, cât și asupra personalităților implicate în tipărire, există. Subliniem, odată în plus, valoarea predosloviilor care conțin o multitudine de informații importante în ceea ce privește desfășurarea activității de tipărire, reconstituirea istoriei cărții românești vechi sau identificarea și evidențierea celor ce au tradus la imprimarea cărților, fără ale căror eforturi remarcabile cultura română ar fi fost văduvită de un important sector al ei.

Predosloviile sunt tratate ca texte cu coordonate proprii și cu un anumit regim retoric-stilistic.

Aspecte lexico-semantice

Vocabularul este alcătuit din cuvinte curente în epocă. Nu întâlnim abuzul de slavonisme, caracteristic tipăriturilor românești din secolul al XVI-lea, traduse din slavonește. Constatăm, în schimb, o serie de maghiarisme, care ne indică un original maghiar la baza traducerii cărții, precum și neologisme din greacă. Elemente noi, de alte origini, se folosesc în mai mică măsură.

⁶G. T. Pop, 1962, „Sinonimele în Noul Testament de la Bălgrad”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8, p. 756.

⁷*Ibidem*, p. 756.

Elemente de origine latină: *acicea* adv. „aici”; *au* conj. „sau, ori” (*Cine au greșit? Acesta, au părinții lui, ca să nască orbu?*); *de plin* loc. adv. „pe deplin, în întregime” (*noi rumâni... nu avem neci Testamentul cel nou, neci cel vechiu de plin întru limba noastră*); *den cît și din cît* loc. conj. „atât cât” (*noi... am tocmit din cît am putut; noi drept aceea ne-am silit, den cît am putut, să izvodim...*); *drept aceea* loc. adv. „de aceea” (*noi, drept aceea ne-am silit, den cît am putut să izvodim...*), „pe acolo” (*trecînd drept aceea, văzu pre un om orbu den naștere*); *foarte* adv. „mult, tare” (*Irod... să mînie foarte*); *întru* prep. „în” (*noi... nu avem neci Testamentul cel nou... de plin întru limba noastră*); *în* prep. „printre” (*mi-ai poruncit să caut în popii miei preuți cărțulari și oameni înțelepți*); *înțelepți* vb. „a face înțelept, a lumina” (*să vă înțeleptească duhul sfînt*); *mainte* adv. „mai înainte”; *pentru* prep. „din cauza” (*noi... găsit-am multă lipsă și greșeale în scriptura lui, pentru neînțelesul limbiei și cărții grecești*); *pre aiurea* loc. adv. „prin altă parte”; *rumâni* s. m. pl. (*noi, rumâni...*); *săva că* loc. conj. „cu toate că, deși” (*Adevăr, și noi oameni sîntem și am putut și greși, săva că am silit den cît am putut să nu greșim*); *scriptură* s. f. „scriere, scris”; *scuepi* „scuipă”; *scuepătură* s.f. „scuipătură”; *vare-carea* loc. adv. „oarecum” (*Și socotind acestea toate, vare-carea am îmblat mai aproape de cartea grecească*); *vare-cine* pron. „cineva”; *via* vb. „a trăi” etc.⁸

Un caz aparte îl constituie *urător, carele e grăitor sau procator*, căruia îi corespunde lat. *orator*. Prin etimologie populară, dată fiind apropierea formală, s-a ajuns la *urător* de la *ura+tor*. Neologismele de origine latină, cărora li se alătură și numele proprii de zeități ca *Diana, Jupiter, Mercurie*, sunt și ele explicate în notele marginale prin cuvinte populare de largă circulație: „Iari curteanii dusără pre el înlăuntru în curte carea iaste *pretor*” – „ce să zice *casă de leage*”; „a celui *Testament Nou*” – „Ce să zice a *legii noao*”;

„Deci se sculară unii de în sinagoga carea să chiamă a *libertinilor*” – „*libertinii* era carii îi făcea de în slugi slobodași”; „iară *varvarii* făcea omenie multă cu noi, făcînd foc...” – „*proștii*, se chiamă *varvari*”.

Unii termeni latini sunt socotiți mai cunoscuți, astfel, prin intermediul lor se explică alte cuvinte, de exemplu gr. *corbon*: „Iară mai marii popilor luară acei arginți, ziseră nu să cade aceștia a-i pune în *corban*” – „*vistieria*” beserecii.

Este interesant de menționat că un termen citat în predoslovie ca fiind de origine greacă este, de fapt, un cuvânt latin: *poblican* glosat prin *vameși* sau *mitarnici*; „*au și publicanii fac aceea?*” – „*Ce erau atunci vameși*”; „Și fu cînd șădea în casa lui în mulți *publicani* și păcătoși șădea cu Is.” – „*mitarnici*”.

Cele de mai sus ar putea fi o dovadă indirectă că cei care l-au corectat pe Silvestru erau cărturari ardeleni ce au folosit cu precădere un text latin. De altfel, traducătorii explică în note și unii termeni latinești mai vechi, moșteniți în limba română: „Și samănă *agrul* lui” – „*holda lui*”; „Că s-au copt *aua*” – „*poama*”;

⁸ Al. Rosetti; B. Cazacu; L. Onu, *op. cit.*, p. 110.

„rotariu” – „cioplitor”; „Și zise domnul că ați avea credința ca un grăunț de muștariu zicereț murului acestuia” – „rugului”.

Slavonisme

O altă sursă sigură a *Noului Testament de la Bălgrad* a fost textul biblic slavonesc tipărit la Moscova. Acesta explică un număr mare de slavonisme din NTB, slavonisme care, este foarte posibil, să se fi răspândit înainte: *săcriu, răzmiriță, stih, sabie, logofăt, grindină, gubav*.

Elemente de origine slavă: *craiu* s.m. (*în zilele lui Irod craiu*); *dihanie* s.f. „mulțime”; *gubăvie* s.f. „lepră”; *isprăvi* vb. „a îndrepta” (*noi am început dintîiu a-l posedui și unde n-au fost bine, am isprăvit și am împlut, și am tocmît din cît am putut*); *izvod* s.n. „versiune” (*noi n-am socotit numai pre un izvod, ce toate cît am putut afla; mai vîrtos ne-am tinut de izvodul grecescu*); *izvodi* vb. „a traduce” (*Eronim, carele au izvodit dintîiu din limbă grecească-latineaște*); *mîndri* s.m. „înțelepți” (*mîndrii veniră de să închinară lui Hristos; mîndrii de la răsărit veniră în Erosalim, cu glosa marginală: filosofii*); *năemit* vb. part. „tocmai cu plată” (*cel năemit*); *pomană* s.f. „pomenire”; *posedui* vb. „a urma, a confrunta” (*noi am început dintîiu a-l posedui și, unde n-au fost bine, am isprăvit și am împlut, și am tocmît din cît am putut*); *săbor* s.n. „adunare, consiliu” (*îl lăpădară afară den săbor*); *soroc* s.n. „fază, perioadă” (*în toate capetele toate soroacele le-am pus cu umăr*); *vistiariu* s.n. „vistierie” (*măriia ta... le-ai dat plată din vistiariul măriei tale*); *zmyrnă* s.f. „smirnă” etc.⁹

De asemenea, se întîlnesc unele *calcuri după slavonă*: *leamne* s.n. pl. „copaci” (*nume de oameni și de leamne*); unii termeni tehnici ca *bîtie* „facere, cartea facerii” și chiar formule stereotipe, *eșteje i pročiia etc.*¹⁰

Elemente de origine maghiară: *altui* vb.; *beteag* s.m.; *chelčug* și *chelșug* s.m. „cheltuială” (*din demnătura și cu chelčugul măriei tale; din porunca și chelșugul măriei tale*); *făgădaș* s.; „promisiune” *făgădui* vb.; *ponos* s.n.; *șumă* s.f. „rezumat” (*noi în cest testamînt întîiu am pus șuma la toate capetele, și în șumă sîntu stihuri*). Verbul *a părăsi* cu sensul de „a înceta” este, evident, un calc după maghiară: *nu părăsește de a grăi*.¹¹

Grecisme

Traducătorii indică sursa principală a lucrării lor, „izvodul grecesc”. Dovezi că a fost utilizat ca *izvor primordial* textul grecesc al *Noului Testament de la Bălgrad* avem:

1. menționarea expresă a textului grecesc: „*greceaște așa-i acest vers*”, „*la grecească nu era*”, precizări marginale din care se deduce că traducătorii confruntau diversele traduceri cu originalul grecesc;

2. împrumutul de cuvinte grecești și explicarea lor marginală pentru a le face mai accesibile: *gangrenă* s.f.; *iotă* s.f. (glosat marginal: *gîcitori; atuncea Irod pre ascuns chiemă pre maghi*, glosat marginal: *filosofi*); *mamon* s.m. (glosă marginală: *sirienește, lăcomia lumii*); *publican* s.m.; *sinagoga* s.f. (*să-l leajpede*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

den sinagoga; glosat marginal: unde se strîngea idovii să auză cuvîntul lui Dumnezeu; noi zicem besearecă); *typografie* s.f. etc.¹²

Unii dintre acești termeni au pătruns în limba română prin intermediul limbii slavone. Iată câteva din explicațiile marginale ale unora dintre acești termeni¹³:

„Atuncea Irod pre ascuns chemă pre *maghi*” – „filosofi”; „Atunci Irod văzînd că fu batjocurit de *maghi*” – „găcitori”; „Intru aceea vreme auzi Irod *tetrarha* biruitoriu” – „al patrulea biruitoriu de lume”; „Și iacă veni unul de în mai mării *sinagogei*” – „a săborului”; „Ce vă păziți voi înșivă că vor da pre voi în *sinagogle* lor” – „pre unde sînt strînși de ascult cuvîntul lui Dumnezeu”; „vei afla un *statir*” – „ban sau aspru”.

De menționat că, într-un loc, termenul gr. *maghi* este explicat tot printr-un gr., *filozofi*; la fel sintagma *leagea lumiei*, alcătuită din două cuvinte moștenite din latină, este explicată prin gr. *stihie*, ceea ce ar putea constitui un indiciu că atât *filozof*, cât și *stihie* erau cuvinte cunoscute, cu o anumită circulație în epocă. Un alt argument în favoarea acestei idei îl poate constitui faptul că și un termen de origine slavă ca *mândrii* este glosat tot cu *filozofi*.

Folosirea unor nume proprii grecești, de exemplu *Elisafta*.

Concluzii

Vorbind despre limba *Noului Testament*, din 1648, Andrei Șaguna scria:

„Limba Bibliei pentru un popor numai odată se poate face; dacă s-au învins piedeca cea mare a traducerii credincioase și înțelese și dacă poporul au primit limba aceea așa zicînd în însăși ființa sa; atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai a o reînnoi și îndrepta așa după cum o ar fi reînnoit și îndreptat traducătorul cel dintâiu al limbii de ar fi trăit până în veacurile lor. Lauda cea netrecătoare a unui astfelu de lucru se cuvine arhiepiscopului și mitropolitului nostru din Bălgrad Simion Ștefan care la anul 1648 au tradus și tipărit întăia dată în limba noastră Testamentul cel nou. Limba acestei cărți nu este făcută, ci luată chiar din gura poporului și așa traducătorul nu e decât un răsunset nu numai al limbei, ci și al simțirei și peste tot al chipului cugetării poporului.”¹⁴

În concluzie, *Noul Testament de la Bălgrad*, prin calitatea traducerii sale, a jucat un rol de prim ordin în întărirea unității limbii și culturii noastre, contribuind la impunerea unor norme, îndeosebi lexicale, supradialectale.

Document de mare preț, în special prin tezele cuprinse în *Predoslovia către cititori*, prin stilul cumpănit, didactic uneori, nervos, eliptic alteori, întâlnit în numeroase pagini originale, ca și prin excepționala prezentare topografică, prin calitatea traducerii, *Noul Testament* din 1648 rămâne „un monument de seamă al limbii române, o oglindă a stadiului atins de limba literară română, la jumătatea veacului al XVII-lea.”¹⁵

Bibliografie

¹² *Ibidem*, p. 111.

¹³ G. Țepelea, 1963, „Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele *Noului Testament* de la Bălgrad”, în: *Limba română*, 12 (1963), nr. 3, p. 274-276.

¹⁴ *Biblia lui Șaguna*, Sibiu, 1856, p. VI-VII.

¹⁵ F. Dumitrescu, *Noul Testament în limba română ca act de spiritualitate și cultură*, NTB, 1988, p. 96.

- DENSUSIANU, Ov., 1935-1936, *Limba română în secolul al XVII-lea, Curs universitar*, București.
- GHEȚIE, I., 1975, *Baza dialectală a româniei literare*, București.
- POP, G., T., „Sinonimele în Noul Testament de la Bălgrad”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1962, nr. 7-8;
- ROSETTI, Al.; CAZACU, B.; ONU, L, 1971, *Istoria limbii române literare*, ed. a 2-a, București.
- ȚEPELEA, G., 1963, „Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad”, în: *Limba română*, 12 (1963), nr. 3.

INTEROGAȚIILE ȘI TAXONOMIA LUI BLOOM. O PERSPECTIVĂ PRAGMATICO-DIDACTICĂ

Constantin-Georgel STOICA
constantingeorgel_stoica@yahoo.com

Taxonomia lui B. S. Bloom¹ este, probabil, cea mai cunoscută în rândul cadrelor didactice și al aspiranților la această categorie profesională (vocațională), deoarece, de la publicarea acesteia, în anul 1956, și până astăzi, psihopedagogia și didactica s-au raportat la ea, chiar dacă din anii '90 se vorbește despre o revizuire de către Lorin Anderson, unul dintre cei mai apropiați studenți ai marelui teoretician în psihologia educației.

Așa cum se știe, Bloom a emis teoria prin care procesul educativ trebuie să fie progresiv, de la simplu la complex, și a stabilit șase etape cognitive: a) contactul cu informația – *cunoștințele* (knowledge); b) dezvoltarea capacității de înțelegere și interpretare a informației – *înțelegerea* (comprehension); c) dezvoltarea competențelor de a utiliza informațiile în practică – *aplicarea* (application); d) trecerea la nivelul la care înțelegerea și aplicarea cunoștințelor fac posibilă cunoașterea detaliilor prin examinarea unor părți ale întregului – *analiza* (analysis); e) reconstrucția unui fenomen, unui întreg, prin reunirea părților – *sinteza* (synthesis); f) aplicare unui set de criterii prin care să se facă aprecieri, să se emită judecăți de valoare asupra fenomenului – *evaluarea* (evaluation).

Revizuirea pe care o aduce Lorin Anderson² taxonomiei lui Bloom este, de fapt, o nouă perspectivă asupra aceluiași etape. Identificăm trei schimbări făcute de Anderson. Prima vizează redenumirea etapei inițiale cu verbul *remember*, văzut ca o actualizare a cunoștințelor relevante din memoria pe termen lung. O a doua

¹ Cf. B. S. Bloom; M. D. Engelhart; E. J. Furst; W. H. Hill; D. R. Krathwohl, 1956, *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Company.

² Cf. Lorin W. Anderson; David R. Krathwohl et al (Eds.), 2001, *A Taxonomy For Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Educational Objectives*, published by Allyn and Bacon, Boston, MA © 2001 by Pearson Education.

schimbare este transformarea substantivelor care denumeau următoarele trei etape în verbe, punându-se accentul pe aspectul activ al conceptelor – *understanding*, *applying*, *analyzing*, iar ultimelor două etape le sunt inversate locurile. Astfel că, a cincea etapă devine *evaluarea*, iar *sinteza* este percepută ca fiind nivelul creativ, și a fost denumită ca atare – *creating*.

Comunicarea noastră este doar o parte din analiza lingvistică și pragmatico-didactică pe care am realizat-o având drept corpus de texte structurile interogative extrase din manuale alternative pentru disciplina *Limba și literatura română*, nivelul liceal. Intenția noastră a fost aceea de a evalua eficiența limbajului utilizat în aceste auxiliare didactice și, în această idee, am trecut materialul studiat printr-o serie de grile de analiză, urmărind cum este valorificat discursul didactic interogativ din perspectivă lexicală, morfologică, sintactică, dar mai ales pragmatică.

Inevitabil, studierea bibliografiei de specialitate a dus la taxonomia lui Bloom, care, așa cum am văzut, propune desfășurarea procesului didactic în mod etapizat în funcție de procesele cognitive, ele însele fiind ordonate de la simplu la complex. Trebuie să menționăm că o abordare similară a discursului didactic interogativ am întâlnit-o într-un articol³ semnat de Lenuța Sfârlea, care realizează un studiu de caz împreună cu elevii acesteia de clasa a VII-a. Deși analiza discursului din manualul utilizat la clasă (editura Corint) a vizat doar o mică parte a acestuia – conținuturi ce aveau în vedere specia *înnul*, rezultatele acelui studiu de caz au fost surprinzător de alarmante. Coordonatoarea proiectului a descoperit că „*întrebările sunt formulate amestecat, fără niciun criteriu*”⁴.

Pornind de la concluziile doamnei Sfârlea și a tinerei echipe de „cercetători”, ne-am propus să verificăm dacă se confirmă rezultatele acestora în cazul manualelor alternative de *Limba și literatura română* pentru nivelul liceal. Evident, în această comunicare nu vom prezenta analiza întregului corpus de texte. Însă, din materialul supus cercetării, pot fi evidențiate câteva concluzii. Aprecierile următoare sunt realizate având în vedere un singur manual⁵ dintre cele din lista celor aprobate de Ministerul Educației și Cercetării Științifice pentru anul școlar 2014-2015 (publicat de Grup Editorial Art, pentru clasa a XII-a), pentru a arata, din perspectivă pragmatică dar și statistică, prezența și frecvența unor tipuri de întrebări, cu raportare la taxonomia lui Bloom.

Mai întâi trebuie să precizăm că am identificat și extras, în vederea realizării studiului nostru, un număr de 106 exerciții care reprezintă structuri interogative explicite sau au în conținutul lor astfel de structuri, manualul având peste 212 pagini, de unde reiese și o primă observație evidentă: exercițiile în care se regăsește măcar un mic aspect interogativ au o frecvență de numai... unul la două pagini! Este adevărat că dispunerea acestora în contextul demersului didactic

³ Cf. Lenuța Sfârlea, 2004, „Întrebarea – o cale importantă de acces spre textul literar”, în: *Perspective. Revistă de didactica limbii și literaturii rămâne*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, pp. 27-29.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁵ Costache Adrian, Ioniță Florin, Lascăr Marilena, Săvoiu Adrian, 2007, *Limba și literatura română: manual pentru clasa a XII-a*, București: Grup Editorial Art.

nu este fidelă statisticii, structurile interogative fiind adesea grupate sau la mică distanță și ajung să fie câteva (câte 3-6) pe o pagină. Dar asta ridică o altă problemă. Prezența în discursul didactic scris a foarte multor pagini în care nu se regăsesc exerciții în componența cărora să fie structuri interogative, ceea ce provoacă, evident, reducerea posibilităților de a dezvolta elevilor, care lucrează cu acest auxiliar, competențele specifice unei gândiri analitice, critice.

În urma clasificării celor 106 structuri interogative, am descoperit o recurență foarte mică a exercițiilor care, conform taxonomiei lui Bloom, se încadrează în etapa de aplicare a cunoștințelor. Acestea sunt în număr de trei! Un număr egal de prezențe (tot trei) îl au și structurile interogative care vizează nivelul de sinteză și cu zece prezențe în plus (adică 13), cele de analiză. Ceea ce nu surprinde aproape deloc este că cele mai multe apariții le au structurile interogative de evaluarea – 37, urmate de cele care implică memoria, prin actualizarea informațiilor învățate anterior sau prin apelul făcut la elemente ale cunoașterii din alte arii tematice. Acest tip de interogații se întâlnesc în 30 de situații. Celelalte rămase, până la 106, adică 20 de recurențe, le revin structurilor interogative ce vizează nivelul al doilea în ierarhia proceselor cognitive – etapa de înțelegere și interpretare a informațiilor.

Distribuția structurilor interogative conform taxonomiei lui Bloom		
1	Cunoștințe	30
2	Înțelegere	20
3	Aplicare	3
4	Analiză	13
5	Sinteză	3
6	Evaluare	37

Dacă frecvența mică a unor structuri interogative, prin raportare la celelalte tipuri și la numărul de pagini, stârnește îngrijorare cu privire la atingerea unor obiective psihopedagogice, utilizarea acestora, după cum vom vedea, ridică semne de întrebare în plus. Astfel, dintre cele 106 exerciții, doar în 10 situații acestea sunt distribuite în așa fel încât două dintre nivelurile cognitive să urmeze una celeilalte, ca în taxonomia lui Bloom, dar și aceasta se întâmplă numai din perspectivă statistică, atunci când extragem din paginile cărții toate structurile interogative, însă, în paginile manualului, identificăm doar două cazuri în care în exerciții consecutive se întâlnesc interogații care vizează niveluri cognitive consecutive.

Primul caz este întâlnit la pagina 13 a manualului, unde autorii propun exerciții cu privire la simbolismul poeziei *Sonet*, de George Bacovia. Mai exact, la subpunctul *Cromatismul discret*:

- 1) *Extrage din primele două strofe cuvintele/structurile care se constituie în imagini vizuale. (Sonet, de G. Bacovia. Subpunctul Cromatismul discret. Ex. 1, p. 13)*

- 2) **Sonet** nu are cromatismul insistent al poeziei **Plumb** sau al altor texte (*Decor, Amurg violet*). Și cu toate acestea, spațiile bacoviene sunt mereu supuse unei stilizări cromatice, în care culoarea cea mai frecventă este griul. Este o culoare ce exprimă stările sufletești ale unui eu supus eroziunii psihice permanente, ideii de **sfârșit continuu** și de aceea cromatismul, chiar când nu este evident, se constituie într-o prezență palpabilă. Se poate vorbi și în acest text de o prezență a griului? Argumentează-ți opțiunea. (Sonet, de G. Bacovia. Subpunctul Cromatismul discret. Ex. 2, p. 13)

Cele două exerciții consecutive vizează nivelurile *Analiză* și *Sinteză*. Exercițiul de la primul exemplul pare, la prima vedere, a fi o structură non-interogativă, însă, din perspectiva logică, la nivel cognitiv, ea se traduce printr-o întrebare:

„Care sunt cuvintele/structurile care se constituie în imagini vizuale?”

Evident, pentru a rezolva exercițiul acesta, elevul trebuie să facă mai multe operații logice. Mai întâi, trebuie să actualizeze informațiile din memorie despre conceptul de „imagine vizuală” – etapa *cunoștințe* din taxonomia lui Bloom –, și mai apoi să încerce să le identifice. Dar identificarea nu este un simplu act de alegere dintr-o serie de elemente, ci presupune o înțelegere a contextului și o interpretare a sensului cuvântului/structurii, ceea ce presupune un proces cognitiv specific celui de-al doilea nivel al taxonomiei lui Bloom – *interpretarea*. Alegerea elementului potrivit, care să încadreze cuvântul/structura în tipologia cerută de conceptul literar de „imagine vizuală”, necesită apelul la un algoritm de lucru învățat și el anterior și aplicat acum. Deci, trecerea la următoarea etapă a procesului cognitiv, a treia în taxonomia lui Bloom – *aplicarea*.

Pentru că toate aceste etape sunt parcurse pentru ca elevul să-și formeze o viziune critică asupra unei părți din sonetul lui G. Bacovia și doar din perspectiva stilistică, evident că vom încadra exercițiul în categoria celor care ascund o interogație, care presupune realizarea unei analize la nivelul stilistic al textului poetic bacovian. Prin urmare, avem de-a face cu un exercițiu care implică nivelul patru al taxonomiei lui Bloom – *analiza*.

Exercițiul din exemplul al doilea solicită realizarea unei sinteze, deoarece pentru rezolvarea lui trebuie cunoscută, în prealabil, o serie mai largă de elemente constituente ale universului liric bacovian. Adică, pe lângă cunoașterea problematicii cromatice a poeziei *Sonet*, trebuie ca elevul să fi făcut și o analiză a cromatice a poeziilor *Plumb*, *Decor* și *Amurg violet*, iar acum el trebuie să pună la un loc informațiile acumulate prin exerciții anterioare și să se raporteze la textul sonetului pus în discuție.

Cealaltă pereche de exerciții consecutive, care urmăresc și ierarhia proceselor cognitive, conform taxonomiei lui Bloom, se întâlnește la pagina 17. Acestea vizează înțelegerea textului poeziei *Testament*, de Tudor Arghezi. Subtema propusă de autorii manualului ca titlul al setului de exerciții este *Moștenirea spirituală*, oferind, astfel, o sugestie elevilor cu privire la interpretarea semantică a fondului lexical utilizat în textul poetic arghegian:

3) *Adresându-se direct cititorului, poetul consideră cartea drept o treaptă. Ce crezi că simbolizează aceasta? Poți explica pornind de la variantele enunțate mai jos:*

- un drum al cunoașterii;
- o cale ascensională;
- ideea de perfecțiune. (Testament, de T. Arghezi. Subpunctul *Moștenirea spirituală*, ex. 5, p. 17)

4) *Ca și Octavian Goga în poezia **Rugăciune**, Arghezi se consideră, în Testament, un depozitar al experienței înaintașilor. Care sunt versurile ce conduc la această idee? (Testament, de T. Arghezi. Subpunctul *Moștenirea spirituală*, ex. 6, p. 17)*

Dacă urmărim celelalte exerciții consecutive care au în componența lor structuri interogative, observăm că acestea nu țin cont de procesele cognitive și taxonomia lui Bloom. Astfel avem nouă cazuri în care identificăm astfel de abateri. În primul caz, descoperim, în exerciții consecutive, trecerea de la nivelul de evaluare, la cel de interpretare (de la nivelul al 6-lea la nivelul al 2-lea); în următoarele două – trecerea de la evaluare la cunoaștere/rememorare; situațiile a patra și a cincea sunt cele mai surprinzătoare: a) evaluare – interpretare – evaluare; b) evaluare – interpretare – cunoaștere/rememorare; iar cele din urmă sunt salturi ascendente de la primul nivel, respectiv al doilea, la ultimul nivel cognitiv.

Bibliografie

- ANDERSON, Lorin W.; KRATHWOHL, David R. et al (eds.), 2001, *A Taxonomy For Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Educational Objectives*, published by Allyn and Bacon, Boston, MA © 2001 by Pearson Education.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2013, *Limba română contemporană*, București: Editura „Muzeul Literaturii Române”.
- BLOOM, B. S.; ENGELHART, M. D.; FURST, E. J.; HILL, W. H.; KRATHWOHL, D. R., 1956, *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Company.
- COSTACHE, Adrian; IONIȚĂ, Florin; LASCĂR, Marilena; SĂVOIU, Adrian, 2007, *Limba și literatura română: manual pentru clasa a XII-a*, București: Grup Editorial Art.
- SFÂRLEA, Lenuța, 2004, „Întrebarea – o cale importantă de acces spre textul literar”, în: *Perspective. Revistă de didactica limbii și literaturii rămâne*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, pp. 27-29.

MANIFESTĂRI ALE TRANSFERULUI LINGVISTIC ÎN ROMÂNIA LITERARĂ VECHIE. CALCUL LINGVISTIC

Marinușa CONSTANTIN
marinusaconstantin@yahoo.com

1. Introducere

În analiza de față, vom avea în vedere identificarea, pe cât posibil, a uneia dintre cele mai importante modalități prin care traducătorii realizează desemnarea unor fapte de *realia* percepute inițial în greacă, slavă, în epoca veche, prin intermediul semnificațiilor pe care structura semantică și lexicală a limbii române le oferă la un moment dat, și anume, calcul și semicalcul lingvistic.

2. Calcul lexical în texte vechi românești

Cercetarea textelor vechi induce aproape obligatoriu necesitatea clarificării fenomenului sub aspect teoretic și practic:

„Formă importantă de rafinare a capacităților expresive ale vechii române literare, **calculul lexical** [subl. n.] este practicat și în traducerea textului biblic. În consecință, în cazurile când limba română nu deținea un echivalent semantic convenabil, procedeul calchierii lexicale s-a impus de la sine traducătorilor.”¹

2.1. Calcul lexical de structură morfematică

Acest tip de calc frecvent în textele vechi presupune acele imitații care vizează structura unor compuse sau derivate, cu tot ce implică noțiunea de *morfem* (rădăcină + afixe: prefix, sufixe, derivate parasintetice etc.)

2.1.1. Calcuri la derivate cu prefixul *în-* (*îm-*)

În cazul lui *în-*, considerat unul dintre cele mai productive prefixe în epoca veche – numărul derivatelor se ridică la peste 600 de formații, apare în semicalcuri și calcuri de structură morfematică atât în textele² religioase, cât și în cele laice.

- **a îmmândri** „a înțelepți, a învăța pe cineva să fie înțelept”, după slv. *umqdriti se* (PS; CP, 60/22; 56/98; 145, 8), cf. *a se îmmândri* „a se face înțelept” (PS, CP, 8), cf. *mândru*, împrumut din slv. *mondřu* „înțelept”³:

„Mai vârtos de vrăjmașii miei **îmmândritu-me-ai** cu porância ta” (PH);

„Înțelegeți acumu fără-de-mente întru oameri și neburii cânduva **îmmândriți-vă**” (PH); „Domnul **îmmândreaște orbii**” (CP, 396, 290).

¹ Eugen Munteanu, 2008, p. 224.

² CL = Coresi, *Liturghierul*; CP = *Psaltirea*, Coresi; CCî = *Cartea cu învățătură*, Coresi; CB = *Codicele Bratul*; PO = *Palia de la Orăștie*; CV = *Codicele Voronețean*; PV = *Psaltirea Voronețeană*; DP = *Psaltirea*, Dosoftei; Let. = *Letopisețul*, Miron Costin; VS = *Viața și petrecerea sfinților*, Dosoftei; CM = *Cazanii*, Ilie Miniș; Stb = *Șapte taine ale besearicii*, BB88 = *Biblia de la București*, NT = *Noul Testament de la Bălgrad*, Vulg. = *Vulgata*, 1760-1761; B1795 = *Biblia de la 1795*.

³ Verbul prezintă două sensuri: 1. refl. a (se) înțelepți, a (se) deștepta, a (se) lumina (la minte). 2. (astăzi, mai rar), refl. „a se fuduli, a se îngâmfa”. DLR, 2010, s.v. *a îmmândri*; DEX, 1996, s.v. *mândru*.

- **a înarăta**, calc după vsl. *pokazati* „a câștiga”:
 „[...] **înarreta-me-va dreptu cu mila**” (PH, 60/5).⁴
 - **a înceti** (< *ceată*) „a face parte din aceeași ceată, a fi asociat cu..., a fi asociat printre...” redă vsl. *pričitati* „a număra, a calcula”:
 „[...] **cu sfinții și cu dreptii și cu aleșii încetiți să fim**” (CCî, 373), cf. *a se înceta* „a se uni, a trăi în comun”:
 „[...] **bogații și mișei soțu cu soțu să vă încetați**” (TM, 80)⁵;
 „**încetiră limbile**” (PS, 2).
 - **a (se) încui(u)bui** „a-și face cuibul, a se cuibări”, după vsl. *vŭgnězditi se* „nidificare”:
 „[...] **acii păsările încuibuiră-se**” (CP, 33/17), cf. **încui/i)bui-se-vor** (CP²).
 Verbul, atestat în textele lui Coresi, are dubletul de conjugare *a se încuiba*, întâlnit în B1795:
 „**Acolo păsările să vor încuiba**” (B1795, 500/2).
 De altfel, termenul prezintă în această versiune a textului biblic sensul factitiv la forma activă de „a face să stabilească”, „a prinde rădăcini”:
 „**Și cu oamenii temeliia veacului au încuibat**” (B1795, 796/1).
 - **a se încurți** „a se adăposti, a locui”, calc după vsl. *vŭdvoriti se* „a înnopta”:
 „**În coperământul Zeului de ceriu încurți-se după aceea încurandară-se.**” (CP, 50); cf. *încurții-me* (PS), *încorți-se* (PV);
 - **a însupția**, după vsl. *itŭniti, utŭniti* „attenuare”:
 „[...] **însupțiadză ei ca vițeei Livanului**” (PS, CP, 28);
 „**însupțiedzu cu spata mea**” (PS; CP; PV, 42/9).
 Unele (semi)calcuri la derivatele cu prefixul *în-₁(îm-)* se încadrează în categoria *calcurilor la derivate parasintetice*, întrucât majoritatea derivatelor cu *în-* prezintă următorul tipar de prefixare:

2.1.2. Calcul lexical de structură semantică

Acest tip de calc, cel mai practicat în rândul traducerilor din epoca veche a limbii române literare, este considerat în literatura de specialitate drept „*un împrumut semantic*”⁶.

⁴ O. Densusianu, 1961, II, p. 224. Termenul nu este înregistrat în dicționare.

⁵ DLR, 2010, s.v. *a înceti*.

⁶ În lingvistica generală, calcul semantic este denumit un „împrumut semantic” (*emprunt sémantique*), „împrumut de sens”, întrucât sensul unui termen se îmbogățește cu sensurile unui termen-corespondent dintr-o altă limbă. În funcție de gradul de distanțare față de termenul-sursă, denumită *import* sau *substituție de morfeme*, calcul semantic se caracterizează printr-o înlocuire totală de morfeme, denumită *loanshift*, fapt ce include, alături de *calcul prin traducere* (*loan translation*), *împrumutul semantic* (*semantic loan*). Cf. Mariana Stanciu-Istrate, 2006, pp. 85-99; Eugen Munteanu, 2008, p. 280.

După cum vom arăta în analiza noastră, cele mai multe calcuri de structură semantică sunt, în esență, rezultatul unor modificări suferite ori inovații operate la nivelul conținutului unui lexem din limba-țintă (în cazul de față, româna), datorate copierii sau imitării lexemului corespondent din textul tradus, având la bază echivalența de desemnare sau a unor note semantice comune.

- **a adauge** prezintă, în textul biblic, următoarele sensuri:

1. „a continua să”, preluat după verbul grecesc *προσιέναι* „approcher; attribuer; inspirer; faire servir à un usage”:

„Nu voi **mai adauge** de acum a blestema pământul” (BB88, Fac., 8, 21; ms. 45);

„Nu voi **mai adauge** a omori tot trupul viu” (BB88, Fac., 8, 21; ms. 45, ms. 4389);

„Și nu **mai adaoase** a se întoarcere către dânsul iarăș” (BB88, Fac. 8, 21; ms. 45, ms. 4389);

„**adaose** să prinză” (NT, FA, 15, 3);

„**au adaos** a prinde” (B1795, FA);

„Nu voi **adaoge** a fi mai mult cu voi, de nu veți rădica anatema după voi.” (B1795, 195,1; 8,1; 143,2; 835, 2).

2. „a avea îndrăzneala să, a îndrăzni să”:

„**Gaad încins va tăbări înaintea lui și el să va adauge dindărăpt.**” (Vulg., 49,19; 6; 32, 20 etc.);

„De nu se va pogori fratele vostru cel mai tânăr cu voi, să nu **mai adaogeți a vedea încă fața mea**” (BB88, Fac. 42, 32).

„Și-ți ia aminte să nu **mai adaugi a vedea fața mea.**” (B1795, 62/1)

3. „a se înviora”, sens cu circulație restrânsă, termenul având o ocurență:

„Și văzând carăle cele ce-au trimis Iosif ca să ia pre dânsul, **să adauge duhul lui Iacov, tatălui lor**” (BB88, Fac. 54, 27).

4. „a se alătura”, „a se asocia”, „a trece de partea cuiva”, calchiat după gr. *προσιθῆμι* „a se apropia de cineva”:

„Deci ei bucuroși priimind cuvântul lui s-au botezat și **se adaoșeră** în zioa aceea suflete ca vreo 3000” (BB88, Fac., 2,41), cf. „să adaoșără” (NT, Fac.); „să adaoșeră” (B1795, Fac.);

„Slava lui crescând în toate dzâle, **să adăogea slugile lui Dumnădzău, lăsându-să de lume**” (VS, mart. 34^v/36);

„Sfinția sa... așea obărșind alergătura cea bună, și podobindu-să cu îndoite cunune, **s-au adaos** către arhieriei ca un arhieriu” (VS, mart. 140^f/21);

„Aflat-am înțelepciunea Domnului **adăogându-ne**” (B1795, 454,1; 141,2; 760,1).

Acest sens este frecvent întâlnit în BB88, Fac., 2,47; 5,14; 11,24; 13, 36; NT, Fac., 2, 47; 5, 14; 11,24; B1795, Fac. 2,47; 5, 14; 11, 24; 16, 36.⁷

Din exemplele excerptate, verbul arhaic *a adauge*, cu sensul de „a se alătura”, este urmat, de regulă, de prepozițiile situative – *la, în, către*.

5. „a prelungi” (acest sens este întâlnit în expresia *a își adauge viața*), cu circulație restrânsă, apare în B1795:

⁷ Cf. Elena Cristina Popa, 2007, p. 92.

„Pentru nesațiu, mulți au perit, iară cel înfrânat își va **adaoge** viața” (812/2).

Verbul, atestat în textele rotacizante și coresiene, cf. „Bogăție să cură, **nu adaogeți** inima” (CP, 159; PS, 182/10), prezintă în textele biblice dubletele de conjugare a *adaoga* și a *adaogi*.⁸

- **a alătura** „a tâlcui vise”, calc după gr. *οὐκρίνω* „a compara”, „a interpreta”:

„Și fu după cum ne-am **alăturat**, așa s-au întâmplat” (ms. 45, 41, 12,13), cf. „ne-au tâlcuit” (BB88, Fac. 41, 12), „au dezlegat” (ms 4389, 41, 12).

Verbul apare la Dosoftei și cu sensul de „a compara, a confrunța”:

„Această viclenie **alăturându-o** și dezlegând ucinicul lui Dumnedăzău cătră episcop, mulțami lui Dumnedăzău” (VS, nov. 129^v/17).

- **a (se) amesteca**¹, folosit cu sensul de „a se împreuna”, „a avea relații sexuale” – atestat în Moxa, 381/26, cf. „Își călugări muiarea și **se amestecă** cu alta” – este un calc după gr. *σύν* „cu, împreună cu”, *ἀναστέω* „a converge”:

„Cu parte bărbătească **să nu te amesteci** cu împreunarea fâmeiască, că urăciune iaste.” (Vulg., 176/22^v);

„Cu tot dobitocul **nu te vei împreuna**, nici te vei întina cu el. Muiarea nu să va supune dobitocului, nici **să va amesteca** cu el, că spurcăciune iaste.” (Vulg., 176/23).

- **a asemăna**² „a tâlcui (un vis); a interpreta prin comparații cu ceva”, calc după gr. *οὐκρίνω* „a compara”:

„Vis am văzut și cine să-l **asemene** nu iaste” (BB88, Fac., 41,15; ms. 45), cf. „să-l dezlege” (ms. 4389).

- **asemănare**¹ „imitație”, gr. *μιμηα* „obiect de imitație”, cf. lat. *similitudo* „idem” (BB, 9,8; ms. 45, 9,8), cf. *chip* (ms. 4389); „comparație”, „comparare”, după gr. *οὐκροίς* „comparație”, lat. *comparatio* „idem” (BB88, 7,9; ms. 45, 7,9), cf. *sămuială* (ms. 4389).

Sensul calchiat al substantivului abstract pătrunde și în textele laice ale vremii:

„A făcut pre om după **asemănarea sa**” (Let., Costin, I, 42/21).

- **asemănare**² „tâlcuirea unui vis”, gr. *οὐκροίς* „comparație”, „interpretare”:

„Aceasta-i **asămănarea** lui: cele trei jancuri, trei dzile sunt” (ms. 45, 40, 12), cf. *tâlcuirea* (BB); cf. „dăzlegarea” (ms. 4389).

- **a se împreuna** redă sensul „a întreține relații sexuale”, calc după gr. *μεθαμύζω* „a se aranja”, „a se acomoda”, cf. *împreunată* „măritată”:

„Ea este **împreunată** cu bărbat” (BB88, Fac., 20,3; ms. 45)

„Să se **împreune** cu dânsa” (BB88, Fac., 39,10).

- **împreunare** „uniune carnală”, cf. gr. *αὐνοσία* „acomodare”:

„**împreunarea** și dragostea cea vicleană” (BB88, 47);

„Era muiare lui Avraam nu cu **împreunarea** trupească, ce cu însoțirea bunătății” (BB88, Fac.);

⁸ Verbele în *-ere*, de conjugarea a II-a în latină, sunt în limba română veche de conjugarea a III-a neetimologică. Aceste verbe manifestă puternic tendința de trecere la conjugarea a I-a sau a IV-a în limba română. Pentru clarificări referitoare la această problemă, a se vedea Dana-Mihaela Zamfir, 2005, pp. 111- 120; C. Frâncu, 2009, p. 296.

„Iuda, din muierea hananiancă trei fii dobândind, pre cel dintâi și apoi pre al doile cu Thamar i-au **împreunat**” (Vulg., Fac., 38);

„Nu asculta de ea ca să se culce și să se **împreuna** cu ea.” (B1795, 16/2, 39/1, 758/2).

Sensul eufemistic apare, de asemenea, în scrierile cu caracter juridic-administrativ și în scrierile lui Dimitrie Cantemir:

„De vor fi având **împreună împreunarea rea**.” (Prav. Mold., 27);

Din **împreunarea fără lege să fie luat în pântec**” (Cantemir, Hr., 97^r).

Pe de altă parte, în textele biblice, verbul *a se împreuna* are sensul de „a se alipi”, „a se asocia cu”, „a se aduna laolaltă”, calc după gr. *κολλάομαι* „a asocia cu”:

„Iară de alții mine nu cuteza să să **împreune** cu ei, ce-i măriia pre ei oamenii. (NT, Fac., 5,13), cf. vb. *a se lipi* „să să lipească” (BB, Fac.), „a să lipi” (B1795, Fac.).

„Toți aceștia s-au **împreunat** în Valea Sălvatecă, carea acum este Marea Sărată” (Vulg., Fac., 14, 3).

- **a se închipui** „a-și atribui o nouă formă” (ms. 45), după gr. *διατυπώω*, cf. lat. *refiguro*:

„Ca să-l cunosc pre El și putearea învierii Lui și împărtășirea patimilor Lui, **închipuindu-mă morții Lui**” (B1795; 187/2).

- **încurmezișat**, -ă „contrariu”, „contradictoriu”, „care contrazice”; „oblic”, după gr. *πλάγιος*, -α „oblic”:

„Voiu merge și eu cu voi cu mânie **încurmezișată**” (BB88, Lv., 26,24; ms. 45, 26,24).

De asemenea, este atestată locuțiunea adverbială „**în curmezișu grăindu**” (CB, FA, 13,45).

- **a îndelunga** „a lungi”, „a prelungi”, după gr. *παρετείνεν* „a lungi”:

„Iară într-una de sâmbete, adunați fiind ucenicii a frânge pâinea, Pavel să priciia cu ei, vrând să iasă a doa zi, și **îndelungă** cuvântul până la miazănoapte” (BB88, Fac., 20,7), cf. dubletele sinonimice *a înlungi* (NT, Fac.), *a lungi* (B1795);

„Veți **îndelunga** zilele voastre pre pământul la care treaceți Iordanul” (B1795, 188/1); cf. „Păcătoșii **îndelungat-au** fărădelegea sa” (B1795, 511/1, 813/2).

În B1795, sunt folosite în aceeași sferă semantică cuvintele *îndelungare*, cf. „Bucuriia omului easte **îndelungarea** zilelor lui” (B1795, 643/2, 814/2), respectiv *îndelungat* „[om] de vârstă **îndelungat**” (B1795, 886/1).

- **a întări** prezintă mai multe sensuri:

1. în expresia *a întări fața cuiva (sau obrazul)* „a se face aspru, dur”; „a se înăspri”; „a se înrăi”, sens calchiat după gr. *ἐπίττυγνῶν* „a aplica”, „a deveni atent”: „Și eu voi **întări** obrazul meu pre omul acela” (BB88, Lv. 20,3; ms. 45, 20,3).

2. în expresia *a se întări pre sângele cuiva*: „**Să nu întărești** pre sângele vecinului tău.” (BB88, Lv. 19,16; ms. 45, 19,16) este un calc după gr. *οὐκ ἐπιστήση ἐφ’ αἷμα τοῦ πλησίον σου* „vecin”, „apropiat”, „cel care este aproape”:

⁹ DLR, 2010, s.v. *a împreuna*.

„Să nu te întărești pre sângele vecinului tău.” (BB88, Lv., 19,16; ms. 45, 19,16);
3. „a se sprijini”, „a se rezema”, „a se propti”, după gr. ἐπεστήρικτω „a se sprijini”, „a susține”:

„Și Domnul era **întărit**” (BB88, Fac., 28,13; ms. 45, 28,13), cf. „Domnul se **întăriia** pre dânsa” (ms. 4389);

„de la Dumnezeu **întăreaște**” (Vulg. rezum. cap. 17).

- **întărit**, -ă „sprijinit”, „rezemat”, „proptit”:

„Iată scară **proptită** în pământ” (BB88, Fac., 28, 12; ms. 45; ms. 4389).

- **a întoarce** „a traduce”, „a tălmăci”, calc după magh. *forditani* „a întoarce”, „a consacra”, „a destina”; „a traduce”:

„[...] cinci părți ale lui Moisi prorocul, carele sunt **întoarse** și scose den lembă jidovinească, pre grecește de la greci, sârbește și-n alte limbi” (PO, *Introducere*);
„**n-au**, iară, **întors** mână de înger, ce mână grea, păcătoasă” (*Ibidem*).

Sensurile verbului *a întoarce* sunt frecvente în textele vechi românești, unele dintre ele fiind valabile și în epoca actuală, prin metaforizare și calchieri:

„Hristos **întoarse** apa în vin și făcu începeniia seamnelor lui” (NT, 267, 33);

„**Întoarse** apele lor în sânge și omori peștii lor” (PS, 104, 29);

„Pânățâți și lăcrămați și plângeți că răsul vostru întru plângere **întoarce-se-va** și bucurii întru jale” (CP, *Iac.*, 4,9);

„Cel ce **întoarce** marea în uscat” (B1795, 484/2).

În anumite contexte, sensul de *a preschimba* al verbului *a întoarce* se extinde la *a răstălmăci*: „[...] slugile îndeamnă-i să să plece stăpânilor lor [...] **neîntorcându-le** cuvintele” (NT, *Tit.*, 2,9), respectiv la *a traduce*: „**Întorsura** cea demult zice înotâm, iară noi am scris vâsliim, căci vânsla cu corabiia pre apă” (NT, FA, 21, 3).¹⁰

„Învățând limba și cartea ovreiască, **întoarse** Scriptura Veche elinește” (ms. 45).

- **a înturna** „a traduce”, „a tălmăci”: „Scriptura cu rea-credință **au înturnat-o**” (ms. 45).

- **întoarsă** apare în „scula-vor bărbați grăindu **întoarsă**” (CB, FA, 20,30), redând verbul *a răzvrăti*, față de „voru grăi răzvrătitu” (CV), respectiv „grăind răzvrătit” (CP).

Verbul *a întoarce* apare cu alte nuanțe de sens în contexte precum:

„**întoarseră-să** oameni destui pre urma lui” (CB); „**întoarse** mulți oameni pre urma sa” (CP).

- **a învărteji** „a se întoarce”, „a reveni”, sensul arhaic este calchiat după verbul gr. σπρέφω „a întoarce”, „a face să întoarcă”, cf. slv. *vrūtėti*:

„Te vei **învârteji** în pământ dentru carele te-ai luat” (BB, Fac., 1,19);

„Se va **învârteji** fieștecarele la agonisita lui” (BB, Lv. 25,13; 25, 27,18);

„La cuvântul care easte pentru ei, **mă voiu învărteji**, mărire dând Celui întru tot înțelept Dumnezeu” (B1795, 883/2).

¹⁰ Cf. Al. Gafton, 2005, p. 56.

2.2. Relații semantice rezultate în urma calcului semantic

2.2.1. Sinonimia

După cum se știe, relațiile de sinonimie se stabilesc între două sau mai multe cuvinte pentru o anumită perioadă de timp, într-un context spațial, temporal și lingvistic determinat.

În textele vechi se întâlnesc termeni (sau variante lexicale) de origini diferite care, prin calchiere, dobândesc sensuri identice sau aproximative în anumite contexte și care intră în paralel în scrierile respective.

De exemplu, **a alătura** „a interpreta vise” este sinonim **cu a asemăna**² „a interpreta, a tâlcui vise”;

- **a amesteca**¹ „a avea relații sexuale” intră în relație de sinonimie cu verbul **a (se) împreuna**, care desemnează „a întreține relații sexuale”.

Cele două verbe derivate circulă în paralel cu termenii cu sens eufemistic: **a cunoaște**, calc după gr. *γινώσκω* „a cunoaște”:

„Și Adam cunoscă pre Eva, muierea lui și, zămislind, născu pre Cain” (BB, Fac., 4,1; Vulg, Fac. 3,1), cf. **a descoperi** „a avea relații sexuale” în expresia **a descoperi rușinea**: „Rușinea tătâne-său și rușinea mamei tale să nu descoperi” (BB, Lv., 18,7).

- **a amesteca**² „a pune laolaltă”, „a alătura” intră în relație de sinonimie cu **a adaoge** sensul 4. „a se alătura”, „a se asocia”, „a trece de partea cuiva”.

Sinonimia, cea mai cunoscută formă de organizare semantică a vocabularului, certifică faptul că diversitatea și bogăția unei limbi se manifestă în orice etapă de evoluție a acesteia.

2.2.2. Polisemia¹¹

Așa cum am discutat despre sinonimia contextuală, putem vorbi și despre o polisemie contextuală, influențată și condiționată de modificarea semantică datorată transferului lingvistic apărut în urma calchierii. Astfel, fenomenul denumit în lucrările de specialitate *polisemie de împrumut (loan polysemy)* este definit ca „un proces, mai degrabă diacronic decât sincron, de alterare a conținutului lexical [al cuvintelor]”¹² - verbul **a adaoge**, frecvent folosit în textele vechi, prezintă un caz interesant de polisemie, ajungând să dobândească nu mai puțin de cinci sensuri ori nuanțe de sens contextuale: 1. „a continua să”; 2. „a îndrăzni să”; 3. „a se înviora”; 4. „a se alătura”, „a se asocia”; 5. a prelungi.

- substantivul **împreunare** desemnează, pe de o parte, sensul eufemistic „relație sexuală”, iar, pe de altă parte, „asociere”, „legătură”.

¹¹ *Polisemia* (din fr. *polysémie*, gr. *poly* „mult” și *semia* „sens”, cf. gr. *semeion* „sens”) este considerată o noțiune sincronă, explicabilă din perspectivă diacronică, deoarece cuvintele își pot diversifica sensurile, fără să-și piardă sensul primar. Polisemia evidențiază distribuția într-un cuvânt (complex sonor) a mai multor sensuri care contractează mai multe sensuri. Unii specialiști consideră că omonimia și polisemia reprezintă un singur fenomen, prin faptul că cele două relații fac referire la exprimarea unor sensuri diferite prin forme identice. Ion Toma, 2001, p. 84.

¹² *Apud* Eugen Munteanu, 2008, p. 292.

3. Concluzii

Analiza diacronică și sincronică a delocuțiunii evidențiază fapte de limbă interesante, cum ar fi *calcurile de structură semantică* la cuvintele cu *a-1* și *în-1*, extrem de numeroase în textele vechi, mai ales în cele religioase, datorate caracterului literal al traducerilor de acest fel.

Apariția unor sensuri și utilizări noi la termenii atestați în limbă probează capacitatea limbii române, *limbă-țintă*, în cazul de față, de a se plia pe exigențele limbii-sursă – greacă și slavă, limbile de cultură în epoca veche. Acest fapt dovedește că orice idiom, oricât de limitat ar fi în privința resurselor lingvistice, își dezvoltă anumite resurse de creativitate lexicală pentru a exprima diverse noțiuni. În urma calcurilor semantice au apărut numeroase exprimări eufemistice interesante, forme metaforice, pline de savoare, datorate constrângerilor religioase, dar și sensuri, respectiv expresii adesea greoaie pentru sistemul limbii române

Bibliografie

I. Corpus de texte

- Biblia* 1688. Text stabilit și îngrijire editată de Vasile Arvinte și Ioan Caprosu, 1988, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”.
- Cazanii* (1742). Studiu filologic și lingvistic, ediție de text, notă asupra ediției, note și glosar de Cristina Crețu, 2013, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”.
- Codicele Bratul*. Text stabilit, studiu lingvistic și studiu filologic de Al. Gafton, 2003, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”.
- Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, 1981, București: Editura Academiei.
- Faptele apostolilor*. Studiu lingvistic asupra cărții *Faptele apostolilor* din *Biblia de la București* (1688), în comparație de *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) și cu *Biblia de la Blaj*, Elena Cristina Popa, 2007, Iași: Editura Demiurg.
- Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, 1969, București: Editura Academiei.
- Palia de la Orăștie (1582), I. Textul*. Al. Gafton, Ioan Caproșu, Vasile Arvinte, Sorin Guia, 2005, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”.
- Palia de la Orăștie (1582), II. Studii*. Ediție de text, studiu filologic de Al. Gafton, Ioan Caproșu, Vasile Arvinte, Sorin Guia, 2007, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”.
- Psaltirea Hurmuzaki I*. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, 2005, București: Editura Academiei Române.
- Psaltirea Hurmuzaki II*. Indice de cuvinte de Rovena Șenchi, 2005, București: Editura Academiei Române.
- Viața și petrecerea svinților*. Studiu lingvistic, partea I, de Laura Manea, 2006, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”.

Vulgata 1760-1761. Text stabilit de Niculina Iacob și Ioan Chindriș. Versiune online www.dacoromania.ro

II. Dicționare. Glosare

*** *Dicționarul limbii române* (DLR), 2010. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), Tomul VI, F-I/Î, București: Editura Academiei Române.

Biblia de la 1795. Glosar de Elena Comușlea, Valentina Șerban, Sabina Teiuș. Versiune online www.dacoromania.ro

BIDU-VRÂNCEANU, Angela *et alii*, 2005², *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL) București: Editura Nemira.

HALICHIAS, Ana-Cristina (coord.), 2007, *Dicționar latin-român*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

III. Articole, studii, istorii, tratate de specialitate

DENSUSIANU, O., 1961, *Istoria limbii române. Secolul al XVI-lea*, vol. al II-lea, Ediție îngrijită de J. Byck, București: Editura Științifică.

GAFTON, Al., 2007, *După Luther. Edificarea normei literare românești prin traduceri biblice*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

GAFTON, Al., 2008, „Relația dintre sursele traducerilor biblice și concepția de la baza acestora”, în: *Perspective ale textului și discursului religios*, Iași, 2008, pp. 125-134.

GAFTON, Al., 2010, „La traduction en tant que lettre et la glose en tant qu'esprit”, în: *Perspective ale textului și discursului religios*, Iași, 2010, pp. 7-16.

GAFTON, Al., 2012, *De la traducere la norma literară*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

GHEȚIE, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, (ILRLV), București: Editura Academiei Române.

GRAUR, Al.; AVRAM, Mioara (coord.), 1978, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II. *Prefixele*, (FCLR), București: Editura Academiei Române.

MUNTEANU, Eugen, 2008, *Lexicologie biblică românească*, București: Editura Humanitas.

STANCIU-ISTRATE, Mariana, 2006, *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrierile beletristice din secolul al XIX-lea)*, București: Editura Academiei Române.

ZAMFIR, Dana-Mihaela, 2005, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București: Editura Academiei Române.

**TRADUCERE ȘI COMENTARIU ASUPRA LUCRĂRII
FUNDAMENTUM LINGVAE ZINGARICAE J.J.M.
KORITSCHNYAK. ANNO 1806**

Yusuke SUMI
anachorettes.ou.u@gmail.com

Dintre textele latine legate de limba rromani, cel mai important este *De Nubianus erronibus, quos Itali Cingaros appellant, eorumque lingua*, scris de către Bonaventura Vulcanius în 1597. De fapt, cele 53 de cuvinte rromani cu traducere latină, care se regăsesc în text, sunt extrase din manuscrisul cu titlul *Clene Gijpta Sprake* din arhivele de stat din Groningen. În manuscrisul acesta, apar cei 53 de termeni cu traducere germană, notați de magistratul Johan wan Ewsum care a murit în 1597.¹ Bonaventura a copiat lista cuvintelor și le-a adăugat cu traducerea latină în cartea sa.

În Ungaria (și regiunile care sunt anexate altor țări din jur, după Primul Războiul Mondial, inclusiv Transilvania), textul cel mai vechi referitor la limba rromani este *Vocabularium Zingarico-Latinum et Hungaricum quod fieri fecit curiositatis caussa Michael Pap Szathmári per Michaellem Farkas, alias Vistainatum Zingaricum. Collegii nostri per aliquot annos civem togatum*.² Este, de fapt, un dicționar latin în care se notează traducerea rromani (dialectul rromilor maghiari transilvaneni³) lângă fiecare intrare și se consideră că este un manuscris realizat în jurul anului 1790. Acest manuscris (dicționar) este păstrat la Biblioteca Universitară din Cluj.

A existat o altă lucrare latină cu titlul *Specimen linguae Zingaricae*, făcută de Molnár, în anul 1798, la Debrecen. Dar, din păcate, nu s-a păstrat niciun exemplar.⁴ Probabil, în teritoriul Ungariei, manuscrisul latin referitor la limba rromani, al doilea ca vechime după *Vocabularium Zingarico-Latinum et Hungaricum...* este *FUNDAMENTUM LINGVAE ZINGARICAE J.J.M. KORITSCHNYAK. ANNO 1806*, pe care îl vom trata în această lucrare.

Acest manuscris a fost găsit de către rromologul József Főherczeg și l-a publicat în anul 1887, în *Egyetemes Philologiai Közlöny* (gazeta lingvistică universitară) cu un scurt comentariu.

După comentariul lui Főherczeg, acest manuscris se păstrează (nu știm dacă mai există sau nu) între arhivele provostului din Jászóvár (acum se numește *Jászó* sau în slovacă, *Jasov*). Se situează în estul Slovaciei în regiunea Košice, care se află la granița cu nordul Ungariei acum. Până în anul 1938 a fost o parte a Ungariei.). Manuscrisul constă din 24 hârtii patrurate fără numere. Deasupra titlului

¹ Matras, 2002. p. 2.

² Vekerdi, 1982. p. 1.

³ Vekerdi, 1982. p. 2. După clasificarea generală din România este o varietate din dialectul carpatic.

⁴ Vekerdi, 1982. p. 2.

este scris „Fasc. 119. Nr. 15”, iar sub titlu este „Collectionum Ternio XIV” și în spatele foii cu titlul se notează două versuri maghiare care ironizează rromii. După cum arată titlul, a fost scris de către J.J.M. (probabil *Johannes Jacobus Maria*) Koritschnyák, în anul 1806. O mare parte a manuscrisului este scris în limba latină, iar uneori apar cuvinte și explicate (traducere) în maghiară. Este evident că autorul Koritschnák a fost un vorbitor de maghiară și cunoștea latina. Este o încercare de a descrie gramatica limbii rromani. Însă autorul a realizat transcrierea pe baza gramaticii latine, fapt ce atrage de la sine anumite nepotrivire între gramatica latină și cea a limbii rromani. El chiar încearcă să facă traducere din limba latină în rromani, care, uneori, este forțată. Probabil, autorul este necunoscător de limba rromani și a făcut ancheta sau interviul în rândul unor vorbitori nativi, pe baza gramaticii latine.

Din punct de vedere ortografic, este destul de instabil. Autorul notează cuvintele și propozițiile rromani odată după ortografia latină, altă dată după ortografia maghiară. Însă, prin comparație, putem să sugerăm aproximativ la ce sunet se referă. În maghiară, liniuța asupra vocalelor nu arată poziția de accent, ci și o altă vocală sau lungime. Uneori un este clar dacă accentul în rromani se referă la poziția de accent sau la vocale diferite.

Főherczeg comentează că dialectul notat în acest manuscris este cel vorbit de „*rromii muzicanți de dincolo de Dunare*”⁵. Este dialectul rromilor slovaci cules exact unde s-a găsit manuscrisul.⁶ Putem adăuga faptul că printre ei se regăsește Lévai Gyuresz, un rrom fierar care, ducând o existență precară, este și lăutar. Acest lucru este confirmat de dialog. Însă acesta cere permisiunea de a cânta unui domn care se numește Szolga Bírosz. Deci, după nume este o altă persoană decât J.J.M. KORITSCHNYAK, cel care a scris manuscrisul.

Vocabularul este latinesc „*Chirchin pisa. In Gömöriensi Comitatu Graho (Chirchin mazári. În scrisul unității administrative Gömör)*”. Așadar, aceste două lucruri sugerează că ceea ce Koritschnyak a notat pe manuscris nu a fost cules numai de acesta.

În Slovacia sunt două grupe dialectale de rromani. Primul este grupul *Central*, al doilea este *Vlax*. Vorbitorii de dialectele care aparțin în *Vlax* au venit după secolul al 19-lea. Dialectul din *fundamentum* aparține în grupul *Central* din Slovakia. Boretky (citată de Matras⁷) împarte dialectele din grupul *Central* în: *Northern Central* și *Southern Central*.

Diferențele dintre acestea sunt cuprinse în tabelul următor:

	Northern Central	Southern Central	Dialect din fundamentum
<i>Nd</i>	<i>ndr, r</i>	<i>r (ř)</i>	<i>R</i>
Final <i>-s</i> in grammatical endings	<i>-s</i> is retained	<i>-s</i> is lost	<i>-s</i> este reținut

⁵ *Adunántúli zenés-cigányok tájszólása.*

⁶ Vekerdi, 1982, p. 2.

⁷ Cf. Matras, 2002, p. 225.

Final <i>-n</i> in <i>-ipen, -imen</i>	<i>-n</i> is retained	<i>-n</i> is lost	<i>-n</i> este reținut
third-person pronouns	<i>jov, joj, jon</i>	<i>ov, oj, on</i>	<i>óvf, ói, ón</i>
reflexive pronouns	<i>Pes</i>	<i>pumen</i>	<i>pes(sg.)/pumen (pl.)</i>
demonstratives in <i>akada</i>	present	missing	pierdut. are <i>ada</i> .
remoteness marker	<i>-as</i>	<i>-ahi</i>	<i>-as</i>
subjunctive/future copula	<i>Av-</i>	<i>ov-</i>	<i>av-</i>
'how much'	<i>kit'i</i>	<i>keci</i>	<i>kitzi</i>
3sg perfective in verbs of motion	Only <i>-a(s)</i>	<i>-a(s)</i> , partly also <i>-o/-i</i>	<i>-as</i> , apare și <i>-o</i>
subject clitics	loss or reduction to <i>o, i, e</i>	retention of <i>lo, li, le</i>	-
third-person copula past	<i>sas, ehas</i>	<i>sine, sja, sl'a, st'a</i>	<i>eszlyasz, eszlye</i>

Idiomul din *Fundamentum* este mai apropiat, mai degrabă, de *Northern Central*, dar prezintă și caracteristici din *Southern Central*.

După clasificarea lui Courthiade, acest idiom aparține în *O*-dialect fără mutație (stratum I din straturile dialectale de evoluție)⁸.

Declinarea întâi a numelor			
Numărul singular		Numărul plural	
această știință	<i>Adá tudományiz</i> ⁹	aceste științe	<i>Adala tudományi</i>
al acestei științe	<i>Adaleszkero tudományiszkero</i>	al acestor ș.a.m.	<i>Adalangero tudományengero</i>
acestei științe	<i>Adaleszke le tudományiszke</i>	acestor ș.a.m.	<i>Adalenge le tudományenge</i> ¹⁰
(pe) această știință	<i>Ada le tudományiz</i> ¹¹	(pe) aceste ș.a.m.	<i>Adala tudományi</i>
o, știință!	<i>O tudományiz</i>	o, științe!	<i>O tudományonale</i>
de la știință	<i>Ada lesztar le tudományiztar</i> ¹²	de la științe	<i>Adalendar le tudományendar</i>

Declinarea a doua a numelor. Acest domn			
Singular		Plural	
Nom.	<i>Adá Raj</i>	N.	<i>Adala Raja</i>
Gen.	<i>Adaleszkero le Raszkero</i> ¹³	G.	<i>Adalengero le Rángero</i>

⁸ Courthiade Marcel, 1995, *Phonologie des parlers rrom et diasystème graphique de la langue rromani*. [Thèse pour le doctorat (Arrêté du 30 mars 1992). Présentée par sous la direction de M. le Professeur René Gsell], Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III]. Premier cahier: questions générales et de méthode (I-XI + 1-179 p.); Deuxième cahier: le parler melkar de Tirana (analyse phonologique, pp. 180-331); Troisième cahier: le parler kaldera de Varsovie (analyse phonologique, pp. 332-445); Quatrième cahier: le diasystème polylectal - la question de la graphie (pp. 446-761); Cinquième cahier: Annexe; Références bibliographiques (pp.762-963).

⁹ Acest cuvânt provine din maghiara *tudomány* „știință”.

¹⁰ *-eng-* și *-ang-* sunt la concurență la cazurile oblice.

¹¹ Se scrie separat. Dar corect ar fi „*Adale tudományiz*”, deoarece „*adale*” este în general adjectiv posesiv la caz oblic pentru subst. însuflețite.

¹² Și aici „*adalesztar...*” să fie „*le*” după acest cuvânt este articol hotărât la cazurile oblice.

Dat.	<i>Adaleszke le Raszsze</i>	D.	<i>Adalenge le Ränge</i>
Ac.	<i>Ada le Rász¹⁴</i>	Ac.	<i>Adalen le Ráng</i>
Voc.	<i>O tu Raja¹⁵</i>	V.	<i>Ó tumeny Rajale</i>
Abl.	<i>Ada lesztar le Rásztar</i>	Abl.	<i>Adalendar le Randar</i>

Acest templu			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Adia Changéri¹⁶</i>	N.	<i>Adala Changéra</i>
G.	<i>Adalakero Changérakero</i>	G.	<i>Adalengero le Changérengero¹⁷</i>
D.	<i>Adalake le Changérake</i>	D.	<i>Adalenge le Changérengé</i>
Ac.	<i>Adia Changeri</i>	Ac.	<i>Adala Changéra</i>
V.	<i>Ó Changeri</i>	V.	<i>Ó Changérale!</i>
Abl.	<i>Adalatar Changeratar</i>	Abl.	<i>Adalendar le Changerendar</i>

Declinarea a treia : Această vorbire ¹⁸			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Ada Lava¹⁹ sau Vakeribeny²⁰</i>	N.	<i>Adala Lava sau Vakeribena</i>
G.	<i>Adaleszkero Lavengero²¹</i>	G.	<i>Adalengero le Lavengero</i>
D.	<i>Adaleszke le Lavenge</i>	D.	<i>Adalenge le Lavenge</i>
Ac.	<i>Adalenge le Lavenge²²</i>	Ac.	<i>Adaleng le laveng</i>
V.	<i>Ó ada Lava²³</i>	V.	<i>Ó Lavale!</i>
Abl.	<i>Adalendar le Lavendar</i>	Abl.	<i>Adalendar le lavender</i>

Acest berbec ²⁴			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Ada Bakró</i>	N.	<i>Adala Bakre</i>
G.	<i>Adaleszkero le Bakresykeró</i>	G.	<i>Adalengero Bakrengero</i>
D.	<i>Adaleszke le Bakreszke</i>	D.	<i>Adalenge le Bakrengé</i>
Ac.	<i>Adalesz le Bakresz</i>	Ac.	<i>Adalen le Bakren</i>
V.	<i>O Bakrea</i>	V.	<i>Ó tumeny Bakrale²⁵</i>
Abl.	<i>Adalesztar le Bakresztar</i>	Abl.	<i>Adalendar le Bakrendar</i>

¹³ la *tudomanyiz* la gen. art.hot. le nu se repetă, dar aici se repetă.

¹⁴ Și aici „adale” ar fi logic.

¹⁵ Se traduce „o, tu, domnule!” și la plural, la vocativ, nu mai apare adjectivul demonstrativ.

¹⁶ Litera *ch* este probabil [kh], ca în majoritatea dialectelor rome actuale.

¹⁷ Articolul hotărât apare după adjectivul demonstrativ, dar, uneori, nu apare la singular.

¹⁸ *Hic Sermo* în textul original.

¹⁹ Forma de singular ar fi *lav*.

²⁰ Este un alt cuvânt derivat din verbul *vakerel* „a da voce; a vorbi”, formându-se cu sufixul *-pen;-ben;-pe;be* care adaugă sensul abstract. Deci, se traduce „vorbire”.

²¹ Acest tabel prezintă unele inadvertențe. Cuvântul latin *sermo* se traduce *vorbire, convorbire* etc. și în limba romani se traduce *lava* „cuvinte”, adică *lav* „cuvânt” la singular. Probabil, autorul a ales cuvântul *sermo* (sau cuvântul corespunzător în maghiară) care se traduce în romani *lava* „cuvinte”. În cazul de față, apare o dată *-esz*, la demonstrativ, corect la numărul singular, iar la sbs. *-eng-* apare numai la pl.

²² Nu e logic, însă la plural este corect.

²³ Aici prima dată apare demonstrativul în Vocativ „O, acest Cuvânt!”.

²⁴ Un tabel logic și structurat.

²⁵ Pronumele personal *tumeny* „voi” este adăugat aici.

Această casă ²⁶			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Ada Cher</i>	N.	<i>Adala Chera</i>
G.	<i>Adaleszkero Chereszkero</i>	G.	<i>Adalengero Cherengero</i>
D.	<i>Adaleszke le Chereszke</i>	D.	<i>Adalenge le Cherenge</i>
Ac.	<i>Ada Cher</i>	Ac.	<i>Adala Chera</i>
V.	<i>Ó Cher</i>	V.	<i>Ó Chera!</i>
Abl.	<i>Adalesztar le Cheresztar</i>	Abl.	<i>Adalendar le Cherendar</i>

Declinarea a patra			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Adá gogyaver = acest gând²⁷</i>	N.	<i>Adala Gogyavera</i>
G.	<i>Adaleszkero Gogyavereszkero</i>	G.	<i>Adalengero Gogyaverengero</i>
D.	<i>Adaleszke Gogyavereszke</i>	D.	<i>Adalenge Gogyaverenge</i>
Ac.	<i>Adia Gógyi²⁸</i>	Ac.	<i>Adalen le Gogyaveren</i>
V.	<i>Ó Gogyaver</i>	V.	<i>Ó Gogyaveral!</i>
Abl.	<i>Adalesztar le Gogyaveresztar</i>	Abl.	<i>Adalendar le Gogyaverendar</i>

Sing.		Plur.	
N.	<i>Adia térdgya²⁹ = Acest genunchi</i>	N.	<i>Adala térdgyi</i>
G.	<i>Adalakero la térdgyakero</i>	G.	<i>Adalengero le térdgyengero</i>
D.	<i>Adalake la térdgyake</i>	D.	<i>Adalenge le térdgyenge</i>
Ac.	<i>Adia térdgya</i>	Ac.	<i>Adala térdgyi</i>
V.	<i>Ó térdgya!</i>	V.	<i>Ó térdgyi</i>
Abl.	<i>Adalatar la térdgyatar</i>	Abl.	<i>Adalendar le térdgyendar</i>

Declinarea a cincea			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Adá dgyivesz = Această zi</i>	N.	<i>Adala dgyivesza</i>
G.	<i>Adaleszkero dgyiveszkero</i>	G.	<i>Adalengero dgyiveszengero</i>
D.	<i>Adaleszke le dgyiveszeszke</i>	D.	<i>Adalenge le dgyiveszenge</i>
Ac.	<i>Adale dgyivesz</i>	Ac.	<i>Adalen le dgyiveszen</i>
V.	<i>Ó dgyivesz!</i>	V.	<i>Ó dgyiveszale!</i>
Abl.	<i>Adalesztar le dgyiveszesztar</i>	Abl.	<i>Adalendar le dgyiveszendar</i>

Formula pentru declinarea întâi			
Sing.		Plur.	
N.	<i>Adia Romnyi = Această femeie</i>	N.	<i>Adala Romnya</i>
G.	<i>Adalakero la Romnyakero</i>	G.	<i>Adalengero le Romnyengero</i>
D.	<i>Adalake la Romnyake</i>	D.	<i>Adalenge le Romnyenge</i>

²⁶ Tabel logic.

²⁷ *Hic sensus* în textul latin. În rromani, *godáver* înseamnă „deștept”. În acest tabel apar două cuvinte diferite: *gogyi* „simțire, gând, inteligență” și un adjectiv derivat *gogyaver* „deștept”.

²⁸ Singurul loc unde apare cuvântul care coincide cu traducere *Hic sensus*.

²⁹ Din maghiara *térd* „genunchi”.

Ac.	<i>Adia Romnyi</i>	Ac.	<i>Adalen le Romnyen</i>
V.	<i>Ó Romnyie!</i>	V.	<i>Ó Romnyale!</i>
Abl.	<i>Adalatar la Romnyatar</i>	Abl.	<i>Adalendar le Romnyendar</i>

Despre adjectivele

N.B. *Adá* este de genul masculin.

Adia este de genul feminin.

Odá este de genul neutru.³⁰

Acest bun, această bună, acest bun ³¹		
	Sing.	Plur.
N.	<i>Adá látschó</i> <i>adia latschi</i> <i>odá latschó</i>	<i>Adala látsche</i> <i>Adala látsche</i> <i>Odala látsche</i>
G.	<i>adaleszkero latscheszkero</i> <i>adalakero latschakero</i> <i>olleszkero³² latscheszkero</i>	<i>Adalengero látschengero</i> <i>adalengero látschengero</i> <i>Odalengero látschengero</i>
D.	<i>Adaleszke latscheszke</i> <i>Adalake latschake</i> <i>Olleszke latscheszke</i>	<i>adalenge látschenge</i> <i>adalenge le látschenge³³</i> <i>odalenge látschenge</i>
Ac.	<i>Adá látschó³⁴</i> <i>Adia latschi</i> <i>Odá látscho</i>	<i>adala látsche</i> <i>adala látsche</i> <i>odala látsche</i>
V.	<i>Ó látscho</i> <i>Ó latschi</i> <i>Ó látscho</i>	<i>Ó látsche</i> <i>Ó látsche</i> <i>Ó látsche</i>
Abl.	<i>Adalesztar latschestar</i> <i>Adalatar latschatar</i> <i>Odalesztar latschesztar</i>	<i>adalendar látschendar</i> <i>adalendar látschendar</i> <i>odalendar latschendár (sic).</i>

Acest scurt, această scurtă, acest scurt ³⁵		
	Sing.	Plur.
N.	masc. <i>Adá Chárno</i> fem. <i>adia Chárni</i> neutr. <i>odá Chárno</i>	<i>adala chárne</i> <i>adala chárne</i> <i>odala chárne</i>
G.	m. <i>adaleszkero chárneszkero</i> f. <i>adalakero chárnyakero</i> n. <i>olleszkero chárneszkero</i>	<i>adalengero le chárnengero</i> <i>adalengero le chárnengero</i> <i>odalengero le chárnengero</i>
D.	m. <i>adaleszke chárneszke</i>	<i>adalenge le chárnenge</i>

³⁰ Limba rromani nu există genul neutru. *Oda* este, de fapt, adjectivul (pronume) demonstrativ de îndepărtare „acel(a)”.

³¹ „*hoc bonum*”. Traducerea corectă ar fi *ille bonus* sau *illud bonum*.

³² *odoleszkero*>*ooleszkero*>*olleszkero*.

³³ Introducerea articolului hotărât după demonstrativ este *ad libitum*.

³⁴ În limba rromani sunt substantive însuflețite și neînsuflețite. La substantivele însuflețite apare *-es* (m.), *-a* (f.), la acuzativ. Deci, aici, în tabel este vorba despre substantivele neînsuflețite la Acuzativ.

³⁵ „*hoc breve*.”

	f. <i>adalake chárnyáke</i> n. <i>olleszke chárneszke</i>	<i>adalenge le chármenge</i> <i>odalenge le chármenge</i>
Ac.	m. <i>adá chárno</i> f. <i>adia chárni</i> n. <i>odá chárno</i>	<i>adalen le chárnen</i> ³⁶ <i>adalen le chárnen</i> <i>odalen le chárnen</i>
V.	m. <i>ó chárnea!</i> f. <i>ó chárnyie!</i> n. <i>ó chárno!</i>	<i>ó chárnale!</i> <i>ó chárnale!</i> <i>ó chárnale!</i>
Abl.	m. <i>adalesztar chárnesztar</i> f. <i>adalatár chárnyatar</i> n. <i>odalesztar chárnesztar</i>	<i>adalendar le chárnenendar</i> <i>adalendar le chárnenendar</i> <i>odalendar le chárnenendar</i>
Gradul pozitiv acest scurt ³⁷ <i>adá charno</i> . Comparativul : mai scurt <i>adá charneder</i> ³⁸ . Superlativul : cel mai scurt <i>adá legcharneder</i> ³⁹ .		

Mai scurt, Mai scurt ⁴⁰ . Gradul comparativ.		
	Sing.	Plur.
N.	m. <i>adá chárneder</i> f. <i>adia chárneder</i> n. <i>odá chárneder</i>	<i>adala chárndera (sic)</i> <i>adala chárndera</i> <i>odala chárndera</i>
G.	m. <i>adaleszkero</i> <i>chárnedereszkero</i> f. <i>adalakero chárnederakero</i> n. <i>olleszkero chárnedereszkero</i>	<i>adalengero chárnederengero</i> <i>adalengero chárnederengero</i> <i>odalengero chárnederengero</i>
D.	m. <i>adaleszke chárnedereszke</i> f. <i>adalake chárnederake</i> n. <i>odaleszke chárnedereszke</i>	<i>adalenge chárnederenge</i> <i>adalenge chárnederenge</i> <i>odalenge chárnedenge (sic)</i>
Ac.	m. <i>ada charneder</i> f. <i>adia chárneder</i> n. <i>odá chárneder</i>	<i>adalen chárnederen</i> <i>adalen chárnederen</i> <i>odalen charnederen</i>
V.	(o, mai scurt!) ⁴¹ <i>ó chárneder</i> (o, mai scurt!) ⁴² <i>ó chárneder</i>	<i>o! chárnederale!</i> <i>o! chárnederale!</i>
Abl.	<i>adalesztar le charnederesztár</i> (sic) <i>adalatar la charnederatar</i> <i>odalesztar le charnederesztár</i> (sic)	<i>adalendar le chárnederendar</i> <i>adalendar le chárnederendar</i> <i>odalendar le chárnederendar</i>

Bibliografie

1806. *Egyetemes Philologiai Közlöny* (Ephk) 11 évfolyam. 9-10 szám. 1887 Nov-Dec.
Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága.

³⁶ Observăm că numai la plural apare forma de acuzativ pentru substantivele însuflețite.

³⁷ „*brevior vs brevius*”.

³⁸ Acest dialect păstrează ca sufixul de comparativ sufixul contrastiv din PIE *-(t)ero. Cf. Skr. *śuci-pur* > *śucitara-* „mai pur”. Acesta ar fi în acest dialect *(*ś*)užo > *(*ś*)užeder

³⁹ Observăm că apare prefixul pentru superlativ *leg-* din maghiara.

⁴⁰ „*Brevior, Brevius*.”

⁴¹ *o brevior*.

⁴² *o brevius*.

- BORETZKY, Nobert; IGLA, Birgit, 1994, *Wörterbuch Romani Deutsch Englisch mit einer Grammatik der Dialektvarianten*. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag. Kontext. Klagenfurt: Drava Verlag.
- FŐHERCZEG, József, 1887, *Fundamentum linguae zingaricae J.J.M. Koritschnyák. Anno*
- FŐHERCZEG, József, 1888, *Czigány nyelvtan. Románo csibákero sziklaribe*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- HALWACHS, Dieter; W. MENZ, Florian, 2002, *Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im Interdisziplinären und Internazionalen Kontext*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- MATRAS, Yaron, 2002, *Romani A Linguistic Introduction*, Cambridge : Cambridge University Press.
- MIZUTANI, Tomohiro, 2009, *Lexicon Latino-Japonicum Editio Emendata*. Tokyo: Kenkyusha.
- ROMANO, Rácz Sándor, 1994, *Kárpáti cigány-magyar, magyar-kárpáti cigány szótár és nyelvtan*. Budapest: Balassi.
- SARĂU, Gheorghe, 2008a, *Rromi. Incursiune în istoria și limba lor*. București: Editura Sigma.
- SARĂU, Gheorghe, 2008b, *Curs practic de limba rromani pentru toți*, București: Editura Sigma.
- SZILI, Peter; CSILLAG, Imre, 2002, *Dictionar roman-maghiar, maghiar roman*. Constanța: Editura Steaua Nordului Colectia.
- SZTOJKÓ, Iлона (Glinda Lindri), 2008, *Nagy Magyar-Roma Kéziszótár*. Letenye: Prosznyák Nyelvtudió.
- VEKERDI, József, 1982, *A magyarországi cigány kutatások története*. Folklor és etnográfia 7. Debrecen : Kossúth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék.
- VEKERDI, József, 2000, *A Comparative Dictionary of Gypsy Dialects in Hungary*. Budapest: Terebess Publication.

VALIDAREA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE I.T. ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Dana Camelia DIACONU
diaconudanacamelia@hotmail.com

Criteriile de validare a împrumuturilor de termeni informatici sunt cele consacrate de către lingvistica modernă pentru orice tip de limbaj, inclusiv pentru limbajele de specialitate.

1. *Criteriul semantic* constituie, de fapt, aplicarea unuia dintre cele două principii esențiale ale etimologiei și reprezintă un mijloc fundamental de delimitare

a împrumuturilor de eventualele creații interne¹. Dacă luăm în discuție termeni ca *chip*, *e-mail*, *avatar*, *click*, *index*, *listă*, *meniu*, *mesaj* etc., este clar că atât forma, cât și sensul cuvintelor sunt achiziții relativ recente în limba română, chiar dacă unele dintre ele reprezintă pentru limba franceză sau engleză noțiuni preluate din latină, fapt care ar îndreptăți presupunerea că astfel de cuvinte ar putea fi moștenite tot atât de bine direct în română. Cu sensurile din terminologia informatică, cuvintele de mai sus sunt atestate în limba română în MDN, majoritatea cu etimologie franceză. Dacă *chip* (< engl. *chip*)² și *e-mail* (< engl. *electronic mail*)³ țin strict de limbajul informatic, de unde au migrat spre uzul comun („trimite-mi și mie acel e-mail”, „cardul dumneavoastră de salarii are un chip încorporat...” etc.), în cazul lui *avatar* (< fr. *avatar*)⁴, *click/clic* (< fr., engl. *click*)⁵, *index* (< fr. *indexer*, engl. *index*)⁶, *listă* (< fr. *liste*, engl. *list*)⁷, *meniu* (< fr., engl. *menu*)⁸, *mesaj* (< fr., engl. *message*)⁹ lucrurile stau exact invers, acestea vin dinspre lexicul comun spre cel de specialitate. În orice caz, termenii sunt folosiți frecvent urmând relația „sens/limbaj de specialitate”.

2. *Criteriul formal* aparține și el etimologiei, în general, și derivării, în special¹⁰, înainte de a fi fost folosit în cazul particular al etimologiei externe, pe care o impune conținutul lingvistic. Principiul se aplică în situații lexicomorfologice speciale, ca în cazul cuvintelor derivate. Conform acestuia, dacă există o similitudine formală majoră sau chiar totală între cuvintele care desemnează aceeași noțiune în două limbi diferite, atunci posibilitatea existenței unei relații de filiație între ele este foarte mare. Bineînțeles că hotărârea definitivă este luată împreună cu celelalte criterii, care trebuie să verifice și să confirme relația posibilă sugerată de (cvasi)identitatea formală¹¹. După modele mai vechi, cum ar fi: rom.

¹ Petre Gheorghe Bârlea, Roxana-Magdalena Bârlea, 2000, p. 67.

² MDN, 2007, înregistrează cuvântul *chip* cu sensul lui din informatică – „pastilă cu circuit integrat în procesul de miniaturizare a ordinarilor”, dar și cu etimologia engleză.

³ *Idem*, *e-mail* – „orice mesaj trimis către (sau trimis de la) un posesor conectat la rețeaua internet; poșta electronică”.

⁴ *Idem*, *avatar* – „(în religia indiană) reîncarnare succesivă a unei ființe”, „transformare, metamorfoză, schimbare (obișnuită)”.

⁵ *Idem*, *click* – „fonem realizat cu ajutorul unei duble ocluziuni produsă prin dosul limbii și buzelor”, acesta neînregistrând și sensul informatic.

⁶ *Idem*, *index* – (inform.) „parametru care evoluează cu fiecare repetare a unei bucle a programului unui ordinar”, „a indica, într-o instrucțiune, că trebuie adăugat conținutul unui index”.

⁷ *Idem*, *listă* – „foaie, tabel, act care conține o enumerare de numere, date, etc; serie de nume însemnate pe ceva”, „lucrare întocmită la calculatorul electronic, cuprinzând pe cartele perforate rezultatele prelucrării datelor”.

⁸ *Idem*, *meniu* – (inform.) „parte a unui program afișată pe ecranul calculatorului care oferă utilizatorului mai multe opțiuni”.

⁹ *Idem*, *mesaj* – (cib.) „lot de informații formând un tot inteligibil sau exploatabil și transmis deodată”.

¹⁰ Petre Gheorghe Bârlea, Roxana-Magdalena Bârlea, 2000, p. 68.

¹¹ Acest principiu, combinat cu altele, poate delimita neologismul de un împrumut vechi sau moștenirea lexicală față de un împrumut recent. Este cazul dubletelor lexicale de origine latină în

geografie < fr. *géographie*, rom. *geologie* < fr. *geologie*, rom. *meteorologie* < fr. *météorologie*, în limbajul informatic, numele de domenii sau ramuri de științe sunt împrumutate tot după modelele franțuzești, deoarece aceștia au fost printre primii termeni ai domeniului IT care au pătruns în limba română: rom. *automatică*¹² < fr. *automatique*, engl. *automatics*; rom. *cibernetică*¹³ < fr. *cybernétique*, engl. *cybernetics*; rom. *informatică*¹⁴ < fr. *informatique*, engl. *informatics*; rom. *robotică*¹⁵ < fr. *robotique*, engl. *robotics*; rom. *teleinformatică*¹⁶ < fr. *téléinformatique*, engl. *teleinformatics*.

Identitatea formală merge mai departe, deoarece derivatele acestor termeni cu sens abstract, nume de științe/domenii, care dau nume de agent sunt, de asemenea, de origine franceză: rom. *automatician*, *automatist* < fr. *automaticien*, *automatiste*; rom. *cibernetician*¹⁷ < fr. *Cyberneticien*; rom. *informatician*¹⁸ < fr. *Informaticien*; rom. *robotician*¹⁹ < fr. *roboticien*.

Deoarece aceste corespondențe funcționează, putem confirma împrumutul lexical cu sufixe din limba franceză, în acest caz - sufixele *-ian* sau *-ist*. Concordanța de aici constituie cu atât mai mult un criteriu de confirmare a transferului lexical, cu cât nu toate cuvintele românești din aceeași serie morfo-lexicală își datorează existența unor asemenea procese de împrumut al familiei lexicale. În cazul altor nume de științe, împrumutul este valabil numai pentru termenul respectiv, nu și pentru numele de agent care desemnează persoană specializată²⁰ în domeniul științific respectiv: fr. *ontologie* > rom. *ontologic*, dar: *ontolog*; fr. *étymologie* > rom. *etimologie* (cf. și lat. *etymologia*), dar rom. *etimolog*.

3. *Criteriul concordanței lexico-gramaticale* atestă drept împrumuturi acele cuvinte românești în care se păstrează clasa gramaticală din limba de origine și, pe

limba română, precum *minciună* și *mențiune*, primul moștenit, al doilea împrumutat pe cale cărturărească din lat. *mentionem*, cf. Petre Gheorghe Bârlea, 2005, p. 118.

¹² MDN, 2007, *automatică* - „de automat”, „ramură a științei și tehnicii care studiază metodele și mijloacele utilizate pentru conceperea și construirea sistemelor automate”.

¹³ MDN, 2007 furnizează și definiția acestuia legată de domeniul informatic, *cibernetică* – „referitor la cibernetică, bazat pe principiile ciberneticii”, „știință care are ca obiect studiul matematic al legăturilor, comenzilor și controlului în sistemele tehnice și organismele vii, pentru proiectarea și construirea mașinilor și aparatelor automate, electronice, capabile a efectua diferite operații”.

¹⁴ Tot în MDN, 2007, *informatică* este înregistrat atât ca adjectiv, cât și ca substantiv – adj. „referitor la informatică”, subst. „știința aplicată care studiază prelucrarea informațiilor cu ajutorul sistemelor automate de calcul”.

¹⁵ Sensul cuvântului *robotică* este consemnat în MDN, 2007, ca adjectiv și substantiv, după cum urmează – adj. „de robotică”, subst. „știință și ramură a industriei care studiază proiectarea și realizarea sistemelor mecanice, informatice sau mixte și a roboților”.

¹⁶ *teleinformatică*, termen inventariat în MDN – „referitor la teleinformatică”, „ramură a informaticii care se ocupă cu tehnica de transmisie la distanță a datelor prelucrate”.

¹⁷ Cf. MDN, 2007, *cibernetician* – „specialist în cibernetică”.

¹⁸ *Idem*, *informatician* - „specialist în informatică”.

¹⁹ *Idem*, *robotician* - „specialist în robotică”.

²⁰ Pentru dinamica acestor fenomene lingvistice, am consultat Angela Bidu-Vrânceanu (coord.), 2000, *Lexic comun, lexic specializat*, pp. 5-24.

cât posibil, chiar categoriile gramaticale corespunzătoare. În toate exemplele de mai sus, *chip*, *e-mail*, *avatar*, *click*, *index*, *listă*, *meniu*, *mesaj* etc., termenii românești preiau clasa gramaticală a originalului, rămânând substantive, după cum păstrează și categoriile gramaticale ale substantivului, gen (neutru, masculin sau chiar feminin, în cazul lui *listă*), număr, caz (ultimul numai în măsura în care este vorba despre forma standard, utilizate în cuvintele-titlu din lucrările lexicografice-dicționare, glosare etc). Evident, când este vorba despre categorii gramaticale, nu trebuie să aplicăm mecanic criteriul în discuție, știut fiind faptul că acestea diferă ca organizare chiar în limbile înrudite genealogic, cum sunt franceza și româna, cel mai bun exemplu fiind legat de genul neutru, care a dispărut în evoluția de la latina populară la franceză, în timp ce în evoluția spre română, acesta s-a menținut și chiar s-a întărit. Astfel, valabilitatea funcționării criteriului lexico-gramatical nu este cu nimic diminuată, căci cuvântul împrumutat urmează legile structurării gramaticale din limba beneficiară. Atâta timp cât toate celelalte elemente de structură morfo-lexicală sunt preluate identic și atâta timp cât funcționează și alte criterii (cel semantic și cel formal), proveniența termenului românesc este cea franceză sau engleză, ultima fiind predominantă în limbajul informatic.

Mai complicat stau lucrurile atunci când cuvântul împrumutat aparține simultan mai multor clase gramaticale, chiar dacă în limba de origine se poate reconstitui calea gramaticală și semantică urmată de respectivul cuvânt (substantivizarea unor adjective, participii, adverbe etc.; adjectivarea unor adverbe sau participii ș.a.m.d.). Un termen precum *offline* este înregistrat ca adjectiv sau adverb, în MDN, și ca loc. adv. în DOOM²; *informatică* se regăsește în DEX, 1998, cu sensul lui generic, care este chiar acela din limbajul informatic²¹, dar numai ca substantiv feminin, în MDN fiind înregistrată și semnificația acestuia de adjectiv: „referitor la informatică” (< fr. *Informatique*); *programatic* este consemnat în DEX, 1998, ca adjectiv²², insistându-se pe etimologia germană (< germ. *Programmatisch*); pe de altă parte, MDN îl menționează atât ca substantiv feminin, cât și ca adjectiv, cu dublă etimologie, germană și franceză²³ (< germ. *Programmatisch*, fr. *programatique*). La fel stau lucrurile și pentru *robotică*, regăsit în DEX, 1998, doar ca substantiv feminin²⁴, cu proveniență franceză și engleză, (< fr. *robotique*, engl. *robotics*), dar pe care MDN îl inventariază și ca adjectiv²⁵, cu aceeași dublă etimologie. Pe de altă parte, pentru *teleinformatică* observăm cazul fericit când ambele sensuri, de substantiv și adjectiv, sunt luate în

²¹ DEX, 1998, *informatică* – „știința care se ocupă cu studiul prelucrării informațiilor cu ajutorul sistemelor automate de calcul”.

²² DEX, 1998, *programatic* – „Care cuprinde un program, privitor la un program; înscris, fixat într-un program, care se desfășoară conform programului”.

²³ Cf. MDN, 2007, *programatic* – adj. „referitor la un program; conform programului”; „știința programării informatice”.

²⁴ DEX, 1998, *robotic* – „Domeniu pluridisciplinar al științei și tehnicii care studiază proiectarea și tehnica construirii sistemelor mecanice, informatice sau mixte și a roboților, în scopul înlocuirii parțiale sau totale a omului în acțiunea sa asupra mediului înconjurător; (rar) robotologie”.

²⁵ Cf. MDN, 2007, *robotic* – „de robotică”.

considerare în DEX²⁶, DOOM² și MDN, subliniindu-se proveniența franceză (< fr. *téléinformatique*), ca de altfel, în toate dicționarele uzuale care înregistrează termeni din domeniul informatic.

Prezența acestora în DEX, DOOM² și MDN ne îndreptățește să le considerăm, în cele din urmă, împrumuturi din limba franceză, deși aproape toată terminologia informatică actuală este considerată de lingviști ca provenită din limba engleză. Opțiunea este confirmată definitiv, însă, numai prin acțiunea criteriului concordanței lexico-gramaticale: de vreme ce cuvintele respective există ca substantive și adjective în terminologia informatică românească, după cum există și în cea franceză, din care s-au împrumutat alte zeci de termeni, normal este să acceptăm această soluție etimologică.

4. *Criteriul respectării regulilor derivării* se aplică pentru termenii care se supun modalităților de atașare a sufixelor din limba de origine. Un cuvânt derivat împrumutat funcționează după criteriile formulate mai sus, dar poate fi verificat și prin faptul că el nu s-ar fi putut crea în limba analizată, deoarece nu se supune regulilor acesteia în privința derivării²⁷. În primul rând, tema sau baza derivatului trebuie să existe ca unitate de sine stătătoare în limba română, iar în al doilea rând, ca în orice limbă, anumite sufixe se pot combina numai cu anumite teme (baze). Dacă putem demonstra că un anumit cuvânt nu a putut fi creat în română, deoarece acesta nu urmează regulile limbii în privința derivării, atunci varianta împrumutului total din altă limbă, în particular - referitor la terminologia informatică, din limba engleză - trebuie acceptată ca fiind mai sigură. Sunt evidente și aici cel puțin două aspecte ale fenomenului de derivare. În primul rând, baza/tema derivatului trebuie să fie atestată ca unitate de sine stătătoare în limba română, în al doilea rând, anumite sufixe sau prefixe se pot combina, așa cum am spus deja, numai cu anumite baze, ca în orice limbă naturală. Este vorba despre termeni ca: *hypertext*²⁸, (< engl. *hypertext*), *microprogram*²⁹ (< engl. *microprogramme*), *postprocesare*³⁰, *postprocesor*³¹ (< engl. *postprocessor*), *precompilator*³² (< fr. *precompilateur*), *subprogram*³³ (< engl. *sub-program*), *supercalculator*³⁴, *supercomputer*³⁵ (< *super-*

²⁶ DEX, 1998, *teleinformatică* – „ramură a informaticii care prelucrează informația transmisă la distanță, în scopul asigurării accesului multiplu al beneficiarilor la un sistem de calcul cu performanțe ridicate.”, „de teleinformatică”.

²⁷ Petre Gheorghe Bârlea, Roxana-Magdalena Bârlea, 2000, p. 69.

²⁸ Cf. DCI, *hypertext* – „O metodă de realizare a unui text, ideală pentru utilizarea pe calculator, care permite cititorului să parcurgă materialul în maniera aleasă de el. Pentru a realiza un hipertext, mai întâi „tranșați” informațiile în unități mici, manevrabile, cum ar fi paginile individuale de text”.

²⁹ MDN, 2007, *microprogram* – „program scris într-un ordinator microprogramat”.

³⁰ *Idem*, *postprocesare* – „procesare ulterioară a unei înregistrări pe bandă magnetică”.

³¹ *Idem*, *postprocesor* – „program care transformă datele de ieșire ale procesorului în program de lucru efectiv”.

³² *Idem*, *precompilator* – „program care prelucrează un text-sursă înainte de faza de compilație”.

³³ *Idem*, *subprogram* – „parte a unui program (inform.) secvență a instrucțiunii destinate unui ordinator care permite rezolvarea unei părți a problemei și care poate fi incorporată într-un program principal”.

³⁴ *Idem*, *supercalculator* – „calculator de foarte mare capacitate”.

³⁵ *Idem*, *supercomputer* – „supercalculator”.

+ *-computer*), *superminicalculator*³⁶ (< *super-* + *-minicalculator*), *superordinator*³⁷ (< *super-* + *-ordinator*), *virusat*³⁸, *teleprelucrare*³⁹ (după engl. *teleprocessing*), *teleinformatic*, *traductor*⁴⁰ (< fr. *traducteur*), *translator*⁴¹ ș.a.

Putem recunoaște aici prefixoidele *hyper-* („peste, excesiv de...”, din fr. *hyper-*, germ. *hyper-*), *micro-*, *post-* („după”, „ulterior”, din lat. *post*, fr. *post-*), *pre-* („înainte”, „anterior”, din fr. *pré-*), *super-* („peste”, „deasupra”, „foarte”, din fr. *super-*, lat. *super-*), *tele-* („departe”, „la distanță”, „de departe”, din gr., fr. *télé-*), dar și sufixele *-re* (sufix substantival care formează abstracte verbale, prin care se exprimă nume de acțiune⁴²), *-or* (alcătuiesc substantive abstracte din verbe neologice), *-at* (dezvoltă adjective din substantive) etc.

Toate derivatele enumerate mai sus au bazele împrumutate, de asemenea, din franceză, greacă sau latină, iar unii dintre aceștia funcționează și ca termeni independenți de lexicul de specialitate, intrând în limbajul uzual: *microcalculator*, *minicalculator*, *supercalculator*, *supercomputer*, *virusat*, *traductor*, *translator* etc.

În cazul lui *hypertext*, format în limba engleză în terminologiile tehnice și împrumutat ca atare în limba română, dacă vorbitorii nefamiliarizați cu limbajul informatic citesc definiția acestuia din dicționarul de specialitate, descoperă alți termeni formați cu prefixoidul *hiper* (*hiperlegătură*, *hiperlincuri*, dar și *browsing* sau *web*), pe care nu-i vor înțelege decât răsfoind în continuare dicționarul tehnic, pentru aflarea corespondențelor. Definiția acestui termen este: *Hypertext* - „O metodă de realizare a unui text, ideală pentru utilizarea pe calculator, care permite cititorului să parcurgă materialul în maniera aleasă de el. Pentru a realiza un hipertext, mai întâi «tranziați» informațiile în unități mici, manevrabile, cum ar fi paginile individuale de text. Aceste unități sunt numite noduri. Apoi înglobați în text hiperlegături (numite și ancure).”⁴³

Aceste exemple și multe altele au fost împrumutate direct în formă derivată din franceză sau engleză. Terminologia informatică a pătruns la noi în jurul deceniului șapte, prin filieră franceză, deoarece majoritatea cuvintelor care fac parte din terminologia științifică sunt împrumuturi, traduceri sau calcuri din limba franceză. De aceea, ni se pare îndreptățită alegerea sursei etimologice franceze pentru cuvintele din domeniul IT, în majoritatea dicționarelor explicative mai vechi, fapt care face sarcina noastră de a releva formarea cuvintelor din acest limbaj fascinant și mai dificilă.

³⁶ *Idem*, *superminicalculator* – „minicalculator cu mare putere de calcul”.

³⁷ *Idem*, *superordinator* – „ordinator de foarte mare capacitate”.

³⁸ *Idem*, *virusat* – „afectat, atins de un virus”.

³⁹ *Idem*, *teleprelucrare* – „prelucrare a datelor sau a cererilor utilizatorilor, prelucrarea datelor sau a cererilor utilizatorilor la distanță”.

⁴⁰ *Idem*, *traductor* – „dispozitiv la care alfabetul de ieșire e diferit de cel de intrare”.

⁴¹ *Idem*, *translator* – „decalaj automatic al programului într-o zonă oarecare a memoriei centrale prin modificarea conținutului registrelor de bază”.

⁴² Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, 1976, p. 300, *apud* Adriana Stoichițoiu-Ichim, 2001⁴, p. 27.

⁴³ DCI, 1998.

5. *Criteriul cronologic* determină proveniența unui cuvânt pe baza situației în timp a acestuia. Luând în considerare acest criteriu, dar și pe cel al *respectării regulilor derivării*, putem delimita formațiile interne de împrumut, putem accepta ambele surse și, ceea ce este mai important, putem deosebi un element moștenit față de unul împrumutat, operație dificilă, în multe cazuri.⁴⁴ Unii autori de dicționare stabilesc greșit proveniența unor cuvinte, numai pentru faptul că neglijează criteriul cronologic. Să luăm ca exemplu cuvântul *protocol* și trei definiții situate la distanță destul de mare în timp:

DI (1981) *protocol*, (engl. *protocol*), „set de înțelegeri între două persoane care cooperează; mai concret, poate fi definit ca un set de reguli care guvernează desfășurarea relațiilor între activități având obiective comune”.

DEX (1998) *protocol*, *protochoale*, s.n. 1. „Act, document în care sunt consemnate rezoluțiile unei adunări, ale unor dezbateri, ale unei conferințe internaționale; document diplomatic cu valoarea unui acord internațional, care cuprinde hotărârile luate la o conferință internațională.” 2. (înv. și reg.) „Formular oficial folosit pentru acte publice; registru, catastif.” 3. (la sg.) „Totalitatea formelor și a practicilor de ceremonial care se aplică la festivități oficiale în relațiile diplomatice; serviciu însărcinat cu organizarea oficială a ceremonialului.” gener. „Reguli (de conduită) care trebuie respectate în societate.” (din fr. *protocole*, germ. *Protokoll*).

MDN (2007) *protocol*, s.n. 1. „totalitatea formelor și practicilor de ceremonial care se aplică la festivități oficiale în relațiile diplomatice.” „serviciu însărcinat cu luarea măsurilor privitoare la ceremonial.” 2. „document care consemnează dezbaterile purtate în cadrul unui congres, al unei conferințe internaționale, al unor tratative.” „act suplimentar al unui tratat prin care se stabilește modul de aderare la un acord preexistent.” 3. „înțelegere internațională încheiată în diferite domenii.” „document în care se consemnează schimbul instrumentelor de ratificare, încheierea unor tratative.” 4. (inform.) „convenție hardware și software de schimb a informațiilor între două sisteme.” (< fr. *protocole*, germ. *Protokoll*, lat. *protocollum*, gr. *protokollon*).

După cum observăm, termenul *protocol*, prezentat anterior, este atestat în dicționarele de informatică, încă de la începutul apariției acestora cu sursă etimologică engleză⁴⁵. DEX-ul nu îl include cu sensul lui din informatică, ci doar cu sensurile generice. Mai târziu, îl regăsim în MDN, cu aceleași semnificații generice, dar și cu definiția din informatică, precizându-se, de data aceasta, etimologia multiplă (franceză, latină, germană, grecească), dar nu și eventuala proveniență din engleză. Încadrarea acestuia în categoria împrumuturilor directe sau a calcurilor din franceză, engleză sau germană se poate face doar prin asocierea celorlalte criterii cu criteriul cronologic: termenul respectiv este atestat și în limba

⁴⁴ Petre Gheorghe Bârlea, Roxana-Magdalena Bârlea, 2000, p. 70.

⁴⁵ Ne referim aici chiar la primul dicționar de informatică, apărut în 1981, în care toți termenii au etimon englez și când majoritatea termenilor din domeniile tehnice proveneau din limba franceză, cf. DI, 1981, p. 278.

română veche, dată fiind apropierea acestuia de etimologia latină sau greacă. De fapt, criteriul cronologic acționează numai împreună cu alte criterii, ajutând la delimitarea creațiilor interne față de împrumuturi, a elementelor moștenite față de împrumuturi și față de creații recente. De asemenea, acesta poate constitui un auxiliar prețios în stabilirea evoluției aceluiași termen din perspectiva diacronică a limbii în discuție.

În concluzie, criteriile de verificare a împrumuturilor în terminologia informatică românească acționează solidar, completându-se unul pe altul și creând împreună imaginea lexicului tehnic din domeniul IT. Acestea ne arată calea pe care au pătruns termenii englezi (sau francezi etc.) în limba română, anumitele particularități fonolo-morfologice și semantica specială care le conferă statut de termeni științifici.

Bibliografie

- ***, 1998, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București: Academia Română & Editura Univers Enciclopedic.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2005, *Rolul traducerilor din latină în evoluția limbii române literare*, col. «Conferințele Academiei Române», ciclul «Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor», București: Editura Academiei Române.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe; BÂRLEA, Roxana-Magdalena, 2000, *Lexicul românesc de origine franceză*, Târgoviște: Editura Bibliotheca.
- BÂRLEA, Roxana-Magdalena, 2012, *Tehnici de cercetare în științele comunicării*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela (coord.), 2000, *Lexic comun, lexic specializat*, București: Editura Universității din București.
- MARCU, Florin, 2007, *Marele Dicționar de neologisme*, (MDN), București: Editura Saeculum Vizual.
- POPESCU, Tiberiu (coord.); CRISTEA, Valentin; DUMITRU, Petrică; GIUMALE, Cristian; IORGA, Valeriu; MOLDOVEANU, Florica; POPESCU, Tiberiu; ȘERBĂNAȚI, Luca, 1981, *Dicționar de informatică*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- PPAFFENBERGER, Bryan; WALL, David, 1998, *Dicționar de calculatoare și internet* (DCI), traducere de Nicolae Dorel Pora, București: Editura Teora.
- STOICHÎȚOIU-ICHIM, Adriana, 2001¹, „Aspecte ale influenței engleze în româna actuală”, în: *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, \ creativitate*, București: Editura ALL, pp. 83-117.

CUANTIFICAREA SPAȚIULUI ȘI TIMPULUI ÎN LIMBAJUL BASMELOR POPULARE

Anișoara COJOCARU
ionanisoara80@yahoo.com

„*Formule relativ fixe, bazate pe repetiție*”¹, impun cifrele uzuale în cuantificarea timpului și spațiului: trei, șapte, adeseori corelate cu isprăvile eroilor, cu drumul lor inițiativ, cu agresivitatea forțelor răului și cu reacția stărnită de ele etc.:

„*Trei luni a îngrijit calul*” (ÎTF, 237);

„*Vreme lungă să-i ajungă,*

Zi de vară până-n seară.” (TFÎ, 301);

„*nouă săptămâni zi și noapte*” (TFÎ, 302);

„*o trecut vreme multă și lungă*” (TFÎ, 303).

În „*trei zile și trei nopți*” (DC, 248, 249) parcurge eroul distanța dintre poduri.

Marcu Armănaș, un fel de Hefaistos autohton, cel care îi face lui Drăgan Cenușă o bombă de nouăzeci și nouă de măji, îi cere sprijin eroului, invocând un timp mitic al încercărilor la care este supus:

„*De șapte ani de zile de când mă bat după fata împăratului Verde și nu pot s-o iau. Cântă un cucuș de trei poște de loc; se scol santinelele și nu pot s-o fur.*” (DC, 253).

Cei trei feciori de împărat merg „*trei luni de zile*”, până ajung la o „*crâșmă, un hotel mare, unde au mâncat ș-au băut douăzeci și patru de ore*” (DC, 245).

Și pedepsele se dau pe dimensiunile unui timp mitic. Un dialog sumar conține cifra magică (24 de ceasuri), împăratul îi ademenește pe năzdrăvanii tovarăși ai lui Drăgan Cenușă să treacă proba ospățului.

„– *Măi, vedeți voi mâncarea asta?*

– *O vedem.*

– *În douăzeci și patru de ceasuri să-mi lingeți cu limba pe jos. De nu,*

unde vi-i capul

vi-s picioarele

și unde vi-s picioarele

vi-i capul.” (DC, 258).

Foametea și Setilă înghit totul în *trei ceasuri*. Spațiul fabulos al ospățului redimensionează lumea cea mare:

„*Setilă așa de strașnic o supt poloboacele cu vin, c-o sărit o doagă-n cela capăt de lume, ș-o doagă în ista capăt de lume.*” (DC)

A vedea capul *ista* și *cela* al lumii este o acțiune firească în timpul și spațiul basmului.

Dat concret și viu, spațiul devine familiar, iar dimensiunile lumii pot fi cele străbătute cu pasul și cu gândul:

¹ P. Gh. Bârlea, *op.cit.*, p. 43.

„Pentru omul satului nostru arhaic, spațiul este un dat cu atribute, este o **atitudine** în fața lumii și vieții. De aceea acest spațiu apare atât de divers și bogat, atât de nuanțat prin sentimentele ce le provoacă.”²

Timpul și spațiul basmului stau sub semnul mitului:

„A mers **cât a mers până acolo unde se bat munții în capete**” (ÎTF, 240).

Imagine stereotipă pentru spațiul fabulos al poveștii, locul *unde se bat munții în capete*, este specifică unei geografii încărcate de reflexe mitologice întâlnite în basmele multor popoare și evidențiate în literatura cultă în drumul lui Ulise.

Este interesant că în același basm și timpul se încarcă de reflexe mitologice, de astă dată cu rădăcini în folclorul autohton. Este uimitoare imaginea unui timp al echilibrului care pune stăpânire și pe munții care se bat în capete.

În *miezul zilei*, munții stau în nemișcare și somn, se odihnesc *două minute*, iar zimbrul doarme. Descifrarea acestui moment de tihnă al întregii firi echivalează cu o probă inițiativă: cine o trece este desăvârșit, este inițiat. În acest timp al echilibrului terestru și cosmic, se petrece episodul unei miraculoase metamorfoze: fata vitează devine bărbat și ucide zimbrul. Descoperim în simbolul zimbrului o altă rădăcină a mitologiei autohtone: geneza voievodatelor românești pe pământul dacic.

Sfințitul soarelui este o altă coordonată a timpului mitic, atunci moare zimbrul. Momentul este atât de important, încât naratorul popular simte nevoia unei repetiții:

„*Băiatul n-a zis nimic, a stat în groapă până la sfințit de soare. După ce a sfințit soarele, zimbrul a murit.*” (ÎTF, 242).

Repetiția modificată³ – substantivul *sfințit* și forma verbală *a sfințit* – are o funcție de insistență.

Tot la amiază, la războiul de țesut, zmeoaica „*rășpa cu rășpalău*” dinții victimelor (eufemism tenebros pentru un act criminal), oficiind un joc al războiului: o sută de cătane ies afară dintre fire la o lovitură de vătălă. Măzăran Văsălică a pus capăt acestui ceremonial sinistru – „*a tăiat războiul*” – și a trimis cătanele la „*treaba lor*”, tot la asfințitul soarelui.

Despre un timp al începuturilor lumii vobește un alt basm, *Fata măturăresei*, un timp al armoniei și al generozității:

„*Pe vremea când Mila trăia la un loc cu împărații, casă și coprins trebuia să aibă tot supusul, iar cine nu avea, împăratul îl miluia.*” (FM, 323).

Imagini ale zorilor apar în formule cunoscute, încărcate însă de o undă subtilă de poezie:

„*în revărsatul zorilor*” (FM, 324),

„*când se zărea bine de ziuă*” (MR, 319).

Miezul nopții este un timp al incertitudinii, al trădării, al conspirațiilor. Lângă *podul de aramă* (alt element al scenariului tradițional), la **miezul nopții** „*s-o aprins lemnele singure*”, iar cei doi frați ai lui Drăgan Cenușă beau și mănâncă fără grijă, în timp ce bietul *cenușer* își mănâncă turtă *de aceea*:

² E. Bernea, 1985, p. 104.

³ Vezi GALR, p. 757.

„Când o băga în gură, Dumnezeu i-o făcea miere, pentru că el era viteaz, însă nu știa nime.” (DC, 243).

Și lângă podul de argint „s-o aprins lemnele singure” și aici zmeul cu calul de argint a mirosit urmă de pământean. La podul de aur (DC, 249), are loc confruntarea decisivă între Drăgan Cenușă și zmeul cel mai puternic (cel cu calul de aur).

„Simbolismul podului sau punții, care îngăduie trecerea de la un mal la celălalt, înseamnă și trecerea de la pământ la cer, de la starea omenească la cele supraomenești, de la contingență la nemurire, de la lumea sensibilă la cea suprasensibilă.”⁴

Podul semnifică nu numai simbolismul trecerii, ci și caracterul primejdios al acestei treceri, specifice oricărei călătorii inițiatice.

Simbolistica podului ca loc de trecere și de încercare (care îi conferă eroului o dimensiune morală) este subliniată aici și de un alt fel de timp al luptei, diferit de alte opere populare. Formula stereotipă din alte basme fixează o dimensiune a unei zile eroice, de încheștare și luptă. Aici lupta se dă „de la miezul nopții până-n prânzul cel mare”, când, cu ajutorul corbului, Drăgan Cenușă îl răpune pe zmeu.

Eliberarea astrelor, după ce a fost depășită proba celor trei poduri, se face în miezul zilei, după ce drumul durase trei zile și trei nopți între două poduri. Calul de 99 de ani, cu 99 de inimi poate să cuprindă „de trei ori lumea roată” (MV, 379). La nouăzeci și nouă de kilometri își are și dracul (zmeul) împărăția în muntele Negru.

Împărăția din basm este cât s-o bați cu piciorul, dar mai ales cu gândul care deapănă firul poveștii:

„S-o dus
multă lume-mpărăție
ca Dumnezeu să ne fie
că cuvântul din poveste
înainte mult mai este.” (PHA, 226).

Sahara, pustiu al unei geografii reale, devine pentru povestitorul anonim *stepele Seharii*, un tărâm fabulos al *sirepelor*:

„Înălțate împărate – zice – s-a lăudat de la dumneavoastră că el se duce în *stepele Seharii* și ți-a aduce armăsarul, armăsar de-acolo, **din sirepe**...” (ÎTF, 241),

asa îl ademenește pe împărat un slujitor invidios pe vrednicia fetei. Tărâmul sirepelor este un spațiu fabulos al pierzaniei și, depășind proba, fata învinge tărâmul morții, aducându-i împăratului un armăsar de poveste (*de-acolo, din sirepe*). Acest moment marchează și înnobilarea fetei cu simbolul masculin, ea metamorfozându-se în băiat, probând însemnele bărbăției eroice.

Spațiul (în mentalitatea omului din satul tradițional) poate avea asupra omului efecte nocive (care trebuie învinse prin acte magice) sau binefăcătoare (care trebuie cultivate).

Interdicții sau amplificări ale drumului devin încărcate de simboluri subtile. Ernest Bernea afirmă:

⁴ J. Chevalier, 1994, p. 118.

„În tot ceea ce omul întreprinde, fie că e vorba de muncă și rod, de meșteșuguri, de datini și obiceiuri sau de relații sociale, în tot ceea ce omul începe, lucru sau ctitorie, spațiul cu puterile lui specifice este considerat și articulat la o viziune specifică a vieții cosmice și la interesele cu caracter imediat.”⁵

Eroul de basm se mișcă într-un univers spiritual în care se contopesc interesele cu caracter imediat, concret, material cu cele ale vieții cosmice. „Orizontul spiritual în care el (țăranul) se mișcă, face ca în cazul spațiului să se producă adevărate acumulări de forțe și semne de care omul trebuie să țină seama.”⁶

Descifrarea acestor forțe și semne ține de inițierea eroului:

„Drumurile au răspântii, aflăm încă din basme, obligând la chibzuință în alegerea direcției de urmat.”⁷

Drumul întinde adesea curse, obligă la dezlegarea unei ghicitori (reflexe mitologice, Oedip în fața Sfînxului). La o răspântie, feciorul de împărat vede trei drumuri: *la dreapta* (spre moarte), *la stînga* (spre rău) și *înainte* (spre însurătoare). Este ca și cum drumul spre însurătoare ține echilibrul între bine și rău, între viață și moarte, un echilibru fragil, dacă nu treci probele.

Și drumul acesta al însurătorii are capcanele lui: cu fete frumoase, înșelător binevoitoare, care-l ademenesc cu „*rachiu de cel bun, făcut cu miere și dat ca să-l cînstească, să-l facă om întreg*” (TFÎ, 302). Cei doi feciori mai mari se lasă amăgiți și „*ca oameni întregi*” în groapa unde îi răstoarnă fata cea frumoasă a împăratului (TFÎ, 303). Cel de-al treilea fecior parcurge drumul mai anevoios, după ce o mătușă îi descifrează prima acțiune inițiativă: alegerea calului ascuns sub o înfățișare umilă – „*o dârloagă hădă și bătrână, abia-și ducé picioarele*” (TFÎ, 303).

„În legătură cu reprezentarea spațiului în concepția tradițională a poporului român, ordinea cosmică sau rânduiala cosmică este o temă importantă pentru cunoașterea acestui mod de gândire”, scrie cercetătorul E. Bernea⁸, adăugând: „În concepția țăranului român, lumea este bien făcută; o rânduială cosmică îi stă la temelie și o face să dureze.”⁹

Putem urmări cuantificarea timpului și spațiului cu alternanțe cosmic-terestru în toate textele cercetate. Lumea este dominată de această rânduială manifestată în echilibru și armonie, chiar dacă întâmplări anormale provoacă amărăciune sau neîmplinire.

Acel mire al morții cu nume simbolic, Drăgan Cenușă (cel iubit de cenușă), căutătorul unui vis al omenirii (*viață fără de sfârșire*), intră de viu în nucul cu crengile de aur care *bătea naltul cerului*:

„*El o despicaț nucul cela și s-o băgat în nuc și-n nuc o rămas până-n ziua de astăzi.*” (DC, 270).

⁵ E. Bernea, *op.cit.*, p. 110.

⁶ *Ibidem.*

⁷ G. Munteanu, *Introducere în opera lui Ion Creangă*, București: Ed. Minerva, 1976, p. 287.

⁸ E. Bernea, *op.cit.*, p. 71.

⁹ *Ibidem.*

Descoperim în basm o armonizare deplină a stratului real de viață cu stratul mitologic. Naratorul popular este dornic de fabulos și tratarea lui este realistă. Calul care zboară în nori apare în imagini concise, fără înflorituri:

„se duce calul în **văzduh** și merge pe sus, ia piatra și vine înapoi” (PHA, 229)

sau

„s-o luat cu calul ș-o plecat. S-o apropiat acolo cu calul **tot prin văzduh** s-o dus și s-o apropiat acolo” (PHA, 230).

Insistăm asupra unei deosebiri fundamentale între povestitorul popular și creatorul cult. Mihai Eminescu a desfășurat imaginile cosmice în largi asocieri metaforice, cu substrat filosofic (Rosa del Conte aprecia *imaginația cosmică* a poetului nostru ca un atribut incontestabil al genialității sale). Ion Creangă asociază imagini ale naturii într-un stil livresc, care, după părerea unor cercetători, nu sună convingător. Al. Piru, de exemplu, consideră îndoielnice comparațiile tocite din recuzita poeziei populare, „*imagini hazardate, la care prozatorul renunță repede pentru a recurge la expresia consacrată din popor*”¹⁰.

În basmul *Povestea lui Harap-Alb*, pedepsirea spânului este la fel de sumară, zborul în nori fiind evocat fără gravitate:

„Și-o țâpat calul pe spân în vârful capului și s-o ridicat **de trei ori în nori** cu el. **Și din nori** l-o lăsat jos. Pe când l-o lăsat jos, numai șperlă l-o făcut.” (PHA, 231).

Și numele unor personaje sunt determinate de o anumită simbolistică a spațiului. *Lotru-n nouă țări* este un nume neobișnuit al unui naș (PHA). *Lotru* este haiduc, dar **în nouă țări** înseamnă umblat prin lume (nouă țări), inițiat, care la maturitate și-a așezat rostul, știe să deosebească binele de rău, aparența de realitate.

Tăierea zmeului este un moment ritualic spectaculos pe care naratorul popular îl aglomerează într-o serie de verbe a căror acțiune are un timp cuantificat ca în basm, *trei zile și trei nopți*:

„Când o ieșit balaurul, când l-o țâpat paloșul pe gât și toporașul după cap, o scos și o tăiat **trei zile și trei nopți**. Când pocnea cu coada odată-n heleşteu, împroșca toată lumea.” (DC, 262).

Bala spurcată (DC, 262) este supusă apoi unui alt ritual al purificării:

„O luat și o făcut nouăzeci și nouă de căpițe de vară, și i-o tăiat vârful limbilor și le-o băgat într-o batistă, și restul l-o ars în foc și l-o suflat în vânt.” (DC, 263).

Drăgan Cenușă anulează și blestemul apei interzise de zmeu și, prin magia unor cuvinte de descântec, se rup zăgazarile:

„Unde-a călca vaca cu piciorul

și boul cu piciorul

pe tot izvorul

și pe tot pârăul, să fie apă, și pe tot dealul!” (DC, 263).

O astfel de cuantificare a spațiului ilustrează percepția spațiului concret, un spațiu material în care elementele vieții țărănești sunt valorificate „în conformitate cu mentalitatea și sensul pe care țărănul îl acordă lucrurilor.”¹¹

¹⁰ Al. Piru, 1956, pp. 181-188.

¹¹ E. Bernea, *op.cit.*, p. 110.

Actele ritualice (tăierea zmeilor, eliberarea astrelor, dezlegarea apelor) transformă spațiul material într-unul spiritual care conține din abundență elemente magico-religioase.

Ernest Bernea afirmă:

„Prins în țesătura măiastră a lumii și pătruns de credința firescului ca o străbate, omul satului nostru tradițional vede în spațiu unul din aspectele fundamentale ale existenței, străbătut până în cele mai neînsemnate forme de o respirație cosmică, participare necondiționată a omului la principiul însuși al lumii și vieții, așa cum o vede el în tot locul.”¹²

Bibliografie

1. Texte

- ***, 1965-1984, *Povești nemuritoare (din literatura română și literatura universală)*, vol. 1-26, București: Editura Ion Creangă.
- ***, 1967, *Petrea Făt-Frumos. Povești populare românești*. Ediție îngrijită de Ovidiu Bîrlea și ilustrată de Dan Strîmbu, București: Editura pentru Literatură.
- ***, 1975, *Povești din Transilvania*. Ediție îngrijită de Ovidiu Bîrlea și Ion Taloș. Prefață de Ovidiu Bîrlea, Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- ***, 1977, *Feciorul Împăratului Roșu și Împărăteasa Făr-de-Moarte*. Poveste din Banat, culeasă de Petre Uglișiu-Delapeșca, București: Editura Ion Creangă.
- ***, 1979, *Foclor din Oltenia și Muntenia. Cântecul și poveștile Oltului*. Studiu introductiv de Ioan Șerb, București: Editura Minerva.

2. Studii teoretice despre textele folclorice

- BERNEA, Ernest, 1985, *Cadre ale gândirii populare românești*, București: Editura Cartea Românească.
- BÎRLEA, Ovidiu, 1966, „Introducere” la *Antologie de proză populară epică*, vol. I-III, București: Editura pentru Literatură.
- CONSTANTINESCU, Mircea, 1979, *Triumful lui Făt-Frumos. O lectură comparată a basmului „Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”*, București: Editura Albatros.

3. Studii teoretice de limbă și stil în textele populare

- BERNEA, Ernest, 1985, *Cadre ale gândirii populare românești*, București: Editura Cartea Românească.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2008, *Limba poveștilor populare românești*, București: Editura Academiei.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2009, *Limba română contemporană. Fonetica și fonologie – Ortografie, ortoeapie și punctuație – Vocabular*, București: „Grai și Suflet – Cultura Națională”.

¹² *Ibidem*.

SEMNIIFICAȚIILE NUMELOR PROPRII LITERARE ÎN OPERA LUI VASILE ALECSANDRI

Raluca LEONTE
raluca.leonte83@yahoo.com

Prin cercetarea de față ne propunem să stabilim modul în care se reflectă onomastica în textele lui Vasile Alecsandri, mai exact în comedii (*Iorgu de la Sadagura, Iașii în carnaval, Boieri și ciocoi*), drame (*Cetatea Neamțului, Zgârcitul risipitor, Despot-Vodă*), vodeviluri (*Nunta țărănească, Doi morți vii, Rusaliile, Cinel-Cinel, Ciclul Chirițelor*), operete (*Scara mâței, Crai-nou, Hartă răzășul*), considerând că acestea sunt cele mai relevante pentru subiectul în discuție. Desigur, mulți cercetători – lingviști, critici literari, stilști – au contribuit la clarificarea acestei chestiuni, mai ales că numele proprii se întâlnesc atât de frecvent în beletristică. Lumea personajelor este atât de ofertantă ca spațiu și ca problematică, încât interesează din punctul de vedere al semnificației și al locului pe care îl ocupă în text și din perspectiva modului în care acestea „trăiesc” și acționează.

Observația pe care am făcut-o este aceea că numele proprii primesc în contextul beletristic valențe stilistice diverse.

*„În anumite cazuri, scriitorul încalcă în mod conștient normele stabilite de interconexiunea dintre numele proprii și apelativul în planul semantic-structural și cel funcțional-stilistic. Alteori, scriitorul creează nume neobișnuite în scopul obținerii unui efect comic, ironic sau o încărcătură semantică deosebită.”*¹

Urmărind neconcordanța dintre aspectul lingvistic și conținutul semantic al apelativelor, ne dăm seama de faptul că numele proprii au valori conotative. Autorul creează personajul, dar și mediul acțiunii, de aceea este pusă în evidență legătura dintre sensul etimologic al cuvântului și cel artistic. Astfel, putem spune că autorul contribuie la crearea efectului estetic al numelui personajului. Pentru descoperirea sensurilor se impune analiza personajului în mediul de acțiune, în cadrul structurii create de autor.

În lipsa contextului, autorul apelează la nume, care subliniază caracterul și trăsăturile personajului. De obicei, acestea sunt nume care, prin ele însele, au calitatea de a stabili natura personajelor. Din această categorie fac parte „*cuvintele etinoame ce denumesc animale, păsări, insecte etc., ale căror proprietăți sunt transferate și personajelor, devenind calități sau defecte esențiale sau corelate în formă interioară a numelui*”². Sensul depinde de legătura creată între forma numelui propriu și cea a contextului. Se pot evidenția, astfel, în același nume, concomitent, două sensuri: unul concret, direct și altul figurat. Acest fapt permite cititorului să identifice scopul urmărit de autor. Semnificația este condiționată și de conținutul ideilor operei, de manifestarea specifică și stilul individual al

¹ Onufrie Vințeler, 2010, p. 243.

² *Ibidem*, p. 244.

scriitorului. De aceea, este important să ținem seama în analiza noastră de toate planurile și problemele pe care le propune spre tratare autorul unei opere literare.

Iată de ce în studiul numelor proprii nu se poate realiza un șablon. Pentru a le studia este nevoie de metode, principii diferențiate de la un autor la altul, de la o operă la alta și de la un nume la altul, pentru că fiecare scriitor vine cu o zestre culturală și ideologică diferită. Același nume propriu are semnificații diferite de la un text la altul și de la un autor la altul.

Pentru a reuși să convingă cititorii și pentru a crea efectul de autenticitate, autorii își selectează personajele din lumea reală, din toate mediile, cu virtuți și vicii, cu toate păcatele omenești, de care apoi râd în hohote. La redarea comicului, a râsului într-o operă, contribuie, evident, și numele eroilor „desenați”. Creând o întreagă galerie de personaje, autorul acesteia selectează cu multă atenție numele lor, făcând acest lucru astfel încât să corespundă modului lor de viață, felului lor de a fi. Nu întâmplător, unele nume proprii au devenit comune.

Subliniem încă o dată ideea că numele personajelor nu sunt întâmplătoare, ci au un statut aparte și are puncte de sprijin pe fondul onomastic național.

„Scriitorul nu poate face abstracție de onomastica reală, de normele onomasticii care acționează în limba în care se scrie opera respectivă. Simbolurile livrești, în contrast cu realitatea banală, constituie surse ale comicului pentru că asistăm la o dimitizare persiflatoare a numelor: *Mângâie-te simțitorule Verter, Șarlota ta nici a murit, nici s-a înjunghiat, nici și-a făcut sama.*”³

Personajele comice ale lui Alecsandri sunt cele întâlnite, în special, în piesele de teatru din *Ciclul Chirișelor* și sunt interesante prin preferința acordată unor nume, ce par a fi o rescriere românească a unor nume franțuzești, ca de exemplu: domnul profesor de franceză *monsieur Șarl, madam Franț, contesa Frizet, madam Fovel, madam Desal, princessa Rigolboș, marchezul Brididi, marșalul Șicar, duuca Șicocandor.*

La acestea se adaugă nume nemțești: *Birman, Goldimer, Imergold, Pupăzamberg, Schwabe, Sommer, Șafăr, Șocățenberg*, grecești: *Acrostihescu, Aristidi, Aristița, Cacohrononachi, Caliopi, Calipsița, Efghenidis, Gaitanis, Loghiotatos, Menastiropulos, Leonidas Mustocsidis, Urzichi, Zuliaridi*, slave: *Harnov, Iablonovschi, Laski, Pizozki, Potoschi, Pungescovici, Sobieschi, Spancioc, Stacanovici, Stroici, Viteazovici*, precum și de origine latină: *Agamemnon, Bostanus Coptus, Cartofilus, Cesarus, Craescus, Galuscus*. Intenția autorului a fost de a crea, prin aceste nume proprii, un fond de proveniență cărturărească, cultă, care să contribuie la comicul numelor tocmai prin discrepanța dintre nume și purtătorul acestuia.

Unele forme diminutive pun în evidență contrastul dintre numele purtat, aspectul fizic și caracterul celui care-l poartă, ca de exemplu: *Aristița, Calipsița, Chirița, Cuculeț, Enăchiță, Gahița, Guliță, Leonaș, Luluța, Luxița, Mădica, Măriuca, Mihăiluță, Marghioița, Panchița, Rosmarinovici, Săftica, Slugărică,*

³ *Ibidem*, p. 249.

Smărăndița, Tarsița, Tăchiță, Tincuța, Tremurici, Veveriță, Zoița sau augmentative: *Bîrzo, Ciupilă, Nărilă, Zgârcilă*.

Însă dorința autorului de a scoate în evidență caracterul personajelor și manierele acestora, nu se oprește aici. Numele descompuse în unități de sens devin embleme ale personajelor. Modalitățile de bază sunt acelea de a găsi nume personajelor din domeniul culinar (*Măzărescu* „mazăre”, *Ghiftoi* „a ghiftui”, *Barabulă, Bostanus, Bostănescu* „bostan”, *Castravețovici* „castravete”, *Colivescu* „colivă”, *Gălușcă* „gălușcă”, *Iaurtescu* „iaurt”, *Pitar* „pită”, *Trufanda, Trufandachi* „trufă”, *Urzichi* „urzică”). Acestea se încadrează și în seria numelor proprii literare cu sens mai mult sau mai puțin implicit.

Din numele mai sus exemplificate se distinge categoria celor care denumesc plante, cum ar fi: *Afin* „fructul comestibil al afinului, o bacă în formă de bobită neagră-albăstruie, brumată, cu gust acrișor”, „afină”, *Arbore* „nume generic pentru orice plantă cu trunchi înalt și puternic, lemnos și cu mai multe ramuri cu frunze care formează o coroană”, „copac”, „pom”, „arbore”, *Barabulă* „soi de cartofi de calitate inferioară folosiți pentru hrana animalelor, în special a porcilor”, popular „cartof”, *Bostanus, Bostănescu* „plantă erbacee cu tulpina târătoare, cu fructe comestibile mari, rotunde sau lunguete, folosite în alimentația omului și a animalelor”, „dovleac”, „bostan”, *Brustur* „numele mai multor plante erbacee cu frunze foarte mari și late, cu flori purpurii sau violete, dispuse în inflorescențe sferice și țepoase, folosite pentru proprietățile lor medicinale, reg. „captalan”, „lumânare”, „lumânărică”, „brusture”, *Bujor* „nume dat unor plante erbacee, dintre care una (numită și *bujor de grădină*) are flori mari, roșii, roz sau albe, iar altă (numită și *bujor de câmp*) are flori roșii ca sângele”, „bujor”, *Castravețovici* „plantă legumicolă cu tulpina agățătoare, acoperită cu peri aspri, cu frunze mari și cu flori galbene”, „castravete”, *Frunză* „organ vegetal al plantei, care îi servește la respirație, la transpirație și la asimilație, format, de obicei, dintr-o foaie verde prinsă de tulpină printr-o codiță”, „frunză”, *Garoafa, Garofeasca* „plantă erbacee ornamentală cu frunze opuse și liniare, cu flori de culori diverse și cu miros specific, plăcut”, „garoafă”, *Hațmațuchi* „plantă erbacee plăcut mirositoare, cu flori albe, cultivată ca plantă culinară”, „mărar”, *Măzărescu* „plantă erbacee de cultură, din familia leguminoaselor, cu semințe aproape sferice, în păstăi”, „mazăre”, *Nalbă* „nume dat mai multor specii de plante erbacee din familia malvaceelor, care cresc spontan ori se cultivă ca plante decorative și medicinale”, „nalbă”, *Rosmarinovici* „arbust aromatic, totdeauna verde ale cărui ramuri sunt întrebuințate în medicină”, „rosmarin”, *Urzichi* („gen de plante erbacee din familia urticaceelor, cu tulpina și frunzele acoperite cu peri urticanti, folosite în industria textilă, în medicină și în alimentație”, „urzică”).

Corpul fonetic al prenumelor feminine dezvăluie caracterul și originea suburbană a acestora. Aceste nume nu au nimic comic din punct de vedere noțional, în schimb, reprezintă comicul unei categorii sociale: *Afrodita, Aglaița, Anghelușa, Aristița, Bălașa, Calipsița, Catrina, Chirița, Dochița, Florica, Gahița, Ilenușa, Luluța, Luxita, Marghiolița, Măriuca, Panchița, Ruxandra, Smărăndița,*

Suzana, Tinca, Tudosia, Zamfira. Prin structura lor internă, unele nume semnifică mânia, capriciile personajelor.

Alecsandri exploatează numele proprii ca mijloc principal de a caracteriza personajele. Numele proprii din comediile lui Alecsandri sunt create, mai ales, în baza unei sugestii sonore și oferă un comic de limbaj prin transparența lor. O anumită trăsătură de caracter, de cele mai multe ori, negativă, a personajului, este transmisă direct prin numele acestuia. Pentru a sugera particularități psihice și morale, autorul folosește și derivarea unor nume de la adjective, verbe sau substantive comune: *Buimăcilă* „buimac”, *Buzunărescu* „a buzunări”, *Ciupilă* „a ciupi”, *Clevetici* „a cleveti”, *Ferchezanca* „a se ferchezui”, *Galantescul* „galant”, *Gângu* „a gânguri”, *Gogu* „prost, nătăfleț”, *Haimana, Hartă* „a se lua la hartă”, *Jărescu* „jar”, *Lunătescu* „lunatic”, *Păcălescu* „a păcăli”, *Pungescu și Pungescovici* „pungaș”, *Răzvrătescu* „răzvrătit”, *Serviescu* „a servi”, *Slugărică* „slugă”, *Știrba* „știrb”, *Titirez* „titirez”, *Tremurici* „a tremura”, *Viteazovici* „viteaz”, *Zgârcea și Zgârcilă* „zgârcit”.

Alt procedeu menit să ajute în realizarea intenției de satiră și critică socială îl reprezintă secțiunea numelor proprii literare derivate cu sufixe de origini diferite: grecești, latine, slave, românești, după cum urmează: sufixe grecești -os: *Loghiotatos, Manastropulos, Parapanghelos, -achi(e): Cacohrononachi, Carcalechi, Dumitrachi, Enachi, Manolachi, Matachi, Matache, Trufandachi, Urzichi, -ide(i)s: Evghenidis, Leonidas Mustocsidis, Zuliaridi*, completarea altora prin epitețe de politețe (*Kir*).

Sufixe de origine latină sunt: -us: *Bostanus, Cartofilus, Coptus, Cesarus, Galuscus, Trifonius*; -ica: *Calipsica*; -ița: *Calipsița, Chirița, Dochița, Enăchiță, Guliță, Zoia*; -uc: *Funduc*, iar sufixe de origine slavă: -ici: *Stroici, Viteazovici*; -ilă: *Chirilă, Ciupilă, Ciurilă, Nărilă, Zgârcilă*; -ovici: *Castravețovici, Pungescovici, Rosmarinovici, Stacanovici*; -schi: *Pisozki, Potoschi, Sobieschi*.

„Alipirea sufixelor -vici și -ovici era o metodă pentru boierii cărturari în formarea numelor de familie. De pildă Grigore Fierescu semnează Fierovici, Udriște Năsturel, Năsturovici, iar Dinicu Golescu, Constantin Radovici din Golești.”⁴

Sufixul românesc -esc/-escul: *Bondicescu, Bursuflescu, Buzunărescu, Cernelescu, Colivescu, Coțcărescu, Coțofăescu, Gâscănescu, Iaurtescu, Jărescu, Lipicescu, Păcălescu*.

Unele nume sunt formate cu prepoziția *ot* „de”, „de la” și sunt nume, în general, de boieri sau pentru moșneni sau răzeși, fără a desemna neapărat un titlu nobiliar: *Grigori Bârzoii ot Bârzoieni*.

Ceea ce mai observăm este modalitatea desemnării personajului atunci când acesta nu este prezent în comunicare, prin folosirea unor „termeni explicit evaluativi”, prin intermediul cărora autorii își etichetează eroii, după criteriul statutului social (*un tractirigiu, un comisar, un vânzător de alune prăjite, doctorul, o slujnică, săteni, jandarmi, un lacheu, un privighitor, un fecior boieresc, un băiet*

⁴ N.A. Constantinescu, 1963, LXV.

de țăran, slugi, surugii, lăutari, tapițeri muzicanți, șarlatani, un bucătar, un vătaf, aghiotanți, subprefectul, un comisar de poliție, mercenari, leși, călugări), al vârstei (fete, flăcăi, un copilandru, doamne, domni), al sexului (domnule, fetița, coane, doamnă, dame, cocoană, madam, nene, puișorule), după naționalitate (un neamț, o țigancă, un croitor francez, un ciubotar neamț, un cofetar grec, un zaraf jidov, un tutungiu armean, un droșar lipovan, un străjer român, o santinelă polonă, un român bătrân, un soldat polon, unguri, francezi, nemți). Observația pe care o facem este că, în majoritatea situațiilor, reprezentanții păturilor sociale inferioare nu sunt purtători de nume, ci sunt numiți generic în funcție de statut: răzăși, țărani, calfe, ciubotari, cofetari, tutungii etc.

Pe de altă parte, sunt situații în care personajelor de un anumit nivel social le sunt atribuite nume cu rezonanță, de pildă: *Afrodita*, *Agamemnon*, *Zuliaridi*, *August Octavian Cezar*, *Despot –Vodă*, *Alexandru Lăpușeanu*, *Ruxandra Doamna*, *Despot-Eraclid*, boierul *Ștefan Tomșa*), în timp ce subalternii sunt individualizați prin prenume și, uneori, prin statutul sau meseria pe care o exercită: *Mândica* - țărăncuță, *Papă-lapte* - calfă, *Leonil* - tânăr zugrav, *Funduc* - bucătar, *Stan* - vânzător ambulant de gogoși, *Dochița* - țărăncă, *Niculae* - servitor de „otel”.

De asemenea, procesul de atribuire de nume soțiilor, fiicelor, fiilor se face prin prenumele acestora, la care se adaugă specificația „femeia lui”, „nevasta”, la fel și în cazul fiicei, fiului, nepoatei, nepotului, ca în exemplele: *Afrodita* - femeia lui, *Florica* - femeia lui, *Smărăndița* - femeia lui, *Ilenuța* - fata lui, *Sânziana* - fiica lui, *Lina* - fiica lor, *Marghiolița* - fiica ei, *Guliță* - copilul lor, *Malolachi* - fiul său, *comisul Nicu* - fiul său, *Iulia* - neapoata lui August, *Mândica* - nepoata lui Arvinte, *Ghiță* - vărul ei.

O particularitate întâlnită este și inspirația din vechiul sistem onomastic românesc, care a creat și pentru soție o formă de nume, alipind la numele soțului sufixele *-aia*, *-easa*, *-iasă*, *-oايا*, *-uia* cu sau fără prenumele respectivei soții: *Șerbaia*, pentru soția lui Șerbu, *Petreasca*, *Niculăiasca* sau în forma *jupânița Lăudăroaia*, *jupâneasa Neagu*, *vorniceasa Mitrei vornic*. La Alecsandri, această trăsătură de numire se reflectă în numele propriu *Chirițoaia*, *ispravniceasă*.

Mai mult decât atât, Alecsandri folosește nume proprii literare „reperabile”, conform terminologiei folosite de Mariana Istrate. Autoarea este de părere că „numele reperabile sunt acelea care, în opera ficțională, posedă un semn lingvistic identificator nediferențiat de acela al indivizilor din realitatea istorică verificabilă. Este cazul personalităților politice, culturale, artistice, care apar în postura de personaje” (Istrate, 2000: 43). Totuși, *Napoleon* din literatură nu este același cu personalitatea istorică, la fel și *Vlad Țepeș* din *Țiganiada* lui Budai-Deleanu și *Alexandru Lăpușeanul* din nuvela omonimă a lui Costache Negruzzi sau *Ștefan cel Mare* din *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu Delavrancea.

Personajele lui Alecsandri parcurg o distanță de la persoana istorică reală până la paradigma literară. Implicarea unor figuri istorice reale într-o operă literară nu este un act de simplă transcriere. Conform statutului artei, scriitorul trebuie să dea operei sale o justificare estetică, ceea ce și face Alecsandri când îi scrie lui A.

Cantacuzin, oferind câteva indicii. El afirma că scrierea sa a căutat a călca pe urma adevărului istoric, a pus pe scenă personaje contemporane lui *Despot*, păstrând fiecărui personaj caracterul său deosebit. Este ceea ce Lessing propunea dramaturgilor, de a nu face modificări în caracterul persoanei istorice.

Intrate în zona artei, aceste personaje nu mai sunt reductibile la persoana particular-istorică, întrucât au fost remodelate potrivit mentalităților proprii ficțiunii și transformate în modele purtătoare ale unui mesaj de valabilitate mai generală. În literatură, numele sugerează profilul socio-uman al personalității, însă nu așa cum era în realitate, ci așa cum a văzut-o scriitorul (altminteri opera ar fi o monografie). În consecință, numele constituie „un reper pentru situarea acțiunii într-un spațiu și într-un moment istoric determinat”⁵. În reconstituirea epocii, alături de costumație, decor, vocabular, idei consemnate, numele este cel care introduce verosimilitatea și argumentează autenticitatea. Vasile Alecsandri folosește astfel de nume proprii literare reperabile în dramele *Ovidiu* (împăratul *August Octavian Cezar*, poetul *Ovidiu*, *Mecena*, *Virgil*, *Horățiu*) și *Despot – Vodă* (*Alexandru Lăpușneanu* – cu multe corespondențe în literatura română – *Ruxandra Doamna*, *Despot-Eraclid*, vornicul *Moțoc*, boierul *Ștefan Tomșa*).

Numele inventat este ceea ce numim „creat, născocit, plăsmuit, care nu are o atestare în real, ci doar în ficțiune”⁶. Cel mai adesea, astfel de nume apar în basme. Numele inventate nu se deosebesc, din punct de vedere funcțional, de numele din onomastica obișnuită, dar puterea lor de sugestie e mai mare. Oricum actul de a crea nume nu este întâmplător, denominația funcționând motivat. În clasa numelor inventate se includ creații bizare, artificiale, născute pentru a șoca. În *Sânziana* și *Pepelea* se regăsesc astfel de personaje: *Papură Împărat*, *Pârlea-Vodă* (simbol al secetei, al arșiței pustiitoare), *Lăcustă-Vodă* (simbol al foametei), *Tândală*, *Păcală*, *Pantalone*, *Parpanghelos*, *Tartaglia*, *Zâna Lacului*, *Zâna Codrului*, *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, *Iarna*, *Crivățul*, *Zorilă*, *Murgilă*, *Strâmbă-Lemne*.

În concluzie, problema numelor proprii în textul literar reprezintă un domeniu vast și complex și implică o investigație din unghiuri de vedere multiple, precum și o perspectivă interdisciplinară. Onomastica textului nu poate constitui un obiect de cercetare autonom, având în vedere calitatea derivată a numelui propriu, aceea de element constituent al unui întreg, opera literară. Ca rezultat al stabilirii unei relații specifice între semn și context, numele propriu a fost evaluat ca un semn lingvistic identificator motivat, referința realizându-se într-un mod mai transparent sau mai estompat, în strânsă dependență cu genul și natura textului. În această direcție s-a manifestat strădania autorului de a realiza un acord între desemnare și semnificare, printr-o adoptare selectivă a numelor. În selecție am identificat considerații de natură estetică, fonetică, etimologică, numele propriu aducând informații despre etnia, originea socială, vârstă și sex. În acest fel, valorilor de limbă curentă a numelor proprii li s-au atașat și altele la nivelul textului, ce țin de semnificație și expresie.

⁵ Mariana Istrate, 2000, p. 43.

⁶ *Ibidem*, p. 52.

Ceea ce este de reținut este faptul că sistemul onomastic specific comunicării literare, în ciuda faptului că „se hrănește” din plin din acel curent, cotidian, nu constituie, totuși, o copie a acestuia. Reținând *funcția narativă* a numelui propriu în text, putem ajunge la concluzia că textul produce o remotivare simbolică a numelui, care va primi o semnificație derivată, corelată cu semnificația textului, în deplin acord cu observația că numele propriu structurează textul narativ.

Mai mult decât atât, în orice operă literară sunt imitate acte de vorbire, drept consecință forța referențială a limbii este „deviată și slăbită”. Numele nu mai trimite la lumea înconjurătoare, ci la una imaginată, creată, ficțională. Trăsăturile care individualizează numele propriu din textul literar rămân, deci, *unicitatea și originalitatea*, calități ce trezesc interesul cititorilor. Acestea sunt motive suficiente pentru care una dintre cercetătoarele domeniului a afirmat că:

„*Specificitatea numelor proprii în literatură este determinată de literaritatea acestora, textul având propriul set de convenții, mult diferite de acelea ale unui discurs.*”⁷

Bibliografie

Surse primare:

ALECSANDRI, Vasile, 1977, *Opere*, volumul V, Teatru, București: Editura Minerva.

ALECSANDRI, Vasile, 1979, *Opere*, volumul VI, Teatru, București: Editura Minerva.

ALECSANDRI, Vasile, 1981, *Opere*, volumul VII, Teatru, București: Minerva.

Surse secundare:

BOLOCAN, Gheorghe, 1996, „Dicționarul numelor de familie din România”, în: *Studii și cercetări de onomastică*, nr. 2, pp. 7-44.

CONSTANTINESCU, N.A., 1963, *Dicționar onomastic românesc*, București: Editura Academiei Române.

GRAUR, Alexandru, 1965, *Nume de persoane*, București: Editura Științifică.

IGNAT, Mihai, 2009, *Onomastica în romanul românesc*, Brașov: Editura Universității Transilvania.

IONESCU, Christian, „Observații asupra sistemului antroponimic românesc”, în: *Limba Română*, XXV, nr. 5, pp. 519 – 528.

ISTRATE, Mariana, 2000, *Numele propriu în textul narativ. Aspecte ale onomasticii literare*, Cluj-Napoca: Editura Napoca Star.

PĂTRUȚ, Ioan, 1984, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

PIRU, Alexandru, 1978, *Introducere în operă lui Vasile Alecsandri*, București: Editura Minerva, p.158.

⁷ Mariana Istrate, 2000, p. 24.

- ROȘIANU, Ion, 1972, *Despre numele proprii și conținutul lor*, în CL, XVII, nr. 2, pp. 295-307.
- VINȚELER, Onufrie, 1981, „Cu privire la studiul onomasticii operelor literare”, în: *Studii de onomastică*, nr. 2.
- VINȚELER, Onufrie, 2010, *Studii și cercetări de onomastică și etimologie*, Cluj Napoca: Casa Cărții de Știință.
- VLAD, Carmen; TĂMĂIAN Emma, 1990, *Numele proprii în dimensiunea sintactică a textului poetic*, în: *Cercetări de lingvistică*, XXXV, nr. 2, pp. 153-159.

V. LIMBĂ, CULTURĂ ȘI COMUNICARE

PARTICULARITĂȚI ALE SISTEMULUI GRAMATICAL ROMÂNESC

I. POSTPUNEREA ARTICOLULUI HOTĂRÂT

Roxana-Magdalena BÂRLEA
roxanabirlea@yahoo.fr

Cu privire la *encliza articolului hotărât* din limba română, rămân încă în picioare cel puțin două dintre cele trei teorii care s-au conturat în această privință, de-a lungul anilor¹, chiar dacă între timp au apărut noutăți de metodă în domeniul cercetărilor asupra istoriei limbii. Cele trei puncte de vedere „tradiționale” pot fi sintetizate astfel:

a) Originea tracă a enclizei – susținută de Al. Graur, pe baza preluării unor argumente de la autori mai vechi și mai noi.

b) Coexistența enclizei și proclizei, fără vreo influență obligatorie a substratului – susținută de S. Pușcariu, E. Gamillscheg, N. Drăganu ș.a.

c) Dezvoltarea enclizei din procliză, într-o etapă foarte veche a limbii, când aceasta din urmă era generalizată, ca și în celelalte limbi romanice – vezi tezele lui D. Găzdaru (combătute de Al. Rosetti, Al. Graur ș.a.).

Teoria cea mai răspândită este aceea a tiparului tracic, combinată și nuanțată cu teoria „unității lingvistice balcanice”. Concepțiile diversilor istorici ai limbii au fost sintetizate și analizate de către Al. Graur, în două studii de referință, publicate la un interval de aproape patru decenii². Înaintea sa, Tache Papahagi a susținut, încă din 1937, ideea tiparului impus de substrat: „... *dacă ar fi să se admită și vreo influență eterogenă, aceasta nu ar putea fi decât una singură, și anume autohtonă, adică ilirică*”³.

Într-adevăr, traca ar fi avut un articol enclitic⁴, care s-ar încadra într-un „tipar” lingvistic al zonei geografico-lingvistice a Balcanilor, în epoca străveche, în sensul că și alte tipuri de determinanți apar în poziție postsubstantivală – situație

¹ O sinteză a problemei este realizată de I. Coteanu, în „Articolul”, cf. *Istoria limbii române*, vol. II, București: Editura Academiei, 1969, p. 233, fără ca autorul să intre în detalii. Același I. Coteanu face o prezentare ceva mai amplă, în *Morfologia numelui în protoromână*, București, 1969, pp. 96-100. Cu aproape un deceniu mai târziu, problema a fost reluată sintetic de către Florica Dimitrescu, în *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, București: E.D.P., 1978, pp. 233-235, § „Poziția articolului în limba română. a) Encliza”.

² Al. Graur, 1929, „À propos de l'article postposé en roumaine”, în: *Romania*, LV, pp. 475 sqq. și, respectiv, Al. Graur, 1967, „De nouveau sur l'article postposé en roumaine”, în: *RRL*, XII, p. 3 sqq.

³ T. Papahagi, 1973, *Din morfologia limbii române*, București, pp. 6-7, apud Florica Dimitrescu (coord.), 1978, p. 234.

⁴ V. Pisani, *Saggi de linguistica storica*, Torino, 1959, pp. 105-106.

vizibilă chiar și astăzi în limba română și, parțial, în bulgară, albaneză ș.a. În timp ce limbile europene occidentale – romanice, dar și de alte origini – utilizează aproape exclusiv antepunerea determinantului, româna preferă postpunerea.

a) Determinarea prin articol:

rom. *lup-u-l; fat-a*

vs.

fr. *le loup; la fillette*

it. *il lupo; la bambina*

sp. *el lobo; la hija*

germ. *der wolf*

engl. *the wolf; the girl* etc.

b) Determinarea prin articol adjectiv:

rom. *fată frumoasă*

vs.

fr. *belle fillette*

it. *bella ragazza*

engl. *nice girl* etc.

c) În privința determinării pronominale, topica este ceva mai liberă, atât în română, cât și în multe alte limbi, dar româna păstrează, totuși, postpunerea ca topică uzuală:

rom. *băiatul acela* (față de *acel băiat*, care capătă conotații emfatice etc.).

Tiparul traco-ilir ar fi funcționat atât de puternic, încât nu numai albaneza, cu care româna are multe alte trăsături în comun, după cum se știe, ci și bulgara păstrează același fenomen. Or, bulgara, ca limbă tracă slavizată, ar fi trebuit să nu aibă deloc articol, căci limbile slave, ca și latina, nu cunosc sistemul determinării prin articole, după cum se știe. Bulgara face excepție în această privință: nu numai că are articol (este adevărat, *nu* întregul sistem al articolelor, ca în limbile romanice, de exemplu), dar îl are și postpus.

Cu invocarea situației din aceste două limbi, însă, am ajuns la mult discutata influență datorată „uniunii lingvistice balcanice”. Bogdan Petriceicu-Hasdeu (1878), Vasile Bogrea (1922), Petăr Skok (1933), Th. Capidan (1936), H. Barič (1945), precum și cercetători mai recent, precum Alf Lambard (1978), au subliniat că printre elementele comune limbilor din Balcani se află și postpunerea articolului hotărât, cu excepțiile de rigoare (greaca, de exemplu). Nu este locul aici să intrăm în detalii⁵, dar s-a constatat că, de fapt, nu poate fi vorba despre o unitate perfectă, nici tipologică, nici istorică, diacronică. În albaneză, articolul este

⁵ Pentru o analiză sistematică a tuturor punctelor de vedere, cf. Fl. Dimitrescu, 1978, pp. 233-237.

postpus, dar nu atașat de substantiv, într-o poziție care amintește de articolul demonstrativ-adjectival din română:

rom. *omul bun*

vs.

alb. *njeriu i dijshëm* „omul înțelept” (comparabil cu rom. *omul cel înțelept*)

Bulgara se izolează încă mai mult de română și albaneză, iar în diacronie fenomenul este destul de greu de urmărit⁶.

Pe de altă parte, fenomenul apare și în alte limbi din Europa, precum unele limbi nordice. Aceasta înseamnă că explicația prin substrat și prin fondul balcanic nu poate fi înlăturată cu totul, dar nici nu este suficientă pentru a explica situația din română. Al. Graur arătase, încă din deceniul trei al secolului trecut, că trebuie luate în considerare elemente de structură sintactică a limbii, mai ales de logică a determinării și de topică în relația „substantiv-adjectiv”. Această poziție explică citarea numelui respectivului cercetător în două dintre cele trei serii de teorii invocate la începutul acestor rânduri: a) și c).

Pe scurt, încă din faza transformării demonstrativului latinesc *ille* în articol hotărât, locul lui a fost decis de poziția adjectivului după substantiv, în sintagme de tipul:

homo ille-bonus.

Procesul poate fi verificat prin probe-martor din limble scandinave, în care se întrebuințează enclitic articolul *enn* (provenit dintr-un vechi pronume – deci exact ca în cazul lat. *ille!*) în succesiuni topice substantiv-adjectiv (*maqr enn gamle* „omul bătrân”), unde determinarea prin articol aparține, de fapt, adjectivului (ceea ce înseamnă că trebuie să citim *om bătrânul*). De aici s-a ajuns, inevitabil, și la determinarea substantivului simplu, neînsoțit de adjectiv (*maqr enn* „omul”). Or, asemenea secvențe apar și în textele latinești târzii sau în cele care conțin elemente de limbă vulgară, cu deosebire că topica nu este atât de fixă. Se poate spune:

homo ille bonus

dar și

bonus ille homo.

Structurile latine apar în epoci în care nu putem vorbi încă despre un articol propriu-zis, ci despre o întărire a determinării adjectivale, de tipul „*omul cel bătrân*”⁷. În procesul transformării lui într-un instrument specific de particularizare și subiectivizare⁸, acel *ille* (respectiv fem. *illa*, pluralele *illi*, *illae* și variantele lor vulgare și tardive *illus*, *illei* etc.) a trecut de la adjectiv la substantiv. Altfel spus:

homo ille-bonus devine *homo-ille bonus*.

⁶ Vezi teoriile contradictorii despre vechimea și influențele română > bulgară sau, invers, bulgară > română (eventual și albaneză) la P. Skok, K. Marcev, R. S. Piotrovski, *apud* Fl. Dimitrescu, *loc cit.*

⁷ Aceasta este evoluția propriu-zisă a articolului hotărât în limbile romanice, asupra căreia nu mai revenim aici, întrucât au făcut-o marii istorici ai limbii române, cf. Al. Rosetti, 1978, pp. 170-172, cu trimerile la istoricul problemei ș.a.

⁸ Cu privire la cauzele logice și contextuale de schimbare a gândirii vorbitorilor, invocate de către cei care au analizat apariția articolului (G. Walterstorff și G. L. Trager – pentru latina târzie și populară; G. Guillaume – pentru franceza ș.a.), cf. Al. Rosetti, 1978, p. 170.

Mai exact, pronumele devenit articol se atașează primului element din succesiunea substantiv/adjectiv, așa cum apare și astăzi:

omul bun sau bunul om.

Trecerea definitivă „în sarcina” substantivului trebuie explicată prin topica „normală” în limba română: 1. substantiv + 2. adjectiv. Ceea ce înseamnă că vechile teorii ale tiparului tracic și a influențelor balcanice nu pot fi ignorate.

Alte teorii, grupate mai sus sub litera b) și care au încercat să combată ideile sintetizate de Al. Graur, nu și-au găsit adepți ulterior. Este vorba despre încercarea lui Ernest Gamillscheg și Nicolae Drăganu de a explica postpunerea articolului hotărât prin ritmul frazei românești, mai precis – prin intonația descendentă în enunțurile negative ș.a.m.d.⁹

În schimb, demonstrațiile lui Al. Graur au fost acceptate și nuanțate de către Al. Rosetti, I. Iordan, I. Coteanu, Fl. Dimitrescu ș.a., cu detalieri, completări, prin mici amendamente etc. Astfel, Al. Rosetti completează dovezile că articolul a aparținut inițial adjectivului, trecând ulterior la finalul substantivului, datorită topicii specifice românești, prin două serii de fapte:

1. Substantivele precedate de prepoziții (cu excepția lui *cu*) nu sunt articulate hotărât; articolul hotărât apare numai dacă respectivul substantiv este determinat de un adjectiv:

pe drum vs pe drumul mare
la școală vs la școala nouă.

2. Un adjectiv separat de substantiv primește un determinant propriu/un articol proclitic (demonstrativ-adjectival):

*Sufletul tău cel bun*¹⁰.

Fenomenul se încadrează în ceea ce Iorgu Iordan numea „cumulul de articole” în română¹¹.

În concluzie, encliza articolului hotărât românesc trebuie considerată un fenomen de natură topico-sintactică, explicabilă structural, dar și istoric. Ea constituie o particularitate a limbii române contemporane, dar nu o situație singulară pe harta lingvistică a lumii.

Bibliografie

***, 1995², *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București: Editura Univers Enciclopedic.

⁹ Nici opinia lui I. Coteanu cu privire la procliza mai recentă a articolului feminin nu a fost acceptată, pentru că încalcă principiul simetriei bazate pe opoziția fundamentală masculin/feminin, cf. I. Coteanu, „Despre poziția articolului în limba română”, în: *SCL*, VII, 1956, pp. 57-65.

¹⁰ Argumentele lui Al. Rosetti, *loc. cit.*, sunt reluate în Fl. Dimitrescu, *loc. cit.*

¹¹ Iorgu Iordan, 1965, *Introducere în lingvistica romanică*, București: EDP, p. 147.

- AVRAM, Mioara, 1986, *Gramatica pentru toți*, București: Editura Academiei.
- BRÂNCUȘ, Grigore; SARAMANDU, Manuela, 1998, *Gramatica limbii române*, vol. I. *Morfologie*, București: Editura Atos.
- COJA, Ion, 1970, „Cîteva ipoteze cu privire la articol”, în: Lucia Wald; Ion Coteanu, *Sistemele limbii*, București: Editura Academiei, pp. 165-172.
- COJA, Ion, 1983, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*. Vol. I. *Gramatica articolului*, București: Editura Științifică și Pedagogică.
- COTEANU, I., 1956, „Despre poziția articolului în limba română”, în: *SCL*, VII, pp. 57-65.
- COTEANU, I., 1969, *Morfologia numelui în protoromână*, București: Editura Academiei, pp. 96-100.
- COTEANU, Ion, 1969, „Articolul”, în: *Istoria limbii române*, vol. II, București: Editura Academiei, p. 233.
- COTEANU, Ion, 1982, *Gramatica de bază a limbii române*, București: Editura Albatros.
- DIMITRESCU, Florica, 1978, „Poziția articolului în limba română. a) Encliza” în: Florica Dimitrescu (coord.) *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, București: E.D.P., pp. 233-235,
- DIMITRIU, C., 1979, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași: Editura Junimea.
- DINDELEGAN, Gabriela Pană, 1992, *Teorie și analiză sintactică*, București: Editura Coresi.
- DINDELEGAN, Gabriela Pană, 2002, „Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală”, în: Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București: Editura Universității din București.
- DOBRIDOR CONSTANTINESCU, Gheorghe, 1974, *Morfologia limbii române*, București: Editura Științifică.
- GĂITĂNARU, Ștefan, 1995, *Contextele diagnostice ale părților de vorbire*, Pitești: Editura Juventus.
- GRAUR, Al., 1929, „À propos de l'article postposé en roumaine”, în: *Romania*, LV, pp. 475 sqq.
- GRAUR, Al., 1967, „De nouveau sur l'article postposé en roumanie”, în: *RRL*, XII, pp. 3 sqq.
- GRUIȚĂ, G., 1998, *Gramatică normativă*, Cluj Napoca: Editura Dacia.
- GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române (GALR), I. Cuvântul*, București: Editura Academiei Române.
- GUȚU ROMALO, Valeria, 1967, „Articolul și categoria determinării în limba română”, în: *Studii de lingvistică structurală*, București: Editura Științifică, pp. 225-236.
- GUȚU ROMALO, Valeria, 2000², *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, versiune nouă, București: Editura Humanitas Educational.
- HRISTEA, Theodor (coord.), 1984³, *Sinteze de limba română*. Ediția a treia revăzută și din nou îmbogățită. București: Albatros.
- IORDAN, Iorgu, 1965, *Introducere în lingvistica romanică*, București: EDP.

- IODAN, Iorgu; GUȚU-ROMALO, Valeria; NICULESCU, Alexandru, 1967, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București: Editura Științifică.
- IODAN, Iorgu; ROBU, Vladimir, 1978, *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- IRIMIA, Dumitru, 2000, *Gramatica limbii române*, Iași: Editura Polirom.
- MANOLIU MANEA, Maria, 1968, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București: Editura Academiei.
- NEAMȚU, G. G., 1999, *Teoria și practica analizei gramaticale*, Cluj-Napoca: Excelsior.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR)*, Editura Coresi.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1992, *Teorie și analiză sintactică*, Editura Coresi SRL, p. 36-41.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*. București: Humanitas Educațional.
- PUȘCARIU, Sextil, 1974, „Întrebuințarea formei articulate de nominativ în funcțiune de vocativ”, în: *Cercetări și studii*. Ediție îngrijită de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, București: Editura Minerva, pp. 303-306.
- PUȘCARIU, Sextil, 1974, „Postpunerea articolului românesc”, în: *Cercetări și studii*. Ediție îngrijită de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, București: Editura Minerva, pp. 436-459.

LOCUL COMPLEMENTELOR CIRCUMSTANȚIALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Simona NEGUȚ
simonanegut@yahoo.com

Obiectivul lucrării de față este o evaluare a tipologiei complementelor circumstanțiale în româna actuală, punctul de plecare fiind informațiile conținute în gramaticile limbii române, GAR - 1966 și GALR – 2005, iar materialul de lucru – texte care reflectă vorbirea cotidiană actuală.

Prezentare generală

Complementul este cunoscut a fi acea parte secundară de propoziție care determină un verb, o locuțiune verbală, un adjectiv, un adverb sau o interjecție predicativă. În funcție de ceea ce exprimă complementul în raport cu termenul pe care îl determină, acesta poate fi: complement circumstanțial sau necircumstanțial.

Complementul circumstanțial arată, de cele mai multe ori, circumstanța în care se desfășoară acțiunea, dar există și circumstanțiale care aduc precizări cu privire la procesul comunicat.

Conform *Gramaticii Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea):

„Circumstanțialele prototipice reprezintă un ansamblu eterogen de funcții sintactice care se caracterizează preponderent semantic: circumstanțialele adaugă

precizări de diferite tipuri referitoare la cadrul universului de discurs sau la diferite aspecte / secțiuni ale acestui cadru”¹.

Cu toate că delimitarea circumstanțialelor nu este indubitabilă, existând apropieri de conținut între unele circumstanțiale, totuși, grupa circumstanțialelor include funcții denumite tradițional și stabilite, în special, semantic, după cum urmează:

- circumstanțialul de loc;
- circumstanțialul de timp;
- circumstanțialul de mod,
- circumstanțialul cantitativ;
- circumstanțialul de cauză;
- circumstanțialul de scop;
- circumstanțialul condițional;
- circumstanțialul concesiv;
- circumstanțialul consecutiv;
- circumstanțialul de relație;
- circumstanțialul sociativ;
- circumstanțialul instrumental;
- circumstanțialul opozițional;
- circumstanțialul cumulativ;
- circumstanțialul de excepție.

Realizându-se pe criterii semantice, clasificarea circumstanțialelor diferă de la o lucrare la alta. Astfel, în anumite gramatici, în ceea ce privește circumstanțialul de mod, sunt stabilite mai multe categorii: circumstanțial de mod *propriu-zis*, circumstanțial de mod *comparativ*, circumstanțial de mod *consecutiv* și circumstanțial de mod *de măsură*², în alte gramatici există *modal propriu-zis*, *modal comparativ* și *modal cantitativ*³, dar în *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea), sunt tratate diferit, scindându-se în *circumstanțialul de mod* cu cele două categorii (circumstanțialul de mod *propriu-zis* și cel de modalitate), *circumstanțialul cantitativ*, iar comparativul nu mai este considerat un complement circumstanțial, fiind denumit *complement comparativ*⁴.

Ținându-se cont de multitudinea tipurilor de circumstanțiale, în *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea), circumstanțialele sunt clasificate din punct de vedere semantico-pragmatic.

Clasificarea circumstanțialelor conform criteriului semantico-pragmatic

Conform criteriului semantico-pragmatic ce are în vedere tipul de informație transmis abordat în *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea), circumstanțialele pot fi asociate în patru grupe: *circumstanțiale situative*, *circumstanțiale procesuale*, *circumstanțiale care redau raporturi logico-semantice*

¹ Dana Manea, 2005, p. 462.

² George Beldescu, 1967, pp. 280-283; Eugenia Contraș, 1966, p. 180.

³ V. Șerban, 1970, pp. 256-257.

⁴ Rodica Zafiu, 2005, p. 496.

stabilite de locator și circumstanțialele care centrează informația nouă pe anumite secvențe ale enunțului din care fac parte.⁵

1. *Grupa circumstanțialelor situative* cuprinde circumstanțialele care precizează elementele spațio-temporale, incluzând circumstanțialul de loc și circumstanțialul de timp. Astfel, circumstanțialul de loc precizează spațiul în care se desfășoară acțiunea (**În păduri trosnesc stejarii!**, V. Alecsandri, *Miezul iernei*), iar circumstanțialul de timp aduce informații cu privire la timpul în care se desfășoară acțiunea comunicată (**Seara, vameșul ne ospătează cu păstrăvi proaspeți și cu ierunci.**, A. Vlahuță, *România pitorească*).

2. *Grupa circumstanțialelor procesuale* însumează circumstanțialele ce aduc informații cu privire la situația comunicată, cuprinzând circumstanțialul de mod, circumstanțialul cantitativ și circumstanțialul instrumental. Circumstanțialul de mod evaluează situația comunicată în raport cu calitatea (**Învață bine**), iar circumstanțialul cantitativ în raport cu cantitatea (**Învață mult**), iar în ceea ce privește circumstanțialul instrumental, acesta exprimă mijlocul prin care se realizează acțiunea comunicată (**S-a acoperit cu paie**).

3. *Grupa circumstanțialelor care redau raporturi logico-semantic* stabilite de vorbitor între diferite procese comunicate. Această grupă include circumstanțialul de cauză, circumstanțialul de scop, circumstanțialul condițional, cel consecutiv și cel concesiv.

4. *Grupa circumstanțialelor care focalizează informația nouă pe anumite secvențe ale enunțului*. Aici sunt incluse circumstanțialul opozițional, cel cumulativ și cel de excepție, care se raportează la acele componente neomisibile ale structurii din care fac parte (**În locul studiului a ales distracția**), dar și circumstanțialul sociativ și cel de relație, care se referă la componentele omisibile din enunț (**A plecat împreună cu sora sa.**).

Caracteristici sintactice

Cu privire la relațiile sintactice, așa cum reiese din definiția generală a complementului, circumstanțialele pot determina un verb, o locuțiune verbală, un adjectiv, un adverb sau o interjecție. Totuși, nu trebuie neglijat faptul că elementele regente enumerate nu se regăsesc la toate tipurile de circumstanțiale, elementul comun al circumstanțialelor fiind numai determinarea unui verb.

Cu privire la raportul sintactic, în *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea), se admite ideea conform căreia „circumstanțialele prototipice sunt termeni subordonați ai grupului verbal”.⁶

Pornind de la această premisă, se poate spune că regentul unui circumstanțial poate fi verbul, aflat la un mod personal sau nepersonal (**A ieșit la luminiș.**; **Privind spre cer, și-a amintit de el.**), verbul împreună cu unul dintre complementele sale (**Din când în când privea spre cer**) sau întregul grup verbal (**Fusese condamnată întreaga lor echipă din cauza ei**). În situația în care, în

⁵ Dana Manea, 2005, p 462.

⁶ *Ibidem*, p. 463.

propoziție, apare un predicat nominal, circumstanțialul poate determina fie întreaga construcție cu funcție de predicat nominal (*Acolo lângă izvoară, iarba pare de omăt*, M. Eminescu), fie numai numele predicativ (*Era atât de puternic*).

O situație aparte se regăsește la acele circumstanțiale care, în ceea ce privește înțelesul, sunt legate de o altă parte de propoziție și nu de cuvântul pe care îl determină din punct de vedere gramatical. În această categorie sunt incluse: circumstanțialul sociativ (*Ea, șezând cu el alături*, M. Eminescu), circumstanțialul opozițional (*Mănâncă dulciuri în loc de fructe.*), circumstanțialul cumulativ (*În afara voastră a mai venit Andrei*) și circumstanțialul de excepție (*Au venit toți, afară de Andrei*).

Probleme cu privire la identificarea elementului regent apar și în enunțurile în care există o enumerare de circumstanțiale, iar fiecare circumstanțial existent aduce o precizare suplimentară, dând impresia că primul circumstanțial este regent pentru celelalte (*Acolo lângă izvoară, iarba pare de omăt*, M. Eminescu; *În odaie, prin unghere / S-a țesut păienjeniș*, M. Eminescu), dar *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea)⁷ a clarificat această situație, considerând celelalte circumstanțiale drept *apoziii*.

De asemenea, în *Gramatica Limbii Române* (GAR, volumul al II-lea), se prezintă situația în care circumstanțialul nu are element regent, ci pur și simplu aduce doar indicații cu privire la existența subiectului (*Sara, la ispravnic, adunare mare*, M. Sadoveanu).⁸

Caracteristici sintactico-semantice

Având în vedere criteriul sintactico-semantic, în *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea), circumstanțialele sunt considerate a fi componente *facultative* ai enunțului și nu fac parte din structura tematică a verbului.⁹ Astfel, există situații în care termenii care redau informații referitoare la spațiu (*Voi merge acolo*), timp (*Astăzi, am ajuns la el*), calitatea (*Învață bine la matematică*) sau cantitatea procesului (*A citit mult*), la cauza declanșării situației comunicate (*A amuțit de teamă*) ori la finalitatea ei (*A renunțat la dulciuri pentru a slăbi*) să poată fi eludați, fără a afecta corectitudinea enunțului din punct de vedere gramatical.

Totuși, pentru a respecta corectitudinea enunțului în ceea ce privește gramaticalitatea acestuia, anumite verbe cer prezența circumstanțialului („*Andrei a procedat corect.*”; „*Acum, se comportă ciudat.*”), care va face parte din structura tematică a verbului. În această situație, circumstanțialul legat de proces este inclus în componența grupului verbal, fie datorită relațiilor semantico-sintactice dintre verb și circumstanțial (*Ea locuiește la Paris.*), fie pe baza afinității dintre tipul semantic de verb și felul circumstanțialului (*Călătorește cu avionul pentru a ajunge mai repede*).

⁷ Dana Manea, 2005, p. 490.

⁸ Mioara Avram, 1966, p. 149.

⁹ Dana Manea, 2005, p. 465.

Caracteristici comunicativ-pragmatice

Privitor la aspectul comunicativ-pragmatic, așa cum reiese din *Gramatica Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea), circumstanțialele sunt considerate ca fiind *componente necesare ale enunțului*.

Chiar dacă un enunț de forma *Andrei învață (la matematică)*, în care lipsește circumstanțialul este considerat corect din punct de vedere gramatical, totuși dacă se are în vedere intenția de comunicare, acesta este incomplet și, în consecință, circumstanțialul devine o *componentă necesară a enunțului*.

Din punct de vedere comunicativ-pragmatic, conform *Gramaticii Limbii Române* (GALR, volumul al II-lea)¹⁰, clasa circumstanțialelor poate fi scindată în două grupe:

a. *Circumstanțialele propriu-zise sau prototipice* în care sunt incluse circumstanțialele ce aduc precizări cu privire la cadrul spațial (*Scrive în clasă*) sau temporal (*A plecat ieri*), la proces (*Învață bine*) ori la unele elemente componente ale discursului cu funcții diferite (*Andrei va pleca împreună cu mama sa.*).

b. *Circumstanțialele metadiscursive* însumează circumstanțialele care se referă direct sau indirect la actul enunțării. Acest tip de circumstanțiale este folosit pentru a ierarhiza informațiile din enunț și pentru a le pune în conexiune cu alte informații (*Nu înțeleg cum poți să te porți așa! Mai întâi, nu ți-am cerut niciodată să vii aici. Apoi, dacă tot ai venit, ar fi trebuit să te prezinți onorabil.*).

De asemenea, în anumite situații aceste circumstanțiale au rolul de a preciza faptul că informația prezentată în enunț este atribuită altei surse (*Conform datelor prezentate de mass-media, furtuna va crește în intensitate în zilele următoare*).

Există situații în care circumstanțialul este folosit pentru a justifica actul de enunțare (*De curiozitate, a plecat demult?*) sau pentru a sublinia punctul de vedere al vorbitorului asupra conținutului enunțului (*După părerea mea, acum, nu mai poți face nimic.*)

Concluzii

Cu privire la importanța circumstanțialelor la nivelul enunțului, se poate spune că acestea reprezintă componente necesare, deoarece, chiar dacă în absența lor, enunțul este corect din punct de vedere gramatical, totuși, din punct de vedere al intenției de comunicare, acesta poate fi considerat incomplet.

Prin urmare, circumstanțialele constituie o clasă de poziții sintactice cu un nivel dezvoltat de eterogenitate, atât la nivel sintactic, cât și la nivel semantic sau pragmatic.

Bibliografie

*** GALR, 2005, *Gramatica limbii române*, I. Cuvântul, II. Enunțul, București: Editura Academiei Române.

*** GLR, 1966, *Gramatica limbii române*, vol. I-II, București: Editura Academiei Române.

¹⁰ Dana Manea, 2005, p. 468.

- AVRAM, Mioara, 1960, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București: Editura Academiei.
- AVRAM, Mioara, 1986, *Gramatica pentru toți*, București: Editura Academiei.
- COTEANU, Ion, 1982, *Gramatica de bază a limbii române*, București: Editura Albatros.
- DIACONESCU, Ion, 1995, *Sintaxa limbii române*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- GRAUR, Alexandru, 1973, *Gramatica azi*, București: Editura Academiei RSR.
- GUȚU ROMALO, Valeria, 1973, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- HRISTEA, Theodor (coordonator), 1984, *Sinteze de limba română*, București: Editura Albatros.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR)*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1976, *Sintaxa limbii române*, București: Centrul de multiplicare al Universității București.
- POPESCU, Ștefania, 1995, *Gramatica practică a limbii române*, București: Editura Orizonturi.

VALENȚELE SOCIALE ALE PROVERBELOR

Aurelia PETRE
laurapetre72@yahoo.com

De-a lungul timpului, o bună parte a experienței ancestrale de viață a umanității s-a decantat și s-a cristalizat sub formă de proverbe și zicători, acestea reprezentând adevărate repere ce reflectă o anumită realitate socială cotidiană, interacțiunea indivizilor în cadrul unei comunități cât și maniera în care atitudinea și comportamentul uman ar putea fi justificat. Aceste formule cu caracter universal oglindesc aproape toate aspectele sociale și culturale ale existenței umane. Proverbele au o puternică încărcătură simbolică determinată de diferitele contexte și grupuri în care se întâlnesc. Abordarea din perspectivă sociologică poate să evidențieze capacitatea proverbelor de a oferi o radiografie fidelă a realităților sociale și a funcțiilor lor.

Avântul pe care l-a luat tehnologia, progresul în domeniul informațional și provocările de natură socială și etică pe care acestea le-au determinat au relansat discursul științific referitor la raportul dintre cunoaștere și fundamentul ei social. După anii '80 preocuparea sociologilor și eforturile pe care aceștia le-au depus pentru a revitaliza acest domeniu au sporit. Dezvoltarea studiilor culturale ca disciplină separată a susținut această orientare. Cultura și experiența umană s-au sedimentat în formă lingvistică în proverbe care au devenit obiect de studiu și cercetare odată ce diferitele abordări și puncte de vedere referitoare la răspândirea socială a cunoașterii au început să se contureze. Ele ilustrează o cultură și o

cunoaștere comună, reușind să surprindă o realitate tradițională și fiind unanim acceptate și validate de către un grup. Formele logice în care realitatea este ilustrată prin proverbe corespund unor contexte și situații tipice, specifice universului cotidian tradițional.

Ca parte a culturii populare tradiționale, proverbele oglindesc metaforic și concis experiența umană, constituind o parte semnificativă a reprezentărilor sociale. Ele au fost un mijloc de expresie a oamenilor din popor, dar mai sunt și în zilele noastre, chiar dacă sub o formă mai redusă sau mai adaptată contextelor și cerințelor mediatice, un mijloc de comunicare deseori utilizat. Specifice culturii orale, proverbele au constituit obiectul celor mai vechi colecții de folclor. Cercetătorii care s-au ocupat de acest domeniu au subliniat faptul că aceste nestemate ale cunoașterii oglindesc aproape în totalitate existența umană: atât interacțiunea umană, cât și mediul de viață. Proverbele sunt parte a conștiinței colective, a formelor mentale ale societăților tradiționale. Chiar dacă în prezent complexitatea realității sociale și adevărurile științifice au plasat acești sămburi de înțelepciune a experienței, de regulă rezultate ale observației cotidiene, într-un con de umbră, proverbele constituie repere importante ale reprezentărilor sociale despre viața de zi cu zi, despre felul în care ne raportăm la semenii noștri și modul în care ne justificăm comportamentele.

A. Comte, cercetătorul creditat cu introducerea termenului *sociologie*¹ în știință, consideră că aceasta țintește spre cunoașterea legilor lumii sociale. Promotor al pozitivismului științific, el susține faptul că această cunoaștere trebuie bazată pe observație sistematică și experiment, metode consacrate în științele naturii, pentru ca rezultatele cercetării să poată fi formulate sub formă de legități. Etimologic, termenul „sociologie”, compus din lat. *socius* „tovarăș” și gr. *logos* „cunoaștere argumentată”, desemnează în sens larg cunoașterea științifică a socialului. Complexitatea realității sociale și studiarea acesteia de pe diferite poziții științifice și ideologice au condus la formularea diferitelor modele explicative și interpretative. Aceste modele, denumite paradigme, sunt valide numai în contexte de cercetare specifice. Distincția cea mai elocventă în acest sens și care a fundamentat o serie de orientări de cercetare ulterioare se referă la natura realității sociale. Durkheim consideră că mediul social este supraindividual și, prin structurile sale economice, politice, demografice, determină aproape în totalitate comportamentul indivizilor. Spre deosebire de explicarea prin acest determinism unilateral, în viziunea lui Weber este accentuată înțelegerea acțiunilor individuale în contextul lor specific. În această viziune, conduitele umane nu reprezintă un răspuns mecanic la forțe independente de raționalitatea individuală, iar societatea în ansamblul ei este expresia proceselor de adaptare ale actorilor sociali.

O viziune multiparadigmatică poate fi productivă și în cazul abordării proverbelor. Dacă, din perspectiva culturalismului, proverbele se pot interpreta în termenii unor modele cristalizate ale reprezentărilor sociale care ghidează

¹ A. Comte introduce pentru prima oară termenul de *sociologie* în studiul *Cours de Philosophie Positive Tome II*, publicat în 1835, la Paris.

comportamentul uman, din perspectiva structural-funcționalistă, proverbele se pot releva ca expresie a unei anumite structuri sociale și a rolului îndeplinit de acestea în menținerea organizării sociale. Paradigma lingvistică poate sublinia specificul cultural al proverbelor în strânsă corelație cu limba și cadrele culturale în care se exprimă, iar paradigma comunicațională poate accentua prezența proverbelor ca mijloace de comunicare și bunuri simbolice ale practicilor culturale contemporane.

Desigur, aceste aspecte relevă complexitatea unei abordări de tip holistic, specific mai ales antropologiei sociale. Urmând însă o astfel de cale, ne-am situa în fața paradoxului globalitate–exactitate, și anume: cu cât ne apropiem de o abordare globală, cu atât scade precizia și se accentuează dimensiunea speculativă. De aceea, putem considera utilă evidențierea a două aspecte distincte, dar complementare, referitoare la proverbe: cel referitor la conținuturi, respectiv cel referitor la practici. Această diferențiere servește unei clarificări teoretice privind modalitățile de investigare metodologică. Relevarea sensurilor și aspectelor sociale reflectate în proverbe implică analiza de conținut, iar surprinderea contextelor și formelor exprimării, a funcțiilor și valențelor comunicaționale presupune apelul la ancheta socială.

Din cele mai vechi timpuri, omul a simțit nevoia de a formula reguli de conduită care să întrunească consensul unanim al comunității sale. Una dintre expresiile acestor reguli, dictate de experiența cotidiană, sunt proverbele. Ele reflectă preocupări față de subiecte, precum: omul și mediul de viață, munca, comportamentul individual și cel colectiv, dragostea și prietenia, familia. Trecerea în revistă a principalelor teme ale sociologiei indică o sferă similară de interes. Desigur, această observație nu justifică punerea sub semnul egalității a celor două abordări ale realității sociale. În mod curent, oamenii reușesc să-și organizeze și să conducă viața lor personală și pe cea a comunității fără a apela la mijloace științifice. Însă adevărurile constatate prin intuiție individuală, înțelepciune colectivă și negociere socială și, în consecință, afectate de subiectivitatea umană lasă un spațiu prea generos interpretării, fiind adesea incomplete și distorsionate. În ciuda acestor neajunsuri, aserțiunile cunoașterii comune pot constitui repere utile și ipoteze de lucru pentru cunoașterea științifică, care, prin cercetare sistematică, conduce la formularea unor concluzii verificabile, valide și mai eficiente pentru explicarea realităților sociale. O asemenea perspectivă asupra tezaurului paremiologic, în care indicii tematici să exprime dimensiunea lor socială, este slab reprezentată în comunitatea științifică. Cele mai multe abordări din perspectiva etnologiei, lingvisticii sau chiar a psihologiei se referă în mod preponderent la originea, structura lingvistică și structura logică a proverbelor. Întâlnim puține abordări din perspectivă sociologică. În acest context, considerăm că este oportună o abordare interpretativă care să evidențieze conținutul acestor chintesente ale spiritualității românești în sensul reflectării simțului comun. În teoria sa asupra culturii, E. Tylor, examinând dicțioane, proverbe și practici specifice științelor oculte, subliniază puternica legătură dintre civilizația modernă și practicile societăților arhaice. De asemenea, într-un studiu recent de logica limbajului este subliniată similaritatea crescută între frecvența utilizării operatorilor logici

primitivi în compunerea unor propoziții simple, specifice exprimării curente a oamenilor, și frecvența operatorilor logici utilizați în proverbe. Aceasta sugerează că cele două modalități de comunicare, de reprezentare a realității cotidiene operează pe baza aceleiași logici mentale. În societatea contemporană, miturile, legendele, formele mentale arhaice sunt înlocuite de fenomenul reprezentării.

Fondatorul școlii europene a reprezentărilor sociale, S. Moscovici, a înlocuit conceptul durkheimian de „reprezentări colective”² cu cel de „reprezentări sociale”³ tocmai pentru a sublinia faptul că acestea din urmă se formează pe baza unei realități sociale în continuă schimbare. Menținerea, modificarea și chiar apariția unor formule proverbiale noi, care condensează o anumită latură a practicii sociale din perioada comunistă și de tranziție din România, cum ar fi: *Cine-i harnic și muncește, ori e prost ori nu gândește; Cel ce muncește nu are timp să câștige*, sunt argumente care indică vitalitatea paremiilor, dar și faptul că proverbele sunt o parte manifestă a reprezentărilor sociale, ambele având următoarele caracteristici:

- au caracter transindividual;
- au conținut social;
- sunt împărtășite colectiv;
- se formează prin socializare;
- au întotdeauna și un coeficient de individualitate.

Proverbele poartă o puternică încărcătură simbolică, determinată de diferitele contexte și grupuri în cadrul cărora acestea întrunesc consensualitatea. Conținutul social conferă proverbelor un grad ridicat de abstractizare și nota de suprauman; astfel ele asigură un substrat imagistic și ideatic familiar al existenței. Analiza unor indici după cuvintele cheie mai des întâlnite în proverbe sugerează faptul că cel ce le știe și le aplică dobândește un plus de înțelegere, că se orientează prin intermediul unui ghid comportamental legitim și că deține o cheie de interpretare a realității. Dacă în societatea tradițională proverbele oferă soluții, în societatea modernă mijloacele de comunicare și cunoaștere se diversifică puternic, noile repere fiind rezultatele științifice difuzate social, sloganurile publicitare care dirijează consumul și, ca o alternativă la proverbe, legile lui Murphy, care oferă căi de interpretare a cotidianului. Chiar dacă oamenii se orientează în spațiul social și în funcție de aceste expresii ale simțului comun, o relație de cauzalitate între acestea și acțiunea umană poate fi mai mult intuită decât cuantificată, fiind vorba de relația complexă dintre concepții de viață, valori, atitudini și comportamente. În acest sens, sociologia poate releva locul proverbelor în structura reprezentărilor sociale, capacitatea lor de a reflecta realitățile sociale, dar și funcțiile acestora. Procesele adaptative față de realitățile cotidiene sugerează faptul că proverbele au în raport cu conduitele comportamentale, alături de funcția comunicațională, și o funcție normativă. Această afirmație necesită a fi corectată prin următorul

² E. Durkheim a expus conceptual de *reprezentare colectivă* în lucrarea sa *Représentations individuelles, représentations collectives*, publicată în 1989.

³ Serge Moscovici folosește pentru prima dată termenul de *reprezentare socială* în volumul *La psychanalyse, son image et son public*, în 1961.

amendament: ca parte a culturii, proverbele poartă o puternică încărcătură simbolică, determinată de diferitele contexte și grupuri în cadrul cărora acestea întrunesc consensualitatea. Chiar și din această perspectivă asupra culturii, regăsită în studiile antropologice, în care totalitatea manifestărilor sociale sunt integrate unui sistem simbolic coerent, cultura nu prezintă aspecte normative, ci o totalitate. Ea este o sumă a cunoștințelor, atitudinilor și conduitelor comportamentale pe care le au în comun și pe care le transmit membrii unei societăți anume.

O abordare sociologică a proverbelor poate evidenția atât caracterul dinamic al acestora, în sensul reproducerii și/sau schimbării formei și sensului, cât și caracterul lor static, în sens de componentă culturală. Dacă în primul caz se accentuează rolul și funcțiile îndeplinite de tradiție în cadrul culturii, în cel de al doilea caz se accentuează desprinderea semnificațiilor prin analiza de conținut, ca indici ce trimit la profilul mental al acelor care vehiculează aceste conținuturi. Conținutul social al proverbelor apare mai pregnant în cazul acelor care vizează socialul propriu-zis, și anume: structura socială (în sensul modelelor de relații și organizare socială), reprezentări colective (sensuri și căi de organizare cognitivă a lumii ce supraviețuiesc dincolo de indivizi), acțiunea umană (societatea ca expresie a interacțiunii dintre indivizi și grupuri). Evidențierea conținuturilor și valențelor sociale ale proverbelor presupune, deci, clasificarea acestora din urmă după criteriul temelor majore din sociologie. Acest demers este similar celui de definire, într-un sens larg, a sociologiei prin obiectul ei. O astfel de conturare, în termenii cunoașterii legilor lumii sociale, pornește de la constatări și delimitări ale părților și fenomenelor sociale. Parcurgând cuprinsul unor volume de sociologie, constatăm prezența următoarelor teme: acțiune socială, grupuri și sociabilitate, stratificare, mobilitate, putere, conflicte, mișcări sociale, schimbare socială, organizație, cultură, religie, cunoaștere, comunicare, minorități, familie, educație, comportament colectiv, reprezentări colective, populație și ecologie. Operaționalizarea acestor teme poate furniza concepte cheie ca indici de clasificare a paremiilor.

Varietatea de exprimare a proverbelor presupune, așadar, căutarea de sinonime și stabilirea de asocieri verbale în vederea conturării unui grup de cuvinte în baza cărora pot fi identificate și clasificate. Amintim că proverbele au constituit într-o primă etapă un gen oral, reflectând cultura populară, pentru ca mai apoi să devină și un gen scris. De aceea, analiza acestui gen, bogat în arhaisme și regionalisme, presupune o relativă flexibilitate interpretativă și de clasificare. În această ordine de idei, subliniem faptul că am încercat să ne referim doar la conținuturi, nu și la practici culturale urmând logica unei prezentări sintetice de teme ale sociologiei care pot fi exemplificate prin proverbe.

Bibliografie

BARKER, C., 2004, *The Sage Dictionary of Cultural Studies*, London: SAGE Publications.
MOCANU, V., 2004, *Psihosociologie și paremiologie*, București: Casa Scriitorilor.
STOREY, J., 1994, *Cultural Theory and Popular Culture. A Reader*, Harvester Wheatsheaf,

TYLOR, E., *Primitive Culture*, Volume 1, New York: J. P. Putnam's Sons.

DINAMICA SEMANTICĂ A TERMENILOR MARINĂREȘTI ROMÂNEȘTI

Corina SANDIUC
ema_sandiuc81@yahoo.co.uk

În lucrarea de față, intenționăm să surprindem viața internă a vocabularului marinăresc, din perspectiva dinamicii semantice. Astfel, ne propunem să cercetăm o serie de trăsături ale termenilor marinărești românești și să desfășurăm o analiză pe următoarele coordonate: 1. termeni al căror domeniu de origine este marinăria și care au migrat către alte domenii și mai ales către limba comună (*aborda, acostă, ambarca, arbora, bord, debarca, epavă, escală, eșua, naviga* etc.); 2. termeni marinărești cu originea în limba comună (*ac, angaja, arc, barbă, bonetă, braț, brățară, bulă, bulină, caiet, capăt, capot, careu, călcâi, cămașă, câmp, cârlig, cheie* etc.); 3. termeni interdisciplinari sau termeni care se regăsesc în structura conceptuală a mai multor domenii, dintre care și marinăria (*centru, aparat, agent, unghi, alarmă, antenă, arc, auxiliar, aviz, ax, baterie, bazin, cablu, canal, clasă, cod, coeficient, comandă, companie, compartiment* etc.).

Cuvinte-cheie: *termen marinăresc, limbă comună, dinamică semantică, polisemie, interdisciplinaritate.*

1. Termenii marinărești și limba comună

Odată cu schimbarea perspectivei clasice asupra vocabularelor specializate, putem detecta uneori deplasări lexicale la nivelul variantelor funcționale, prin care numeroși termeni tehnici neologici specializați intră în alte terminologii decât cele cărora le aparțin prin definiție și, ulterior, ajung în vorbirea standard, ca expresie a tendinței spre economie, realizată prin dezvoltarea polisemiei. Se ajunge, în acest fel, la extensiune, cel mai adesea prin utilizarea termenilor cu un sens figurat. Rezultatul este „determinologizarea” termenilor specializați, care face ca granițele dintre variantele funcționale ale limbii să fie mai permeabile.¹ Prin asemenea extinderi semantice ale unor termeni tehnico-științifici, mărcile diastratice se estompează, limitele dintre variante se depășesc, asigurându-se „migrarea” acestora spre limba comună, unde dezvoltă sensuri noi, altele decât cele proprii termenilor respectivi. Aceste modificări de sens poartă denumirea de „deviații semantice”.²

Nu de puține ori, se întâmplă să folosim în exprimarea cotidiană termeni precum *abordare, arbora, derivă, epavă* ș.a., chiar dacă, la origine sunt termeni specializați, care, cel puțin aparent, nu ar avea ce căuta în alte contexte decât cele specializate. Cu toate acestea, prezența lor în limbajul comun este o realitate din ce

¹ Vezi Mioara Avram, 1982, pp. 253-259.

² A. Bidu-Vrânceanu, 1995, p. 43.

în ce mai evidentă. Dovadă stau exemplele următoare: *tineri în derivă, țară în derivă, epavă umană, epavă politică, abordare globală, abordare telefonică* ș.a.

Acest fenomen al trecerii termenilor specializați spre limba comună, a fost recunoscut de majoritatea cercetătorilor. Pentru E. Coșeriu, de exemplu, migrarea termenilor tehnico-științifici spre uzul comun este o caracteristică a limbilor moderne.³ În aceeași ordine de idei, I. Coteanu, folosește termenul „impact”, atunci când vorbește despre influența termenilor tehnico-științifici asupra limbii comune actuale, aceștia luând cu asalt mass-media, învățământul public, domeniul politic și economic etc.

„...*impactul terminologic [...] este înainte de toate o parte din sociologia comunicării între oameni prin cuvinte. Acest impact urmărește și istoria limbii, dacă are consecințe asupra modului actual de exprimare.*”⁴

Asemeni altor terminologii, terminologia marinărească are un caracter relativ închis, însă este posibil ca unii termeni să pătrundă în limbajul uzual, posibilitatea opusă nefiind nici ea exclusă. Fiind parte integrantă a lexicului limbii române, vocabularul marinăresc prezintă elemente comune cu ale lexicului general, dar și elemente specifice terminologiilor, precum și determinări proprii acestui fel de terminologie. Elementul comun constă în tipul de mobilitate, care poate fi de tip cantitativ (manifestându-se în creșterea numerică a inventarului de termeni și a inventarului de sensuri, realizată prin intermediul împrumutului lingvistic, sub toate formele lui de manifestare) sau de tip denotativ (mobilitate semantică, realizată prin adăugarea de sensuri noi la accepțiunile anterioare ale termenilor de specialitate).⁵

Uneori, la nivelul semantismului unor termeni marinărești se înregistrează alterări semantice datorate, pe de o parte, interpretării superficiale la nivelul vorbitorilor obișnuiți, fenomen numit *diluție* sau *determinologizare*⁶; pe de altă parte, acest fenomen poate fi pus pe seama devierilor semantice de tip metaforic sau metonimic. Ambele cazuri constituie ipostaze ale polisemiei extradomeniale.⁷

Fenomenul polisemiei extradomeniale poate fi pus și pe seama devierilor semantice de tip metaforic sau metonimic, caz în care termenii apar în contextul limbii comune, fie direct, fie prin intermediul altor domenii. Enumerăm aici doar câțiva dintre termenii marinărești care trec în limba comună: *aborda, acostă, ambarca, arbora, bord, debarca, deriva, derivă, deviație, epavă, escală, escorta, eșua, manevra, manevră, naviga*.

Împrumutul termenilor din limbajul marinăresc în limba comună este acompaniat de modificări semantice mai mult sau mai puțin sensibile. Migrarea termenilor marinărești spre limba comună se realizează, de cele mai multe ori cu păstrarea, cel puțin în parte, a informației semantice cu specific marinăresc. Acest transfer semantic reprezintă, conform cercetătoarei Alice Toma, „*manifestarea*

³ E. Coșeriu, 1985, *apud* A. Bidu-Vrănceanu, 1995, p. 43.

⁴ I. Coteanu, 1986, p. 185.

⁵ G. Pană-Dindelegan, 1997, pp. 5.

⁶ Termen propus de I. Meyer și K. Mackintosh, 2000, pp. 204-205.

⁷ Vezi, în acest sens, A. Bidu-Vrănceanu, 1995, 1997a, 1997b, 2000a, 2000b și M.-M. Rizea, 2009.

independentă a două sensuri reunite sub același semnificant".⁸ De exemplu, pentru *aborda* și *acosta* este păstrat sensul de „a se apropia de”, la care se adaugă noi semnificații „de cineva pentru a-i vorbi” (pentru *a aborda*), sau „a se adresa cuiva (în mod supărător)” (pentru *a acosta*). *Aborda* se poate referi atât la acțiunea de apropiere a unei nave de un cheu sau de o altă navă (pentru a o ataca), dar poate ajunge, prin intermediul limbii comune, în contexte foarte variate, precum: *a aborda o chestiune, o problemă, un subiect etc.*

În exemplele înregistrate mai sus, se dezvoltă polisemia ca urmare a unui transfer metaforic, favorizat, în mare măsură, de vecinătățile lingvistice mai libere (*o persoană, o problemă, o chestiune, un subiect*), termenul *aborda* apărând în contextul unor unități ale lexicului general, în acest fel, sensului denotativ, marinăresc, adăugându-i-se o serie de conotații.

2. Termeni marinărești cu originea în limba comună

Uneori, limbajul marinăresc preia cuvinte aparținând lexicului general și, printr-un proces de terminologizare, le extinde sensul (de multe ori prin metaforă), atribuindu-le accepții științifice, specifice domeniului marinăresc. Acest proces se realizează fie în mod direct prin împrumutul din limbi străine, fie sub influența limbilor străine, prin calc semantic, odată ce termenii sunt traduși în limba română printr-un cuvânt al limbii comune căruia i se atribuie sensul marinăresc. În acest fel, un număr mare de cuvinte, care aparent nu au nicio legătură cu stilul științific, primește accepții terminologice marinărești. Este vorba despre cuvinte care sunt folosite frecvent în limbajul uzual, de pildă: *ac, angaja, arc, barbă, bonetă, braț, brățară, bulă, bulină, caiet, capăt, capot, careu, călcâi, cămașă, câmp, cârlig, cerc, cheie, coastă, coadă, cordon, corn, corp, cravată, crocodil, cruce, culoar, culori, cupă, cuplu, damă, falcă, galoș, gheară, ghirlandă, guler, gură, inel, inimă, jerbă, manșon, măr, mână, nucă, obraz, pantaloni, pară, păianjen, palmă, pană, pinten, pumn, rândunică, reduce, sfârc, talie, țâță, unghie, ureche, urechelniță, vioară.*

Alice Toma delimitează, în acest sens, o categorie de termeni specializați provenind din limba comună, al căror sens inițial este păstrat în grade diferite, dar care trebuie să fie însoțiți în mod obligatoriu de o precizare prin definiție (asocierea cuvântului cu o definiție strictă) sau de o determinare (inclusiunea într-o sintagmă ce devine strict specializată).⁹

Unele cuvinte, precum *ac, braț, caiet, capăt, câmp, cârlig, cerc, inel, nucă, ureche* ș.a. primesc sensuri strict marinărești în anumite contexte.

De exemplu, *cârlig* devine termen marinăresc în următoarele îmbinări: *cârlig automat, cârlig cu carabinieră, cârlig cu țâțână, cârlig cu papagal, cârlig de balenier, cârlig de fardaj, cârlig de încărcare, cârlig de lanț, cârlig de minginie, cârlig de plută de salvare, cârlig de pavilion, cârlig de puț, cârlig de rechini, cârlig de remorcă, cârlig de școtă, cârlig de siguranță, cârlig de traversieră, cârlig de undiță, cârlig de velar, cârlig dublu, cârlig în „S”.*

⁸ A. Toma, 2006, p. 217.

⁹ A. Toma, 2000, p. 94.

Un alt exemplu concludent prin multitudinea îmbinărilor în acare apare, este cuvântul *cerc*: *cerc cu ochi, cerc de catarg, cerc de cămașă, cerc de cavilieră, cerc de învergare, cerc de sugrumătură, cerc de tendă, cerc de troță, cerc de verfafor, cerc de distanță, cerc de fundarisire, cerc de girație, cerc de înălțime, cerc de întâlnire, cerc de lansare, cerc de nesiguranță, cerc de poziție, cerc mare, cerc orar, cerc paralel, cerc polar, cerc vertical etc.*

După cum se poate observa, aceste cuvinte, care, de altfel, nu au la bază un caracter specializat, sunt utilizate în domeniul marinăresc cu un sens strict tehnic în anumite îmbinări de cuvinte, cele mai multe calchiate după termeni francezi.

Un aspect mai puțin obișnuit pentru limbajele specializate este faptul că, așa cum este cazul și cu alte limbaje specializate, în cursul procesului de asignare a termenilor pentru concepte din domeniul marinăresc, se constată o îndepărtare de stilul științific, creând termeni care par, mai degrabă, să aparțină stilului artistic sau celui colocvial, aceștia constituind, în fond, denumiri plastice, menite să mărească accesibilitatea termenilor respectivi, pe măsură ce suportul tehnic al domeniului devine tot mai sofisticat.¹⁰

barbă „vegetație submarină depusă pe opera vie a unei nave”;
cravată „legătură cu care se reține ancora”;
crocodil „piesă de fixare a manevrelor pe bordul ambarcațiunilor sportive”;
drăculeț „tip de velă”;
falcă „piesă fixată pe capătul coloanei arborelui”;
galoș „tip de macara de la bordul navei”;
pantaloni „înveliș cilindric care prelungește bordajul navei”;
păianjen „capăt de merlin matisit”;
picioare de păianjen „saule matisite”, după fr. *araignée*;
purcel „flotor care face parte din echipamentul unei drăgi”;
sfânt „piesă de fixare a bompresului”, după fr. *apôtres*;
sfârc „capăt de parâmă vegetală”;
țâță „dispozitiv de aprindere a minelor”;
urechelniță „apărătoare pentru manevrele fixe” etc.

După cum se observă din exemplele citate mai sus, diversificarea semantică în limbajul marinăresc are loc, de multe ori, prin intermediul metaforei.¹¹ „Tehnicizarea” limbajului uzual satisface, astfel, o anumită tendință de metaforizare specifică limbilor moderne.¹²

Metaforele sunt obținute prin asemănări de caracteristici fizice: forme, culori, valori etc. prin personificări, prin trecerea dintr-un regn în altul etc. Acest procedeu care presupune substituirea cuvântului-noțiune prin cuvântul-imagie, se regăsește, de obicei, în *brațul, capul, coasta, gura, mâna, dinții etc.* instrumentelor și obiectelor de la bordul navei, în general. Astfel, nume de părți ale corpului sunt

¹⁰ Cf. R. Trif, 2006, p. 166.

¹¹ În *El hombre y su lenguaje, Estudios de teoria y metodologia linguistica*, Eugen Coșeriu opinează că metaforizarea reprezintă o caracteristică frapantă a limbajelor tehnice, cf. Eugen Coșeriu, 1985.

¹² A Bidu, 1995, p. 38.

utilizate cu sens figurat, cu trăsătura *-animat*. Acești termeni, remarcă Petru Zugun, se înscriu în categoria unei polisemii uzuale, sistemice, în care sensul uzual este înlocuit de un sens ocazional.¹³

Numeroase părți ale corpului (uman sau animal) își găsesc corespondenți în părți ale obiectelor sau ale mecanismelor de la bordul navei. De altfel, corpul uman constituie chiar și în limbaje specializate de actualitate unul dintre cele mai uzuale vehicule pentru extensiunea semantică.¹⁴ Prin intermediul metaforizării, noțiuni mai puțin cunoscute sunt conceptualizate sub forma unor noțiuni mai ușor de recunoscut.¹⁵

3. Termeni interdisciplinari

Migrarea unor termeni între domenii de specialitate diferite constituie un alt tip de îmbogățire și de diversificare semantică. La nivelul limbajului marinăresc, acest fenomen este explicabil prin evoluția din domeniul științelor tehnice și ingineresti, și implicit din domeniul navigației, prin intercorelarea disciplinelor de astronomie, matematica, fizică, electronică, telecomunicații etc.¹⁶

Se produce astfel o transgresare între domenii pe care Alice Toma o descrie astfel:

*„În cercetarea lingvistică actuală, de multe ori, discipline diverse intervin în investigarea aceluiași obiect de cercetare sau oameni de știință, cu dublă sau multiplă specializare au o mobilitate particulară între domenii [...] Interfața lingvistică a acestei relități științifice este migrarea termenilor științifici de la un domeniu la altul.”*¹⁷

Numeroși cercetători constată faptul că vocabularele științifice și tehnice corespund rar idealului terminologic de monoreferențialitate, de univocitate și de non-ambiguitate (absență a conotațiilor) a termenilor.^{18 19}

Termeni din tot mai multe domenii pătrund în limbajul marinăresc, odată cu progresul tehnic și tehnologic.²⁰ În primul rând, mulți termeni marinărești se

¹³ P. Zugun, *op. cit.*, p. 204.

¹⁴ Vezi, în acest sens, lucrarea Monicăi-Mihaela Rizea, *De la monosemie la polisemie în terminologia științifică actuală* (teză de doctorat, 2009).

¹⁵ Iwona Kraska-Szlenk, 2014, p. 16.

¹⁶ Referitor la acest subiect, A. Bidu-Vrânceanu semnalează un fenomen inedit, și anume „*mixarea sau interferența limbajelor științifice în extinderea spre limba comună*”. În acest sens, autoarea oferă exemplul termenilor medicali, care apar în limbajului politic și în cel economic, cf. A. Bidu-Vrânceanu, 1995, pp. 43-44).

¹⁷ A. Toma, 2005, p. 393.

¹⁸ Vezi Cl. Bédard, 1988, pp.87-88.

¹⁹ După ce compară caracteristicile a trei terminologii (medicală, filosofică și arte plastice), Angela Bidu-Vrânceanu și colaboratorii săi ajung la concluzia că numai terminologia medicală corespunde idealului terminologic de monosemie și de univocitate, terminologia filosofică și cea a artelor plastice „*fiind eterogene din acest punct de vedere, pentru că alături de termeni univoci există numeroși termeni ambigui pentru care se apelează la mijloace diferite, capabile să realizeze specializarea sensurilor necesară unei terminologii*”, A. Bidu-Vrânceanu *et alii*, 1997, p.19.

²⁰ Migrarea termenilor marinărești spre alte terminologii este mai puțin marcată în corpusul analizat. Exemplul cel mai actual este verbul *a naviga*, care trece de la domeniul naval la cel informatic, unde

intersectează cu cei din domeniul militar, fapt justificat și de specificul militar al unor nave. Enumerăm în continuare câțiva astfel de termeni, menționând doar sensul lor militar și pe cel cu specific marinăresc.

arma < fr. *armer*, it. *armare*, lat. *armare*

(mil.) A pune mecanismul unei arme (de foc) în poziția imediat precedentă descărcării ei.

(mar) A lansa în serviciu o navă cu întreg utilajul necesar. (DEX 98)

dezarma (< fr. *désarmer*)

(mil.) a lua armele cuiva, a-l sili să predea armele

(mar) a debarca echipajul unei nave, proviziile, combustibilul etc. (MDN)

armament < fr. *armement*, cf. lat. *armamentum*

(mil.) totalitatea mijloacelor tehnice de luptă ale unei unități militare, ale unei țări etc.

(mar) echipajul, proviziile și combustibilul necesar pe o navă. (DN)

detașament (< fr. *détachement*)

(mil.) grup de militari, de luptători înarmați căruia i se încredințează o anumită misiune.

(mar) grupare temporară formată dintr-un număr variabil de nave. (MDN)

divizion (după fr. *division*, rus. *divizion*)

(mil.) subunitate de artilerie sau de cavalerie cuprinzând mai multe baterii sau escadroane.

(mar) *divizion de nave* = unitate în forțele maritime militare, formată din mai multe nave de același tip. (DN)

Alte domenii clar marcate în structura limbajului marinăresc sunt: medicina (*naupatie* „rău de mare”, *nerv*, *valvulă*), economia (*conosament*, *cotă*), fizica (*acelerație*, *cronograf*, *forță*, *deflector*, *izobar*, *Kelvin*); astronomia (*afeliu*, *astrograf*, *colatitudine*, *efemeridă*, *nadir*, *ocultație*, *retardație*, *sizigie*); geografia (*bazin*, *golf*, *guyot* „relief submarin”, *hidrograd*, *izobată*, *recif*), matematica sau geometria (*unghi*, *arc*, *diametru*) etc.

În cazul câtorva termeni ce aparțin limbajului marinăresc se constată întâlnirea sensurilor din mai multe domenii:

amorsă (domeniul militar, cinematografie, cibernetică), *argument* (logică, matematică, teatru), *planșetă* (desen tehnic, topografie, gastronomie), *poligon* (geometrie, sport), *rapel* (alpinism, medicină, tehnică), *rol* (teatru, drept, economie), *valvulă* (anatomie, botanică, tehnică), *vira* (contabilitate, fotografie), *voltă* (echitație, scrimă, muzică, literatură) etc.

este transferat cu sensul „a trece de la o informație la alta într-un document hipertext sau hipermedia”, cf. DEX '98.

Să luăm spre exemplu, termenul *voltă* (< it. *volta*, cf. fr. *volte*). DN înregistrează sub 1) sensul din domeniul echitației, pătruns și în limba comună, fără precizarea domeniului: 1. Mișcare în formă de cerc (făcută mai ales de un călăreț cu calul într-un manej). Alături de echitație, găsim domeniul sportului, respectiv al scrimii: Mișcare făcută pentru a para o lovitură a adversarului la scrimă. Sensul secundar este sensul marinăresc, nemarcat diastratic: 2. Schimbare de direcție a unei nave, astfel ca vântul să treacă dintr-un bord în celălalt. Sensurile din muzică și literatură apar marcate: 3. (*Muz.*) Diviziune a cântonei.

Concluzii

În această lucrare, am analizat comportamentul semantic al termenilor marinărești românești, din perspectiva polisemiei terminologice, fenomen controversat, strâns legat de fenomenul migrării termenilor, atât spre limba comună, cât și spre alte domenii. Asemeni oricărei limbi naturale, microsistemul terminologiei marinărești cunoaște sinonimii și ambiguități. Chiar dacă reprezintă un deziderat în cazul limbajelor de specialitate, corelația care se stabilește în mod convențional, stabil și explicit între un termen și un concept nu este întotdeauna biunivocă, sensul principal sau fundamental al unui termen marinăresc fiind de multe ori completat de sensurile secundare sau derivate ale acestuia. De aceea, putem vorbi despre dinamică semantică și polisemie și la nivelul vocabularului marinăresc românesc, chiar dacă numeroși termeni marinărești sunt ultraspecializați și nu permit deviații semantice.

Bibliografie

- AVRAM, Mioara, 1982, „Contacte între română și alte limbi romanice”, în: *Studii și cercetări lingvistice*, 3, pp. 253-259.
- BÉDARD, Claude, 1986, *La traduction technique: principes et pratiques*, Montréal: Linguatex.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, (coord.), 2000b, *Lexic comun, lexic specializat*, București: Editura Universității.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, 1995, „Dinamica vocabularului românesc după 1989. Sensuri „deviate” ale termenilor tehnico-științifici”, în: *Limbă și literatură*, vol. 1, pp. 38-45.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, 1997a, *Terminologiile științifice - delimitări, modalități de abordare, caracteristici*, în: *Analele Universității București*, XLVI, pp.19-28.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, 1997b, „Sensuri „deviate” ale termenilor tehnico-științifici”, în: *Limbă și Literatură*, vol. 1, pp. 38-45.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, 2000a, „Lexicul social-politic, precizări semantice și contextuale”, în: *Revista română de comunicare și relații publice*, 2-3, pp. 87-95.
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București: Editura Universității.

- COȘERIU, Eugen, 1985, *El Hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid: Editorial Gredos.
- COTEANU, Ion, 1986, „Din nou despre impactul terminologiei tehnico-științifice”, XXXIX, în: *Limba Română*, nr. 2, pp. 185-192.
- KRASKA-SZLENK, Iwona, 2014, „Semantic extensions of body part terms: common patterns and their interpretation”, în: „Language Sciences”, 44, pp. 15-39.
- MEYER, I.; MACKINTOSH, K., 2000, „L' étirement du sens terminologique, aperçu du phénomène de la déterminologisation”, în: *Le sens en terminologie* (coord. H. Béjoint și Ph. Thoiron), Lyon: Presses Universitaires de Lyon, pp.198-217.
- PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela, 1997, „Terminologia lingvistică actuală, între tradiție și inovație”, în: *Limba și literatură*, vol. II, pp. 5-12.
- RIZEA, Monica-Mihaela, 2009, *De la monosemie la polisemie în terminologia științifică actuală*, (teză de doctorat), București. http://rd.softwin.ro/publications/linguistics/DE_LA_MONOSEMIE_LA_POLISEMIE_IN_TERMINOLOGIA_STIINTIFICA_ACTUALA_.pdf
- TOMA, Alice, 2000, „Lexic specializat. Matematica”, în: *Lexic comun, lexic specializat* (coord. A. Bidu-Vrânceanu), București: Editura Universității, pp. 85-118.
- TOMA, Alice, 2005, „Interdisciplinaritate și terminologie matematică: termeni migratori”, în: *Actele Conferinței Catedrei de limba română* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), București: Editura Universității, pp. 393-403.
- TOMA, Alice, 2006, *Lingvistică și matematică: terminologie, limbaj, discurs*, București: Editura Universității.
- TRIF, R., 2006, *Influența limbii engleze asupra limbii române în terminologia informaticii*, București: Editura Academiei Române.
- ZUGUN, Petru, 2000, *Lexicologia limbii române*, București: Tehnopress.

JOCUL - METODĂ INTERACTIVĂ DE PREDARE/ÎNVĂȚARE/EVALUARE

Adina Florica STANCIU
adinastanciu81@yahoo.com

„Organizarea activității școlare fie în formă frontală ori colectivă (de muncă cu întregul colectiv al clasei, al anului de studiu etc.), fie în echipe (microgrupuri) sau individuală, ori combinatorie, ca cea sugerată de experimentul team teaching (bazată, între altele, pe o grupare flexibilă și mobilă a elevilor cu treceri de la activități cu grupuri mari, la acțiuni în grupuri mici, omogene și apoi la activități individuale) reclamă în mod inevitabil o metodologie adecvată acestor forme organizatorice.” (Ioan Cerghit, 1997, p. 36)

Metodele de învățământ (gr. *metha* „către, spre”; gr. *odos* „cale, drum”) reprezintă căile folosite în școală de către profesor în a-i sprijini pe elevi să descopere viața, natura, lumea, lucrurile, știința. Ele sunt, totodată, mijloace prin care se formează și se dezvoltă priceperile, deprinderile și capacitățile elevilor de a acționa asupra naturii, de a folosi roadele cunoașterii, transformând exteriorul în facilități interioare, formându-și caracterul și dezvoltându-și personalitatea. „Cerința primordială a educației progresiviste”, cum spune Jean Piaget, este de a asigura o metodologie diversificată, bazată pe îmbinarea activităților de învățare și de muncă independentă, cu activitățile de cooperare, de învățare în grup și de muncă interdependentă. Deși învățarea este eminentă o activitate proprie, ținând de efortul individual depus în înțelegerea și conștientizarea semnificațiilor științei, nu este mai puțin adevărat că relațiile interpersonale, de grup sunt un factor indispensabil apariției și construirii învățării personale și colective. „*Învățarea în grup exersează capacitatea de decizie și de inițiativă, dă o notă mai personală muncii, dar și o complementaritate mai mare aptitudinilor și talentelor, ceea ce asigură o participare mai vie, mai activă, susținută de foarte multe elemente de emulație, de stimulare reciprocă, de cooperare fructuoasă.*” (Ioan Cerghit, 1997, p. 54) Specific metodelor interactive de grup este faptul că ele promovează interacțiunea dintre mințile participanților, dintre personalitățile lor, ducând la o învățare mai activă și cu rezultate evidente. În acest context, activitatea ludică este una interactivă utilizată la toate nivelurile de învățământ pentru a consolida cunoștințele.

Raportându-ne la orele de limbi străine, sunt bine-cunoscute blocajele elevilor în exprimare, iar emoțiile influențează comunicarea și interacțiunile verbale. Profesorii sunt conștienți de faptul că, de multe ori, monopolizează discuția – 2/3 dintre ei recunosc că vorbesc în clasă între 50% și 70% din timp. În acest sens, putem remarca faptul că anumite carențe personale ale elevului îl fac pe acesta să-i reclame profesorului acțiuni care să contrabalanseze aceste carențe. Se pare că elevii introvertiți au nevoie de acțiuni prin care profesorul să-i facă să iasă din cochilia lor. Consiliul European consideră ca principiu fundamental folosirea unor metode care să pună în valoare învățarea, acestea fiind cele mai eficiente pentru a atinge obiectivele. Râsul contribuie la crearea unui climat destins în clasă, favorabil învățării. Pentru aceasta, forma cea mai iubită de copii este jocul didactic care implică și crează motivația învățării. Printre avantajele acestuia, enumerăm:

- Încurajează elevul să se exprime;
 - Utilizează un feed-back pozitiv;
 - Implică toți elevii fără să favorizeze un grup;
 - Susține interacțiunile între elevi;
 - Încurajează un comportament empatic;
 - Dă prioritate activităților în grup;
 - Dezvoltă autonomia elevului;
 - Face să participe toți elevii, fiecare având un rol;
 - Glumește fără intenție malițioasă și fără agresivitate.
- Jocul permite copilului să:

- lucreze și să descopere prin plăcere;
- să se deschidă către lume și către ceilalți;
- învețe să acționeze pentru a transforma lumea și mediul înconjurător;
- învețe să depășească tensiunile legate de socializare și de frustrările personale;
- învețe rolurile și funcțiile sociale;
- se proiecteze în viitor și să devină un viitor adult;
- să-și organizeze gândirea și inteligența.

Folosirea jocului în ora de FLE oferă o gamă largă de activități ludice, permite crearea unei ambianțe care stimulează creativitatea și participarea tuturor elevilor, amuzament și climat relaxant. De asemenea, jocul dezvoltă competențele orale și scrise – înțelegerea și emiterea de mesaje orale/ înțelegerea și emiterea de mesaje scrise, angajează personalitatea elevului și abilitatea acestuia de a-și imagina situații și lucruri, permite descoperirea lumii și dezvoltă capacitatea de asimilare orală a informațiilor, fiind o sursă de îmbogățire a culturii elevului.

Jocul este gratuit, liber, spontan, legat de lumea artei și de cea a copilului; munca este serioasă, utilă, te constrânge și este legată de lumea științei și de cea a adulților. Profesorul va trebui să găsească modalitatea care să-i permită trecerea de la o învățare ludică, non-reală către lumea cotidiană, reală, să stabilească o paradigmă în sala de clasă care să lege cele două lumi.

Tu îmi spui, eu uit. Tu mă înveți, eu îmi amintesc. Tu mă implici, eu învăț.

Citatul lui Benjamin Franklin, care datează din secolul al XVIII-lea, ne indică faptul că perspectiva acțională a CECRL nu este o idee nouă. Cadrul teoretic ne prezintă jocul ca pe o nevoie naturală a copilului de a-l utiliza avantajos în educația sa, astfel cercetările vin să confirme potrivirea instrumentului ludic cu personalitatea copilului. În contextul achiziției de competențe, se poate observa o mare solicitare a elevului prin intermediul instrumentului ludic și, de asemenea, o bună mobilizare în fazele de însușire a lexicului și a structurilor de limbaj.

Bibliografie

- AUGÉ, H.; BOROT, M.-F.; VIELMAS, M., 1981, *Jeux pour parler, jeux pour créer*, Paris: CLE International.
- CARÉ, J.-M.; F. DEBYSER, 1978, *Jeu, langage et créativité. Les jeux dans la classe de français.*, Paris: Hachette FLE.
- CERGHIT, Ioan, 2005, *Metode și tehnici interactive de grup*, București: Editura Științifică, p. 36.
- Conseil de l'Europe, 2001, *Cadre européen commun de référence pour les langues. Apprendre, enseigner, évaluer.* Paris: Conseil de l'Europe/Didier.
- De GRAEVE, S, 1996, *Apprendre par les jeux*, De Boeck.
- DEBYSER, F. , „Créativité”, în : CARÉ, J.-M.; DEBYSER, F., 1978, *Jeu, langage et créativité. Les jeux dans la classe de français*, Paris: Hachette, p. 116-155.
- GEORGESCU, C.-A. , 2011, *La didactique du français langue étrangère: tradition et innovation*, Editura Tiparg, Geamana.
- GUILFORD, J.P. , 1950, *Creativity*, American Psychologist.

- LE ROY, Hans, 1996, *Les jeux en classe de langues*, Romaneske.
- LUBART, Todd, 2005, *Psychologie de la créativité*, Paris: Armand Colin.
- MUNTEANU, E., 2007, *A l'école avec le français langue étrangère*, Iași: Editura Sf. Mina.
- NERUDA, Pablo, 1975, *J'avoue que j'ai vécu*, Gallimard.
- PARÉ, A., 1977, *Créativité et pédagogie ouverte*. Laval: NHP.
- PIAGET, J., 1994, *La formation du symbole chez l'enfant*, 8è édition, Broché.
- PICCARDO, E., 2005, *Créativité et technologies de l'information et de la communication dans l'enseignement/apprentissage des langues étrangères*. Milan: Arcipelago Edizioni.
- ȘCHIOPU, U., 1967, *Psihologia copilului*, București: E.D.P.

PROBLEMATICA ETICII ȘI SEMIOTICII ÎN COMUNICAREA POLITICĂ ELECTORALĂ

Mariana TOCIA
marianatocia@yahoo.com

Propunem o interferență între abordarea etică, pragmatică și semiotică a discursului politic mediatizat prin studiul semnelor mediatice și a relațiilor dintre ele. Puterea politică este combătută și transformată de mediatori într-un joc normativ de discurs multifacțat, cu multiple interpretări, identificate prin studiul contextului politic, social sau economic.

Încercăm să analizăm implicațiile și abordările politice ale actorilor referenți, pentru ca publicul să discearnă corect mesajele, căci imaginea politicianilor ca „marcă” este ilustrarea însăși a fenomenului de „bricolaj”, un tip de comunicare ce absoarbe persuasiv spațiul textual și social. Estetica vizuală politică are funcție simbolică și influențează felul în care „produsul” este perceput și evaluat de către consumator.

De asemenea, cuprindem în obiectivul nostru configurația politică propusă de actorii politici și cei de presă. Se creează în presă cadrul în care se mizează pe soluționarea crizei sociale sau economice, așa cum prevede formatul dezbaterii? Se configurează prin text și imagine atingerea sau respectarea unor norme moral-practice sau este evidentă rațiunea atingerii interesului politic, „acțiunea rațională în raport cu un scop”, așa cum arată, pe bună dreptate, filosoful J. Habermas?

Felul în care se pendulează astăzi anumite teme politice în media ridică problematica unei etici a discursului, situată între granițele paradigmei kantiene, vălului ignoranței al lui John Rawls sau căii de mijloc aristotelice, dincolo de sobrietatea sau rigiditatea articulată a discursului electoral.

Argumentele sau dovezile în cazul discursului se cern atât dintr-un discurs demonstrativ (empiric sau rațional), cât și dintr-unul etic : „căci ne încredem în vorbitor deoarece el vădește un anumit caracter, și anume când el pare ori virtuos, ori binevoitor... caracterul este cel mai bun mijloc de a convinge potrivit cu

*fiecare guvernare în parte*¹. Un discurs de acuzare, așa cum este prezent frecvent în dezbaterile politice, care adoptă argumente tactice de publicitate negativă, dar care nedreptățește adversarul politic, este acela care „*vatămă în mod voluntar, contrar legii*”².

Respectul pentru datorie, pentru adevăr, pentru lege, bună intenție au fost stipulate de imperativul categoric al lui Kant, căci obligația morală include activitatea loială, iar conștiința este cea care ghidează mintea, cernând adevărul de minciună: „*conținutul imperativului categoric care ar trebui să cuprindă principiul oricărei datorii - dacă ar exista așa ceva*”, „...*datoria trebuie să fie o necesitate practică necondiționată a acțiunii, prin urmare, trebuie să fie valabilă pentru toate ființele raționale și numai de aceea să fie lege pentru toate voințele umane*.”³

De asemenea, John Rawls, în lucrarea *O teorie a dreptății*, include corectitudinea în conceptul dreptății, urmărind o abordare egalitară, eliminând diferențele sociale sau orice fel de discriminare.⁴

J. Habermas observă în rândul participanților la interacțiune „*o dedublare transcendent-empirică a raportării la sine*”, când unul dintre interlocutori se consideră „*contrapartea dominantă în raport cu lumea ca întreg – sau drept o entitate ce survine din ea*”⁵. Ar fi speranța unei ecologizări a discursului prin respectul pentru valorile morale, în care *Eul* se raportează la sine din perspectiva unui *Alter*, ca participant la comunicare, și unde „obiectivitatea” ar ieși învingătoare: „*o reconstrucție ulterioară a cunoașterii deja aplicate ia locul unei cunoașteri obiectualizate reflexiv, adică al conștiinței de sine*”⁶.

Despre retorica imparțialității în limbajul politic, P. Bourdieu admite că este marcată de efectele simetriei, a echilibrului, sub semnul unui ethos al decenței în care se evită polemica și în care există respect pentru adversarul politic.⁷

Pornind de la aceste fundamente etice, vom încerca o analiză a discursului politic din timpul campaniei electorale prezidențiale din 2014, în cadrul primei dezbateri televizate de pe postul Realitatea TV. Emisiunea televizată este moderată de jurnalistul Rareș Bogdan, participanții politici și principalii candidați în lupta electorală sunt Victor Ponta și Klaus Iohannis. Dezbaterea de față se înscrie într-un mod de reprezentare ce include prezentificarea sau efectul de direct, indice al efectului de real sau al autenticității. Temele urmărite sau lansate de moderator sunt: problemele sociale, juridice, politici externe etc.

Intenția este de a cerceta felul în care aceste norme morale se regăsesc în comunicarea politică, identificarea termenilor raționali ai normelor, prin intermediul analizei pragmatice și semiotice a limbajului. Așa cum susține Jean-

¹ Aristotel, 2004, *Retorica*, I, 8-9, 1366a.

² *Ibidem*, I, 9-10, 1368b.

³ I. Kant, 2014, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, p. 60.

⁴ Christian Clifford et alii, 2001, *Etica mass-media*, p. 25.

⁵ J. Habermas, 2003, *Etica discursului și problematica adevărului*, p. 283.

⁶ *Ibidem*, p. 248.

⁷ P. Bourdieu, 2001, *Langage et pouvoir symbolique*, p. 193.

Claude Abric, nu reducem comunicarea doar la schimburile dintre actori, ci vom analiza anumite limite ale constrângerilor situaționale, dar și interacționale, îndeosebi cele legate de „normele sociale”, dar și de cele morale, „un schimb de semnificații într-un ansamblu de tranzacții”⁸.

Astfel, lansăm problematica responsabilității față de public așa cum se întreba profesorul Alain Renaut : „or, pentru a gândi această pretenție în care miza este responsabilitatea – de a fi la originea alegerilor și a deciziilor, nu cumva e indispensabilă o referire la paradigma conștiinței ?”⁹.

J. Habermas susține în acest sens că actorii participanți la discuție se pot plia într-o paradigmă a înțelegerii sau a cooperării : „așteptările de cooperare ce apar în căutarea tipurilor de rațiuni în mod egal acceptabile pentru ceilalți”. Este un fel de detașare de sine, o orientare obiectivă : „participanții la o discuție nu pot spera să ajungă la un acord legat de interesul egal al fiecăruia, decât în măsura în care fiecare se supune la acest exercițiu, care constă în a încerca să adopte punctul de vedere al celuilalt...o descentrare progresivă a ego-ului și a eului etnocentric”¹⁰. Astfel, aceste libertăți de gândire și exprimare se pot corecta și completa reciproc asemenea unui „acord rațional”, când există o conștiință a sinelui, când se vizează binele public sau când se renunță la ego.

P. Bourdieu devalorizează scenariul dezbaterilor cu adevărat false sau fals intenționate¹¹, când există îndeosebi semne de conivență între jurnaliști și participanți, un soi de complicitate politică vizibilă pentru cei care știu să decodifice anumite semne incluse în paradigma înțelegerii.

K. Iohannis se adresează jurnalistului R. Bogdan :

(1) „Bănuiesc că v-ați făcut un plan, nu știu în ce măsură ați comunicat cu Ponta”.

Rareș Bogdan neagă orice imixtiune :

(2) „Nu am comunicat cu nimeni !”

Comunicarea simbolică include mitul politic, valorile sau credințele mobilizatoare ale politicianilor, completate de argumente ideologice, când se bazează pe morală, tactice, în situațiile în care protagoniștii utilizează contra-argumente.

Alegerea morală ca parte a ecologizării discursului politic este un „refuz al violenței” verbale sau psihologice, cu toate formele ei stipulate de legislațiile europene, coduri, convenții sau rezoluții europene, constituții. Identificăm situații în care aceste norme morale sau legale sunt încălcate¹², imperativul categoric al lui Kant care prevede respectarea legilor este răsturnat, adoptându-se, în schimb, „imperative ipotetice posibile și nu reale”¹³:

⁸ J. C. Abric, 2002, *Psihologia comunicării*, p. 29.

⁹ J. Habermas, 2003, *Etica discursului și problematica adevărului*, p. 14.

¹⁰ J. Habermas, 2003, *Etica discursului și problematica adevărului*, pp. 18-19.

¹¹ P. Bourdieu, 2001, *Langage et pouvoir symbolique*, pp. 45-46.

¹² Noul Cod Civil precizează în articolul 252. dedicat ocrotirii personalității umane, că : „orice persoană fizică are dreptul la ocrotirea valorilor intrinseci ființei umane, cum sunt viața, sănătatea, integritatea fizică și psihică, demnitatea, intimitatea vieții private, libertatea de conștiință, creația științifică artistică sau tehnică”.

¹³ I. Kant, 2014, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, p. 45.

(3) insultă: (K. Iohannis) „V-ați dus degeaba, că tot prost ați organizat alegerile !”, „Domnule Ponta, de ce ați mințit pensionarii că le tai pensiile ?”, „Ați făcut cea mai mizerabilă campanie din România.”

(4) insultă (V. Ponta) „Confiscare extrem de nerușinată a problemei de către domnul Iohannis, echipa sa”.

(5) calomnie sau trimiterea la acte de calomnie: (K. Iohannis) „Imediat să vă cereți scuze că m-ați făcut traficant de organe...”, „Dumneavoastră ați suprimat dreptul de vot în diaspora”, „Ați ignorat cu rea credință și ați organizat astfel încât mii de oameni au rămas afară”, „Pe banii cui v-ați dus în diaspora în campania electorală ?”; (V. Ponta) : „Domnul Băsescu a ieșit președinte fraudând alegerile din diaspora”.

(6) discriminare etnică și religioasă: (K. Iohannis) „...că ați spus că nu sunt un bun român, că sunt neamț, că sunt protestant.”¹⁴

(7) ingerințe în viața privată¹⁵: (K. Iohannis) „Domnule Ponta, văd că ați făcut o fixație pe familia mea, vă legați de soacra mea care nu va fi fericită să afle pensia medie pentru că tot 350 de lei primește, cum nici părinții mei nu sunt fericiți că ați trimis echipa să filmeze”

Criteriile valorice includ rațiunea după expresia lui J. Habermas, însă considerăm că există și situații în care o depășesc, cazul dilemelor etice de tipul „scopul scuză mijloacele” sau altfel spus, este scuzabil doar când primează interesul public.

În raportul reprezentărilor politice televizate, observăm o punte mobilă a schimburilor de replici organizate într-un corpus slab articulat din punct de vedere argumentativ. Lipsește astfel rigoarea în raționamente, fără îndoială elementul care ar fi trebuit lansat, disecat și dezbătut de jurnalist. Pe de altă parte, mult mai evident este că fiecare candidat construiește o reprezentare despre celălalt candidat decât despre propriile obiective politice. Fiecare participant la dezbatere țese două fațete opuse ale discursului: prima este partea agresivă, de atac, a reproșului, a blamului, iar a doua este autoelogierea candidatului, care încearcă să impună un adevăr pozitiv în privința sa și a partidului umbrelă din care face parte, sub miza spectacularității:

(8) „Mai puține vorbe, mai multe fapte, mai puțină gălăgie” (K. Iohannis);

(9) „Unde vă credeați, la biroul dumneavoastră? Biroul este țara!” (K. Iohannis);

¹⁴ Art. 30 din Constituția României – Libertatea de exprimare, Decizia CCR nr. 80/2014 privind propunerea legislativă de revizuire a Constituției României: (6) Libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine. (7) Sunt interzise de lege defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică, precum și manifestările obscene, contrare bunelor moravuri. Principiul nediscriminării, ca drept fundamental al omului, prevede că: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și drepturi”, vezi articolul 1 din „Declarația Universală a Drepturilor Omului” (1948).

¹⁵ Convenția Europeană a Drepturilor Omului reglementează dreptul la viață privată în art. 8. Astfel, „orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.”

(10) „Nu ați numărat bine sau nu ați copiat bine!” (aluzie la plagiatul tezei de doctorat a lui V. Ponta).

(11) „Eu răspund cu fapte, nu cu lozinci” (V. Ponta);

(12) „Nu suntem slugile dumneavoastră. Când ați venit la mine, la birou, erați foarte umil” (V. Ponta);

(13) „Sunteți doar o poleială, în interior sunteți Traian Băsescu” (V. Ponta).

Se induce noțiunea de mimesis „prin imitare” (exemplul 10 și 13), semn indicator al duplicității sau al raportării la regula imitației, pentru a trezi repulsia publicului („Imitația nu-și găsește locul în domeniul moralității”¹⁶).

(14) „Spre deosebire de vorbe goale, eu pot să garantez cu fapte” (V. Ponta).

Trimitem succint la analiza finitudinii, așa cum o explică M. Foucault, maniera în care „ființa omului este determinată de pozitivități care îi sunt exterioare și care îl leagă de consistența lucrurilor, în așa fel încât ființa finită este aceea care oferă, în schimb, fiecărei determinații în parte posibilitatea de a apărea conform adevărului ei pozitiv”.¹⁷ Este, poate, vorba de o tehnologie a dominării fiecărei forme de putere, așa cum stipula J. Habermas: „fiecare complex de putere dominant se coagulează, ajunge la conducere și, în fine, este uzurpat de complexul de putere următor”.¹⁸

Se vizează deconstrucția adversarului politic printr-un discurs critic, de controversă sau opoziție „ce constă în a face să se confrunte două sau mai multe puncte de vedere asupra unei chestiuni supuse dezbaterii, pentru a pune în lumină diverse aspecte ale chestiunii tratate”.¹⁹ În construcția unui caracter sau a unei reprezentări pozitive performante, identificăm actele de vorbire ilocuționare²⁰ promissive și verdictive:

(15) Acte de vorbire de tip promisiv (K. Iohannis): „Garantez că nu se vor tăia pensiile niciodată cât voi fi președinte...”, „Când voi fi eu președinte vom avea o economie care funcționează și atunci pensiile vor crește”.

(16) Acte de vorbire de tip promisiv (V. Ponta): „România, cu mine președinte și Tăriceanu premier, va continua să fie cea mai performantă economie din această regiune”.

Actele ilocuționare promissive sunt menite să întărească Sinele politic, însă aici este o strategie de marketing desuetă, golită de semnificații, asemenea unui limbaj de lemn al cărui adevăr este pus la îndoială, atâta timp cât nu se aduc și argumente care să susțină cele afirmate. I. Kant susține următoarea afirmație: „dacă privim mai îndeaproape cugetele și năzuințele lor, dăm pretutindeni peste prețiosul Sine, care iese mereu în față; pe acesta se sprijină țelul lor, iar nu pe porunca severă a datoriei, care ar cere de multe ori sacrificiu”.²¹

¹⁶ I. Kant, 2014, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, p. 37.

¹⁷ M. Foucault, 2008, *Cuvintele și lucrurile*, p. 451.

¹⁸ J. Habermas, 2003, *Etica discursului și problematica adevărului*, p. 258.

¹⁹ P. Charaudeau, R. Ghiglione, 2005, *Talk-show-ul, despre libertatea cuvântului ca mit*, p. 85.

²⁰ J. L. Austin, 2002, *Quand dire, c'est faire*, pp. 155-159.

²¹ I. Kant, 2014, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, p. 35.

(17) Actele de vorbire de tip verdictiv trimit la actul de abuz de putere, apel la simțul moral: (K. Iohannis) „...iar afirmațiile din acei fluturași cu care PSD-iștii v-au speriat au fost o campanie mizerabilă a PSD”; „Sigur că FMI e îngrijorat pentru că avem un guvern ineficient, nu a fost în stare să realizeze investițiile propuse, a distrus locuri de muncă, a dat bani la primarii migratori”.

Există o luptă a luării în posesie a cuvântului în care moderatorul își gestionează cu greutate rolul de „clepsidră”, căci depășește etica acordării corecte a minutelor, nu măsoară și nu indică timpul prin semnale sonore:

(19) (K. Iohannis): „Domnule Bogdan, sper că dumneavoastră cronometriți!”

Deși moderatorul alternează opozițiile de idei, nu face sinteze proprii și nu cere probe concludente participanților antagoniști, „spațiul argumentativ este blocat”²², argumentele nu sunt discutate²³.

Pascal Lardellier admite că efectele politice, simbolice și instituționale se contopesc armonios într-un raport pragmatic, țesut între ritul politic și mass-media, iar carisma actorilor politici conferă atracție sau persuasiune pentru public²⁴. Un efect definitiv îl au semnele indiciale ale comunicării kinezice, de tipul ilustratorilor emblematici, gesturi ale brațelor care însoțesc și întăresc comunicarea verbală, mișcări de reglaj ale capului, confirmări verbale sau negări ce întretin comunicarea fatică, semnificațiile privirii ca mișcare deictică, dar și tonalitatea, timbrul vocii care definește intenționalitatea reprezentării. („vocea poate arăta obiectul ideal sau semnificația ideală... fără a se pierde într-o aventură în afara idealității sau în afara interiorității vieții prezente sie înseși”²⁵.)

Teza principală a cercetătorilor „Colegiului invizibil” de la Palo Alto, printre care îl amintim pe Ray Birdwhistell, este că gestualitatea „reprezintă un fel de instanță intermediară între cultură și personalitatea umană”²⁶. Pierre Bourdieu admite că „noi spunem tot atât de mult prin privirile, tăcerile, gesturile, mimica și mișcările ochilor noștri ca și prin vorbirea propriu-zisă”²⁷, cât și prin intonație, ca indice paraverbal extrem de semnificativ în comunicarea politică. De asemenea, autorul menționat susține că există niveluri ale expresiei și ale vorbirii care concurează și este extrem de dificil de coordonat sau controlat simultan ambele situații.

Cei doi candidați sunt așezați față în față pentru o bună comunicare, însă observăm că s-au privit rar în timpul dezbaterii. Pe de o parte, identificăm ilustratori sau indicatori corporali destinși, care îndeplinesc funcția de însoțire și completare a comunicării verbale și care semnifică siguranța unui rezultat pozitiv: privirea directă spre cameră, interpelantă în cazul ambilor candidați, tonalitatea calmă (K. Iohannis), răspunsul prompt (V. Ponta). Remarcăm un autocontrol al

²² P. Charaudeau, R. Ghiglione, 2005, *Talk-show-ul, despre libertatea cuvântului ca mit*, pp. 187-189.

²³ HotNews.ro publică titlul: „Marea dezbateri Ponta-Iohannis – irelevantă din punct de vedere al informațiilor noi” (11 noiembrie 2014).

²⁴ P. Lardellier, 2003, *Teoria legăturii ritualice*, p. 134.

²⁵ J. Habermas, 2003, *Etica discursului și problematica adevărului*, p. 175.

²⁶ M. Dinu, 1997, *Comunicarea*, pp. 225-226.

²⁷ P. Bourdieu, 2007, *Despre televiziune*, p. 49.

brațelor și palmelor deschise, mai redundant sau chiar excesiv în cazul lui V. Ponta, unde aceste semne devin deseori „*bastoane, mișcări verticale ale mâinii menite să accentueze anumite cuvinte și să atragă atenția ascultătorului*”²⁸, semne ale agresivității și dorinței de dominare, așa cum stipulează Ekman și Friesen. Brațele și palmele deschise sunt indicatori ai forței, francheții, deciziei și dorinței de a domina. În privința mișcărilor afective cu puternică funcție emotivă, remarcăm felul în care K. Iohannis se înclină ușor cu capul către partea dreaptă când vorbește, gest al sumisivității.

Pe de altă parte, apar secvențe în care indicatorii corporali sunt tensionați: privirea încordată, gura strânsă, zâmbetul apăsător (zâmbet mascat, mușchii din jurul gurii sunt tensionați pentru a arăta că zâmbetul este reținut), sprâncene ridicate, vorbirea sacadată, semne care indică dezaprobarea, incertitudinea rezultatului sau dificultatea dezbaterii. Când K. Iohannis îl acuză de proasta organizare a alegerilor din diaspora, V. Ponta privește în jos, mișcare afectivă care semnifică vinovăția actului politic, actorul politic se supune „*spontan unei reguli universale de corespondență psihosomatică, potrivit căreia aspectul exterior tinde să urmărească îndeaproape avatarurile interiorității*”²⁹.

Ambii au o ținută protocolară, sunt îmbrăcați sobru cu costume închise la culoare ce semnifică autoritatea, cămăși albe și insigne cu steagul României, purtate simbolic pe partea stângă a sacoului, ca semne de patriotism și telegenie electorală. V. Ponta poartă o cravată albastră, culoarea libertății, un mod de viață cumpătat (în simbolistica politică, *albastrul era asociat liberalilor* (respectiv național-liberalilor și nu social-democraților), iar K. Iohannis poartă o cravată maro, culoarea pământului, care semnifică sinceritate, încredere, putere sau sprijin financiar.

Reprezentarea actorilor politici este filtrată mediatic din prisma credințelor, opiniilor, atitudinilor și informațiilor pe care referentul politic sau „eul public” le comunică alegătorilor. Această iconicitate politică se manifestă nu doar prin discurs, ci și prin imaginea de sine, atât la nivel referențial, cât și politic. Remarcăm un autopoziționism al lansării și relansării iconului politic care duce o luptă de convingere a electoratului în privința rezolvării problemelor economice sau sociale, responsabilității și respectării valorilor morale.

Teoria explorată de Jacques Gerstlé constă în faptul că pretenții la putere depun eforturi în privința controlului simbolic, își impun supremația prin simbolistica imaginilor, citatelor, argumentelor, clipurilor, afișelor sau muzicii.³⁰ Este, de altfel, un procedeu de intertextualitate sau o formă de redundanță prin trimiterea la secvențe de semne cunoscute, cu puternic impact psihologic asupra publicului prin recunoașterea și asimilarea semnelor repetitive ale comunicării politice.

Pierre Bourdieu admite că referenții politici dispun de un capital simbolic prin care impun propria perspectivă situată între două extreme: insulta, acuzația sau

²⁸ M. Dinu, 1997, *Comunicarea*, p. 233.

²⁹ *Ibidem*, p. 235.

³⁰ J. Gerstlé, 2002, *Comunicarea politică*, p. 76.

calomnia și „numirea oficială – actul impunerii simbolice”³¹ (poate fi titlul profesional, un capital simbolic social, garantat juridic, legal).

În concluzie, intenția politică nu se constituie decât în relația unui stat determinat de jocul politic, și, mai precis, a universului tehnicilor de acțiune și a expresiei pe care o oferă la un moment dat. Astfel, există o trecere de la discursul de atac, lipsit de substanțe etice, fără a se ține seamă de restricțiile legislației europene, în care se cultivă insulta, calomnia, discriminarea sau intruziunea în viața privată, la discursul autoelogios. Iată o acțiune strategică pentru cucerirea puterii, o formă de control la nivel simbolic, aparent prin interpretarea cerințelor și așteptărilor cetățenilor (lupta anticorupție, imunitatea parlamentarilor, Roșia Montană, votul din diaspora, pensii, taxe și impozite, relația României cu partenerii internaționali). Fiecare candidat devine dominator simbolic atât prin discurs, cât și prin propriul icon, sporindu-și capacitatea de a influența electoratul prin aceste resurse simbolice. Sensul dezbaterii³² include, în realitate, finalitatea actului discursiv, problematizarea, înțelegerea (strategia de explicare, ilustrare) sau găsirea soluțiilor în privința crizei sociale sau economice, și nu spectacolul conflictului politic, căci, altfel, formatul emisiunii s-ar numi talk-show.

Bibliografie:

- ABRIC, Jean-Claude, 2002, *Psihologia comunicării*, traducere de Luminița și Florin Botoșineanu, Iași: Editura Polirom.
- ARISTOTEL, 2004, *Retorica*, traducere de Maria-Cristina Andrieș, București: Editura IRI.
- AUSTIN, J. L., 2002, *Quand dire, c'est faire*, traduction par Gilles Lane, Paris: Editions du Seuil.
- BOURDIEU, Pierre, 2001, *Langage et pouvoir symbolique*, Paris: Fayard.
- BOURDIEU, Pierre, 2007, *Despre televiziune*, traducere de Bogdan Ghiu, București: Editura Art.
- CHARAUDEAU, Patrick; GHIGLIONE, Rodolphe, 2005, *Talk-show-ul, despre libertatea cuvântului ca mit*, traducere de Oana Pocovnicu, Iași: Editura Polirom.
- CHRISTIANS, Clifford G.; FACKLER, Mark; ROTZOLL, Kim B.; McKee, Kathy B., 2001, *Etica mass-media*, traducere de Ruxandra Boicu, Iași: Editura Polirom.
- DINU, Mihai, 1997, *Comunicarea*, București: Editura Științifică.
- ECO, Umberto, 2008, *O teorie a semioticii*, traducere de Cezar Radu și Costin Popescu, București: Editura Trei.
- FOUCAULT, Michel, 2008, *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, București: Editura Univers.
- GERSTLE, Jaques, 2002, *Comunicarea politică*, traducere de Gabriela Cămară Ionesi, Iași: Editura Institutul European.

³¹ P. Bourdieu, 2001, *Langage et pouvoir symbolique*, p. 307.

³² P. Charaudeau, R. Ghiglione, 2005, *Talk-show-ul, despre libertatea cuvântului ca mit*, pp. 107-112.

- HABERMAS, Jürgen, 2003, *Etica discursului și problema adevărului*, traducere de Mădălin Roșioru, București: Editura Art.
- KANT, Immanuel, 2014, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, traducere de Valentin Mureșan, București: Editura All.
- LARDELLIER, Pascal, 2003, *Teoria legăturii ritualice. Antropologie și comunicare*, traducere de Valentina Pricopie, București: Editura Tritonic.

DISOCIEREA CONCEPTELOR MATEMATICE: ARBORE DOMENIAL, RATIONAMENT DEDUCTIV SI DEMONSTRATIE

Alice TOMA
alice_toma@yahoo.com

I. J'essaie, dans un premier temps, de proposer un portait de l'acception donnée à *la dissociation des notions* par l'école de Bruxelles, en commençant avec Perelman & Olbrechts-Tyteca et continuant avec Marc Dominicy et Emmanuelle Danblon, tout en suivant ses échos en dehors de ses origines, surtout chez M. A. van Rees de l'école d'Amsterdam. Est-ce que la notion de *dissociation des notions* fait partie de l'usage sans être normative (Bruxelles) ou elle est le fondement d'une théorie normative (Amsterdam)? Est-ce que la dissociation des notions est nécessaire pour garder, suite à un mouvement critique, la partie positive étique de la norme en enlevant la partie négative qui n'est pas acceptée par l'auditoire universel? Ou bien la dissociation des notions permet d'établir si un argument est valide ou fallacieux? Quelle épistémologie de l'argumentation?

Je me concentre, dans un deuxième temps, sur un mécanisme qui me semble être à l'origine de la dissociation des notions mathématiques, l'*exception*, tout en analysant ses caractéristiques linguistiques. La notion de *notion* y trouve une place importante. Cette analyse prend pour l'exemple le discours scientifique. Est-ce que la dissociation des notions est une distinction dans le sens coserien? Pourquoi on introduit la dissociation des notions? Quelle est la relation avec l'arbre conceptuel du domaine? Et avec les raisonnements qui permettent la construction de la démonstration?

1. La dissociation des notions dans l'école bruxelloise: Perelman & Olbrechts-Tyteca. Les auteurs du *Traité* se déclarent anticartésiens et accordent un statut privilégié au désaccord qui nourrit toute discussion. Le rôle de l'argumentation n'est pas d'aboutir à un consensus, mais de prendre une décision. Ils proposent une typologie des arguments qui se veut hors des genres aristotéliens. Une classification des arguments perelmaniens comprend deux catégories: les procédés de liaisons et les procédés de dissociation . „Psychologiquement et logiquement toute liaison implique une dissociation et

inversement: la même forme qui unit des éléments divers en un tout bien structuré les dissocie du fond neutre dont elle les détache. Les deux techniques sont complémentaires et toujours à l'œuvre en même temps ; mais l'argumentation grâce à laquelle le donné est modifié peut mettre l'accent sur la liaison ou la dissociation qu'elle est en train de favoriser, sans expliciter l'aspect complémentaire qui résultera de la transformation recherchée. Parfois les deux aspects sont simultanément présents à la conscience de l'auteur qui se demandera sur lequel il vaut mieux attirer l'attention." (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1988: 256 apud Danblon 2005: 83). Ces procédés sont présentés soit dans le processus d'encodage, soit dans le processus de décodage, soit tout le long du canal de communication, de l'émetteur jusqu'au récepteur, sous la même forme au pas. Au niveau logico-linguistique, dans le cas de la rupture de liaison, on a deux notions différentes qui sont associées par l'autre (le récepteur) d'une manière indue, fait qui est démontré par l'émetteur pour assurer la rupture nécessaire à une bonne interprétation, „juste”, „correcte” jugée unique dans une certaine situation. Dans le cas de la dissociation des notions, au contraire, on part d'une seule notion qui est divisée en deux notions séparées, notions entre lesquelles il y a – dans la plupart des cas – un rapport de type: l'objet et son exception, un rapport oxymoronique. Un cas intéressant de chevauchement entre la rupture de liaison et la dissociation des notions que je signale seulement en passant est la tautologie du type Une femme est une femme. Emmanuelle Danblon (2005) souligne qu'il y a plusieurs processus impliqués dans ces mécanismes d'argumentation: logiques, rhétoriques, psychologiques, processus qu'il faut bien distinguer.

2. Un bref historique de la dissociation des notions: Marc Dominicy

Normalement, les études de la dissociation des notions commencent avec Perelman & Olbrechts-Tyteca. Marc Dominicy montre comment ce concept fait partie d'une formation que Perelman avait de Dupréel, qui, à son tour, l'héritait de Berthelot. La dissociation des notions fait partie d'une pratique philosophique. „Dupréel connut le pragmatisme américain (cf. Berthelot 1922) et la première philosophie mathématique de Bertrand Russell (Russell 1903). Mais il lui doit surtout une aversion durable (et nullement originale) pour le darwinisme, une tendance néohégélienne à identifier les objets d'après les relations (nécessairement „internes”) qu'ils entretiennent les uns avec les autres, et surtout une inclination à penser les problèmes philosophiques à l'aide de notions dissociées, dont les deux composantes se déterminent réciproquement. Ainsi, dans un de ses premiers articles, Dupréel loue Berthelot d'avoir adopté un „procédé de dissociation” qui, à partir des diverses théories examinées, dégage une série de thèses regroupées par couples (Dupréel, 1909: 196-197). (Dominicy 2001: 2-3).

A côté de la notion dissociable j'ajoute, pour une caractérisation par négation, la notion consistante:

„Relativement à une clause searlienne abrégée „X est compté comme un Y”, l’idée ou notion Y est d’autant plus „consistante”, pour Dupréel, que son interprétation ne varie pas d’après le contexte: „Une notion consistante est celle qui conserve exactement le même sens dans tous les discours, raisonnements, méditations où elle est employée” (1956: 389; cf. aussi 1939a: 181-188; 1968a: 24-29, 92-94).” (Dominicy 2001: 13).

Marc Dominicy, en reprenant les idées de Perelman et Olbrechts-Tyteca, caractérise la dissociation des notions comme une stratégie argumentative, de nature cognitive et rhétorique qui vise à éliminer une confusion due à un amalgame de notions dans une conception désignée par une même notion, notion qui, j’ajoute ici, est la couche sémantique d’un lexème. Donc la dissociation des notions, au niveau langagière part d’un seul mot. „Lorsque nous avons présenté la typologie des arguments, nous avons mentionné les „procédés de dissociation», qui ont „pour but de dissocier, de séparer, de désolidariser, des éléments considérés comme formant un tout ou du moins un ensemble solidaire au sein d’un même système de pensée” (Perelman et Olbrechts-Tyteca 1988: 255-256). En réalité, l’ensemble de ces procédés se laissent ramener à un seul schème argumentatif: la „dissociation des notions” (1988: 550-609; cf. Danblon 1999a; 2002a: 120-128; 2002b; 2004a; 2004d; Dominicy 1993; 2002a; 2004b; Dominicy, Michaux et Kreutz 2004; Herman et Micheli 2003). Cette stratégie, à la fois rhétorique et cognitive, „présuppose l’unité primitive des éléments confondus au sein d’une même conception, désignés par une même notion”, mais elle „détermine un remaniement plus ou moins profond des données conceptuelles qui servent de fondement à l’argumentation” (Perelman et Olbrechts-Tyteca 1988: 551). En d’autres termes, elle permet de fonder une conclusion opposée à celle de son adversaire (potentiel ou effectif) par le biais d’une réinterprétation parfois radicale des données factuelles.” (Dominicy 2001: 39).

La dissociation des notions fonctionne au niveau rhétorique en accord avec le couple apparence vs réel et au niveau épistémologique conformément au couple esprit-lettre – fait que Marc Dominicy reprend des travaux d’Emmanuelle Danblon. Il souligne que la direction vers la notion privilégiée n’est pas toujours la même, mais la préférence pour une part ou l’autre part du couple varie: „Pas davantage que Dupréel ou qu’Olbrechts-Tyteca, le Perelman rhétoricien n’a tiré de cela la conclusion qui s’impose: à savoir que certaines dissociations déboucheront sur une défense de la lettre au détriment de l’esprit, ou de l’apparence vis-à-vis de la réalité. Car des cas, de privilégier le terme réputé „inférieur” (Perelman 1990: 553-555). On pourrait qualifier d’„argument par résignation” toutes les justifications „pragmatiques” qui donnent une raison de renoncer à un certain „idéal” au seul motif que l’attitude inverse ferait payer un prix trop lourd aux personnes ou aux communautés en cause (Dominicy 2002a; 2004b).” (Dominicy 2001: 41).

3. La dissociation des notions: des sciences humaines vers les sciences exactes: Emmanuelle Danblon

Dans le cas des genres judiciaire et délibératif, la notion clé de la norme ou la notion cachée derrière la norme est une notion éthique. Les deux couches de la norme – le texte formulé et la notion clé éthique – sont théorisées par Emmanuelle Danblon sous les concepts de norme théorique et norme pré-théorique. „Il faut donc postuler que les normes pré-théoriques – qui représentent, en un sens, l’esprit des théories – ont pour contenu des notions ‘floues’, non (obligatoirement) exprimées linguistiquement, et qui sont censées renvoyer à des sentiments universels tels que le sentiment d’équité.” (Danblon 2002: 118). Le passage des normes pré-théoriques aux normes théoriques se réalise par le passage de l’iconique/ indiciel au symbolique au niveau du mode de (re)présentation ; de l’effabilité à l’argumentabilité au niveau du critère de rationalité et du psychocognitif au épistémologique au niveau du mode épistémique. Ce passage est réversible et le chemin inverse suit le principe de nécessité qui impose le respect de l’éthique, du juste, du moral qui est cerné, identifié grâce/ et accepté par l’auditoire universel. Ce chemin est assuré par la dissociation des notions.

La technique argumentative de dissociation des notions apparaît dans le traité de Perelman & Olbrechts-Tyteca comme un procédé qui „détermine un remaniement plus ou moins profond des données conceptuelles qui servent de fondement à l’argumentation”. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1998: 551, apud. Danblon 2002:121). La dissociation apparaît dans l’argumentation philosophique, dans l’argumentation juridique, mais aussi dans l’argumentation pratique. Je vais donner plus loin l’exemple de dissociation des notions dans le discours scientifique mathématique.

Dans l’argumentation pratique, la notion qui se cache derrière une dissociation de notion constitue l’expression de l’homonoia. Emmanuelle Danblon donne l’exemple de la liberté avec la dissociation entre „liberté responsable” qu’on valorise et la „liberté aveugle” qu’on disqualifie. Elle montre qu’il ne s’agit pas d’une distinction entre l’apparence et la réalité, comme les auteurs du Traité semblent accepter en prenant pour cadre une conception platonicienne de la connaissance où l’on postule „une parenté iconique ou analogique entre les faits et les normes.» (Danblon 2002: 122). Il s’agit d’une distinction entre l’esprit et la lettre. „Les notions qui vont subir une dissociation ne représentent pas des faits bruts, mais des normes, c’est-à-dire des faits sociaux. Dès lors, le critère qui doit présider à leur dissociation ne saurait être celui de l’apparence et de la réalité ; il faudra choisir un critère tel que celui de la validité de la convention qui fonde l’assignation de fonction.” (Danblon 2002: 122). Peut-être il faudrait ajouter ici encore un paramètre supplémentaire: les faits sociaux sont des faits instables, en continue évolution, plus ou moins accélérée, ainsi que, la dissociation pourrait, dans certains cas, être un fait équivalent d’un changement social qu’on accepte à partir d’un certain moment, le moment même de la dissociation . Mais, je dois souligner, c’est seulement une hypothèse et, en plus, elle n’est pas généralisable. Un autre aspect – sur lequel je reviendrai par la suite – vise le côté linguistique de la dissociation. C’est un aspect vers lequel tend Emmanuelle Danblon quand elle

parle de la fiction discursive: „En bref, il me semble que les auteurs du Traité n’ont pas su séparer clairement, dans leur description théorique de la dissociation, les trois niveaux que je tente de distinguer ici: les catégories étiques pré-théoriques, les catégories normatives et théoriques, et le ‘comme si’ qui rend aux normes un caractère d’évidence, grâce à la fiction discursive. Lorsqu’on présente le résultat d’une dissociation, on parlera, par exemple, de liberté apparente et de liberté réelle ; ce faisant, l’évidence discursive simulera parfaitement la nécessité: ‘il n’y a qu’une liberté, c’est la liberté réelle.’” (Danblon 2002: 123).

4. École d’Amsterdam: Edward Schiappa. M.A. van Rees

Le problème de la dissociation des notions passe du champ de l’argumentation dans le champ de la définition. Mais les deux champs recouvrent finalement le même domaine: „To choose a definition is to plead a cause...” (Stevenson, 1944: 210 apud Schiappa 1993: 403). Edward Schiappa développe les idées suivantes: les définitions ont des traits argumentatifs; les arguments qui soutiennent une „définition réelle” impliquent la stratégie de „dissociation” ; les „paires philosophiques” des dissociations n’ont pas un vrai support dans les théories sémantique du langage ; la non fonctionnalité des „définitions réelles” provient du décalage entre ce qu’elles voudraient stipuler: comment les mots sont utilisés et ce qu’elles stipulent effectivement: comment les mots devrait être utilisés.

1) Definitions may be productively viewed as having distinctive rhetorical characteristics. 2) Arguments defending „real definitions” typically involve the strategy of „dissociation.” 3) Dissociations using certain „philosophical pairs” are based on an untenable theory of language and meaning. 4) „Real definitions” are dysfunctional to the extent that they direct attention to pseudo „is” claims and away from explicit „ought” claims about how words are to be used. I examine a definitional dispute over the meaning of „death” to help illustrate the last three of these claims. (Schiappa 1993: 403).

Le caractère rhétorique de la définition est signalé par Perelman, mais il remonte dans les Dialogues de Platon et chez Aristotele.

Standard definitions represent temporary agreements of an audience as to how particular words are to be understood. Perelman suggests that most philosophical analysis of definitions „continues to operate within the classical dichotomy between real and nominal definitions, the former being regarded as propositions which may be either true or false, and the latter as purely arbitrary” (1969, p. 211). By contrast, Perelman argues that all definitions are conventional. The „factual” status of descriptive definitions is maintained only „so long as they remain unchallenged” (1969, p. 211). Thus definitions always can be described as arguments, whether their argumentative qualities are, in a given context, a „dormant” or „live” concern of a group of language-users. (Schiappa 1993: 404).

Les définitions assurent, dans les sciences, l'instrumentalisation des termes.

There are different means of achieving denotative conformity. In the so-called hard sciences, the most important factor is instrumentation. Definitions are not as important as the ability to point to a dial. „Mass” to a physicist is not an abstract concept, but what one measures with certain instruments (Kuhn, 1977, pp. xviii-xix). [...]A major task of formal education is to socialize students into denotative conformity. Virtually every class a student takes introduces a vocabulary that the student must learn to use „correctly.” If a student calls Nazi Germany a „democracy,” then the teacher is likely to claim that the student does not yet understand what a „democracy” is. (Schiappa 1993: 404-405).

Les définitions sont rhétoriques parce qu'elles décrivent certaines parties du monde et elles influencent non seulement le comportement, mais aussi notre connaissances et compréhension du monde.

Definitions, then, are rhetorical in several respects. Definitions represent claims about how certain portions of the world are. They are conventional and depend on the adherence of language-users. Definitions function to induce denotative conformity, which is another way of saying that definitions are introduced or contested when a rhetor wants to alter an audience's linguistic behavior in a particular fashion. A successful new definition changes not only recognizable patterns of behavior, but also our understanding of the world. Taken seriously, these rhetorical characteristics of definition have important implications for how we should construct and resolve arguments about definitions. (Schiappa 1993: 406-407).

II. En parlant des „définitions réelle” Schiappa ramène en discussion, d'une certaine manière, le problème de l'auditoire universel.

The phrase „real definition” refers to all efforts to define things rather than words (Robinson, 1954). When one tries to provide a „real definition” of „death,” for example, one is not merely reporting how people use the word „death” but rather one is identifying the defining characteristics of what death, itself, „really” is. (Schiappa 1993: 407).

Dans la dissociation perelmanien des notions Schiappa retrouve la recherche de l'essence ou de la forme de type platonicien. Je dirais que la dissociation ne prétend pas trouver une „définition réelle”, mais une définition adéquate à un contexte précis, conflictuel.

In the case of Plato, the belief that words are somehow related to essences or Forms fuels the search for definition; therefore a real definition of a word is the one that truly depicts what is „essential” about the word's referent (Robinson, 1953). Though few people still embrace Plato's notion of the Forms, the search for real definitions continues and the „language of essentialism” that fills Plato's dialogues still informs many contemporary arguments about definition. The

„language of essentialism” refers to linguistic habits that reflect and depend on the belief that things have independent, „objective” structures or essences that are knowable „in themselves.” The most readily identifiable example of such a linguistic habit is described by Perelman as dissociation: an arguer's strategy to break up a previously unified idea into two concepts; one that will be positively valued by the target audience, and one that will be negatively valued (1969, pp. 411-59). Arguers enact dissociation through the use of „philosophical pairs,” one of which is usually considered metaphysically, epistemologically, or ethically superior to the other. The prototypical philosophical pair is appearance/ reality. An arguer uses this pair by claiming that one definition is the real or true instance of X, whereas competing definitions point to an illusory appearance. In definitional disputes, closely related pairs include essential/ accidental and necessary/contingent. (Schiappa 1993: 407-408).

La dissociation des notions permet de maintenir la liaison entre la modernité et la tradition.

Dissociation can be used to suggest that a new definition is not a threatening break from tradition. The revised meaning of a concept is the „true” or „essential” definition, while opponents' (including past users) counter-definitions are explained away as imperfect realizations of the real definition. [...] To sum up: Efforts at real definition are alive and well, and dissociation is a primary strategy with which real definitions are defended. (Schiappa 1993: 409).

III. Il faut abandonner les „définition réelles”, car le langage ne peut pas référer à la réalité et passer aux définitions lexicales.

Real definitions, then, can be set aside whether one retains faith in Metaphysical Realism or not. A rhetorical approach to the practice of definition requires us to reconfigure definition within the context of contingent human action.

Perelman, for example, describes how people argue about real definitions while remaining agnostic about Realism. His approach „brackets” the notion of essences or even of an Objective Reality as unhelpful for understanding how arguers gain adherence to the definitions they defend. [...] Robinson, in the tradition of John Locke and J. S. Mill, advocates bandonment of real definitions. Instead, he commends lexical definition „in which we are explaining the actual way in which some actual word has been used by some actual persons” and urges that we recognize new definitions as stipulative „proposals for future usage” (1954, pp. 10-11, 35). Dictionaries record past usage, while new definitions are rhetorical efforts to affect future denotative behavior. (Schiappa 1993: 410-411).

IV. Les définitions sont stipulatives et contextuelles. Je considère que Schiappa ne différencie pas entre la définition- processus et la définitio- résultat (v. Cornel Popa, Daniela Roventă-Frumușani). La définition – processus est contextuelle et non stipulative. La définition résultat est plutôt stipulative; elle montre comment le monde „devrait” être, parce qu’au moment du processus de

définition celui-ci a été ainsi. La dissociation des notions se place dans le processus de définition, donc elle ne peut pas être stipulative.

What is needed is a recognition that definitions are human-made, not found; constructed, not discovered. Accordingly the question arguers should be asking is not „What is X?” but rather „How ought we use the word X?” or „What should be described by the word X?” Normative questions of this sort cannot be answered acontextually; they virtually compel interlocutors to address the pragmatic needs of a given community of language-users located in a particular historical moment. The theoretical phrase „denotative conformity” should not obscure the fact that advocates of new definitions seek to alter the behavior of an audience. Perelman declares that „it is in terms of an audience that an argumentation develops” (1969, p. 5); definitional argumentation is no exception. An arguer defending a definition is just as culpable for the pragmatic and ethical results of his or her arguments as is any other advocate seeking to move an audience to action. (Schiappa 1993: 413).

Une caractérisation de la dissociation des notions:

Dissociation, then, takes its own place among a number of related notions. In practice, it will not always be easy to make the distinction. In principle, however, the distinguishing features are clear. Firstly, in dissociation, two speech acts are performed: a conceptual distinction and a definition of one or more terms. Dissociation involves distinction, because a notion that, up to that point, had been considered as a unity is split up and the various aspects of the original notion are subsumed under two new notions. Dissociation involves definition, because the two new notions that are distinguished are indicated by two new terms, each with its own definition.¹⁶ Secondly, the two terms are placed in a value hierarchy, the one being considered more essential, important, or central than the other. Thirdly, dissociation is meant to resolve an incompatibility or contradiction. A statement containing a proposition in which the reduced version of the original concept occurs can now be denied, while a statement containing a proposition in which the split-off concept occurs can now be asserted (or the other way around), without running into a contradiction. (Van Rees 2009: 15).

5. Les concepts mathématiques et l'exception comme source de distinctions dans l'arbre du domaine.

Si je m'arrête maintenant un instant au niveau linguistique de l'analyse de la dissociation, je proposerais la distinction entre le plan sémantique, plus abstrait, et le plan lexical ou lexico-syntaxique, plus concret. Sur le plan sémantique la dissociation de notion ne se différencie pas beaucoup de la rupture de liaison, fait remarqué par Emmanuelle Danblon: „Au niveau des productions linguistiques, il s'avère souvent difficile a priori de différencier la rupture de liaison – comme accusation d'amalgame – et la dissociation des notions – comme processus profond de critique – car, dans tous les cas, l'orateur présentera les choses ‘comme si’ elles étaient évidentes. Dans le premier cas, il les présentera comme évidentes car il

entend convaincre l'auditoire que sa vision du réel est la seule qui soit acceptable. Dans le second, il cherchera à faire évoluer les principes de la raison pratique." (Danblon 2005:88). Pour me prononcer sur ce qui se passe au niveau lexicosyntaxique, je reviendrai après une analyse plus fine d'un exemple concret.

Pour le discours mathématique, l'introduction d'une exception a deux fonctions complémentaires: elle annonce une dissociation des concepts mathématiques et, en même temps, elle donne des indices pour la construction de l'arbre du domaine.

Dans le langage mathématique, la relation exceptive fait plutôt figure d'exception. Un cas intéressant est celui de *quitte à*. Cette marque apparaît typiquement dans des énoncés comme le suivant:

(i) *Quitte à* changer la numérotation [de la famille génératrice $G = \{v_1, \dots, v_p\}$], on peut supposer que $v_1 \neq 0$

La relation sémantique entre *p* et *q* posée par *quitte à* est décrite par les grammaires consultées comme un type d'exception, même si l'on peut intuitivement en douter et si B & B 1971: 574, par exemple, signalent qu'elle a le caractère d'une supposition qui „est d'ordinaire assez indifférente”. L'exemple qu'ils proposent:

(ii) Ils contrôlaient tout de même leurs actes, *quitte à* n'y rien comprendre

présente *q* comme une activité possible, mais qui n'affecte pas *p*. *Quitte à* ouvre la place pour une activité „ne rien comprendre” qui est opposée à l'activité initiale „contrôler leurs actes”. Mais, bien que les deux activités s'opposent l'une à l'autre, la deuxième, celle introduite par *quitte à*, reste pourtant sans effets sur la première, „indifférente” aux possibles conséquences résultant, éventuellement, de la réalisation de *p*. L'impuissance de *q* est déjà annoncée dans *p* par „tout de même”. En effet, la relation introduite par *quitte à* paraît à premier abord assez différente de l'exception qui opère une soustraction d'un élément d'un ensemble pour le faire échapper à la prédication.

La ressemblance entre les réserves et les conditions complexes est l'anormalité et l'indésirabilité de la réalisation de *q*. Dans le cas de la non réalisation de *q*, pour les réserves et pour les conditions complexes, *p* est réalisé. La réalisation de *q* dans les réserves, même si peu probable, si elle apparaît, elle bloque *p*. En revanche, le type de réalisation de *q* dans les conditions complexes n'affecte pas le contenu de *p*; *q* a deux réalisations possibles (prédicat affirmatif ou prédicat négatif), alternatives. Le connecteur de condition complexe ne change pas le statut factif de *p*, comme le connecteur de réserve. Le statut factif de *p* est clair; il est opposé au statut non factif de *q*:

(iii) je ne sais pas si l'on change ou si l'on ne change pas la numérotation, mais je sais que, de toute façon, „on peut supposer que $v_1 \neq 0$ ”

Quitte à introduit une condition complexe. Il s'agit d'une condition en plus, une condition qui n'est pas décisive. La construction F_p quitte à F_q informe sur l'instabilité ou la possible alternance entre l'affirmation et/ ou la négation l'un état de chose hypothétique q , qui, s'il apparaît ne touche pour autant pas à la vérité de p , mais impose un effort en plus pour accomplir p .

Je viens de décrire d'une manière générale le noyau sémantique de ce que j'appelle la condition complexe. Il s'agit d'un mécanisme de réconciliation: pour que le premier élément d'une famille génératrice soit toujours égal à zéro, il faut changer – dans la plupart des cas – la numérotation des éléments de cette famille. La notion dissociée est celle de „famille génératrice”. Il faut que son premier élément soit 0 (zéro), mais ce n'est pas toujours le cas. Voilà le conflit. Alors on procède à la dissociation entre les „familles génératrices avec 0 comme premier élément” et les „familles génératrices qui n'ont pas 0 comme premier élément”. Et pour pouvoir continuer à tenir les deux sous -notions sous la même notion, on propose le changement de la numérotation. Donc il ne s'agit pas finalement d'une exclusion de l'exception – qui sera le cas dans d'autres contextes.

L'analyse de l'exception nous montre l'importance de la dissociation des concepts mathématiques (les „familles génératrices avec 0 comme premier élément” et les „familles génératrices qui n'ont pas 0 comme premier élément”) pour la démarche déductive de la démonstration.

Bibliographie spécifique

- BRUNOT, Ferdinand, 1922, „Exceptions hypothétiques”, in: *Id., La pensée et la langue*, Paris: Masson, pp. 881-82.
- MANZOTTI, Emilio, 1987, *I costrutti cosiddetti eccettuativi in italiano, inglese e tedesco: semantica e pragmatica*, in *Linguistica e traduzione*. Atti del seminario di studi, Premeno (Novara), Villa Bernocchi, 25-27 settembre, ac. di Vincenzo Bonini e Marco Mazzoleni, pp. 67-110
- MANZOTTI, Emilio et al. (dattiloscritto), *Quelques aspects de la relations exceptive*.
- MANZOTTI, Emilio; ALICE TOMA, 2007, „L'exception, la réserve et la condition complexe”, în: *Analele Universității din București. Limba și literatura română*, București.
- TOMA, Alice, 2010, „La diversité langagière translinguistique dans l'expression de l'exception scientifique”, in: *DIVERSITÉ ET IDENTITÉ CULTURELLE EN EUROPE*, TOME 7/1, București: Editura Muzeul Literaturii Române, pp. 142-158.

- TOMA, Alice, 2008, „Un caz particular al relației exceptive: *quite à*”, în: *Actele celui de-al 7-lea Colocviu al Catedrei de limba română. Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, EUB, pp. 179-186.
- TOMA, Alice, 2008, „L'exception – une relation logico-sémantique et ses marques linguistiques”, în: *Actele celui de-al 4-lea Simpozion Internațional. Limbi, culturi și civilizații în contact. Perspective istorice și contemporane*, Târgoviște, pp. 314-324, ISSN 2065-0434.
- TOMA, Alice, 2008, „Une relation logico -sémantique particulière – la condition complexe”, în: SARAMANDU, N.; NEVACI, M.; RADU, C., *Lucrările Primului Simpozion Internațional de lingvistică. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”*, București: EUB, pp. 229-240.

Bibliographie connecteur, relation

- CELLE, Agnès; GRESSET, Stéphane; HUART, Ruth (éds.), 2007, *Les connecteurs, jalons du discours*, Berne: Peter Lang.
- FERRARI, Angela, 1995, *Connessioni. Uno studio integrato della subordinazione avverbiale*, Genève: Editions Slatkine.
- GUIMIER, Claude (sous la dir. de), 2000, *Connecteurs et marqueurs de connexions (Syntaxe et sémantique)*, Caen; Centre de recherche inter-langue sur la signification en contexte, Presses Universitaires de Caen.
- INKOVA, Olga, 2009, „De l'anaphore à la scalarité. De quelques expressions anaphoriques en russe”, in: HADERMANN, Pascale; INKOVA, Olga, *Approches de la scalarité*, Genève, pp. 52-87.
- INKOVA, Olga, 2002, „Les connecteurs accommodants: le cas de autrement”, in: *Cahiers de linguistique française*, 24, pp. 109-141.
- INKOVA, Olga; CELLE, A.; GRESSET, S.; HUART, R. (dir.), 2007, *Les connecteurs, jalons du discours*, Berne: Peter Lang; („Sciences pour la communication” 82), 2007, 196 pp., in: *Cahiers de praxématique (à paraître)*.
- LEE, Hye-Kyung, 2002, „Towards a new typology of connectives with special reference to conjunction in English and Korean”, in: *Journal of Pragmatics*, 34, pp. 851-866.
- ROSSARI, Corinne et al., 2000, *Autour des connecteurs: réflexions sur l'énonciation et la porte*, Berne: P. Lang.
- ROULET, Eddy, 2002, „De la nécessité de distinguer des relations de discours sémantiques, textuelles et praxéologiques”, *Les Actes du colloque Macro-syntaxe et macro-sémantique*, Aarhus.
- ROULET, Eddy, 2000, „Une approche modulaire de la complexité de l'organisation du discours”, in: Nølke, H.; Adam, J.-M. (édM), *Approches modulaires: de la langue au discours*, Lausann: Delachaux & Niestlé, pp. 187-258.

- VISCONTI, Jacqueline, 2000, *I connettivi condizionali complessi in italiano e in inglese: uno studio contrastivo*, Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- ZAFIU, Rodica, 2005, „Conjuncțiile adversative din limba română: tipologie și niveluri de incidență”, în: PANĂ-DINDELĂGAN, Gabriela (coord.), *Limba română. Structură și funcționare*, București: EUB, pp. 243-257.

Bibliographie réthorique

- DANBLON, Emmanuelle, 2002, *Rhétorique et rationalité*, Editions de l'Université de Bruxelles.
- PERELMAN, Ch.; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie, 1988 (1958), *Traité de l'argumentation*, 5e éd., Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.

LIMBAJUL FILOSOFIC ÎN VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ A AFORISMELOR LUI A. SCHOPENHAUER. STUDIU DE CAZ

Cecilia-Iuliana VÂRLAN
varlanc@yahoo.com

Singura versiune românească a *Aforismelor asupra înțelepciunii în viață*¹, de Arthur Schopenhauer, a fost realizată de Titu Maiorescu la sfârșitul secolului al XIX-lea și a ridicat o serie de dificultăți induse de nivelul diferit de dezvoltare a celor două limbi (germană și română) implicate în traducere. Câteva dintre aceste dificultăți, care se referă, în principal, la limbajul filosofic, vor fi ilustrate, pe baza unei analize de tip contrastiv, în lucrarea de față, al cărei cadru limitat a impus restrângerea textului-sursă la o singură frază din primul capitol al *Aforismelor*, intitulat *Introducere*. În acest capitol, Arthur Schopenhauer definește obiectul de studiu și metoda investigației sale filosofice, delimitându-le de interesele sale anterioare în acest domeniu. Textul-țintă este constituit din fraza corespunzătoare din versiunea românească, versiune care a apărut în mai multe variante (vezi *infra*). Astfel, vom aduce în discuție motivația alegerii uneia dintre variantele care au stat la dispoziția traducătorului, în cadrul demersului său de transpunere a unui text filosofic german în limba română. De asemenea, vom propune o nouă versiune de traducere pentru fraza discutată, deoarece variantele existente până în prezent ni s-au părut a se îndepărta oarecum de la intenția autorului textului-sursă, din motive pe care le vom discuta punctual.

Aforismele lui Arthur Schopenhauer au pătruns pe scena culturală românească atunci când Titu Maiorescu a decis să traducă lucrarea cea mai de succes a filosofului german. Învățatul junimist a început să publice traducerea *Aforismelor* la 1 noiembrie 1872, în nr. 8 al *Convorbirilor literare*, dar, dintr-un motiv necunoscut, nu a mai continuat-o în numerele următoare. T. Maiorescu reia

¹ Pe parcursul prezentei lucrări, acestea vor fi numite *Aforisme*.

publicarea abia în 1876, tot în paginile revistei *Junimii*, oferind o traducere completă, de această dată. Cele două variante publicate în *Convorbiri literare*, adică cea din 1872 și cea din 1876, sunt aproape identice și, de aceea, le vom asimila una alteia în cadrul discuției noastre. În 1890, Titu Maiorescu își publică traducerea în volum, la București, la Editura Librăriei Socec. Tot aici se vor publica și următoarele ediții antume ale traducerii maioresciene (1891, 1902 și 1912²). Din „Prefața traducătorului” la ediția din 1890, aflăm – de la Titu Maiorescu însuși – că a revăzut și a refăcut toată traducerea publicată inițial în *Convorbiri literare*, cu intenția afirmată de a acorda mai multă atenție particularităților stilului limbii române, stil pe care îl neglijașe în detrimentul fidelității față de textul german³. În anul următor, deci relativ imediat după prima publicare în volum, învățatul junimist scoate încă o ediție revizuită a traducerii, urmată de cea din 1902, care este considerată drept un „*text definitiv*, [...] *reprodus fără stilizări și în 1912*”⁴. Așadar, analiza noastră contrastivă are în vedere suprapunerea sincronică, pe de o parte, a celor două texte, original⁵ și traducere, și cea diacronică, pe de altă parte, a diferitelor variante ale versiunii românești, și anume: cele două variante publicate în *Convorbiri literare*, adică cea din 1872 și cea din 1876, care sunt aproape identice și pe care – așa cum am menționat mai sus – le vom asimila una alteia, precum și două dintre variantele ulterioare, și anume, cea din 1890, prima publicată în volum, și cea din 1912, care este ultima ediție antumă a lui Titu Maiorescu și care este considerată definitivă. Vom nota sintetic cele trei variante ale versiunii românești pe care le avem în vedere, utilizând parțial anul publicării, după cum urmează:

A_{72/76}: „Aforisme pentru înțelepciunea în viață”,
A₉₀: „Aforisme asupra înțelepciunii în viață”
și
A₁₂: „Aforisme asupra înțelepciunii în viață”.

Textul capitolului I a fost decupat în fraze, numerotate de la (1) la (14), iar fraza pe care o vom discuta aici este indicată prin numărul ei de ordine (6) în cadrul

² Cf. Domnica Filimon-Stoicescu, „Notă asupra ediției”, în: Arthur Schopenhauer, 1969, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Traducere de Titu Maiorescu. Text stabilit de Domnica Filimon-Stoicescu. Studiu introductiv de prof. univ. Liviu Rusu. București: Editura pentru Literatură Universală, p. XLIII.

³ T. Maiorescu, „Prefața traducătorului”, în: Arthur Schopenhauer, 1890, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Traducere de Titu Maiorescu. București: Editura Librăriei Socecu & Comp., pp. VIII-IX.

⁴ Domnica Filimon-Stoicescu, „Notă asupra ediției”, în: Arthur Schopenhauer, 1969, *op. cit.*, p. XLIV.

⁵ Textul original pe care l-am utilizat în analiza noastră este: Arthur Schopenhauer, „Aphorismen zur Lebensweisheit”, în: Frauenstädt, Julius (Hrsg.), 1891, *Arthur Schopenhauer's Sämtliche Werke*. 2. Aufl. Neue Ausg., Fünfter Band. Leipzig: F. A. Brockhaus, pp. 331-530, coroborat cu Hans-Peter Haack, Carmen Haack (ed.), 2013, *Schopenhauer: Aphorismen zur Lebensweisheit*, Leipzig: Antiquariat und Verlag Dr. Haack, o ediție bibliofilă a Bibliotecii Naționale a Germaniei, ediție care, conform casetei redacționale, reproduce textul original și autorizat de însuși autorul lucrării [n. a.].

textului. Analiza contrastivă pornește de la așezarea în paralel a acestei fraze cu traducerea ei în românește, așa cum se regăsește aceasta în variantele succesive ale versiunii românești: A_{72/76}, A₉₀ și A₁₂.

(6)	<i>Um eine solche dennoch ausarbeiten zu können, habe ich daher gänzlich abgehn müssen von dem höheren, metaphy[s]isch-ethischen Standpunkte, zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet.</i>
A _{72/76}	Pentru a prelucra dar totuși o asemenea învățătură, am trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filosofia mea în propriul înțeles al metafisicei ei etice.
A ₉₀	Pentru a scrie dar o asemenea călăuză, am trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filosofia mea în adevăratul înțeles al moralei ei metafisice.
A ₁₂	Pentru a scrie dar o asemenea călăuză, a trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filozofia mea în adevăratul înțeles al moralei ei metafizice.

Motivația alegerii frazei (6) pentru analiza noastră contrastivă incumbă două aspecte:

a) Deși eudemonologia reprezintă însăși tema micului său tratat despre aspectele existenței omenești, această frază este tocmai cea în care A. Schopenhauer exersează critica asupra acestei teorii a fericirii, în raport cu propriul său sistem filosofic. Această critică este prezentată de filosoful german sub forma justificării metodei folosite, metodă impusă chiar de limitele inerente ale teoriei cu care lucrează.

b) Fraza (6) reprezintă un material relativ bogat pentru ilustrarea dificultăților de traducere datorate incongruențelor dintre cele două limbi implicate, germană și română, atât din punct de vedere morfo-sintactic și stilistico-pragmatic, cât și din punctul de vedere al problemelor create de stadiul insuficient de dezvoltare a limbajului și a metalimbajului filosofic românesc.

Comparând variantele versiunii românești, putem observa cu ușurință ca A₁₂ este relativ identică variantei A₉₀, cu excepția unor modificări ortografice minore⁶ și a renunțării la personalizarea verbului „a trebui”. Din acest motiv, vom reduce discuția la variantele A_{72/76} și A₉₀.

Textul-sursă (6) debutează cu o construcție infinitivală finală, de tip *um ... zu ...*, pe care traducătorul o echivalează în românește cu un același tip de construcție, „pentru + infinitiv”, în care re poziționează elementele, pentru a respecta topica limbii române.

Imediat după prepoziția *um*, cititorul textului original trebuie să interpreteze anaforicul prezent în frază și anume, pronumele demonstrativ *eine solche*, al cărui referent se poate localiza cu destulă ușurință în substantivul *Eudämonologie*, existent în fraza anterioară. Pentru a facilita receptarea firului logic al expunerii, traducătorul renunță parțial la anaforizare și o concretizează,

⁶ Aceste modificări reflectă instabilitatea sistemului ortografic al vremii. Informații detaliate în acest sens găsim la Petre Gheorghe Bârlea, „Titu Maiorescu și sistemul ortografic al limbii române”, în: Marina Cap-Bun și Florentina Nicolae (coord.), 2013, *Junimea și impactul ei după 150 de ani*, București: Editura Universitară, pp. 9-32.

prin introducerea unui sinonim al referentului din original. Se păstrează, totuși, intenția anaforică a autorului, prin prezența adjectivului „asemenea”. Astfel, *eine solche* devine, în traducere, „o asemenea învățătură” în $A_{72/76}$, respectiv “o asemenea călăuză” în A_{90} și în A_{12} . Observăm că, inițial, T. Maiorescu a ales, drept sinonim pentru „eudemonologie”, lexemul „învățătură”, un substantiv cu rădăcină latină. Ulterior, traducătorul a revenit asupra termenului și l-a înlocuit cu substantivul „călăuză”, de origine turcă. Probabil că traducătorul a intenționat să restrângă aria semantică a primului, care pe lângă sensul de „sfat, povață”, acoperă și sensuri mai generale, precum „instruire”, „instrucțiune”, „știință de carte, erudițiune”⁷.

Construcția infinitivală *um ... zu...* conține o structură cu verb modal: *ausarbeiten zu können*. T. Maiorescu alege să facă o subtraducere, prin renunțarea la modalul german, dar păstrează valoarea de infinitiv a verbului noțional, așa cum este norma în limba română standard⁸. În plus, acest infinitiv este tradus inițial prin „a prelucra”, pentru ca în variantele următoare să regăsim verbul „a scrie”. Intenția traducătorului este, de asemenea, de a ușura receptarea – de către cititorii români – a textului, restrângând sensul lui *ausarbeiten* la una dintre activitățile concrete implicate de semantica acestui verb, adică la „a scrie”.

În traducerea românească, în toate cele trei variante ale ei, apare o sintagmă ce pare, la prima vedere, o tautologie: „dar totuși”. La o privire mai atentă, ne putem da seama că „dar” nu are valoarea unei conjuncții adversative, care ar acoperi parțial și aria semantică a lui „totuși”, ci este un adverb care „exprimă o consecință sau concluziune (în interiorul unei propozițiuni)”⁹ și care, în limba română contemporană, a devenit „așadar”.

Problemele create de stadiul incipient de dezvoltare a limbajului filosofic românesc sunt evidente atunci când examinăm dificultățile pe care le-a avut traducătorul în echivalarea grupului nominal următor:

... [von dem] höheren, metaphysisch-ethischen Standpunkte, zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet.

Versiunea românească inițială ($A_{72/76}$) este:

„[de la] punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filosofia mea în propriul inteles al metafizicei ei etice.”

Grupul nominal din textul original are un centru (substantivul compus *Standpunkte*), două adjective antepuse acestui substantiv, conform sintaxei limbii germane (*höheren* și *metaphysisch-ethischen*), și o relativă atributivă, postpusă centrului (*zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet*).

⁷ Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, s.v. *învățătură*. Tot aici, s. v. *călăuz* (*călăuză*), este indicat sensul de conducere pe un anumit drum, prin indicații sau sfaturi, deci atât în sens propriu, cât și în sens figurat.

⁸ Gabriela Pană Dindelegan (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR)*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 568.

⁹ *Id.*, s.v. *dar*.

În versiunea românească, traducătorul echivalează substantivul compus german (*Standpunkte*) cu un grup nominal, care include, la rândul lui un substantiv („punctul“) și un grup prepozițional („de vedere“). Așa cum am arătat mai devreme în acest capitol, diferențele dintre cele două limbi implicate în traducere impun acest tip de echivalare drept normă. Deși, la prima vedere, compusul *Standpunkte* ar părea că are o marcă de plural, articolul hotărât în dativ *dem*, precum și pronumele relativ *welchem* din subordonata postpusă indică foarte clar faptul că substantivul este la forma lui de singular. În acest caz, este vorba despre vocala suplimentară *e*, care apărea, ca terminație specifică, la substantivele masculine și neutre în dativ. Acest fenomen a constituit o normă până relativ recent în limba germană scrisă, dispărând cam pe la jumătatea secolului al XX-lea¹⁰. Având în vedere educația sa, Titu Maiorescu era familiarizat, desigur, cu ceea ce constituia norma limbii germane la vremea respectivă, astfel încât nu a fost deloc indus în eroare de forma acestui substantiv, așa cum i s-ar putea întâmpla astăzi unui traducător neinițiat.

Cele două adjective care precedă centrul grupului nominal sunt traduse prin strategii diferite. Primul, *höheren*, este tradus literal, prin „mai înalt“, deși, având în vedere că descrie un substantiv abstract, o traducere contextuală ar fi fost mai potrivită, credem noi. Câteva exemple în acest sens ar fi „superior“, „elevat“ sau chiar „rafinat“.

Pentru al doilea adjectiv, compusul *metaphysisch-ethisch(en)*, T. Maiorescu procedează la o traducere modalizată, transformându-l în grup nominal. Inițial, în A_{72/76}, a stabilit centrul grupului ca fiind substantivul derivat din primul adjectiv al compunerii, „metafizică“, al doilea adjectiv devenind atribut, „etică“. Variantele ulterioare, care sunt identice, cu excepția micilor modificări de ortografie, înregistrează o atribuire inversă a valorilor morfologice și o înlocuire cu sinonim pentru substantivul „etică“. Astfel, „metafizica etică“, din prima variantă, devine acum „morala metafizică“.

Relativa atributivă postpusă centrului *Standpunkte* este tradusă literal de T. Maiorescu, cu excepția adverbului *eigentlich*, pe care îl extrage din această relativă, asociindu-l cu grupul nominal în care a fost transformat adjectivul compus *metaphysisch-ethisch(en)*. Astfel, traducătorul construiește o sintagmă suplimentară, cu valoare adverbială: „în propriul inteles al metafizicei ei etice“, în A_{72/76}, respectiv „în adevăratul înțeles al moralei ei metafizice“, în A₉₀ și în A₁₂. Din alăturarea celor două variante, observăm că, pe lângă modificările implicate de reatribuirea valorilor morfologice despre care am discutat mai sus, traducătorul a introdus și un substantiv suplimentar, „înțeles“, adverbul *eigentlich* devenind adjectiv pentru acesta, inițial sub forma „propriul“, mai apoi sub forma

¹⁰Marianne Christina Rieger, *Ein Dativ-e, wie es im Buche steht... Empirische Untersuchung der phraseologisch gebundenen Verwendung des Dativ-e*, http://www.philhist.uni-augsburg.de/lehrstuehle/germanistik/sprachwissenschaft/downloads/allgemeine_downloads/Vorbildliche_Hauptseminararbeiten/Phraseologische_Verwendung_des_Dativ-e.pdf (Ian. 23, 2015)

„adevăratul”. În acest caz s-a realizat, aşadar, o traducere modalizată, căreia i s-a adăugat o supratraducere prin suplimentarea mesajului original.

Este evident că echivalarea în româneşte a acestei fraze a incumbat o serie întreagă de dificultăţi, pe care traducătorul s-a străduit să le depăşească prin adoptarea unor strategii diferite. Ezităările şi revenirile lui T. Maiorescu, îndeosebi cele din această frază, demonstrează efortul şi tenacitatea sa în încercarea de a rezolva dilemele implicate de insuficienta capacitate a limbii române de la acea vreme de a acoperi ariile semantice ale lexemelor limbii germane, în special în domeniul filosofic.

La peste un secol de la momentul în care Titu Maiorescu îşi concepea traducerile din opera lui Arthur Schopenhauer, dispunând de mijloacele oferite de un stadiu mai avansat de dezvoltare a limbii române, îndrăznim să propunem o altă soluţie pentru traducerea acestei fraze, după cum urmează:

„De aceea, pentru a putea construi, totuşi, o astfel de teorie, a trebuit să renunţ în totalitate la viziunea elevată, metafizică şi etică, la care se referă, de fapt, filosofia mea”.

Varianta propusă de noi preia o parte din strategiile de traducere utilizate de învăţatul junimist şi încearcă, în acelaşi timp, să acopere unele lacune ale variantei iniţiale, dar şi să simplifice mesajul pentru cititorii traducerii româneşti. De exemplu, adverbul causal *daher*, a cărui traducere nu se regăseşte în niciuna dintre variantele lui Titu Maiorescu, apare aici pe primul loc în frază, sub forma „de aceea”, pentru că am dorit să subliniem intenţia pragmatică a acestui enunţ, şi anume aceea de justificare a demersului propus. De asemenea, pentru construcţia infinitivală *um ausarbeiten zu können*, am păstrat modalul „a putea” şi am ales verbul „a construi” ca echivalent pentru *ausarbeiten*. T. Maiorescu utilizase „a prelucra” în A_{72/76} şi „a scrie” în variantele ulterioare. Verbul „a prelucra”, pe de o parte, este o traducere literală, care presupune că exista deja un concept pe care autorul doreşte să-l dezvolte, deci să-l prelucreze, ceea ce pare în conformitate cu realitatea. Conceptul de eudemonologie nu a fost inventat de A. Schopenhauer, mai mult, chiar autorul ne va da, mai departe în text, exemple de înaintaşi care l-au folosit în scrierile lor. Pe de altă parte, verbul „a scrie” pare că nu acoperă sensul de a gândi o teorie, ci numai pe acela de a aşterne pe hârtie. Aceste motive ne-au îndemnat să găsim un alt echivalent pentru verbul german şi, din multitudinea de sinonime pe care acesta le are în limba germană actuală, am ales sensul de „a construi”, pentru că am considerat că o teorie – cu atât mai mult una filosofică – se construieşte, metaforic vorbind, pornind de la anumite ipoteze, pe baza cărora se dezvoltă raţionamente, care conduc – la rândul lor – către stabilirea anumitor concluzii.

Adverbul *gänzlich* este un alt lexem care nu se regăseşte în niciuna dintre variantele de traducere ale lui T. Maiorescu şi pe care l-am inclus în varianta noastră sub forma „în totalitate”. Am considerat că echivalentul românesc al acestui adverb este necesar să se regăsească în textul românesc, deoarece este cel care ne dă măsura distanţei dintre conceptele cu care autorul operează în lucrarea pe care tocmai o citim şi sistemul filosofic elaborat, pe care A. Schopenhauer tocmai ni-l prezentase ca fiind cuprins în opera sa principală. Tot în acest sens, am echivalat *Standpunkte* prin „viziunea”, considerând acest substantiv abstract ca fiind mult mai potrivit ca descriind un demers filosofic complex. Adoptând aceeaşi logică, am ales adjectivul „elevată” drept atribut al acestuia, pentru a evidenţia

distanța despre care discutam mai sus și pentru a păstra o parte din atitudinea, oarecum depreciativă, a autorului față de această scriere în raport cu lucrările sale filosofice anterioare.

Bibliografie:

- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2013, „Titu Maiorescu și sistemul ortografic al limbii române”, în: Marina Cap-Bun și Florentina Nicolae (coord.), 2013, *Junimea și impactul ei după 150 de ani*, București: Editura Universitară, pp. 9-32.
- FILIMON-STOICESCU, Domnica, „Notă asupra ediției”, în: Arthur Schopenhauer, 1969, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Traducere de Titu Maiorescu. Text stabilit de Domnica Filimon-Stoicescu. Studiu introductiv de prof. univ. Liviu Rusu. București: Editura pentru Literatură Universală, pp. XLIII-XLVI.
- HAACK, Hans-Peter, HAACK, Carmen (eds.), 2013, *Schopenhauer: Aphorismen zur Lebensweisheit*, Leipzig: Antiquariat und Verlag Dr. Haack.
- RIEGER, Marianne Christina, *Ein Dativ-e, wie es im Buche steht... Empirische Untersuchung der phraseologisch gebundenen Verwendung des Dativ-e*, http://www.philhist.uni-augsburg.de/lehrstuehle/germanistik/sprachwissenschaft/downloads/allgem_eine_downloads/Vorbildliche_Hauptseminararbeiten/Phraseologische_Verwendung_des_Dativ-e.pdf (Ian. 16, 2015)
- MAIORESCU, T., „Prefața traducătorului”, în: Arthur Schopenhauer, 1890, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Traducere de Titu Maiorescu. București: Editura Librăriei Socecu & Comp., pp. VIII-IX.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR)*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- SCHOPENHAUER, Arthur, 1890, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Traducere de Titu Maiorescu. București: Editura Librăriei Socecu & Comp.
- SCHOPENHAUER, Arthur, „Aphorismen zur Lebensweisheit”, in: Frauenstädt, Julius (Hrsg.), 1891, *Arthur Schopenhauer's Sämmtliche Werke*. 2. aufl. Neue ausg. Fünfter Band. Leipzig: F. A. Brockhaus, pp. 331-530.
- SCHOPENHAUER, Arthur, 1969, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Traducere de Titu Maiorescu. Text stabilit de Domnica Filimon-Stoicescu. Studiu introductiv de Prof. univ. Liviu Rusu. București: Editura pentru Literatură Universală.
- ȘĂINEANU, Lazăr, 1908, *Dicționar universal al limbei române*, a opta edițiune, revăzut și adăogit la Ediția VI-a, Editura „Scrisul românesc” S. A.

**VALORI STILISTICO-PRAGMATICE ALE CLITICELOR
PERSONALE „O” ȘI „LE” ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

Mariana VÂRLAN

1. Problematika cliticelor¹ pronominale, cu toate aspectele pe care le presupune această clasă (semantice, sintactice, flexionare și pragmatice), a constituit obiectul de studiu al numeroșilor cercetători, precum: Gabriela Pană Dindelegan, Mioara Avram, Valeria Guțu Romalo, Andreea Soare, Alexandru Niculescu și alții. Cliticele pronominale, care corespund, în terminologia tradițională, formelor atone sau neaccentuate de pronume personale și reflexive, reprezintă un parametru tipologic de distingere structurală a limbilor. Astfel, deosebim limbi care cunosc această clasă de forme (limbile romanice) și limbi în care nu există aceste clitice (latina și rusa)².

Este știut faptul că, din punct de vedere semantic, pronumele este „o clasă lipsită de referință proprie”, care are rolul de „a sta pentru un nume” sau de „a ține locul unui nume”, procurându-și referința fie prin raportare la un substantiv prezent în enunț sau în text (comportându-se anaforic), fie prin raportare la situația de comunicare³ (funcționând ca deictice). Există însă situații când formele pronominale nu stabilesc nicio relație cu o sursă referențială. Este cazul expletivelor⁴ pronominale subiecte din franceză și engleză: *il pleut; it is snowing* și al cliticelor reflexive și personale din română care nu ocupă poziții sintactice. Amintim aici formele verbale reflexive cu cliticul „se”, ca formant obligatoriu: *se teme, se eschivează, se întâmplă, se cuvine, se codește, se rățoiește, se sinchisește* etc., cu cliticul „își”, ca formant inerent: *își închipuie, își amintește* etc. și formele pronominale personale cu valoare de: dativ etic („ca să **mi-l** omoare”; „Unde **mi-ai** fost?”; „**Mi-l** ia odată Făt-Frumos și **mi-ți-l** vără pe zmeu în noroi până la glezne”), dativ neutru („Și **dă-i** și luptă...”; „**Zi-i** un cântec, lăutare!”; „**dă-i** înainte!”; *a-i trage cu băutura*), acuzativ neutru (*A băgat-o pe mânecă. A luat-o la sănătoasa. N-o mai duce mult. A o da în lapoviță. După miezul nopții, lăutarii au dat-o pe muzică țigănească. Nu le are cu dansul.*).

În GALR₁, apar cu caracteristica „izolat” două structuri cu nominativul în poziție asintactică: nominativul etic (*nici tu casă, nici tu masă; nu tu bogat, nu tu frumos*) și nominativul cu valoare neutră (*Vine el, mama.....*), ambele având funcție stilistică, convertind actul de vorbire declarativ într-unul expresiv, transmițând în funcție de context *dispreț, dezaprobare, uimire, amenințare, surpriză* etc.⁵.

2. Pentru comunicarea prezentă ne-am ales spre analiză două clitice asintactice specifice acuzativului cu valoare neutră: cliticul „o”, formă atonă de persoana a treia, singular, feminin, destul de frecvent în limbă și cliticul „le”, formă

¹ „Clasă de forme, prezentă numai în unele limbi, caracterizată prin capacitatea de a manifesta simultan trăsături de cuvinte autonome și de forme lipsite de autonomie.” Cf. DȘL, s.v. *clitic*.

² Gabriela Pană Dindelegan, 1996, p. 42.

³ *Ibidem*, p. 41.

⁴ „Component lipsit de semnificație a cărei apariție este impusă din rațiuni structurale.” Cf. DȘL, s.v. *expletiv*.

⁵ GALR₁, 2005, p. 208.

atonă de persoana a treia, plural, feminin-neutru, al căror statut de expletive a fost observat atât în construcțiile literare, cât și în cele populare, argotice sau colocviale.

Ipostaza de expletive a celor două clitice este dată de faptul că „*nu intră în relație sintactică cu ceilalți constituenți ai enunțului*” și „*nu formează un lanț referențial cu un nominal de la care să își ia referința*”⁶, dobândind, în această situație, valori stilistico-pragmatice.

Aceste forme clitice apar în construcții diverse ca morfeme obligatorii în structura unor verbe (expresii sau locuțiuni verbale), dar și în variație liberă, formând combinații sintactice inedite și primind următoarele valori și semnificații:

- valoare lexicală, de diferențiere semantică a două verbe, însoțite de cliticul obligatoriu (ex.: verbul tranzitiv *a lua* și cel însoțit de cliticul obligatoriu și cu prepoziție obligatorie *a o lua la...*; verbul *a apuca* și verbul cu prepoziție obligatorie și clitic obligatoriu *a o apuca la...*; *a porni* vs *a o porni la...*; *a sfârși* vs *a o sfârși cu..* etc.) și de diferențiere a verbelor polisemantice, situație în care cliticul personal apare în variație liberă în cadrul construcțiilor populare (*a rări vizitele / a o rări cu vizitele; a termina cu petrecerile / a o termina cu petrecerile*)⁷.

- o valoare stilistică, în construcții populare, familiare sau argotice, specifică verbelor polisemantice:

a) construcții populare ale unor verbe vechi, a căror semnificație polisemantică se deosebește contextual⁸:

a o aduce bine (din condei), a o apuca (la dreapta, la stânga, la drum, la sănătoasa, la fugă, la goană, la picior, cu gura înainte); a o arde; a o băga pe mână; a o brodi; a o coace cuiva; a o croi la fugă; a o da (în frig, în ninsoare; pe ciubote; pe românește, pe franțuzește; cumva); a o da pe românește / pe franțuzește etc.; a o drege; a o duce (de azi pe mâine; tot într-un plâns, într-un cântec; bine, rău (cu cineva); numai câteva luni/zile); a o face (lată, fiartă, de oaie; pe nebunul, pe grozavul, pe marele; cuiva una și bună; cu vârf și îndesat); a o încasa; a o încurca; a o întoarce (în glumă; pe foaia cealaltă; în lapoviță și ninsoare); a o lăsa (baltă, moartă, încurcată; mai moale, mai domol; dracului, morții de...); a o lua (din loc; de la capăt; la dreapta; la sănătoasa, la drum, la fugă, la picior, la papuc, la porneală; razna; la măsea; pe ton oficial; pe țigănește / pe românește); a o lungi (cu ceva, cu cineva); a o nimeri; a o păți; a o plesni; a o porni (la drum, la sănătoasa, spre...; de jos; cu stângul; cu dreptul; ca o moară neferecată); a o potrivi; a o pune de mămligă; a o rătăci; a o reteza cuiva; a o rupe (la fugă; pe franțuzește; cu cineva); a o scălda; a o scoate la capăt; a o scrânti (cu cineva; cu / la matematica(ă)); a o sfârși (cu ceva; cu cineva); a o sfecli; a o șterge (din loc; englezește); a o șterpeli; a o ține (una și bună; într-un plâns, într-o fugă).

⁶ *Ibidem*, p. 207.

⁷ *Ibidem*, pp. 207-208.

⁸ Exemplele sunt preluate din Gabriela Pană Dindelegan, 1994, „Pronumele *o* cu valoare neutră și funcția cliticelor în limba română”, în: *Limbă și literatură*, București: vol. 1, pp. 10-11 și din Elena Tamba Dănilă, „Pronominalele *o* neutral și *o* etic în limba română”, consultat pe site-ul: www.alil.ro/wp.../Pronominalele-o-neutral-și-o-etic-în-limba-română.pdf, pp.69-70.

b) construcții argotice ale unor verbe vechi⁹, îmbinate, uneori, cu elemente neologice¹⁰:
a o da în SF-uri - „a minți, a pălăvrăgi”; *a o da roită* - „a dispărea de la locul unei razii”; *a o da în tangou* - „a minți, a păcăli pe cineva”; *a o da turnată* - „a da de băut, a goli o sticlă / un pahar, a termina băutura”; *a o fura* - „a lua bătaie de la un adult”; *a o lua pe arătură / pe câmpii / pe miriște* - „a devia de la subiectul unei discuții”; *a o lua pe ulei* - „a consuma alcool în cantități excesive, a se îmbăta”; *a mierlit-o* pentru „a muri”; *a nasolit-o*; *a o plesni bine* - „a spune sau a face ceva foarte potrivit într-o anumită situație, într-un anumit moment”; *a o rade* „a pleca precipitat, a fugi”; *a o tăia* pentru „a pleca, a evada din penitenciar, a emigra”; *a o zbârci* - „a da greș, a eșua într-o încercare; a rata ținta”.

Cele mai multe atestări ale construcțiilor de la punctul a) aparțin operelor lui Ion Creangă, Petre Ispirescu, I. Slavici, M. Sadoveanu etc., care abundă în elemente familiare și populare, specifice limbii vorbite, ce conferă un plus de expresivitate scrisului¹¹.

Exemple: „*Începe a bura, apoi o întoarce în lapoviță, pe urmă o dă în frig și ninsoare cumsecade...*”; „*Și mă chitesc eu în mine, cum s-o dau ca să nu mă prindă.*”; „*Atunci eu, cu voie, fără voie, plec spre ușă, ies răpede și nu mă mai încurc primprejurul școalei, ci o ieu la sănătoasa spre casă.*”; „*...și sărutând mâna bunicăi, am luat-o prin Boboiești...*”; „*Și am dus-o noi așa până la Mezii-Păresii.*”; „*Eu cu Dumitru, însă, o duceam într-un cântec...*” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

„*Na-ți-o frântă, că ți-am dres-o!*”; „*Na! Dănilă – zise el în gândul lui – așa-i c-ai sfeclit-o?*” (I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*)

„*Ar fi voit s-o cârmească împăratul spre a nu-i da fata de soție*”; „*Dacă văzu că n-o scoate la căpătâi cu tânguirea, se sculă și plecă încotro va duce-o mila Domnului și dorul bărbatului*”; „*și după ce se odihnea câte nițel, iar o lua la drum.*” (Petre Ispirescu, *Porcul cel fermecat*)

Între aceste construcții, există câteva în care cliticul personal non-sintactic apare în variație liberă, fapt ce i-a determinat pe cercetători să constate că modelul¹² acestor îmbinări verbale este dat de structurile în care verbele se construiesc obligatoriu cu complement direct¹³: *a rări vizitele / a o rări cu vizitele*,

⁹ Gabriela Pană Dindelegan, 1994, p. 12.

¹⁰ Exemplele au fost preluate din *Dicționar de argou al limbii române*, George Volceanov, București: Editura Niculescu, 2006.

¹¹ Elena Tamba Dănilă, „Pronominalele *o* neutral și *o* etic în limba română”, p. 71.

¹² „*În unele cazuri forma inițială e chiar ușor de reconstituit: locuțiunea familiară a o da în bară, de exemplu, provine din limbajul sportiv, iar pronumele substituie, cu siguranță, substantivul mingea.*” Însă, de cele mai multe ori nu se știe la ce referent trimite cliticul *o* cu valoare neutră. „*Cel mai comod e să reduci toate aceste situații obscure la cazuri de analogie, de extindere formală a unui model inițial motivat.*” Cf. Rodica Zafiu, 2001, p. 236.

¹³ Corneliu Dimitriu consideră că forma clitică *o* din structurile „a o întinde”, „a o rupe la fugă”, „a o tuli”, „a o șparli” nu poate fi legată de funcția de complement direct, deoarece nu se poate justifica logic, autorul propunând în acest sens interpretarea de acuzativ etic și nu de acuzativ neutru, invocând funcția expresivă dată de participarea afectivă a vorbitorului la comunicare. Aceeași interpretare este

*a rupe ceva (într-o limbă străină) / a o rupe pe; a potrivi, a nimeri ceva / a o potrivi, a o nimeri cu ceva; a pune de mămligă / a o pune de mămligă; a lua la goană pe cineva / a o lua la goană; a șterge ceva / a o șterge; a ține ceva / a o ține*¹⁴.

Aceste construcții populare, familiare sau argotice sunt în extindere datorită evoluției și înlocuirii sinonimice¹⁵ la care participă atât verbul¹⁶ (prin înlocuirea lui cu un sinonim, incluzând cliticul ca formant obligatoriu): pentru *a fugi* = *a o apuca, a o arde, a o cotigi, a o croi, a o lua, a o pârlî, a o pâșli, a o porni, a o rupe, a o șparli, a o șterge, a o șterpeli, a o tuli, a o ține, a o zbughi*; cât și prepoziția sau întreaga locuțiune (prin înlocuirea ei într-o serie sinonimică): *la fugă* = *la goană, la picior, la papuc, la sănătoasa, în porneală, într-o fugă*.

Exemplu: „*Apoi încet-încet, m-am furișat printre oameni și unde am croit-o la fugă spre Humulești*”; „*Noi atunci am pârlit-o la fugă*.”; „*Văzând eu vreme ca asta, am șparlit-o la baltă, cu gând rău asupra mamei cât îmi era de mamă și de necăjită*.” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*).

Și în cazul construcțiilor argotice întâlnim serii sinonimice extrem de plastice în care apar variații ale verbelor, ale prepozițiilor sau ale celorlalte componente: *a o da cotită, a o da la întors și a o întoarce ca la Ploiești* – „a se dezice de o afirmație anterioară, a se eschiva de la un răspuns concret”; *a o da în bară, a o face de oaie, a o face fiartă* – „a comite o greșeală, a face o gafă”; *a feștelit-o și a îmbulinat-o* pentru „a intra în încurcătură”; *a o lua la moacă, a o lua la ochi, a o lua pe coajă / pe cocoașă* – „a primi o bătaie zdravănă”; *a o lua pe ocolite / pe departe, a o lua pe după piersic* – „a spune ceva pe ocolite, a evita să spună direct un adevăr”; *a șterpelit-o, a o tunde* pentru „a fugi”; *a o șterge, a o șterge la papuc, a o șparli* pentru „a pleca pe neobservate”.

În felul acesta, prin procedeul înlocuirii sinonimice, care poate apărea la ambele elemente ale locuțiunii verbale, se îmbogățesc posibilitățile de variere ale comunicării și se măresc resursele de expresivitate ale limbii¹⁷.

Această evoluție și largire de sensuri se produce și pentru forma clitică, non-sintactică, de plural feminin-neutru *le*, identificată în construcții recente, precum: *le are, le nimerește*¹⁸, *zi-le înaintea!*, *le zice bine, le știe* sau *le vede* „se pricepe, știe”, care evidențiază exprimarea argotică sau imitațiile ei teribiliste¹⁹.

De asemenea, prin utilizarea acestor construcții cu valoare stilistică se exprimă sentimente diverse, de la admirație la falsa admirație sau ironie față de abilitățile unei persoane: *Ce le mai știe!*, *Ce le mai vede*²⁰!

dată și formantului *le* din structura „le are (cu....)”. Cf. Dimitriu, 1999, p. 252. Vezi și Elena Tamba Dănilă, *art. cit.*, pp. 67-68.

¹⁴ Gabriela Pană Dindelegan, 1994, p. 12.

¹⁵ *Ibidem*, p. 13.

¹⁶ S-a observat că majoritatea sunt verbe de mișcare cu aspect incoativ, care exprimă începutul unei acțiuni.

¹⁷ Florica Dimitrescu, 2003, p. 62.

¹⁸ Gabriela Pană Dindelegan, 2003, p. 93.

¹⁹ Mioara Avram, 1997, p. 160.

²⁰ Gabriela Pană Dindelegan, 2003, p. 94.

3. În anumite contexte întâlnim fenomenul îmbinării cliticelor sintactice cu cele non-sintactice. Această îmbinare presupune o problemă de ambiguitate care se deosebește de la un enunț la altul. Astfel, există situații în care, formele clitice ale aceeași construcții au valori diferite de la un context la altul.

De pildă, clitice cu valori sintactice apar în opoziție cu cliticile nonsintactice: *a o ține*, cu forma clitică personală de acuzativ, cu funcție sintactică de obiect direct și verbul tranzitiv *a ține* (*Deși nu consumă foarte des înghețată, vara o ține la rece.*) vs *a o ține tot într-un plâns* cu clitic personal lipsit de funcție sintactică, dar care intră ca formant în structura expresiei verbale având valoare de acuzativ neutru și verbul intransitiv *a ține* (*Nu va rezolva nimic, dacă o ține tot într-un plâns.*).

În unele situații, formele clitice sintactice se îmbină cu formele clitice non-sintactice (ex.: *ți se cuvine să*, unde cliticul de dativ *ți* are funcție de obiect indirect, iar cliticul reflexiv *se* este non-sintactic, participând ca formant obligatoriu al construcției), iar în altele, pot apărea forme clitice non-sintactice cu diferite valori în structura aceleiași construcții (ex.: „*Și unde nu mi ți-o dă pe franțuzește...!*”²¹, cliticile *mi / ți* cu valoare de dativ etic și cliticul *o* în acuzativ cu valoare neutră).

4. Cele două clitice asintactice, utilizate în contexte în care nu se poate identifica referentul, se încarcă cu valori lexicale și stilistico-pragmatice pe care le manifestă în majoritatea variantelor limbii (literară, populară, colocvială, și argotică), participând în felul acesta la dinamica internă a limbii noastre. Nu mai puțin important este faptul că majoritatea verbelor din aceste construcții expresive aparțin vocabularului fundamental, iar rolul pragmatic al cliticului „o”, respectiv „le”, este acela de a focaliza atenția asupra grupului verbal și de a exprima implicarea afectivă a locutorului în enunț²². Prin încărcătura sa semantică, sintactică, lexicală și stilistică, verbul concentrează „focusul informațional al propoziției”. De aceea, locutorul nu se mai gândește atât de mult la substantivele pe care aceste pronume le-ar înlocui (bineînțeles, acolo unde este posibil), atenția și implicarea acestuia dozându-se pe conținutul expresiv al verbului din structura acestor locuțiuni și expresii.

Prin utilizările nonsintactice și prin dobândirea unor valori noi, cliticile contribuie la îmbogățirea limbii, și în special, a limbajelor popular, colocvial și argotic, nuanțând și plasticizând exprimarea literară.

Valoarea neutră ce caracterizează cliticile pronominale analizate este prezentă nu doar în limba noastră²³ sau doar în limbile romanice (fr. *la chercher* „a o căuta cu lumânarea”, *la garder bonne à qn.* „a i-o coace cuiva”, *les mettre* „a o lua la sănătoasă”; sp. *tomar la del humo* „a o lua la fugă”; it. *prenderla per vera* „a o lua de bună”, *farla a uno* „a i-o face cuiva”), ci asemenea forme există și în engleză (*take it easy* „a o lua încet”, *take it out of somebody* „a i-o plăti cuiva”) și

²¹ *Ibidem*, p. 98.

²² GALR₁, 2005, p. 208.

²³ „O” cu valoare neutră a fost considerat o particularitate a limbii române în ceea ce privește clasa pronomelui, trăsătură pe care o are în comun cu limbile balcanice. Vezi Florica Dimitrescu, 2003, p. 70.

în limba greacă (*πην κοπαω* „a o șterge”, *τα βγάζω πέρα* „a o scoate la capăt”) de unde s-ar putea concluziona că aceste structuri s-ar datora unei *forma mentis* și că am avea de-a face cu *universalii lingvistice*²⁴.

Bibliografie:

- AVRAM, Mioara, 1997, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a, București: Humanitas.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela; CĂLĂRAȘU, Cristina; IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana; MANCAȘ, Mihaela; PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2001, *Dicționar de științe ale limbii*, București: Nemira.
- DIMITRESCU, Florica, 2003, *Drumul neîntrerupt al limbii române*, vol 2, Cluj-Napoca: Clusium.
- DIMITRIU, Corneliu, 1999, *Tratat de gramatică a limbii române*, vol I, *Morfologia*, Iași: Institutul European.
- GUȚU-ROMALO, Valeria, (coordonator), 2005, *Gramatica limbii române*, vol I, *Cuvântul*, București: Academia Română (GALR₁).
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1994, „Pronumele „o” cu valoare neutră și funcția cliticelor în limba română”, în: *Limbă și literatură*, nr. 1, București, pp. 9-16.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1996, „Dicționar de terminologie lingvistică: Persoană, Pronume”, în: *Limbă și literatură*, vol. III-IV, București, pp. 40-43.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București: Humanitas Educațional.
- TAMBA DĂNILĂ, Elena, „Pronominalele o neutral și o etic în limba română”, consultat pe site-ul: www.alil.ro/wp.../Pronominalele-o-neutral-și-o-etic-în-limba-română.pdf.
- VOLCEANOV, George, 2006, *Dicționar de argou al limbii române*, București: Editura Niculescu.
- ZAFIU, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București: Editura Universității din București.

²⁴ Elena Tamba Dănilă, *art. cit.*, p. 73.

SPECIFICUL COMUNICĂRII DIDACTICE

Andreea CARAMAN COJOCEA
andreeacaraman@yahoo.com

În cele ce urmează, ne vom referi la particularitățile strict tehnice ale comunicării didactice, dintr-o perspectivă teoretică.

Prima trăsătură pe care trebuie să o subliniem este aceea că se respectă și în comunicare didactică acele „funcții ale limbajului”, teoretizate și inventariate de cercetători ca Roman Jakobson și alții:

Funcția expresivă sau emotivă (centrată pe emițător) este expresia subiectivității locutorului, redând stările, sentimentele și valorile sale. După cum se știe, mijloacele specifice de realizare a acestei funcții sunt, în principiu interjecțiile (*Ah! Vai!*), verbele de stare (*mă bucur, sufăr*) sau cele cu sens evaluativ (*mi se pare, cred*). În discursul didactic, aceste forme de manifestare lingvistică și atitudinală trebuie gestionate cu maximă atenție, deoarece nu putem să exclamăm patetic la greșelile unui elev, nu ne putem permite să folosim verbe de dubitație la explicarea unui fenomen bine demonstrat științific etc.

Funcția de apel sau conativă (centrată pe receptor) este încercare de a-l influența, de a-l incita la acțiune pe interlocutor printr-un ordin, o rugămintă etc. Mijloace specifice de acțiune, la nivelul limbajului, sunt anumite moduri ale clasei gramaticale a verbului, cum ar fi imperativul (*Vino! Spune!*) sau, eventual, anumite tipuri de interjecții. Și de data aceasta, comunicarea didactică exclude un apel de tip familiar, o raportare exagerat de autoritară, tocmai pentru faptul că relațiile dintre cei doi locutori nu sunt bazate pe simetrie. Funcția conativă se poate intersecta și suprapune cu cea expresivă: exprimarea unui sentiment sau a unei senzații poate avea sensul unei cereri indirecte (*Nu am înțeles!*, ceea ce înseamnă: „Mai spune(ți) o dată/reia/reluăți ideea!”), iar un îndemn sau o rugămintă presupun, de obicei, o dorință a vorbitorului (*Ajută-mă!*).

Funcția referențială (centrată pe context) se regăsește în transmiterea unor informații despre lumea reală sau imaginară. În comunicarea didactică, este foarte importantă realizarea *feedback*-lui, căci receptarea defectuoasă a mesajului deteriorează însăși esența actului instructiv. De asemenea, în comunicarea didactică, nu poate exista, principial, tipul de conținut ocultat cu bună știință, adică un mesaj care să își propună nu dezvelirea unui adevăr, ci ascunderea lui, așa cum se întâmplă, uneori, în limbajul politic, gazetăresc etc.

Funcția fatică (centrată pe canal) este aceea prin care se controlează canalul și menținerea legăturii dintre interlocutori, prin verificări și confirmări. Exemplele obișnuite din tratatele de specialitate sunt: *Alo! Mai ești pe fir? Hei! Mă ascuți? În discursul didactic se repetă până la automatizare formule fatice de tipul: Ați înțeles? Mă urmăriți?* O altă particularitate constă în faptul că numai emițătorul-profesor are la îndemână un inventar bogat de asemenea formule, în

timp ce elevul poate recurge la formula de adresare (*Domnule profesor, Doamnă...*) sau la strategii paraverbale și nonverbale: un *ăăă!*, o mână ridicată etc.

Funcția metalingvistică (centrată pe cod) vizează conduita verbală prin care se controlează codul, cuvintele folosite, discutându-le sensul sau forma pentru a favoriza înțelegerea lor corectă. De exemplu, spunem: *Prin „atribut” înțelegem o calitate...*

Funcția poetică (centrată pe mesaj) este aceea prin care se pune în valoare mesajul ca atare, forma în care este structurat acesta. Prin funcția poetică, un mesaj nu mai este un simplu instrument, ci un text interesant în sine, plăcut, frumos, obsedant, amuzant, ușor de reținut. Mesajul poate fi evidențiat prin intermediul simetriilor, repetițiilor, rimelor, ritmului, sensurilor figurate etc. Funcția poetică a limbajului se manifestă nu doar în poezie, ci și în vorbirea curentă, în expresii și locuțiuni populare, în sloganuri publicitare, în proverbe etc. De exemplu, putem formula o definiție prin repetiții relativ simetrice: *Dacă este vorba despre o acțiune, dacă ne referim la un fenomen în desfășurare, dacă vrem să indicăm o stare sufletească în manifestarea ei..., atunci cuvântul folosit este un verb.*

În ceea ce privește *procesul comunicării didactice*, acesta poate fi definit prin prisma interacțiunii componentelor sale, ca în orice alt tip de comunicare: roluri de emiter și de recepție, construcția mesajului, apariția *feedback*-ului, canalul și contextul comunicării. Fiecare din aceste elemente are importanța sa. Spre exemplu, educația s-a axat în special pe modul în care profesorul, în calitatea sa de emițător, poate să construiască și să transmită eficient un mesaj; observăm că receptorul capătă astăzi un rol privilegiat în procesul de comunicare, în sensul că, în școala activă, elevii sunt mult mai solicitați să participe la dialog, deci la actul învățării active. Conjugând cele două direcții, devine din ce în ce mai importantă relația de interacțiune dintre partenerii comunicatori. Pentru creșterea eficienței relației de comunicare este necesară o preocupare nu numai pentru aspectele formale ale interacțiunii cât, mai ales, pentru modul în care partenerii se receptează reciproc și valorizează activitatea la care sunt coparticipanți.

Emițătorul, adică profesorul, deține grade diferite de credibilitate, aspect care are un impact deosebit asupra comunicării. Bazele puterii emițătorului sunt multiple:

„...puterea recompensatoare, puterea coercitivă, puterea referențială, puterea legitimă, puterea expertului.”¹

O. Pânișoară descrie detaliat aceste puteri:

Puterea recompensatoare este constituită de abilitatea de a răsplăti. Profesorul este investit cu o astfel de putere, în sensul că implicarea, interesul, performanța, docilitatea elevului sunt valuate pe loc sau în timp, prin simple aprecieri verbale, dar și prin note, premii, selecții la anumite activități etc.

Puterea coercitivă se suprapune situației în care receptorul se așteaptă să fie pedepsit de emițător dacă nu se conformează încercării de influență a acestuia. Problema apare atunci când această putere nu este susținută și de alte aspecte, deoarece comunicarea, în acest caz, nu este strict autentică. Trebuie remarcat și

¹ I. O. Pânișoară, 2003, p. 23.

faptul că nivelul coercitiv al notelor tinde să scadă în învățământ. Este de remarcat că nota poate avea ambele atribute – compenstoare și punitivă. Aceeași notă poate fi apreciată diferit de elevi diferiți sau chiar de același elev, în funcție de propria sa evaluare cu privire la răspunsul notat.

Puterea referențială presupune identificarea receptorului cu emițătorul, mai ales în situația în care acesta tinde să devină un model. Modelul adultului poate juca un rol important la anumite vârste școlare mici, cadrul didactic devenind un emițător cu capacități de transmitere sporite.

Puterea legitimă se bazează pe înțelegerea de ambele părți a adevărului că cineva are dreptul să pretindă ascultare de la ceilalți (părinte-copil, profesor-elev). Se așteaptă de la profesori să-și educe elevii prin autoritatea cunoștințelor și abilităților sale și prin cea a conduitei sale. O asemenea dezvoltare a puterii legitime este necesară, întrucât îmbunătățește interacțiunile sociale, în direcția unor principii nescrise de evoluție dezirabilă. Totuși, trebuie remarcat că, în contemporaneitate, aceste concepte tind să-și flexibilizeze câmpul de acțiune, astfel că profesorul educă, dar, într-o anumită măsură, este educat de elevii săi. Mai ales în privința tehnicii informaționale actuale, elevii se conectează mai repede și mai eficient la sistemul IT, astfel încât, deseori, cadrul didactic este cel care are nevoie de asistență „calificată” din partea elevilor.

Puterea expertului impune atribuirea de cunoștințe superioare emițătorului, cunoștințe care au impact asupra structurii cognitive a receptorului. Cadrul didactic beneficiază în mod tradițional de o astfel de putere. Și, în acest caz, se cuvine să remarcăm că, în societatea actuală, raportul dintre cunoscător și necunoscător tinde să se nuanțeze destul de mult, deoarece elevul vine în câmpul comunicării didactice cu o sferă de cunoștințe extrem de diversificate, iar valul informațional ar trebui folosit în special în activitățile în echipă. De altfel, în sistemul de învățământ superior din multe țări se practică sistemul „atelierului de cunoaștere”, prin care cadrul didactic și studenții descoperă împreună un anumit fenomen, interpretează o operă literară etc. Ceea ce are în plus profesorul este metoda de lucru și o anumită disciplină a muncii științifice, dar studenții au o capacitate sporită de receptare a ineditului, de sesizare a unor fenomene greu detectabile.

Receptorul, adică elevul/studentul, este cel căruia i se adresează, în mod obișnuit, mesajul și primește mesajul în mod conștient sau subliminal. Reacțiile receptorului la modul în care a fost formulat, organizat și transmis mesajul pot fi grupate diferit:

„...reacția instrumentală, adaptativă sau utilitară, reacția egodefensivă, de autoapărare, reacția expresivă valoric, reacția cognitivă.”²

Reacția adaptativă este dată de modul în care receptorul se manifestă în vederea maximizării recompensei și minimizării pedepsei.

² Katz *apud* I. O. Pânișoară, 2003, p. 26.

Reacția egodefensivă rezultă din tendința indivizilor de a încerca să păstreze o imagine de sine pozitivă și în acord cu imaginea pe care o au ceilalți despre ei.

Reacția expresiei valorice se referă la faptul că atitudinile care exprimă valori dau claritate imaginii de sine, dar o și modelează pe aceasta cât mai aproape de așteptările noastre.

Reacția cognitivă reiese din nevoia oamenilor de a da sens la ceea ce ar părea altfel un univers neorganizat și haotic. Profesorul poate folosi reacția cognitivă în sensul observării intereselor legate de experiența imediată de cunoaștere și chiar cu referire la experiența de viață în general a elevilor.

Mesajul este, în principiu, informația structurată după anumite reguli. El reprezintă cea mai complexă componentă a procesului comunicării, care se transmite apelând la limbajul verbal, nonverbal, paraverbal. Este determinat de starea de spirit a emițătorului și de deprinderile de comunicare ale emițătorului și receptorului. Trebuie să fie clar, coerent, concis.

Structurarea și transmiterea mesajului presupun două acțiuni diferite: codarea și decodarea. Prima înseamnă transpunerea în simboluri, semne, cuvinte a ceea ce este de transmis (gânduri, intenții, sentimente, atitudini). Cea de-a doua se regăsește în identificarea echivalentului exact și corect al mesajului, materializat în idee, sugestie, atitudine, faptă etc.

În cazul comunicării didactice, există o multitudine de coduri, deoarece învățământul preuniversitar reprezintă un sistem de cultură generală, care impune elevilor readaptarea permanentă la cunoștințe, limbaje, referințe noi. De la limba maternă se trece la matematici, de aici, la științele naturale, apoi la istorie, limbi străine, educație civică etc. Există, desigur, un cadru general al mesajului și câteva constante (limba maternă, în primul rând, dar nici aceasta la toate obiectele de studiu). Dar, în detalii, mesajul se schimbă mult de la un obiect de studiu la altul...

Codul cuprinde, cum se știe, un ansamblu de semne și semnificații verbale, paraverbale și nonverbale. El trebuie să fie comun partenerilor comunicaționali și asta se întâmplă cu folosirea limbii naționale, cunoscută de toți partenerii actului comunicațional. Diferențele sunt cele de la competență la performanță. Toți elevii cunosc limba română, dar nu toți pot înțelege anumite cuvinte și sintagme, nu toți fac față aceluiași debit verbal și nu toți pot formula răspunsuri în aceeași manieră stilistic-funcțională etc. De aceea, codul stabilit de profesor trebuie să reprezinte media așteptată, în funcție de nivelul general al clasei.

În lucrările de specialitate se discută despre cel puțin patru forme diferite de mesaj:

- mesajul care există în mintea emițătorului;
- mesajul care este transmis de către emițător (definind modul în care transmițătorul codează mesajul);
- mesajul care este interpretat (decodat de către receptor);
- mesajul care este reformulat de către cel dintâi (afectat de selectivitatea receptorului și modalitățile de respingere a elementelor indezirabile pentru el).

Așadar, comunicarea, în general, și comunicare didactică, în special, impune o permanentă reorganizare/reofertare a mesajului. Printre modalitățile de reacție se enumeră, de obicei, *filtrarea*, adică procesul prin care receptorul analizează și decodifică mesajul primit, prin intermediul setului său perceptiv de cunoștințe, credințe, așteptări, altfel spus, prin experiența proprie anterioară.

Între cei doi poli ai comunicării didactice se află **canalul de comunicare** – mijlocul prin care trece mesajul. Sunt canale formale, ceea ce înseamnă că sunt prestabilite, și canale nonformale (relații de prietenie, preferințe, interese). Orice canal are ca suport tehnic mijloacele de comunicare (telefon, fax, calculator, TV, radio etc.). În comunicarea didactică, este vorba, evident, despre o formă oficializată de comunicare – lecția, cu tipurile sale de acte verbale, de tip „explicație, dialog, demonstrație, exemplu” – cu completări posibile din zona celor nonformale.

Contextul comunicării reprezintă cadrul fizic și psihopedagogic în care se produce comunicarea. O aranjare a mobilierului în sala de clasă într-un anumit mod poate să faciliteze sau să îngreuneze comunicarea, acest aspect privind contextul fizic. Referitor la contextul psihopedagogic, putem constata că el depinde de actorii comunicaționali sau de condițiile sociale care anticipează structuri comunicaționale – proximitatea, similaritatea și apartenența la grup.

Lucrările de specialitate evocă cel puțin trei dimensiuni ale contextului:

- *dimensiunea fizică* reprezintă întregul ansamblu de elemente din mediul înconjurător care au o contribuție (pozitivă sau negativă) în procesul comunicării;
- *dimensiunea psihosocială* include rolurile participanților, elemente de cultură socială, apartenență la anumite grupuri, mentalități și statusuri formale sau informale etc.;
- *dimensiunea temporală* se referă la timpul istoric și timpul zilei.

Feedback-ul este o componentă foarte importantă a comunicării didactice. T.K. Gamble și M. Gamble definesc *feedback-ul* astfel: „*Toate mesajele verbale și nonverbale pe care o persoană le transmite în mod conștient sau inconștient ca răspuns la comunicarea altei persoane.*”³

El este necesar pentru a dobândi măsura în care mesajul a fost înțeles, crezut și acceptat. Am arătat deja mai sus că actul didactic nici nu ar fi posibil fără asemenea reacții din partea interlocutorilor – elevii, în speță.

Putem vorbi despre *feedback-ul* evaluativ pozitiv, care menține comunicarea în direcția pe care se află deja; *feedback-ul* evaluativ negativ, care ajută la eliminarea comportamentelor de comunicare nepotrivite; există un tip special de *feedback* negativ – *feedback* formativ – oferă posibilitatea celuiilalt de a remedia problema fără a fi pus într-o lumină proastă pentru greșeala făcută, prin formularea unor idei de tipul:

„*Eu văd situația așa...*”, „*Se pare că...*”

Tipuri de *feedback* nonevaluativ:

³ T.K. Gamble, M. Gamble, *apud* I. O. Pânișoară, 2006, p. 58.

- *Feedback-ul de sondare* presupune solicitarea către persoana din fața noastră a unor informații adiționale pentru completarea problemei. Exemplu: un elev a luat o notă mică la un examen și ne spune „sunt supărat – toți prietenii mei au luat note mai mari decât mine”; conform acestui tip de *feedback*, profesorul va avea ocazia să-i răspundă: „și de ce te supără această situație?”. Astfel, îi dăm persoanei în cauză ocazia de a identifica motivația reală asupra problemei care îl frământă;

- *Feedback-ul de înțelegere* implică încercarea de a distinge adevărata semnificație a celor spuse de către cealaltă parte; aceasta se poate face prin parafrazare; parafrazarea ne arată modul în care avem grijă de interlocutorii noștri și de problemele lor;

- *Feedback-ul suportiv* derivă din faptul că problema pe care cealaltă persoană o consideră importantă și semnificativă este considerată și de către ascultător ca fiind importantă și semnificativă; *feedback-ul* suportiv este dificil, deoarece trebuie să fim capabili să reducem intensitatea sentimentelor altor persoane, lăsându-le să cunoască faptul că le considerăm problemele reale și serioase. Comentarii de tipul: „Nu trebuie să te îngrijorezi din cauza asta” sau „Asta e tot ce te supără?” sunt evident nesuportive. Putem, mai degrabă, să încercăm o abordare de tipul: „Văd că ești supărat. Să discutăm despre asta, sunt sigur că vei găsi o cale de a rezolva problema” sau „Văd că ești îngrijorat. Nu te învinovățesc pentru supărarea ta”.

- *Feedback-ul „mesajul-eu”*. De cele mai multe ori, modalitatea noastră de a pune problema este de a centra mesajul negativ asupra celeilalte persoane: „Voi sunteți vinovați pentru cele întâmplate”, va spune, poate, un profesor supărat pe elevii săi. Pentru a evita o astfel de abordare, care inevitabil conduce la dificultăți și blocaje în comunicare, Gordon propune să înlocuim în mesajele pe care le transmitem celorlalți cuvântul „tu” cu „eu”.

În concluzie, comunicarea didactică îndeplinește toate condiționările unei comunicări interumane obișnuite, cu nuanțări specifice, care afectează absolut fiecare element al procesului comunicativ.

Bibliografie

- ALBULESCU, Ion, 2009, *Procedee discursive didactice*, Cluj-Napoca: Editura Universității „Babeș-Bolyai”.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2013, *Limba română contemporană*, București: Editura Muzeul Literaturii Române.
- BÂRLEA, Roxana-Magdalena, 2012, *Tehnici de cercetare în științele comunicării*, Cluj-Napoca: Editura Casa cărții de Știință.
- DINU, Mihai, 2004, *Fundamentele comunicării interpersonale*, București: Editura All.
- DINU, Mihai, 2007², *Comunicarea*, București: Editura Științifică S.A.
- DOSPINESCU, Vasile, *Semiotică și discurs didactic*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- DUMITRU, Gheorghe, 1998, *Comunicare și învățare*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

EZECHIL, Liliana, *Comunicarea educațională în context școlar*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
PÂNIȘOARĂ, Ovidiu Ioan, 2004, *Comunicarea eficientă*, Iași: Editura Polirom.

CONCEPTUL DE ÎNȚELEPCIUNE ÎN PAREMIILE BIBLICE

Raluca Felicia TOMA
ralucafeliciatoma@yahoo.com

Înțelepciunea se definește prin concretizările sale morale, și, în ultimă instanță, comportamentale. De fapt, ea se manifestă printr-un ansamblu de trăsături pe care le-am grupa astăzi, după canoanele psiho-pedagogice sau psiho-logice, în trei mari categorii:

- a) attribute cognitive;
- b) attribute afective;
- c) attribute comportamentale.

Textul biblic trimite la toate cele trei componente ale noțiunii de *înțelepciune* fie prin obișnuitele enumerări atributive, în serii cvasi-sinonimice, fie prin la fel de obișnuitele imagini metaforice încărcate de simboluri. În primul rând, apar determinările care vizează intelectul, capacitatea de receptare și de judecată a lumii înconjurătoare. *Înțelegerea cuvintelor adânci, judecata isteată, cunoștința, buna cugetare, știința, tâlcuirea graiurilor celor înțelepți, prevederea* sunt numai câteva dintre denumirile pe care le poartă *înțelepciunea* la începutul *Cărții Proverbelor*. În planul efectelor, ea este definită drept *stăpânire de sine, temerea de Domnul, smerenia, mila, sfatul bun/vorba bună, fața senină* ș.a.m.d. În sfârșit, în planul conativ al ordinii sociale în care se manifestă omul înțelept, *înțelepciunea* înseamnă, evident, aplicarea primelor două serii de determinări: *exultarea (față de părinți și față de cuvântul divin), îndepărtarea de cei răi și însoțirea cu cei virtuoși, atitudinea nepărtinitoare față de semeni, munca neostoită, ajutorul dat cu vorba sau cu fapta celor în nevoi* etc.

Din loc în loc, textul sacru recurge la personificare, la ilustrarea prin efectele negative, recurente mai ales în *Ecleziastul*, dar prezente și aici:

„*Înțelepciunea strigă pe uliță...*”

Ea propovăduiește la răspântiile zgomotoase, înaintea porților cetății și spune cuvântul:

«*Până când, proștilor, veți iubi prostia? Până când, nebunilor veți iubi nebunia? Și voi, neștiutorilor, până când veți urî știința?*»

Întoarceți-vă iarăși la mustrarea mea și, iată, eu voi turna peste voi duhul meu și voi vesti cuvintele mele!

...

Iar cel ce mă va asculta, va trăi în pace și liniște și de cele rele nu se va teme» (1, 20-33).

Alteori, funcția conativă a învățaturii ia forma propriu-zisă a proverbului, definit după toate criteriile de formă și de conținut pe care le aplicăm astăzi:

„Nu te certa cu nimeni fără pricină, de vreme ce nu ți-a făcut nici un rău” (3, 30).

Trecând peste redundanța formală, adică de reluarea superflua a explicației din partea a doua a enunțului, care certifică sursa populară a învățaturii transmise, remarcăm *caracterul practic* al acesteia. Îndemnul vizează *o atitudine* și un *comportament*, altfel spus, un mod de viață.

Ceea ce remarcăm, însă, în tot acest amalgam de defnire în spirit biblic a noțiunii de *înțelepciune*, este faptul că autorul/autorii anonimi stabilesc de la început două componente definitorii ale conceptului de *înțelepciune*. Desigur, pe tot parcursul Cărții, ea este definită prin diverse mijloace formale și prin diverse determinări de conținut: uneori este redusă la o singură componentă, de detaliu, din vremea dintre cele trei serii logice enumerate mai sus (de exemplu, identificarea cu *abstinența* sau cu *mila*, sau cu *acceptarea muștrărilor părintești*); alteori se creează o alegorie care prin bogăția mijloacelor stilistice ce o alcătuiesc vizează trăsături definitorii esențiale și de detaliu, în egală măsură, din toate cele trei sfere logice (cf. 1, 20-33; 3, 13-18; 8, 20-36 ș.a.m.d.). Pentru alte ocurențe ale perechii *înțelepciune/pricepere*, cf. 9, 10; 16, 16; 17, 27 (*sfinți/au priceput*).

„Ferit este omul care a aflat înțelepciunea și bărbatul care a dobândit priceperea,

Viața lungă este în dreapta ei, iar în stânga ei, bogăția și slava; din gura ei iese dreptatea; lega și mila pe limbă le poartă.

Căile ei sunt plăcute și toate cărările ei sunt căile păcii. Pom al mierii este că pentru cei ce o stăpânesc, iar cei care se sprijină pe ea sunt fericiți”.

Dincolo de o nouă dimensiune pe care o descoperim în această imagine practică, respectiv *înțelepciune = fericire*, subliniată prin primul și ultimul cuvânt al textului citat, remarcăm dublarea ideii de *înțelepciune* din primul verset al citatului, cu cea de *pricepere* (3, 13). Această însoțire de termeni nu este singulară în cuprinsul „*Proverbelor*”, dimpotrivă, cei doi termeni fac parte dintr-un enunț cu numeroase ocurențe de-a lungul celor aproape o mie de versete ale *Pildelor*:

...*cel înțelept... își va spori știința, iar cel priceput va dobândi iscusința de a se purta* (1, 5).

Iată începutul înțelepciunii: Agonisește înțelepciunea și, cu prețul a tot ce ai căpăta priceperea (4, 7).

Oare înțelepciunea nu strigă și ea și priceperea nu-și ridică glasul său? (8, 1).

Dobândirea înțelepciunii este mai bună decât aurul, iar câștigarea priceperii este mai de preț decât argintul (16, 16) ș.a.m.d. (sublinierile ne aparțin).

În mod hotărât, cei doi termeni alcătuiesc un tot, dar nu se suprapun¹. Dacă versetele citate nu fac altceva, cele mai multe, decât să ne atragă atenția că există, într-adevăr, două dimensiuni ale învățaturii, fără să ne lămurească prin ce se individualizează fiecare, versetul 1, 5 clarifică fără putință de tăgadă lucrurile:

¹ Totuși, faptul că cel dintâi constituie dimensiunea abstractă a celui de-al doilea, care îl completează prin virtualitățile sale practice, îi face posibili de echivalare, căci în 13, 16, 21 citim: „*Cel ce este înțelept se cheamă priceput...*”.

Cel înțelept – știința x cel priceput – iscusința de a ne purta. Așadar, învățătura proverbelor vizează dimensiunea cognitivă dublată de dimensiunea conativă, aplicată a ființei umane. Înseamnă, oare, aceasta că lipsește cu totul dimensiunea afectivă? Nicidecum, căci diversele reluări în contexte mai mult sau mai puțin amplificate, respectiva componentă este enunțată direct sau prin parabole etc. atunci când nu este chiar redusă la ea, cum arătam mai sus. Nici nu era de conceput o asemenea excludere într-un text care face apel la cunoașterea duhovnicească, adică prin valorificarea afectivității în perceperea și judecarea lumii. În afară de dovezile deja invocate, dar care ar putea fi contestate din cauză că nu se încadrează strict în dualitatea reluată atât de insistent în enunțurile cu caracter de definiție a „învățăturii”, există și asemenea enunțuri, construite numai pe doi termeni.

Pildele lui Solomon, fiul lui David,

Folositoare pentru cunoașterea înțelepciunii și a stăpânirii de sine (1, 1-2, subl. n.).

...cei fără minte disprețuiesc înțelepciunea și stăpânirea de sine (4, 7).

Pe de altă parte, dimensiunea afectivă este inclusă în conținutul semantic al termenilor-cheie care definesc natura duală a învățăturii din proverbele biblice. Comparând acești termeni cu cei ai versiunilor vechi, versetele citate mai sus își dezvăluie mai clar conținutul.

În LXX, relația *înțelept-știință* din B 13, 1, 5, de fapt, o relație determinat-determinant, prin valorificarea unei *figura etymologica* 13, 1, 5: σοφός σοφοτερός (εσται) „înțeleptul va deveni mai înțelept”, iar relația *priceput-iscusință* (*comportamentală*) exprimă, într-adevăr, ideea de actant-acțiune:

ὁ... νοεμων κυβέρνηστίν (κλήσεται) „cel deștept va dobândi arta de a cârmui”.

În celelalte versete, raportul dintre *înțelepciune* și *pricepere*, stabilit în B, se păstrează în termenii exacti ai „calității” față de „acțiune”. Idem 13, 4, 7 lipsește textul grecesc (alexandrinii l-au omis complet)², dar edițiile moderne îl completează, pornind de la TM: 13, 4, 7-8:

„Dobândește înțelepciunea cu tot ce ai/împrejmuește-o, și ea te va înălța”.

[Textul grecesc lipsește, deci este vorba despre una dintre omisiunile *Septuagintei*]

13, 7, 4: εἶπον τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι δε φρονησίω γνωριμον περιποιησαι σεαντω

13,8,1: συ τὴν σοφίαν κηπόξειν ἵνα φρονησις σοι ὑπακουση.

În principiu, cei doi termeni utilizați de către cei 70 de înțelepți sunt *σοφία*, pe de o parte, și *φρονησι*, în alternanță cu *νοέσις* și *κυβερνή*, pe de altă parte.

Primul termen însemna, inițial, „abilitate normală”, vizând în particular artele manuale și mecanice. Prin extensie, *sophía* a fost utilizat pentru a desemna virtuozitatea artistică, în special, interpretarea unor cântece la noi, la liră sau la alte instrumente, ori virtuozitatea în interpretarea poeziei. Probabil, pe această cale s-a răspândit celălalt sens uzual, *cunoaștere, știință*, utilizat în domeniul logicii și al

² Exegeții nu exclud nici posibilitatea ca fenomenul să se fi desfășurat în sens invers: versetul respectiv să fie o glosă suplimentară adăugată de către editorii TM la o dată posterioară traducerii în grecește (cf. LXX, p. 413, 11-4, 5-7).

filosofiei (cunoașterea cauzelor etc.). De la „abilitatea spiritului” (înțeleasă uneori în sens negativ ca „șiretenie”) s-a ajuns la „înțelepciune”, sens cu care alexandrinii folosesc cuvântul respectiv în *Septuaginta*³.

La rândul lor, talmăcitorii *Vulgatei*, începând cu Ieronim, au găsit doi termeni care să exprime cât mai fidel întreaga încărcătură a noțiunilor prin care autorul anonim din greaca veche a desemnat ideea de „om învățat”, „om luminat la minte și în faptă”:

13, 4, 7: *Principium sapientiae: posside sapientiam et in omni possessione tua acquire prudentiam.*

13, 7, 4: *Dic sapientiae: "Soror mea es" et prudentiam voca amicam.*

Așadar, versiunea latină este mult mai coerentă și mai constantă în utilizarea termenilor, probabil și din cauză că traducătorul care a dat versiunea pe care s-au bazat toate celelalte, de-a lungul veacurilor, a lucrat singur, preluând, așa cum știm, numai fapte de limbă bine verificate din *Itala* și din ceea ce se numea, până la el, *Vulgata*, mai precis *Vetus Latina Vulgata*.⁴ Se operează peste tot cu două cuvinte: *sapientia* și *prudentia*. Totuși, cel din urmă are și în versiunea latină un substitut, *intelligentia* (în forma *intellegens*, corepunzând lui *prudens* din prima parte a enunțului 13, 15). Semnificațiile termenilor latinești nu sunt foarte depărtate de ale corespondenților lor grecești, *phronesis* (φρονησις), *synesis* (συνεσις) și *ennoia* (έννοια).

Aceștia, la rândul lor, redau cele trei sinonime aproximative pentru noțiunea de *inteligența* din ebraică, utilizate nu foarte consecvent în textul masoretic: *bināh*, *tebhunāh*, *sekel*.

Realizatorii ediției românești ai *Septuagintei* consideră că echivalările din greacă sunt realizate „oarecum arbitrar”, încadrându-se în șirul foarte larg al libertăților de traducere față de textul original, semnalate deja (cf. *Septuaginta LXX*, p. 397).

În ceea ce ne privește, considerăm că jocul sinonimiilor din *LXX* nu face altceva decât să urmeze inconsecvențele din *TM*. Aceasta este, de altfel, unul dintre motivele pentru care și traducătorii din limbile mai noi ezită în folosirea unor termeni echivalenți, lăsând impresia că nu cunoșteau bine nici limba-bază, nici propriile lor limbi, în ceea ce privește vocabularul gnoseologic.

Cum au rezolvat ceilalți traducători problema exprimării conținutului polivalent al *înțelepciunii*?

Biblia de la București oscilează între traducere și calc lingvistic, dată fiind strâmtoarea limbii române în secolul al XVIII-lea:

³ Cf. Bailly, DG-F, s.v.

⁴ Pentru eforturile lui Ieronim de a oferi o versiune cât mai bună, cf. P. Gh. Bârlea, p. 52-54. Despre *Cărțile înțelepciunii*, ca și despre altele din VT (*Ecleziastul*, *Baruch*, I și II *Macabei*), se afirmă, totuși, că au fost preluate fără prea mari modificări din *Vetus Latina*. Pentru celelalte părți din VT și NT s-au folosit texte ebraice, texte grecești (din *Septuaginta*) și, din nou, fragmente din *Vetus Latina*. Cf. și O. Garcia de la Fuente, 1994, *Latin biblico y latin cristiano*, Madrid: Gredos, pp. 151-152.

13, 1, 5: Pentru că, auzind aceasta, **înțeleptul** mai înțelept va fi, **cel socotitoriu** ocârmuirea va câștiga.

13, 4, 7: Începătura **înțelepciunii** iaste a câștiga înțelepciunea; și în toată câștigarea ta câștigă **pricepere**.

13, 7, 4: Zi **înțelepciunii** sora ta să fie, și **mintea cunoscută** ți-o câștigă ție

13, 8, 1: Pentru aceea tu **înțelepciunea** mărturisește, ca **mintea** să te asculte.

Versiunea românească a lui Dumitru Cornilescu, deși mult mai clară față de BB, dovedește aceleași oscilații între traducere, împrumut și calc lingvistic:

13, 1, 5: Să asculte însă și **înțeleptul**, și va mări știința, și **cel priceput**, și va căpăta iscusință.

13, 4, 7: Iată începutul **înțelepciunii**: dobândește înțelepciune, și cu tot ce ai, dobândește **priceperea**.

13, 7, 4: Zi **înțelepciunii**: „Tu ești sora mea!” și numește priceperea prietena ta.

13, 8, 1: Nu strigă înțelepciunea, și nu-ți înalță priceperea glasul?

În sfârșit, în versiunea diortosită de către Bartolomeu Valeriu Anania, remarcăm o sintetizare a termenilor din două și chiar din trei versete diferite, căci cărturarul modern a fost priceput să redea sensul final al contextului mai degrabă decât succesiunea strict lexicală și gramaticală a cuvintelor din LXX, comparate cu cele din textul masoretic⁵.

13, 1, 5: pe acestea auzindu-le, **înțeleptul** mai înțelept va fi, iar **cel grijuliu** duh de cârmuire va dobândi.

13, 4, 7: începutul **înțelepciunii** este a-ți câștiga înțelepciunea și în tot câștigul tău câștigă **cunoaștere** (Trim. la Solomon, 6: 17-18).

13, 8, 1: De aceea, tu vestești **înțelepciunea**, pentru ca **lucrarea minții** să-ți dea ascultare (Ps. 1:20; Mt. 11:19; 1 Cor. 1:24).

După cum remarcăm, dacă pentru primul termen opțiunea a fost relativ simplă, favorizând o utilizare constantă a cuvântului **înțelepciune** pentru care singura dificultate rămâne confuzia cu hiponimul său **pricepere**, numit tot **înțelepciune**, pentru al doilea termen lucrurile nu sunt deloc simple. Practic, în fiecare dintre cele patru versete se folosește câte un alt echivalent al latinescului *prudencia/prudens* respectiv al grecescului *φρονησις*: **cel grijuliu**, **cunoaștere**, **minte cuprinzătoare**, **lucrarea minții**. Este clar că tălmăcitorul a dorit să redea ideea și nu cuvântul în sine. Din păcate, ideea nu este deloc clară nici în textele vechi.

Ceea ce putea spune, după trecerea în revistă a acestor versiuni este că **înțelepciunea** este termenul generic, care este format din două componente:

a) una pur spirituală, teoretică, numită de asemenea „**înțelepciune**” – fapt

⁵ În *Cuvântul lămuritor*, ostenitorul care a dat culturii române ediția jubiliară de la anul 2001 arată clar că „*versetul (ca și capitolul, de altfel) e doar o unitate convențională, iar nu o unitate dogmatică în sine; el nu se constituie într-un (sic!) univers închis, ci, dimpotrivă, cu foarte multe ferestre către marele univers al Sfintei Scripturi*”, cf. BA, p. 12. În consecință, vom găsi aici grupate, re-grupate, în sensul sintetizării sau, dimpotrivă, al dezvoltării, versete foarte bine delimitate în toate celelalte versiuni românești sau într-o altă limbă, veche ori modernă.

ce provoacă ambiguitate și, implicit, dificultăți de traducere.

b) alta – aplicativă, practică, destul de neclar definită, dar însemnând, în principiu, valoarea conativă, socială a înțelepciunii.

Înșiși autorii edițiilor străvechi au avut dificultăți în a le denumi, căci în LXX și V apar, totuși, câte doi sau trei termeni care nu se suprapun până la dimensiunile unei sinonimii perfecte. Pe de altă parte, textul jonglează cu forma abstractă a noțiunii (*înțelepciune*) și cu cea desemnând persoana dotată cu calitatea respectivă ca abstracțiune (*cel înțelept*). În mod corespunzător, termenul al doilea desemnează valoarea explicativă în sine (*pricepere, minte ascuțită* etc.), dar și pe cel care o aplică concret (*cel priceput*).

Pentru a elimina prima serie de ambiguități, noi am folosit în paragrafele de mai sus termenul de *învățătură*, pentru „*înțelepciune*”, ca noțiune supraordonată, și *înțelepciune*, drept componentă abstractă, teoretică (cu valoare cognitivă și, implicit, afectivă a termenului). Ecuația ar putea fi formulată, totuși, mai simplu dacă am selecta din fiecare versiune termenul cel mai inspirat ales de către traducător. Rezultă o definiție despre care îndrăznim să afirmăm că reprezintă spiritul și litera *Proverbelor* pe care le analizăm aici: ***Înțelepciune = știință + pricepere (în acțiune)***.

Poate fi acceptată o asemenea ecuație? Răspunsul este afirmativ, dacă acceptăm vechea concepție potrivit căreia omul înțelept este un om „bun”, adică moral, în primul rând. Chiar și astăzi în mediul popular, și nu numai, „drept și frumos”, „bun și frumos” fac pereche dublă cu „prost și urât”, „rău și urât”. Observația este confirmată, pentru textele sacre, de către unii dintre cei mai avizați traducători și exegeți ai acestora, precum David-Marc d’Hamonville, ș.a.

Limbajul moralei și al gnoseologiei impune, de altfel, asemenea libertăți, căci avem de-a face cu un concept de grad mare de abstractizare. Dacă „*înțelepciunea*” înseamnă „cunoaștere”, iar aceasta înseamnă, în morala creștină, „iubirea de Dumnezeu”, atunci noțiuni foarte diferite se suprapun, se întretaie, se completează și își îmbogățesc reciproc sensurile, stimulând creativitatea corespunzătoare la nivelul lexical. Acesta este motivul pentru care ebr. *da’ ath* „cunoaștere” este echivalat aproape sistematic prin gr. *aísthesis*, în LXX. Or, dacă la Platon și la succesorii săi, acest cuvânt desemna „cunoașterea senzorială”, „percepția pe calea simțurilor concrete”, categoria opusă „discernământului” pur intelectual, în limbajul teologic – mai concret, dar mai imaginativ – el se încarcă cu toate sensurile posibile ale noțiunii de cunoaștere, înglobând sensurile unor termeni altădată opuși, precum *sophia* „*înțelepciune*” sau *phrónesis*⁶ „*inteligentă*” ș.a.

În textele românești, rezultatul este devastator, întrucât fiecare traducător găsește alte echivalențe pentru acest termen de mare generalitate, care sintetizează esența morală și gnoseologică a Cărții în discuție: *cunoaștere, știință, înțelegere, înțelepciune, chibzuință, pricepere* etc.

Traducătorii români ai ediției moderne a *Septuagintei* (ed. 2004-2006) au

⁶ Cele două cuvinte au o istorie pe cât de lungă, pe cât de bogat este semantismul lor, cf. D.G.F., s.v.

dat dovadă încă o dată de mare curaj folosind termenul aparent neologic *discernământ*. Cuvântul are avantajul de a reprezenta, totuși, o moștenire latină (cf. lat. *discerno*, *-ere*), formată cu un vechi sufix pentru abstracțiuni *-mânt*, provenit din același fond (lat. *-mentum*), având o sonoritate neaoșă, dar o utilizare modernă. Din păcate, astfel de tentative de „modernizare” a limbajului biblic, absolut raționale și foarte necesare în multe locuri, după cum o dovedește simpla lectură a *Proverbelor*, nu sunt agreate de înaltul cler ortodox, catolic etc., deși în multe culturi și civilizații ale lumii, *Biblia* este „adusă la zi” din punct de vedere lingvistic, în pas cu evoluția credincioșilor.

Bibliografie

- ANANIA, Valeriu Bartolomeu, 2000, *Poezia Vechiului Testament. Cartea lui Iov. Psaltirea. Proverbele lui Solomon. Ecleziastul. Cântarea Cântărilor. Plângerea lui Ieremia*. Versiunea revizuită după *Septuaginta*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R.
- Biblia 1688 (Biblia de la București)* (BB₁), vol. 1-6, Volume coordonate de Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marieta Ujică. Universitatea „Al. I. Cuza” Iași/Albert Ludwigs Universität – Freiburg, Editura Universității, Iași, 1988-1989.
- BAILLY, A., 2000, *Dictionnaire grec-français (DG-F)*. Redigé avec le concours de E. Egger. Edition revue par L. Séchan, avec en Appéndice de nouvelles notices de mythologie et religion par L. Séchan, Paris: Hachette.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2000, *Introducere în studiul latinei creștine*, București: Grai și Suflet - Cultura Națională.
- MINET, Paula; LOSSKY, André, 1985, *Vocabulaire théologique orthodoxe*, Paris: Editions du Cerf.

RADIOUL – MIJLOC DE PROPAGANDĂ ÎN PERIOADA 1944-1948

Monica Daniela COROIU
monixa.coroiu@gmail.com

Din punctul de vedere al sociologiei marxiste, „*propaganda, ireductibilă la o anumită acțiune politică sau ideologică, la o anumită instituție, la un anumit set de tehnici de influențare, de persuasiune sau manipulare, (...), constituie un*

*fenomen social total cu caracter istoric, un subsistem al sistemului social politic, o forță motrice a societății contemporane*¹.

Acest termen a avut o semnificație onorabilă, dar acum are conotații negative ca urmare a legăturii cu cele două extreme politice: fascismul și comunismul. Jean-Marie Domenach, în *La Propagande Politique*, consideră că propaganda trebuie să se adreseze atât individului, cât și masei, să folosească toate metodele tehnice de care dispune, să fie continuă pentru a atrage receptivitatea crescută a receptorului și să aibă caracteristici de simplificare și orchestrare.²

Propaganda comunistă a lucrat profund în aria psihicului uman, pentru ca cetățeanul să fie dirijat permanent, iar multe dintre direcțiile de acțiune îi vizau pe jurnaliști și pe oamenii de cultură.³ În perioada 1944-1948, propaganda se realiza, în primul rând, prin eliminarea feed-back-ului din cadrul comunicării. Aceasta este perioada anilor copilăriei stalinismului în România⁴, însă fenomenul de implementare a modelului sovietic⁵ s-a accelerat abia după anul 1947, când se va impune modelul „realismului socialist”⁶. De altfel, evoluția României în acest interval de timp se poate analiza și raportându-ne la ascensiunea în presă a Partidului Comunist, în raport cu limitarea drastică, până la eliminare, a presei opozante Partidului Comunist (PNL, PNȚ). Întregul context geopolitic relevă că situația era asemănătoare și în Bulgaria, Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia, respectiv Ungaria.

Din punctul de vedere al vieții politice, perioada 1944 - 1948 este caracterizată prin alianțe multipartidiste, lichidarea partidelor istorice și apariția partidului unic. În această perioadă, prin impunerea ordinii politice de tip sovietic „s-a trecut la introducerea/aplicarea politicilor economice, sociale, culturale ori instituționale proprii U.R.S.S.-ului – colectivizarea, industrializarea rapidă, mobilizarea forței de muncă etc.”⁷ În acest cadru politic, comuniștii au preluat controlul asupra instituțiilor de presă, dar și asupra sindicatelor din branșă, astfel că activitatea presei și a partidelor politice de opoziție a fost supusă cenzurii Comisiei Aliate de Control.⁸ De altfel, cu ajutorul acestei Comisii, Partidul Comunist și-a impus controlul nu doar asupra activității instituțiilor de presă, ci și asupra sindicatelor din acest sector de activitate. Astfel, remarcăm o dublă cenzură asupra mijloacelor de informare, cea a Comisiei Aliate de Control, dar și cea legată de refuzul structurilor de sindicat coordonate de comuniști, de a tipări articole care erau considerate contrare „democrației” instituite de guvernul Petru Groza.

¹ Milica Mihai, 2004, p. 44.

² Jean-Marie Domenach, 2001, pp 188-189.

³ Tiberiu Troncoță, *România comunistă – propaganda și cenzura*, Ed. Tritonic, București, 2006.

⁴ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, 1999, p. 490.

⁵ Vasile Pascu, 2007, p. 812.

⁶ Raluca Nicoleta Radu, 2011, p. 62.

⁷ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, 1999, p. 491.

⁸ Adrian Cioroianu, 2006, p. 60.

Reflectarea în presă a evenimentelor hotărâtoare în creionarea destinului socialist totalitar al României (instaurarea Guvernului Dr. Petru Groza, reforma agrară din 1945, Conferința de pace de la Paris etc.) indică accente ale dezinformării, de stopare a informației corecte. Urmând etapele Glavitului sovietic⁹, cenzura românească a început cu epurarea cărților, iar în ceea ce privește activitatea din presa scrisă și radio, ea a fost supusă unui proces major de purificare pe criterii politice, care însemna și eliminarea celor care nu se încadrau în coordonatele trasate de noua putere. Era vorba despre respectarea indicațiilor primite de la sovietici, de instaurare rapidă a unui nou sistem de lucru.

Pe data de 23 august 1944, radioul public a difuzat mesajul regelui către țară și proclamația guvernului. Deși fusese puternic afectat de bombardamente, postul Radio România și-a reluat transmisia la data de 24 august 1944. Apoi, Societatea Română de Radiodifuziune a trecut în data de 22 septembrie 1944 în subordinea Comisiei Militare Aliate (sovietice), iar la începutul lunii octombrie, era alcătuit un nou Consiliu de Administrație, care, în urma adoptării Decretului-lege nr. 1979/ 11 octombrie 1944, avea în componență reprezentanți ai partidelor din Blocul Național Democratic.

Imediat după evenimentele din 23 august 1944, evoluția presei a fost deturnată de la obiectivele sale¹⁰, comunicarea fiind înlocuită cu limbajul ideologic, funcția informativă fiind profund afectată. Trebuie precizat că situația instituțiilor de presă era agravată și de lipsa de autonomie din punct de vedere economic, de intruziunea politicului în toate planurile, precum și de inexistența unui spațiu public propice intersectării vocilor.¹¹ În acest cadru se contura unul dintre scopurile intervenției din perioada 1944-1945, de a întemeia o societate pretins egalitară, fără clase sociale¹² sau ceea ce au numit istoricii Mikhail Heller și Aleksandr Nekrich – „*utopia la putere*”¹³.

Trebuie amintit că, încă din data de 5 septembrie 1944, autoritățile de la București au prioritarizat controlul presei, odată cu apariția Ordinului 2876, semnat de generalul Aurel Aldea, ministrul Afacerilor Interne, prin care se anunța că „*în principiu se menține cenzura presei*”. Mai mult, articolul 16 din Convenția de Armistițiu dintre guvernul român și guvernele Națiunilor Unite (12 septembrie 1944) prevedea că doar cu acordul Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) era permisă „*tipărirea, importul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor de T.F.F., Poștă, Telegraf și Telefon*”¹⁴. Semnarea acestei Convenții a însemnat supunerea presei reprezentanților Rusiei sovietice¹⁵. În scurt timp, au

⁹ Liliana Corobca, 2010, p. 38.

¹⁰ Luminița Roșca, 2004, p. 44.

¹¹ Luminița Roșca, 2004, p. 45.

¹² *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii în România*, 2006, p. 14.

¹³ Mikhail Heller, Aleksandr Nekrich, 1985, 2006, p. 14.

¹⁴ Marin Radu Mocanu, 1994, p. 312.

¹⁵ Marian Petcu, 2005, p. 70.

apărut primele consecințe, întrucât în lipsa funcției informative, au fost afectați parametrii textualității: situația de comunicare, informativitatea, acceptabilitatea, coerența. Beneficiind și de sprijinul Uniunii Sovietice, în perioada 1945 – 1947, au fost elaborate acte normative și decizii ale Consiliului de Miniștri, care au limitat drastic activitatea publicistică.

În Societatea Română de Radiodifuziune se impunea o nouă coordonată politică, printr-un nou Regulament de organizare și funcționare, care avea să afecteze întreaga producție publicistică. Preluarea conducerii Societății Române de Radiodifuziune de către comuniști s-a făcut la data de 29 martie 1945, prin Decretul-lege 277/962 pentru abrogarea și modificarea unor articole din „*Legea pentru organizarea și funcționarea Radiodifuziunii*”.

Cu toate că presa radiofonică nu a avut impactul pe care s-a contat, întrucât aparatele de radio erau puține, în cadrul Societății Române de Radiodifuziune a început purificarea pe criterii politice, atât prin prin jurnalele Consiliului de Miniștri privind excluderea unor ziariști, cât și prin aducerea acestora în fața Tribunalului Poporului, mai ales că Partidul Comunist avea nevoie de un instrument de propagandă, care să aibă un perimetru de acoperire mult mai mare, față de presa scrisă.

Controlul radioului s-a făcut până în data de 6 martie 1945 prin îndepărtarea specialiștilor din instituție, iar după instalarea Guvernului Dr. Petru Groza, comuniștii au eliminat din Societatea Română de Radiodifuziune tot ceea ce le-a stat în calea asaltului stângii totalitare, adoptând și legislația necesară unui asemenea demers abuziv: Legea nr. 217, privind purificarea administrațiilor publice, intrată în vigoare în luna martie a anului 1945, Legea nr. 102, privind epurarea presei, adoptată în luna februarie 1945, Legea nr. 364, privind retragerea unor anumite publicații periodice și neperiodice, reproduceri grafice și plastice, filme, discuri, medalii, insigne metalice.

În data de 28 aprilie 1945, Tribunalul Poporului, organism însărcinat cu anchetarea și condamnarea prezumtivilor criminali de război, solicită Societății Române de Radiodifuziune textele conferințelor radio rostite de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, George Leon, Constantin Petroviceanu, dr. Constantin Dănulescu, Mihail Sturza, ș.a. și începe epurarea personalului Societății.

Următorul pas a fost adoptarea unei legi inițiate în luna mai a anului 1945, ca urmare a unui referat întocmit de Lucrețiu Pătrășcanu, prin care dispar elementele reacționare, legionare și fasciste infiltrate în timpul dictaturii, astfel fiind epurată integral Societatea Română de Radiodifuziune¹⁶.

Pe 13 iunie 1945, apare Decizia Comitetului de Direcție privind epurarea personalului Societății, iar în 26 iunie 1945 se primește o adresă de la Ministerul Justiției, Tribunalul Public, Acuzator Public, cab. IX, către conducerea SRR prin care se solicită o informare asupra persoanelor care țineau conferințe la emisiunea „Ora ostașului”¹⁷.

¹⁶ Monitorul Oficial, nr 121, 31 mai 1945, în: Marian Petcu, 2005, p. 72.

¹⁷ Arhiva SRR 109/1945.

De altfel, la nivel național, procesul de influențare a presei lua diferite forme organizatorice. De exemplu, vechiul Sindicat al Ziaristilor Profesioniști fusese înlocuit în august 1945 cu Uniunea Sindicatelor de Artiști, Scriitori, Ziaristi, condusă de Mihail Sadoveanu. La Congresul de constituire a Uniunii, care s-a desfășurat la București, în zilele de 29-30 august 1945, prim-ministrul Groza s-a adresat jurnaliștilor prezenți cu expresia „*proletariatul muncii cerebrale*”.¹⁸

În ceea ce privește conținutul emisiunilor radiofonice, propaganda noului regim își pune amprenta asupra repertoriului, multe producții fiind difuzate pe propria răspundere, dar materialele care urmau a fi difuzate, erau înregistrate și depuse în ziua următoare la secretariatul Comisiei Aliate. Tot în cadrul acestui demers de cenzură, au fost arse, de exemplu, „*partituri și mii de discuri cu muzică religioasă, cum au fost Oratoriile lui Bach și altele*”.¹⁹

În ciuda faptului că prim-ministrul Groza ceruse aplicarea hotărârilor luate la Moscova de miniștrii de externe ai U.R.S.S., Regatului Unit al Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii de asigurare a libertății presei, tot mai multe publicații erau suspendate, fiind semnalate grave încălcări al libertății presei, care au generat numeroase proteste, dar și articole critice asupra acestei situații. Amintim nota de informare trimisă de A. Holman, reprezentantul guvernului britanic la București, sau cea adresată de Burton Berry, reprezentantul SUA în România, lui Gh. Tătăărăscu, ministrul de externe, prin care aducea reproșuri cabinetului Groza:

„*Accesul la posturile de radio ale Statului, după informațiile mele, a rămas un monopol al anumitor partide în guvern, contrar angajamentelor guvernului sub hotărârile de la Moscova.*”²⁰

Acțiunile sistemului de cenzură instalat de noua putere au continuat și pe parcursul anului 1947, mai ales către presa necomunistă, ceea ce l-a determinat pe I.I.C. Brătianu să semnaleze suprimarea presei, într-un memoriu către reprezentanții sovietici, americani și britanici de la București:

„*O cenzură arbitrară și excesivă împiedică orice critică la adresa administrației și interzice orice remarcă cu privire la politica în general, internă și externă.*”²¹

La 23 mai 1948, de altfel, un an în care se institua controlul deplin al statului asupra activității editoriale și în care a fost continuată eliminarea din instituții a persoanelor care se arătau reticente sau critice față de acțiunile Partidului Comunist, Societatea Română de Radiodifuziune își schimbă denumirea în Comitetul pentru Radioficare și Radiodifuziune, iar la 8 iunie 1948 se adoptă Decretul 62 pentru organizarea și funcționarea Ministerului Artelor și Informațiilor

¹⁸ *Dezbaterile Congresului Uniunii Sindicatelor de Artiști, Scriitori, Ziaristi*, București, 23-30 august, 1945, Editura Confederației Generale a Muncii în România, 1945, p. 26, în: Marian Petcu, 2005, p. 73.

¹⁹ Marian Petcu, 2005, p. 72.

²⁰ *Liberatul*, nr.135, 25 iulie 1946 și Radu Pistică, *Adevărul despre alegerile din 19 noiembrie 1946 (analiză de presă)*, Fiat Lux, București, 1996, p. 90, în Marian Petcu, *Cenzura în România, în Cenzura în spațiul cultural românesc* (coord. Marian Petcu), Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 75.

²¹ *Cartea albă a Securității*, 23 august 1944-30 august 1948, vol. I, Serviciul Român de Informații, București 1997, p. 361, în: Marian Petcu, *Cenzura în România, în Cenzura în spațiul cultural românesc* (coord. Marian Petcu), Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 76.

prin care Societatea Română de Radiodifuziune, Oficiul Național de Turism și Oficiul Național Cinematografic trec în subordinea acestuia.²²

Naționalizarea Societății Române de Radiodifuziune era prevăzută la punctul 76, în Legea nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, de asigurări, miniere și de transporturi. Prin această lege, Consiliul de Administrație al Societății Române de Radiodifuziune e dizolvat, iar Societatea devine Societatea Română de Radiodifuziune Națională, denumire pe care o păstrează până în data de 20 mai 1949.

Cea mai eficientă modalitate de netezire a traseului mesajului propagandistic în presa de după război a fost cenzura.²³ În relația putere – cultură, istoricul Marian Petcu precizează că un cadru formal al cenzurii înseamnă „*existența normei juridice, a regulamentului, codului, consemnului care dau contur dezirabilului, permisivului, ceea ce nu exclude, firește arbitrariul în evaluare*”²⁴. Tot prin același termen, cenzură, Ilie Rad consideră că mai putem înțelege „*controlul prealabil exercitat de anumite organe ale statului asupra publicațiilor, spectacolelor, emisiunilor de radioteleviziune și, în anumite condiții, asupra corespondenței și convorbirilor telefonice etc.*”²⁵

Duplicitatea cenzură – putere constă în distanța dintre principii și practici. Cu toate că la articolul 31 din Constituția Republicii Populare Române²⁶ se arată că:

„*Libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, meetingurilor, cortegiilor și manifestațiilor este garantată. Exercițarea acestor drepturi este asigurată prin faptul că mijloacele de tipărire, hârtia și locurile de întrunire sunt puse la dispoziția celor ce muncesc*”, cenzura este practică asupra întregului câmp de discurs²⁷.

Interesant este că Biroul de Cenzură Militară se instalase la Constanța încă din data de 12 septembrie 1944, chiar înaintea emiterii Ordinului nr. 1236 din 20 septembrie 1944²⁸, când pentru a nu se confrunta cu situații nedorite, Prefectura Constanța și garnizoana locală lansau un comunicat către instituțiile de presă, pentru aprobarea Comandamentului sovietic, în care funcționa un birou de cenzură.²⁹ După ducerea la îndeplinire a primului ordin de retragere din circulație a publicațiilor de propagandă și a celor naziste, în 23 ianuarie 1945, Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului a prezentat un memoriu, prin care se aduceau lămuriri referitoare la obligativitatea ziarelor și celorlalte periodice de a obține autorizație de apariție, eliberată de Cenzura Centrală a Presei, pentru a putea apărea pe piață³⁰.

²² http://www.srr.ro/anii_40-11865, accesat pe 18 ianuarie 2015.

²³ Marian Petcu, 1999, p. 17.

²⁴ *Idem*, p. 15.

²⁵ Ilie Rad, 2005, p. 267.

²⁶ <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutia-republicii-populare-romane-1948.php>, accesat pe 15 ianuarie 2015.

²⁷ Marian Petcu, 1999, p. 17.

²⁸ Aurelia Lăpușan, 2005, pp. 102-162, vezi și Aurelia Lăpușan, 2005, pp. 200-240.

²⁹ S.J.A.N. Constanța, fond Prefectura Constanța, dosar 78, 1944, fila 34.

³⁰ Marian Petcu, 2005, p. 71.

În data de 9 februarie 1945, a fost promulgată Legea 102 - *Decret - lege pentru epurarea presei*, publicată în Monitorul Oficial din 12 februarie 1945, care lovea direct în publicațiile partidelor democratice (deja boicotate prin sistemul de difuzare și prin cenzura exercitată de tipografia comuniști), care prevedea sancționarea cu admonestare scrisă, suspendarea activității între 6 luni și 5 ani și interzicerea definitivă de a lucra în presă pentru unii ziariști, publiciști și colaboratori.³¹ Pentru ducerea la îndeplinire a prevederilor acestei legi, se înființa o comisie care avea în componență ziariști profesioniști, cu sarcina de a-i identifica pe cei vinovați. Pentru ca situația să rămână sub control, la data de 1 martie 1945, redacțiile publicațiilor erau informate de Direcția de presă că se instituie cenzura Comisiei Aliate de Control: „*de asemenea, sunt interzise declarațiile la radio, chiar și cele ale membrilor guvernului, fără autorizația Comisie Aliate de Control. Întreg materialul redacțional susceptibil de a fi aprobat de Comisia Aliată de Control trebuie trimis prin intermediul Direcției Presei.*”³²

Reprezentanții guvernului instalat la data de 6 martie 1945 au pus în practică toate principiile doctrinarilor sovietici, în ciuda protestelor unor oameni politici cu viziuni democratice și ale unor ziariști.³³ La scurt timp, comuniștii au început procesele politice.

„*Ocupantul viza o acțiune de falsificare etnologică și antropologică, în urma căreia sufletul etnic să fie reprimat, iar centrul național din «creierul» omului etnic să fie extirpat. Asupra României nu veneau doar tancuri sovietice, ci și pușcării comuniste.*”³⁴

Numărul mare al epurărilor din presă a însemnat o micșorare a numărului de jurnaliști, așa că au fost folosiți adesea și muncitorii, iar pregătirea noii generații de jurnaliști se făcea în Universitatea Muncitorească „Ștefan Gheorghiu”, care fusese inaugurată în anul 1946³⁵.

Din data de 2 mai 1945, Legea nr. 364 permitea înființarea unei comisii formate din delegați ai Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, ai Ministerului Afacerilor Interne, ai Societății Scriitorilor din România, ai Ministerului Artelor și ai Academiei Române, care funcționa pe lângă Ministerul Propagandei, având drept scop „*să întocmească liste de publicații interzise și scoaterea din biblioteci, anticării, librării, chioșcuri, debite etc., a tuturor publicațiilor care cuprind idei fasciste, hitleriste, legionare, șovine sau rasiste*”³⁶. Pe 30 mai 1945 avea să înceapă procesul ziariștilor „criminali de război și vinovați de dezastrul țării”: este vorba despre cei 14 gazetari, între care au fost judecați în

³¹ Monitorul Oficial, partea I, nr. 34, 12 februarie 1945, p. 18.

³² Cartea albă a Securității, 23 august 1944 - 30 august 1948, vol. I, Serviciul Român de Informații, București 1997, p. 556, în: Marian Petcu, *Cenzura în România*, în: *Cenzura în spațiul cultural românesc* (coord. Marian Petcu), 2005, p. 72.

³³ M. Petcu, 1999, pp. 72-79.

³⁴ Ilie Bădescu, Mihai Ungheanu, 2000, p. 25.

³⁵ Marian Petcu, *Jurnalist în România: istoria unei profesii*, București.

³⁶ *Cartea cărților interzise*, 2003, p. 6, în: Aurelia Lăpușan, 2005, p. 178.

lipsă și Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru și Nichifor Crainic, culminând apoi în perioada noiembrie 1946 - ianuarie 1947, cu procesul intentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej publicației „Dreptatea”, al Partidului Național Țărănesc.

Interesul noii puteri către activitatea de publicistică radiofonică se conturează începând cu data de 7 iunie 1945, când Ministerul Afacerilor Externe comunica faptul că Guvernul, în acord cu Comisia Aliată de Control, hotărâse eliminarea restricționării folosirii aparatelor de radio, precizând că „*nu va tolera însă ca dreptul de liberă folosință a aparatelor de radio recepție să fie folosit de elemente fasciste sau legionare contra ordinii democratice a poporului român și va reprima cu hotărâre orice încercare de acest fel.*”³⁷

Așadar, între 1944-1946, implementarea cenzurii s-a făcut prin Secțiunea Culturală a Ministerului Propagandei, Serviciile de cenzură ale prefecturilor, Secții de Poliție, Serviciul Central al Cenzurii Militare, sub coordonarea Serviciului Cenzurii Sovietice și de ofițerii Comisiei Aliate de Control, iar din 1947, funcțiile cenzurii au fost preluate de funcționarii Ministerului Propagandei.³⁸ Anul 1948 este cel în care viața politică, culturală, științifică este orientată exclusiv către Uniunea Sovietică, fiind anulate toate reperatele occidentale.

Cu misiuni și sarcini precise, presa este o armă a puterii, fie că ne referim la educarea maselor, mobilizarea pentru îndeplinirea obiectivelor sau laudarea realizărilor regimului.³⁹ După cum am arătat, instituționalizarea cenzurii s-a realizat conform cu Peter L. Berger și Thomas Luckman⁴⁰, în sensul de a-l cenzura pe celălalt, a-l supraveghea ca *valoare de conformitate*, de altfel, o atitudine foarte larg răspândită. După Clifford⁴¹, cenzura trebuie studiată pentru a i se înțelege mecanismul, constrângerile, motivația, reacțiile. Pe de o parte, puterea trebuia să oficializeze actele de cenzură, iar, pe de altă parte, să imprime societății noua ideologie, instituționalizarea acestora producându-se discret, sub forma unor articole de lege ori decrete.

Peter Gross privește presa ca instrument de propagandă ce legitimează ideologia:

*„Sarcinile politico-ideologice de propagandă constituie rațiunea de a fi a presei. Ea este un muncitor ca toți ceilalți muncitori și trebuie să contribuie (...), la realizarea obiectivelor și politicilor dinainte stabilite.”*⁴²

Propaganda prin mesajul radiofonic a presupus anumite particularități, deoarece, prin definiție, mesajul radiofonic trebuie să aibă calități specifice, care să îi asigure o receptare promptă, clară, concisă a mesajului. Una dintre cele mai

³⁷ Aurelia Lăpușan, 2005, p. 178.

³⁸ Liliana Corobca, 2010, p. 38.

³⁹ Mihai Coman, 2007, p. 92.

⁴⁰ Peter L. Berger, Thomas Luckman, 2008, pp. 12-20; autorii consideră că *instituționalizarea* are două componente: a) repetarea sistematică și de durată a unei trăsături, aspect, temă, în cadrul unui praxis, echivalentă cu tipicalizarea, o trăsătură care capătă valoare prin larga răspândire și prin aceea că devine o trăsătură comună; b) în cazul societății moderne, tipicalizarea este fixată printr-o normă juridică sau regulament.

⁴¹ Christians G. Clifford, Mark Fackler, Kim B. Rotzoll, Kathy B. McKee, 2001, p. 295.

⁴² Mihai Coman, 2007.

frecvente modalități de manipulare este dezinformarea, care conform lui Vladimir Volkoff⁴³, se practică prin amestecul de adevăr și minciună. Propagarea politicii și ideologiei Partidului Comunist, cu ingerințe grave în politica editorială a posturilor de radio, cu acțiuni concrete de prelucrare a informațiilor, au contribuit la manipularea opiniei publice, dar într-o măsură mai mică decât demersul realizat prin presa scrisă. Manipularea radiofonică viza conținutul mesajelor, generalizarea, selecția informațiilor, a surselor, iar prin politica de programe a postului public de radio, se realiza și manipularea prin influențe.⁴⁴

După cum consideră Gabriela Rusu Păsărin, puterea radioului asupra publicului este generată de impactul auditiv al mesajului rostit cu patos, care la rândul lui definește limba de lemn, un model care este apropiat de teoria *acului hipodermic* a lui Lasswell, formulată în epoca propagandei de război⁴⁵.

Bibliografie

- ***, *Monitorul Oficial*, partea I, nr.34, 12 februarie 1945.
- ***, *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii în România*, București, 2006.
- BĂDESCU, Ilie; UNGHEANU, Mihai (coord.), 2000, *Enciclopedia valorilor reprimare*, vol. I., București: Editura Pro-Humanitate.
- BERGER, Peter L.; LUCKMAN, Thomas, 2008, *Construirea socială a realității*, Editura Art.
- BERTRAND, Jean Claude, 2001, *O introducere în presa scrisă și vorbită*, Polirom: Editura Iași.
- CIOROIANU, Adrian, 2006, *Pe umerii lui Marx*, București: Editura Curtea Veche.
- CLIFFORD, Christians G.; FACKLER, Christians G.; ROTZOLL Kim B., Mckee, Kathy B., 2001, *Etica mass-media. Studii de caz*, Iași: Editura Polirom.
- COMAN, Mihai, 2007, *Introducere în sistemul mass-media*, București: Editura Polirom.
- COROBICA, Liliana, 2010, *Epurarea cărților în România, documente (1944-1964)*, București: Editura Tritonic.
- HENTEA, Călin, 2004, *Arme care nuucid*, București: Editura Nemira.
- MOCANU, Marin Radu, 1994, *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*. Vol. I, Arhivele Statului din România, București.
- PASCU, Vasile, 2007, *Regimul totalitar comunist în România (1945-1989)*, vol. II, București: Editura Clio Nova.
- PETCU, Marian (coord.), 2005, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, București: Editura Comunicare.ro.
- PETCU, Marian, 1999, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași: Editura Polirom.
- PETCU, Marian, s.a., *Jurnalist în România: istoria unei profesii*, București: Editura Comunicare.ro.
- RAD, Ilie, 2005, *Jurnalismul cultural în actualitate*, Cluj-Napoca: Editura Tribuna.

⁴³ Vladimir Volkoff, 2009, pp. 128-135.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 43.

⁴⁵ Gabriela Rusu Păsărin, 2012, p. 63.

- RADU, Raluca Nicoleta, 2011, *Instituții culturale în tranziție, despre creativitate în jurnalismul și cinematografia din România, după 1944*, Editura Nemira.
- ROȘCA, Luminița, 2004, *Producția textului jurnalistic*, Iași: Editura Polirom.
- RUSU PĂSĂRIN, Gabriela, 2012, *Comunicarea radiofonică, provocările prezentului*, Editura Tritonic.
- SCURTU, Ioan; BUZATU, Gheorghe, 1999, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia.
- TRONCOTĂ, Tiberiu, 2006, *România comunistă – propaganda și cenzura*, București: Editura Tritonic.
- VOLKOFF, Vladimir, 2009, *Tratat de dezinformare, De la Calul Troian la Internet*, București: Editura Antet.
- S.J.A.N. Constanța, fond Prefectura Constanța, dosar 78,1944, fila 34.
Arhiva SRR 109/1945
http://www.srr.ro/anii_40-11865
<http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutia-republicii-populare-romane-1948.php>

INTERPRETĂRI MODERNE ALE TEXTELOR CLASICE - ÎNTRE EXPERIMENTALISM ȘI DILETANTISM

Camelia-Roxana LEPĂDAT
camelia.lepadat@yahoo.ro

Sunt o iubitoare de teatru încă din adolescență. Am citit teatru, am văzut teatru și-am dorit, în anumite momente ale existenței, să fac teatru. De teatru mă leagă și mă va lega o pasiune pe care o conjug la prezent continuu, iar una dintre marile bucurii ale existenței mele este aceea de a fi spectator de teatru. De mult, teatrul nu mai este ceea ce era în vremea când el a fost inventat, în perioada Antichității, ci a încercat mereu să se reinventeze, să îmbrace o haină nouă, modernă, adaptându-se vremurilor și cerințelor unui public grăbit și eterogen, dornic de experiențe mai puțin convenționale.

Textul dramatic a fost interpretat de multe ori în fel și chip, mai ales textul clasic, însă nu totdeauna experimentalismul a constituit și o garanție a calității spectacolului dramatic, căci orice exces dăunează, cum bine se știe. Rezultatele au fost, discutabile, de multe ori, nefericite, dar, cum „în lume-s multe mari minuni”, sunt sigură că perseverența în acest remarcabil domeniu poate da și rezultate excelente.

Personal, din simpla și banala calitate de spectator de teatru, aș zice că am fost în situația de a vedea diferite rezultate ale acestor experimente teatrale, într-un teatru de repertoriu, cum se definește Teatrul Tony Bulandra din Târgoviște, orașul

care se revendică drept capitala celor 33 de voievozi, depozitara unei moșteniri culturale, a poezilor Văcărești, dintre care unul, Iancu, zicea cândva: „V-am dat teatru, vi-l păziți/ Ca un lăcaș de muze”.

Recent, am asistat la o oarece „minune” îndoielnică, o reinterpretare neconvențională a unui piese clasice, *Antigona* de Sofocle. Împresiile de la premiera spectacolului *Antigona* au fost dezamăgitoare, dacă tinem cont de așteptările avute în acest sens.

Abia așteptam să văd spectacolul, mi-era dor de o piesă clasică, fără răstălmăciri absurde, doar de dragul așa-zisei modernități. Și m-am dus, gândindu-mă: ce poate fi răstălmăcit într-o tragedie antică? N-ai prea multe de făcut, iar textul, în sine, e splendid, așa că va fi un spectacol frumos, iar la *Tony Bulandra*, am văzut actori talentați, de multe ori, de foarte multe ori.

Din păcate, se pare că n-am prea avut noroc, dacă poate fi vorba de noroc în acest caz, căci am trăit iar experimentul modernității într-o „*notă cum nu există în țară*”, cum menționa regizorul piesei, Sorin Militaru, într-un interviu pe care l-am citit după spectacol, din curiozitate, încercând să înțeleg care au fost intențiile dumisale. Într-adevăr, scenariul spectacolului a fost o discutabilă rescriere a textului clasic al Antigonei, o tragedie pură, splendidă, care înfățișează unul dintre cele mai frumoase personaje feminine dintotdeauna, care emoționează și va emoționa cât va mai exista teatru pe lume.

Am văzut un text măcelărit, de-a dreptul, din care spectatorul nu cred că are șansa de-a înțelege mai nimic din ideea de sacrificiu, de noblețe, de respect al datinilor și datoriei, care constituie mesajul puternic al piesei. În numele artei, în textul care trebuie să rămână „sfânt”, regizorul, care a fost și autorul scenariului, a ales să intervină pentru a crea un univers „*ca un coșmar al unui om care are o problemă legată de identitate.*” (sic!)

Astfel, a ales să elimine definitiv corul, reducându-l la un singur personaj, Corifeul, și a eliminat definitiv personajul Ismena, sora eroinei, cea prin care *Antigona* se diferențiază în faptă și cuvânt, căci regizorul și textierul, cel care a rescris textul lui Sofocle, a considerat-o povară care „*trăgea înapoi povestea*”.

Probabil a părut mult mai util chelnerul, prezent pe scenă pe toată durata piesei, fără nicio replică, dar care tot ștergea obsesiv niște pahare și împătura un ștergar, neavând altă misiune decât aceea de-a umple paharele golite cu conștiinciozitate de către personaje.

O piesă a cărei acțiuni este mutată într-un bar sau restaurant n-are prea multe în comun cu tragedia clasică și nici nu poate face din *Antigona* ceea ce este, de fapt: un personaj statuar, cea mai nobilă figură din toate tragediile grecești. Nu-i de mirare că nu te emoționează decorul, cu tot roșul obositor al luminilor și cu toată străduința actriței ce-o interpretează pe *Antigona* de-a se tolăni lasciv pe masă.

În plus, o muzică neinspirată, de jazz, și un joc actoricesc neconvincător, care n-a făcut decât un alt deserviciu viziunii și așa șchiopătânde a regizorului: un Creon, dorit personaj central, jucat inexpressiv, cu multe și inacceptabile bâlbâieli, la propriu, o *Antigonă* fadă, deși interpretată de o actriță foarte atrăgătoare, care a

jucat rolul într-o notă stridentă, ori a țipat, ori a râs fără sens în cele câteva replici pe care a găsit cu cale să i le distribuie regizorul, care-a transformat-o în personaj secundar, dacă nu chiar episodic, un Hemon adolescentin și neconvincător și niște figuranți bucătari-măcelari, în spatele unor bucăți imense de plexiglas (cred), al căror rost nu l-am înțeles - probabil de ignorantă ce sunt!

Am citit pe siteul cotidianul.ro un articol în care se dau lămuriri asupra viziunii și intențiilor regizorului: aflu că s-a dorit un spectacol „*modern și radical*”, că bucătarii erau, de fapt, zei, care „*prepară universul*”, că scenografia era provocatoare (nu mai știu dacă am menționat ventilatorul și farfuriile de supă de pe masă?) și că jocul actorilor a fost, de fapt, „*de o mare acuratețe*.” Îmi este foarte clar, acum, că am văzut o altă piesă sau doar cu alți ochi acest spectacol, eu și doamna care semna articolul de presă, ca dovadă că totul stă sub semnul relativismului.

Însă, evident, ca să se respecte această nouă modă apărută la teatrul din Târgoviște, prin care pare că se urmărește doar un vizual strident și vulgarizator, am avut parte din nou de nuditate explicită în finalul apoteotic, în care trupul Antigonei era îmbălsămat cu sânge pe masa de bucătărie, iar trupul gol al lui Hemon era spânzurat cu capul în jos într-un cârlig de abator, cu organele sexuale expuse în fața spectatorilor... Spectatori care, la final, șocați sau doar politicoși, au aplaudat în picioare... Chiar nu știu ce, dar probabil așa o fi tot moda...

Regizorul mărturisea că „*am vrut să fie totul foarte clar, modern, ciudat, să fac ceva ca în zilele noastre*” și recunosc că intențiile s-au materializat în mare măsură: a fost ceva ciudat și, în mod clar, ca în zilele noastre, adică de un prost gust al unui film cu bucătari, hoți, amante și soțiile nu mai știu cui, căci nu m-am străduit să rețin lungul titlu al filmului mărturisit drept sursă de inspirație.

Un singur plus aș nota, după gustul meu: jocul bun al interpretei în travesti a lui Tiresias, Delia Lazăr. Am plecat de la teatru cu o mare dezamăgire, fără să fi găsit emoția atât de mult așteptată și promisă de un asemenea text, un asemenea personaj sublim, o eroină care se sacrifică din datorie morală și, în plus, cu un sentiment de revoltă și de îngrijorare.

Dezamăgire că iarăși am fost nevoită să văd trupuri goale, expuse ostentativ, o altă mostră de prost gust, în numele modernității cu orice chip, în orașelul nostru care se vrea probabil vreo Mecca a artei teatrale de provincie...

Revoltată că n-am văzut în seara asta un „*lăcaș de muze*”, ci doar un loc în care cred că s-a mai pus o cărămidă la acțiunea de a vulgariza și teatrul, instituție culturală prin excelență, menită să rămână unul dintre ultimele bastioane de rezistență la atacul vulgarității și grobianismului de zi cu zi, de peste tot...

Îngrijorată că acest teatru de provincie va deveni vestit, „*prin vești duse departe*”, ca un loc în care poți să vezi trupuri goale și organe sexuale expuse pe scenă, mai abitur ca-n revistele porno, cu care cu greu ar putea cineva să „îndrepte năravuri”, cum spera odinioară Iancu Văcărescu, ci, mai degrabă, să năvălească spectatorii, căci în sală era și un public minor, copii, elevi, pentru că mai sunt elevi care vin la teatru.

Îngrijorată că, în aceste condiții, nu pot eu, profesoara de limba și literatura română, să-mi mai îndemn elevii să meargă la teatru. Ce argument să le dau, cum să le spun că, de fapt, piesa asta nu e un alt fiasco artistic, asemănător celor americane, pe care le tot văd la televizor sau aiurea, la cinema, ci o tragedie menită să le înalțe sufletul prin catharsis, pe care nu eu l-am inventat, ci grecii, în înțelepciunea lor?

Cum să le spun că ar trebui să plece acasă purificați prin artă, nu cu imaginea goliciunii expuse în fața ochilor lor inocenți? Pentru că n-am văzut nicăieri că piesa ar fi nerecomandată minorilor și nedumerirea care se impune, oare cine păzește teatrul pe care ni l-a încredințat moral bunul Iancu Văcărescu, părea total legitimă.

Zic și eu cu corul vechilor greci: ”*În lume-s multe mari minuni, minuni mai mari ca omul nu-s!*” În toate... așa că am plecat cu speranța că vom trăi și vremuri mai bune, și vom vedea și minuni artistice adevărate pe scena de la Târgoviște, pe care suntem atât de norocoși s-o avem.

Și cum, pentru cei care sunt suficient pe perseverenți în a-și urma un vis, minunile se și întâmplă, iată că ele n-au întârziat să apară, odată cu spectacolul *Satierikon*.

Un alt text clasic care a suscitat interesul teatrului de la Târgoviște ar fi romanul *Satyricon*, primul roman al Romei, prima operă de autentică ficțiune a literaturii latine, o bijuterie, la fel ca și *Antigona*. Romanul a fost scris de Petronius, cel supranumit, așa cum o știm din toate clișeele, arbitru elegant din vremea lui Nero - îmi amintesc că am văzut o splendidă ecranizare poloneză a romanului *Quo vadis*, din 2001, cu un Petronius excepțional întruchipat de Boguslaw Linda, în care actorul chiar reușește să dea personajului acea distincție care l-a făcut celebru și l-a condus la acel amalgam extraordinar, *Satyriconul*.

Desigur, abordarea dramaturgică a fost, așa cum era de așteptat, destul de departe de textul petronian, apreciat de realizatori drept surprinzător de modern, dar adaptat cred că mai mult în spiritul lui. Regizorul Horațiu Mihaiu a preluat, la rândul-i, satira din textul clasic pentru intențiile-i artistice în contextul contemporaneității, drept pretext. Intenția cred că a fost satirizarea incapacității societății de-a înțelege un artist, iar pretextul a fost cum nu se poate mai bun: un artist avangardist în domeniul muzicii clasice, care și-a depășit cu mult epoca în care-a trăit, compozitorul francez Erik Satie. Probabil că acesta este răspunsul la întrebarea inițială, privind motivația asocierii celor două personalități, în afara unui ingenios joc de cuvinte.

Spectacolul a fost, în fapt, o metaforă de sunete și mișcare a aventurii existențiale ale lui Satie, asupra căruia s-a concentrat feeria *Satierikon*, căci a fost, într-adevăr, o feerie postmodernă în alb și negru pe scenă. O metaforă care, prin extindere, este a societății contemporane, care societate se manifestă și azi ca și în timpul lui Nero, ca și în anii în care a încercat să se afirme Satie, tratându-l pe artist ca pe un paria, un individ controversat, în virtutea- sau în ciuda?- deselor și surprinzătoarelor sale avataruri.

Călăuzit de muză, refuzat de profesorul său, pe motiv că nu are talent, tânărul în a cărui existență revine cu insistență imaginea unui personaj feminin, ca un leitmotiv, își va asuma o existență singulară și extravagantă, cu sincope de bizar misticism, compunând o muzică misterioasă și elegiacă, în care o anumită temă se reia până la obsesie.

Muzica a fost, de altfel, unul dintre atuurile incontestabile ale montării, căci am auzit pe toată durata spectacolului fragmente din compozițiile celebre pentru pian, *Gymnopedies* și *Gnossiennes*, ultimele, inedite atât ca denumire - căci se pare că autorul a folosit un termen extrem de puțin cunoscut, inspirat, foarte probabil, de o altă capodoperă a literaturii antice, *Eneida* lui Vergiliu, unde apare pentru prima dată -, cât și ca realizare muzicală, deoarece muzica este intuitivă și are o curgere liberă, armonioasă și extrem de emoționantă, prin reafirmarea temei principale în mod deliberat.

Recunosc că prima și splendidă dintre aceste compoziții, *Gnossiennes*, a reușit să completeze fericit atmosfera de straniu mister creată pe scenă și a potențat jocul superb al lui Liviu Cheloiu, care l-a interpretat credibil pe excentricul și neînțeleșul Satie, artist care s-a reinventat de atâtea ori pe parcursul existenței sale, la fel ca și personajele petroniene.

Probabil și aceasta a fost una dintre subtilele legături ale piesei cu textul clasic, ca și abordarea unui model de antierou, căci, cu siguranță, prin biografia sa sinuoasă, Satie a fost un asemenea model, fie și dacă ne raportăm la bizara și extravagantă sa vestimentație, abordată ostentativ în numeroase perioade ale existenței, la dese peregrinări, la maniile religioase sau vocația autodestructivă.

În scenografia inspirată, deși minimalistă, printre partiturile care și-au îndeplinit misiunea, aceea de a crea un puternic impact vizual, căci tapetau decorurile, pianul, erau împrăștiate, realmente, peste tot, textul lui Petronius a fost reinterpretat cu sens, de această dată, elegant și în spiritul clasic al autorului, călăuzit de muză să scrie atât de fermecătorul și eruditul său roman.

Astfel, și Satie este permanent călăuzit și salvat spiritual de o muză, o prezență eterică și grațioasă, amintind vag de iubirea pasională și tragică a compozitorului pentru pictorița Suzanne Valadon, dar purtând o încărcătură de semnificații multiple, așa cum și muzica celui atât de apropiat de figurile reprezentative ale simbolismului francez, Stéphane Mallarmé și Paul Verlaine, o demonstrează cu insinuant și irezistibil farmec.

Nu pot scăpa din vedere nici aici aluziile sexuale destul de explicite, dansatorii în lenjerie intimă, cu mișcări lascive, dar *Satierikon* a fost, într-adevăr, un nou concept teatral. Reușit, de data aceasta, căci se îmbină armonios textul cu muzica și dansul, vizualul cu auditivul, contrastele cromatice evidențiind foarte bine intenția satirică a regizorului, dar amintind și de intențiile lui Petronius, cel care a reprezentat el însuși, prin destinul său, în timpuri de criză a valorilor, o voce care a sancționat impostura, defectele umane, în general.

O altă interpretare modernă a unui clasic a fost montarea dramei *Năpasta*, a lui I.L.Caragiale. În *Năpasta* vedem un Caragiale mai puțin cunoscut, apropiat de

naturalism, un Caragiale tragic și apăsător de atâta „văzut enorm și simțit monstruosul” din oameni, cum el însuși mărturisea.

Spectacolul, gândit de regizorul Cătălin Chirilă, a prezentat un concept nou, al experimentalismului într-o sală mică, în dorința apropierii de public, căruia contactul acesta direct cu actorii, care-i trec, literalmente, prin față, îi dă impresia participării intense la acțiune.

Scenografia minimalistă, doar o masă și trei scaune, în cadrul unei săli de maxim 50 de locuri, mică și întunecoasă, cum este sala studio, amplifică tragicul acțiunii, ca și alb-negrul, ales pentru costumele actorilor.

Cromatică întunecoasă a sălii este apăsătoare, iar atmosferă a fost sufocantă la propriu, pentru că eram prea mulți spectatori, aerul condiționat e un vis... comparabil cu a atinge cerul cu mâna, dar spectacolul a fost cu adevărat extraordinar.

Cei patru tineri actori, Delia Lazăr, Liviu Cheloiu, Sebastian Bălășoiu și Bogdan Farcaș au electrizat atmosfera, oferind un adevărat regal actoricesc, au risipit nu doar talent cu carul, ci emoție, generozitate și autosacrificiu.

Aerul sufocant vibra de emoție sticloasă, aproape tangibilă. În tăcere, cu ochii măriți, spectatorii participau afectiv la întâmplările tragice de pe scenă, iar frumusețea jocului Deliei Lazăr aducea pe scenă o Anca a timpurilor noastre: femeie puternică, tenace, stăpână pe sine, care-și îndeplinește, ca o nouă Vitorie Lipan, o misiune sacră, de justițiar, pedepsindu-l pe ucigașul bărbatului ei dintâi, singura și adevărata ei dragoste.

Puține actrițe au reușit să facă din Anca o eroină memorabilă, dar la Târgoviște minunea s-a întâmplat. Expresivitatea deosebită a tinerei actrițe, realismul zguduitor al trăirilor ei, capacitatea de a reda modul în care personajul premedita o răzbunare chinuită, așteptată de mult, au fost, toate, pe chipul, în vocea și-n lacrimile actriței.

Foarte puțini spectatori ar putea ieși de la *Năpasta* la fel cum au intrat. Am făcut experimentul cu elevii mei, dintre care niciunul nu citise anterior textul, iar reacțiile lor au fost grăitoare: au tremurat de emoție vizibilă în timpul spectacolului, iar la ieșire m-au înconjurat, împărtășindu-mi reacțiile și emoțiile lor la cald. În unanimitate le-a plăcut spectacolul, au fost impresionați de întâmplări, au luat partea personajelor, au tresărit când au fost spuse unele replici cu voce mai ridicată, iar altul chiar s-a exprimat că el, unul, ar fi sărit „s-o apere pe Ancuța, ca să n-o omoare actorul ăla, personajul, cum îi zicea, doamna? Dragomir!”

Cred că scopul regizorului a fost atins: acțiunea piesei a fost mutată în contemporaneitate, salvând-o de la amenințarea desuetudinii prin costumele actorilor, de o simplitate atemporală, prin introducerea unor elemente de noutate, neincluse în textul original, dar care garantau succesul sigur la public: încercarea de seducere a Anei de către Dragomir pe masa din mijlocul scenei, care a avut chiar caracterul unei scene erotice cu iz hollywoodian, evidențiind determinismul naturalist, întoarcerea lui Dragomir, jucat extrem de convingător de Liviu Cheloiu, de la crâșmă, băut și cântând un cântec de lume. La fel, înlocuirea bardei cu care se joacă Anca, în monologul din începutul actului întâi, cu un cuțit de bucătărie și a

somnului zbuciumat al lui Ion, din scena a cincea a actului II, cu o criză de nebunie sau lipsa pauzelor în spectacol a desființat definitiv bariera actori-spectatori și a contribuit la succesul de public al acestei piese de mare tensiune dramatică.

Cu siguranță, unii dintre spectatorii *Năpastei* vor reveni la teatru, măcar de două-trei ori în viața lor, căci jocul foarte bun al tuturor actorilor, amprenta de actuală veridicitate dată întâmplărilor și tragismul halucinant al finalului i-a convins și i-a cucerit, dovedind că, bine dozat, fără diletantism, cu profesionalism și responsabilitate, fără excese de sexualitate căutată cu orice preț, acest experiment poate să valorifice esența textului unui clasic român, Caragiale, într-o manieră modernă, de secol XXI.

Am plecat spre casă străduindu-mă să respir, cu gândurile învălmășindu-mi-se prin creier, cu pașii ezitanți, printre castanii care-au văzut atâtea. Nu am mai rămas să le mulțumesc celor din teatru pentru faptul c-au jucat piesa exclusiv la cererea mea, pe care-o văzusem anterior și-am considerat că ar fi un câștig ca elevii cărora le sunt profesoară să beneficieze de acest spectacol cu adevărat remarcabil.

Actorii, acești semizeci care se coboară zilnic printre noi, muritorii de rând, au făcut asemenea efort și au îndurat căldura și tortura olfactivă a sălii mici într-o după-amiază de mai, la o oră mult devansată față de ora obișnuită la care încep spectacolele și au jucat cu veritabil profesionalism în fața unor spectatori adolescenți.

Dar le-am mulțumit, în gând, în suflet, fiecăruia dintre ei: Deliei Lazăr, lui Liviu Cheloiu, lui Sebastian Bălășoiu, lui Bogdan Farcaș pentru că fac cea mai frumoasă meserie din lume cu suflet și cu dăruire. Știu că sunt niște sacrifice, că nu-i merităm, de multe ori, și le doresc din suflet să nu renunțe, îmi doresc egoist să rămână aici, să mai joace la Târgoviște în spectacole de talia acestora, pentru noi, așa cum suntem. Sigur există răsplata cândva, undeva. Mulțumim!

NOTĂ BÉNE! Textul acesta nu se vrea o cronică teatrală, căci autoarea nu are nicidecum înfumurarea de a se pretinde cronicar dramatic și nici vreo autoritate în domeniu. Singurul drept în numele cărora sunt creionate aceste opinii absolut subiective, deci inocente, este cel al spectatorului care a plătit bilet.

<http://www.cotidianul.ro/lumi-ciudate-cu-oameni-zei-si-spirite-260292/>

DISCURSUL SOCIAL-POLITIC COMUNIST ÎN OPERA LUI MARIN PEDA

Anda-Ligia ALECU
andacvr@yahoo.com

În lucrarea de față revin la Marin Preda, la operele sale care nu constituie un material nou, însă obiectivul este unul nou, căutările au altă direcție. Este adevărat că s-au scris multe cărți despre opera lui Preda, despre țăranul lui, Moromete, despre intelectualul lui, Petrini, despre viața autorului, dar nu s-au scris

despre discurs, despre discursul social-politic comunist mai exact în opera lui. La o a treia, a patra lectură a unei opere ca printr-o minune ies la iveală vorbe dincolo de vorbe, vorbe dincolo de gesturi, vorbe dincolo de mimică, vorbe dincolo de gânduri, vorbe.

Se naște discursul cu toate codurile lui: comportament social, interacțiune umană, norme variabile în timp și spațiu. Se observă, cu ochiul liber, frecvența unor cuvinte într-o operă, frecvența unor cuvinte sau acelorași cuvinte în mai multe opere, apoi locuri comune, personaje comune, personaje comune care au avut același discurs, aceeași tăcere care a transmis același discurs.

Intenția noastră este de a analiza *discursul social politic comunist* (cu tot ce implică) din *Desfășurarea* (considerată a fi clipa de umilință), din *Moromeții* și din *Delirul*, pentru a găsi ce are și mai ales ce nu are ceva în comun și de a releva într-un mod original acest rod, util mai ales la clasă.

Influența zbuciumului epocii de aur asupra operei lui Marin Preda

Discursul *desfășurării*

Desfășurarea („**DEFĂȘURARE**, desfășurări, s. f. Acțiunea de a (se) desfășura și rezultatul ei. ♦ Așezare a unei suprafețe geometrice pe un plan fără deformări, rupturi, îndoiri. ♦ În literatură și în reprezentări scenice, în sintagma *Desfășurarea acțiunii* = evoluția acțiunii, succesiunea diferitelor momente ale acesteia în vederea deznodământului. – V. *desfășura*.”¹) se întinde pe parcursul a douăzeci și patru de ore și subiectul este simplu:

Punctul de plecare este hotărârea lui Ilie Barbu de a se înscrie în colectiv. Ilie Barbu, un țăran descult, dar care făcuse șapte clase primare și terminase cu 10 la matematici, este cinstit și muncitor și vede această colectivizare ca fiind intrarea într-o nouă viață, mai bună:

„De aici înainte oamenii se vor băga în seamă și se vor împrieteni nu după câte pogoane are fiecare, după câți cai, boi sau porci au în bățătură, ci după cum au să muncească și să se poarte în viața cea nouă care începea.”²

În contrast cu Ilie Barbu sunt prezentați alți comuniști corupți, avansați ierarhic pe linia partidului: Ion Niculae, primul secretar al raionului și Prunoiu – președintele sfatului popular comunal. Aceștia sunt dominați în cele din urmă de Ion Țurlea, un model de adevărat activist de partid care descoperă uneltirile celor doi. Micul cuib de chiaburi: Petre Miuleț, frații Enache, Voicu Ghioceoia, nu puteau privi cu ochi buni soarta ce-i aștepta și au mobilizat oameni să strice gospodăria. Țurlea îl avertizase pe Anghel – secretarul organizației, personajul predist ce rămâne pe tot parcursul nuvelei în centrul luptei pentru a împiedica pătrunderea chiaburilor în gospodăria colectivă – că se va întâmpla ceva. Primul lucru pe care l-a făcut Anghel a fost să le ia carnetele de partid; apoi a primit indicații de la Țurlea.

¹ <http://dexonline.ro/definitie/desf%C4%83%C8%99urare>

² Marin Preda, 1959, *Desfășurarea*, ediția a IV-a, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, p. 15.

Triumful comuniștilor – eroi, coincide cu finalul nuvelei, final care îl aduce pe Ilie Barbu acasă, într-o stare de mulțumire și încredere în viitor.

Am ales instrucțiunile ferme ale secretarului de la raionul de partid adresate țăranilor („asociaților”). Sunt ferme, instrucțiuni din partea de început a nuvelei:

„- *Măi, tovarăși, începem lucrările pentru înscrierea în gospodăria colectivă. Măi frate, ai să intri înăuntru și ai să te desfășori cu tot ce ai, așa cum te-ai trecut în cererea pe care ai semnat-o. Dacă ai uitat ceva, treci acolo și te iscălești. Să spui vecinii la nord, la sud, la est și la vest, adică ăia pe care ăi ai! Dacă nu e, spui ce e, șosea, izlaz, pădure... Pe urmă locurile de pe lângă casă, câți metri pătrați, arabil sau nearabil. La câmp tot așa, dacă ai vreo fâșie nearabilă, o spui și p-ai! Și cu asta gata, începem desfășurarea.*”³ (Colectivizarea agricolă a fost un proces de circa 13 ani: 1949-1962).

Se observă adresarea directă cu ajutorul interjecției *măi*:

(„**MĂI** interj. Fam. I. Cuvânt de adresare către una sau mai multe persoane de sex masculin, mai rar feminin, care marchează între vorbitori un raport de la egal la egal sau de la superior la inferior; bă.”⁴), a substantivului în vocativ *tovarăși*, substantivul reluat în acest text, „termenul oferă probabil cea mai clară ilustrare a situației cuvintelor puternic marcate de folosirea lor politică în timpul regimului comunist. Impus în mod oficial ca termen de adresare în perioada totalitară, folosit pentru discriminări și disocieri, recunoscut ca indice al atitudinii politice, el a fost la începutul lui 1990 un mijloc de clarificare a raporturilor ideologice, devenind în scurt timp o marcă de distanțare critică, în desemnarea nostalgicilor.”⁵

Această adresare devine tic verbal, în acest sens, Eugen Negrici subliniază faptul că „limbajul acesta nu poate exprima o pasiune adevărată pentru că e iremediabil compromise, iar universal ce ia naștere prin proliferare e de fapt un cimitir de valori de expresie calcificate.”⁶

Secretarul se impune în prima parte a discursului, mai degrabă, interjecția marchează raportul de la superior la inferior, chiar dacă folosește verbul *începem* - persoana I, plural, în semn de solidaritate. Următoarea frază debutează cu aceeași interjecție, însă aici marchează raportul de la egal la egal pentru că este urmată de vocativul *frate* ce reliefează relația de apropiere, urmat de o serie de verbe la viitorul popular *ai să intri, ai să te desfășori*, verbe folosite de această dată la persoana a II-a singular, ce marchează apropierea.

În discurs se remarcă folosirea substantivului *desfășurarea*, dar explicația pe care ne-o oferă dicționarul nu ne mulțumește, nu este și cea contextuală, în fragment având înțelesul de colectivizarea, tot așa verbul *a (se) desfășura* – a intra în colectiv.

³ *Ibidem*, p. 30.

⁴ <http://dexonline.ro/definitie/m%C4%83i>

⁵ Rodica Zafiu, *op. cit.*, pp.159-160.

⁶ Eugen Negrici, 1977, *Clișeul (jocul trist al previzibilității)*, în: *Expresivitatea involuntară*, București: Editura Cartea Românească, p. 136.

Prunoiu – președintele sfatului popular comunal – este foarte amenințător în relația cu ceilalți consăteni, folosește deseori cuvinte din câmpul semantic al familiei; *taică, tată*, în mod glumeț:

„*Ilie Moacă, să nu crezi că dacă intri în colectiv nu trebuie să mai dai cota de lână. Te execut, taică*”⁷ sau „*Măi, tată; ai dat, ești frate cu mine!*”⁸

Atunci când Pascu vine revoltat la Prunoiu amenințând și spunând clar:

„*Eu nu ascult decât de partid.*”⁹ (folosirea adverbului restrictiv în construcție negativă evidențiază unicitatea, supremația partidului personificat, văzut ca o ființă umană– singura forță de care ascultă acest tânăr nou cooptat), reacția este:

„*-Ce e cu ăsta?! exclamă Prunoiu batjocoritor. Ce e cu tine, măi, tată!*”¹⁰

Se observă același apelativ în finalul frazei care presară o superioritate părintească, a înțeleptului casei folosit de data această pentru a dezarma adversarul, pentru a-i lichida discursul înainte de a începe.

Ilie Barbu, protagonistul nuvelei, a mers și s-a desfășurat, trezind oarecum neîncrederea activistului Pișculescu fondată pe nedumerirea ce o citea pe chipul țaranului care rămăsese împietrit deși venise rândul altcuiva.

Își revine însă repede și propovăduiește înflăcărat desfășurarea, iar când simte că nu este destul de convingător are muștrări de conștiință, apare în gândurile lui Anghel:

„*Nu ești în stare de nimic, măi tovarășe Ilie! Aici nu ne jucăm de-a politica, aici trebuie să faci ce-ți zice partidul.*”¹¹; se observă folosirea verbelor la formă negativă care au impact psihologic asupra unui om, personaj de bun simț; adverbul de loc *aici* nu indică satul, încăperea, locul unde are loc discuția, ci mai degrabă se substituie sintagmei *în politică*.

Devine chiar îndârjit în comportament și în limbaj atunci când are de-a face cu chiaburul Ghiocoaia la poarta căruia bate cu o piatră să-și ceară bumbacul pe care trebuia să-l primească mai demult și în gândurile lui este o adevărată revoltă de țaran sărac, pe de o parte, și de comunist în devenire, pe de altă parte:

„*Trezește-te, fire-ai al dracului. Trebuie să vin eu la tine, că tu ești mare și tare.*”¹² Verbul la imperativ arată porunca nerostită, poruncă întărită de înjurătură, iar locuțiunea adjectivală (tu) *ești mare și tare* este ușor ironică. Aceeași locuțiune este folosită și în *Moromeții*, volumul II, în monologul lui Moromete: „*fi mare și tare.*”¹³

Pentru că Ilie îl surprinde pe Ghiocoaia discutând pe furiș cu Iancu lui Enache despre care se știa că nu acceptă comasarea, alege să le încurce socotelile (că tot avea el să devină socotitorul satului!) intră în rol și se preface că îl crede pe

⁷ Marin Preda, *op. cit.*, p.32.

⁸ *Ibidem*, p. 33.

⁹ *Ibidem*, p.37.

¹⁰ *Ibidem*, p. 37.

¹¹ *Ibidem*, p.75

¹² *Ibidem*, p. 84.

¹³ Marin Preda, 2006, *Moromeții*, București: Editura Cartex Serv, p. 287.

Voicu care se plânge de Iancu Enache că nu vrea să se comaseze, cât despre Iancu, acesta nu neagă, chiar încearcă să îl conștientizeze pe Ilie să-și vadă de treabă și să se mai gândească cu privire la comasare, însă discuția denaturează și în lipsa unor argumente, cei doi se iau la bătaie. Ghiocoeaia chiar este speriat și după fuga lui Iancu se arată foarte binevoitor cu Ilie Barbu și chiar se dă pe lângă el, propunându-i să îl susțină în fața lui Prunoiu pentru a ajunge socotitor, vorbind foarte mult, în timp ce „*tăcerea înțepenită a lui Ilie îi tulbura mintea.*”¹⁴ Tăcerea și ironia exprimată în replici scurte sunt înfricoșătoare pentru partenerul de dialog care nu poate descifra nimic pe chipul omului și se străduiește din răspuțeri să afle ce gândește:

„- *Ce zici, Ilie?*

- *Nu zic nimic, răspunse Ilie în șoaptă. Mă gândesc la ăla, ce-o fi căutat în grădina la tine. (...)*

- *Tu nu știi cum e chiaburul, Ilie? Ca șarpele! Când îl doare capul, iese în drum.*

- *D-ai stătea el întins pe iarba și tu lângă el?*

Ilie se înveseli pe neașteptate, se așază pe pat și se uită la Ghiocoeaia deschis:

- *Adică pe el îl durea capul și tu stătea și-l descântai.*

Ghiocoeaia se zăpăci. Nu știa ce să înțeleagă din veselia lui Ilie.

- *Lasă, mă, bolborosi el încurcat. Dă-l dracului de chiabur.*

- *Bine, dă-l dracului, dar e și aici o socoteală, spuse Ilie îngândurat. Mă uitam la tine azi dimineață și mă gândesc și acum: sunt mulți. Clătină din cap și tăcu. Apoi, după câteva clipe reflectă:*

- *Hm!*”¹⁵

Ironia din replica lui Ilie, precum și masca veselă afișată îl zăpăcește pe Voicu, iar tăcerea prelungită, clătinatul din cap și interjecția onomatopeică exprimă neîncrederea, rezerva, îndoială, spre exasperarea interlocutorului care nu mai înțelege nimic, dar conștientizează că bine nu este și izbucnește cu o amenințare repetată:

„- *Bă, ia seama la vorbă!... Ia seama la vorbă, că o pățești cu mine. Te trântesc, Ilie, de uiți și de mamă și de tată!*”¹⁶

Recurgerea la forță și evocarea uitării de părinți, în acest context, sună a desființarea originii ca individ, însă nu au absolut niciun efect asupra lui Ilie Barbu care pleacă tăcut nu de frică, ci pentru că are sentimentul că are ceva mult mai important de făcut.

Ilie Barbu are de tras nu doar cu Voicu Ghiocoeaia și cu ceilalți chiaburi pentru care a muncit și tot desculț a rămas, ci și cu președintele Prunoiu, care nu-l prea agreează. Fiind mare agitație, ședințe și raportări la raion cu privire la numărul celor care se desfășurau din oră în oră, încordarea este mare, iar când Prunoiu (al cărui nume trimite cu gândul la un lichid plăcut bărbaților) dă piept în piept cu Ilie Barbu, constată că nu îi place privirea țaranului și țipă:

¹⁴ Marin Preda, *op. cit.*, p. 98.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 98-99.

¹⁶ *Ibidem*, p. 99.

„-Dă-te, bă, la o parte, ori ești orb? Suflă Prunoiu dușmănos, împingându-l pe Ilie înapoi.(...)”

- Ehe! Te-ai boierit, măi tovarășe președinte! exclamă Ilie clătînd din cap.

- Nu vezi că am treabă? încercă președintele să-și îndulcească glasul.

Ilie se uită în urma lui și din nou clătînd din cap.”¹⁷

Observăm prima replică: imperativul însoțit de o intejecție de adresare nu doar nepoliticoasă, ci și cu un ușor aer de superioritate, iar ironia *ori ești orb?* marcată de semnul întrebării la care nu se așteaptă răspuns, comunicarea verbală fiind întărită de cea paraverbală, suflarea dușmănoasă, și de un gest disprețuitor, o împingere.

Ne-am familiarizat cu interjecțiile lui Ilie, de data aceasta interjecția onomatopeică exclamativă (*ehe!*) pare a fi și constatativă, pentru că stabilește o stare de fapt a lui Prunoiu, aceea de a avea pretenții de boier (constatarea se repetă!), expresie care este explicată chiar de el: *nu-i mai place de noi*. Pronumele de persoana I plural, marchează faptul că Ilie vorbește în numele unei comunități...comuniste. Structura nelipsită *măi tovarășe președinte* marchează ironic un fals respect pentru funcție, iar clătîndul din cap vorbește mai mult decât toată replica, afișând, totodată, disprețul și neîncrederea. Prunoiu înțelege discursul vorbit și nevorbit și încearcă să își îndulcească glasul, schimbă tonalitatea, se împlânzește, se ascunde în spatele unei întrebări.

Cert este că Prunoiu chiar este înlăturat, Ilie Barbu limpezește lucrurile într-un târziu chiar cu prețul unei încăierări și ajunge într-un târziu acasă după ce a pus bazele desfășurării.

Moromete, oratorul desăvârșit al publicului mut vs Niculae, oratorul nedesăvârșit al publicului forțat

„Prima mea obsesie înainte de a concepe o poveste sau un roman este ca ceea ce scriu să fie adevărat, să aibă viață, cititorii să creadă că totul a fost real.”¹⁸

Este justificabil de ce operele lui Preda au învins timpul.

Exponent al țărănimii, cu acuta „aventură a conștiinței”, cu puterea răspunderii, spunea:

„...eu am văzut în țăranul român, un țăran contemplativ, fără patimă de pământ, cu alte apetite, cu plăcerea pentru cuvânt, pentru politică.”¹⁹

Încă din primele pagini ale volumului I facem cunoștință cu familia: Ilie Moromete, cei trei băieți din căsătoria cu Rada: Paraschiv, Nilă și Achim, soția sa Catrina, Tita și Ilinca, Niculae, copiii făcuți cu Moromete.

În timp ce Catrina mergea la biserică, Moromete prinsese obiceiul să meargă la fierăria lui Iocan. (Acest Iocan era fiu de lăutari, țigan, dar un bun meseriaș care a strâns bani și și-a cumpărat pământ... până când s-a apucat de politică. Era așa de înverșunat încât „uita fierul sub foale și amenința cu cleștele

¹⁷ *Ibidem*, p. 118.

¹⁸ Marin Preda, 1989, *Creație și morală*, București: Editura Cartea Românească, p. 25.

¹⁹ *Ibidem*, p. 551.

*înroșit pe adversarii săi politici.*²⁰ Iocan își schimbase în timp adevărată politică: fusese averescan, apoi votase pentru P.N.Ț. și după asasinarea lui Duca de către legionari devenise liberal ca și Moromete).

Fierăria lui Iocan era situată la o răspântie de ulițe sugerând parcă importanța a ceea ce se discuta acolo, în acel loc strategic pus, de neocolit indiferent în ce parte a satului doreai să ajungi.

Cu toate acestea, poiana lui Iocan ar fi fost săracă, lipsită de culoare, fără Moromete și Cocoșilă (lucru demonstrat spre sfârșitul volumului I). Ei erau cei care alcătuiau centrul adunării în poiana lui Iocan, erau abonați la ziare, iar apariția fără ziare însemna lipsa chefului de a discuta politică.

În prima parte a volumului I este descrisă o astfel de întâlnire (de fapt singura, pentru că mai apoi este doar amintită), întâlnire a cărui ecou nu s-a stins nici astăzi.

Direct interesat de ceea ce se întâmpla în parlament era Moromete, mai ales de când participa și Iorga, pe care-l considera un mare om politic. Avea o plăcere deosebită să le citească din ziar celor prezenți. Își modela vocea reliefând ceea ce considera că este mai important, ca un înzestrat orator, ca un dirijor a cărui deviză este: „totul face muzica”; „avea într-adevăr în glas niște grosimi și subțirimi ciudate care scormoneau înțeleșuri nemărturisite sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau.”²¹

Aici autorul însuși accentuează componenta discursului paraverbal în lectura articolelor din ziar.

Grijile tot mai apăsătoare ale neplăților *fonciirii* îl țineau pe loc pe Moromete, îl țintuiau luându-i până și plăcerea de a mai merge la poiana lui Iocan, limitându-i dialogurile – și așa puține – cu familia, cu prietenii, cu consătenii...

Existau duminici când Moromete stătea la poartă și-și saluta consătenii, iar când vreunul îl invita de vale (la fierărie), Moromete răspundea: „ce să caute el acolo? Și spunea acest lucru cu un glas care vroia să însemne că el niciodată n-a fost pe acolo, ba chiar s-a ferit totdeauna să se ducă; altora le răspundea că n-are timp, unuia i-a spus chiar că nu poate, e ocupat.”²²

Moromeții, volumul al II-lea, e un roman politic, poate mai mult decât primul volum. Prin Moromete, Marin Preda e preocupat de starea politică a momentului, fiind mereu într-o poziție, deși vag conturată, de desident.²³

Regăsim aici două mentalități opuse, tată-fiu, țăranul Ilie Moromete, tânărul comunist, Niculae Moromete. Ce a fost mai întâi? Mai întâi a fost *cuvântul* notarului cel tânăr, care l-a atras pe Niculae:

„-Noi venim cu o nouă religie (...)

-Am să-ți spun în ce constă această nouă religie (...) și sunt convins că vei deveni nu primul apostol, fiindcă nu vei fi primul, dar unul dintre cei mai buni...”²⁴

²⁰ Marin Preda, 2002, *Moromeții*, vol. I, București: Editura Marin Preda, p. 72

²¹ *Ibidem*, p. 79.

²² Marin Preda, *op. cit.* p. 134.

²³ Emil Manu, 2003, *Viața lui Marin Preda*, vol. II, București: Editura Vestala, p. 140.

Observăm folosirea pronumelui de persoana I plural, *noi*, o asumare necontrolabilă, deprecierea sensului, am putea spune, pentru cuvintele *religie*, *apostol*, dar și o anticipare a capabilității lui Niculae...

Urmărim neputincioși cum „*limba se urâțește datorită degradării gândirii, iar gândirea se degradează datorită urâțirii și impreciziei crescânde a limbii (...) discursul politic e destinat a face minciunile să sune verosimil și crima respectabilă.*”²⁵

Niculae Moromete intră în rândul PCR, își găsește *eul* său (așa cum i se destăinuie tatălui), fapt care atrage curiozitatea sătenilor din Siliștea-Gumești.

Când Niculae vine școlit de partid să strângă recolta din sat, Bărăgan îl anunță pe Moromete:

„-Du-te, bă, Moromete, pe la primărie, că a venit alde fi-tău să țină un discurs!

- Și ce, bă, Bărăgane, răspunse Moromete din curte, fără mine nu poate să țină?

- Ordin de la notar să se strângă toată lumea (...) Drept care Moromete îl înjură din curte cu admirație și pe el și pe notar.”²⁶

Astfel, de voie de nevoie, asistență pentru discurs comunist se găsește! Să vedem dacă este și convingător:

„Niculae începu să vorbească și unii plecară aproape imediat, lămurii: băiatul vorbea ca și notarul, doar poate cu mai multă patimă (...).”²⁷

Se remarcă demagogia discursului (ușor ridiculizată de autor) pe care o sesizează și oamenii simpli, dar și lectori specializați:

„Textul acesta atenția asupra unei trăsături specifice discursului ideologic: este vorba de un discurs unic, diferă doar persoana care îl rostește și patima, ascultătorii/ cititorii avizați se lămuresc repede că așa stau lucrurile.”²⁸

În continuare ne concentrăm atenția asupra bătrânului Ilie Moromete, care își rezervă poziția de reacționar. În volumul II, este magistral dialogul cu Bâznae, din care selectăm partea finală:

„...Că tu vîi și-mi spui că noi suntem ultimii țărani de pe lume și că trebuie să dispărem...și de ce crezi că n-ai fi tu ultimul prost de pe lume și că mai degrabă tu ar trebui să dispări, nu eu?... Eu nu zic asta, fiindcă prostul e dat și el de Dumnezeu și trebuie să trăiască și el, dar nu sub denumirea de deștept, să nu se mai înțeleagă cine e, ci sub denumirea lui de prost, așa cum l-a știut dintotdeauna lumea și nu l-a pus niciodată în vîrf. A, că totdeauna el a încercat să arate că nu e așa cum e, și a ajuns nu o dată să-i dea jos pe ai cu minte, nimic de zis, pe lume sunt și puturoși și pe spinarea lor se urcă proștii deștepți...Dar n-a venit nimeni să-l caute la el acasă și în văzul lumii să-i spună: vino, bă, încoace, tu ăl prost, că

²⁴ Marin Preda, 2006, *Moromeții*, vol. II, București: Editura CARTEX SERV, p. 58.

²⁵ George Orwell, 1991, *O mie nouă sute optzeci și patru*, București: Editura Univers, p. 22.

²⁶ *Ibidem*, p. 87.

²⁷ *Ibidem*, p. 88.

²⁸ Gina Necula, 2008, *Asumarea clișeului ideologic în discursul literar*, în: *Limba Română*, nr.1-2, anul XVIII

tu ești bun, treci aici, și fii mare și tare, 'le muma în ...la ălalți, lasă că le arătăm noi lor! De ce?'²⁹

Este concentrată o întregă filozofie de viață, ponind de la o simplă gospodărire a paielor din ogradă, ajunge să insiste asupra importanței acoperământului de deasupra capului, asupra familiei și asupra felului cum acționează neoamenii, profitorii...sunt concentrate adevărate pilde, învățături...

Cugetările *celui din urmă țaran* au avut o valoare profetică, în sensul că s-a dovedit că PCR, prostia omenească, nu a putut dura la nesfârșit, dar trebuie să ne ferim de *proștii destepți*.

Delirul ... dincolo de discurs

„*Delirul a căzut ca un trăsnet*”³⁰ care a întărâtat duhurile. Mircea Brătucu denunța în 1975 într-un memoriu, „*tuturor cabinetelor de partid și reacțiilor politice și culturale pe Marin Preda ca un eretic față de materialismul istoric și față de comunism, pentru că făcea loc în Delirul unor teme izgonite până atunci, ocupându-se de mareșalul Antonescu și de războiul românesc pe frontal bolșevic, fără a folosi eticheta de rigoare: „criminal de război.*”³¹ Alții au considerat că Preda a intenționat reabilitarea *la comandă* a lui Antonescu; mai mult decât atât, *Delirul* a trecut cu iritarea peste graniță, la ruși. Aceștia erau nemulțumiți de evocarea trecerii Prutului de către armata română sub Antonescu pentru recucerirea Basarabiei.

De fapt, ce-i nemulțumea pe ruși? Trecerea Prutului? Recucerirea Basarabiei? Sau Antonescu omul care fusese condamnat în cadrul așa-zisului „proces al marii trădări naționale”, proces care nu-și are justificări depline în fața istoriei:

„*În bloc-notesul în care și-a concretizat Mareșalul gândurile, imediat după arestare, există și următorul, care cutremură pe oricine: eu nu pot să predau țara și armata rușilor.*”³² Aici a greșit Antonescu? O fi avut el altele, dar asta...

Despre Marin Preda se poate spune că a făcut literatură realistă, și-a asumat acest drept.

„*Când își face din legionari personaje ale romanului și descrie începutul războiului românesc, cu Rusia Sovietică, nu face literatură comandată, ci distruge interdicțiile unei cenzuri literare antiromânești.*”³³

Deși *Delirul* fusese anunțat în două volume, în 1977 apare *Viața ca o pradă*, roman autobiografic care-i aduce scriitorului Premiul Uniunii și în 1980 a apărut *Cel mai iubit dintre pământeni*:

„*Cu Delirul, Marin Preda devine un disident periculos, calitate care se mărește ca grad de pericolozitate după apariția trilogiei românești Cel mai iubit dintre pământeni.*”³⁴

²⁹ Marin Preda, *op. cit.*, p. 286-287.

³⁰ Emil Manu, *op.cit.*, p.56.

³¹ Mihai Ungheanu, 1999, *Holocaustul culturii române 1944-1989*, București: Editura EDH, p. 143.

³² Gheorghe Ioniță, 1997, *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controversei*, București: Editura Universității, p. 39.

³³ Mihai Ungheanu, *op. cit.*, p. 215.

Bibliografie

- IONIȚĂ, Gheorghe, 1997, *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controversiei*, București: Editura Universității.
- MANU, Emil, 2003, *Viața lui Marin Preda*, București: Editura Vestala.
- NEGRICI, Eugen, 1977, *Clișeul (jocul trist al previzibilității)*, în *Expresivitatea involuntară*, București: Editura Cartea Românească.
- PREDA, Marin, 1959, *Desfășurarea*, ediția a IV-a, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- PREDA, Marin, 1975, *Delirul*, București: Editura Cartea Românească.
- PREDA, Marin, 1989, *Creație și morală*, București: Editura Cartea Românească.
- PREDA, Marin, 2002, *Moromeții*, vol. I, București: Editura Marin Preda.
- PREDA, Marin, 2006, *Moromeții*, vol. II, București: Editura Cartex Serv.
- UNGHEANU, Mihai, 1999, *Holocaustul culturii române 1944-1989*, București: Editura D.B.H.
- ZAFIU, Rodica, 2007, *Limba și politică*, București: Editura Universității.

Surse disponibile on-line:

- <http://dexonline.ro/definitie/desf%C4%83%C8%99urare>
- <http://dexonline.ro/definitie/m%C4%83i>

³⁴ Emil Manu, *op. cit.*, p. 60.

VALORI ȘI PRINCIPII ALE EDUCAȚIEI ÎN ȚĂRILE SCANDINAVE ȘI INFLUENȚELE LOR ASUPRA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC INTERBELIC

Florentina Olimpia AVRAM
olimpiaflore@yahoo.fr

În deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, sociologul român Dimitrie Gusti a realizat cercetări în domeniul sociologiei, orientate îndeosebi spre mediul rural. Prin metoda monografică s-au realizat numeroase investigații de teren în mediul de la țară și, ca urmare a realității sociale descoperite prin intermediul acestor cercetări, concluzia desprinsă era că noua organizare socială și politică a României trebuie să se întemeieze pe adevărul sociologic românesc.

Din această orientare a sociologiei gustiene spre spațiul rural a rezultat și axarea pedagogiei sociologice aproape în întregul ei, spre aspectele care sunt legate de școala din mediul satului românesc. D. Gusti a pus în evidență prin cercetările sale, valorile esențiale ale acestui spațiu reliefând coeziunea socială a acestuia, care vine din principii de viață împărtășită în comun, din rolul bisericii ca *axis mundi* în mentalitatea colectivă, a conștiinței de grup a indivizilor ce aparțin acestei zone rurale.¹ Școala populară țărănească are rolul său specific în menținerea coeziunii de grup a unei națiuni, în inserția unor valori și principii comune pe care se fondează aceste comunități.

„Pornind de la starea de fapt a societății, de la legile care o guvernează, de la exigențele, tendințele și aspirațiile sale, pedagogia sociologică românească concepe educația ca un proces de pregătirea a individului pentru integrarea socială, pentru viața în comunitate sub multitudinea aspectelor sale.”²

Un aspect important al pedagogiei sociologice gustiene îl reprezintă *regionalismul* ei. Tot astfel, ca în Danemarca și Suedia secolului al XIX-lea, și în gândirea pedagogică românească, educația – de la structura învățământului, a școlii – până la programele studiate –, se afirmă ideea organizării școlii rurale în mod diferit față de cea urbană. Astfel, D. Gusti gândea organizarea școlilor primare din mediul rural în mod diferit față de cele urbane. Acest fapt se datorează convingerii că programa de studii, școala, în general – din mediul satului, este nevoie să se adapteze nevoilor, cerințelor, exigențelor și vieții specifice acestui spațiu. Această gândire sociologică propune caracterul regionalist al școlii. Prin urmare, nu numai programa de studii, ci și structura însăși a școlii vor suferi modificări în vederea unei cât mai bune adaptări a acestora la nevoile, specificul vieții și producției proprii acestor regiuni rurale.

¹ D. Gusti, 1973, p. 277.

² *Istoria pedagogiei românești*, p. 98, p. 115 / <https://www.scribd.com/206941871>.

În cercetările monografice din 1925, D. Gusti a pus în evidență faptul că învățământul primar rural se afla într-o situație necorespunzătoare. În acest sens, ca ministru al educației, D. Gusti declara în 1933:

„Cu toate minunatele dispariții legale, năzuințele ei foarte leale și sacrificiile, poate încă nu îndeajuns de mari ale bugetului, nu își îndeplinește adevărata ei misiune și nu numai că nu stârpește analfabetismul, dar îl alimentează.”³

O altă preocupare majoră a ministrului D. Gusti, pe lângă eradicarea analfabetismului, a fost și adaptarea școlii rurale la specificul vieții de zi cu zi a satului. Cauzele frecvenței scăzute a elevilor de la sate, sunt multiple, atât de ordin social, cât și pedagogic, și anume:

1) prin obiectivele pe care și le propune și prin conținuturile sale curriculare, școala primară rurală era străină satului, nevoilor țăranului;

2) structura școlii din mediul rural, fiind organizată după criteriile școlii urbane, nu era adaptată trebuințelor economice ale sătenilor, obligându-i pe aceștia din urmă, să apeleze la forța de muncă a copiilor lor, în vederea realizării muncilor agricole, în perioada anului de învățământ;

3) condițiile de viață deosebit de grele ale multor familii din mediul rural, nu le permitea acestora să întrețină copiii la școală, de unde prezența analfabetismului și abandonul școlar – des întâlnite în acest mediu.

Venind în întâmpinarea acestor diferențe existente între mediul urban și mediul rural în privința sistemului și programei de învățământ, D. Gusti propune o diferențiere a celor două spații culturale, atât pentru a preveni analfabetismul, cât și pentru a realiza o fondare a învățământului rural pe valorile și principiile specifice culturii satului.

Astfel, propunerile făcute de reprezentantul direcției pedagogiei sociologice, sunt:

a) abordarea principiului regionalismului, care impune o adaptare a școlii la nevoile fiecărei regiuni și societăți în parte, deoarece școala nu poate fi o instituție cu totul străină de mediul înconjurător, întrucât ea se adresează unei realități precise, pregătind, prin mijloace locale, care îi stau la îndemână, pentru o viață socială concretă;

b) adaptarea școlii la nevoile vieții de la sat presupune adaptarea structurii anului școlar la calendarul specific al vieții economice și al muncilor agricole – oferind elevilor posibilitatea de a ajuta familiile;

c) asistența socială oferită copiilor săraci de la sate prin inserția programului „Casa de ocrotire a copilului”, prin care se încearcă realizarea unui suport real al familiilor nevoiașe de la țară.

În plan pedagogic, D. Gusti și-a întemeiat gândirea pe principiul adaptării școlii și educației la viață, la mediul natural și social, realizând adevărate experimente de tip pedagogic, în vederea punerii în practică a ideilor sale.

³ I. Gh. Stanciu, 2006, p. 141.

În privința studiilor din licee și universități, „*acestea trebuie să devină școli riguroși selective, incluzând în mare măsură lumea satelor în aria de recrutare a elevilor și studenților.*”⁴

O astfel de înțelegere a necesității adaptării școlii la o regiune specifică sau la o zonă geografică presupune la bază un principiu pragmatic, și anume, adaptarea școlii la nevoile, specificul și valorile proprii ale satului. Concepția lui D. Gusti privitoare la regionalismul educativ se evidențiază mai ales în modul în care el înțelegea reorganizarea structurală a sistemului de învățământ primar complementar, într-unul primar superior. Prin urmare, învățământul complementar care dura trei ani (din clasele a V - a până la a VII - a) era conform legii din 1924, o simplă repetare a cunoștințelor achiziționate anterior, fapt care era demotivant pentru o categorie largă de actori sociali implicați (mai ales pentru elevii săraci). Pentru a realiza, atât o motivare a elevilor și familiilor lor, cât și o adaptare a școlii la condițiile de viață din mediul rural, D. Gusti propune transformarea acestui învățământ complementar de trei ani, într-o școală primară superioară cu caracter practic, de orientare profesională, în funcție de specificul zonei geografice. Aceste școli vor fi ulterior realizate în mediul rural românesc, bucurându-se de un real succes. Prin inserția principiilor regionalismului pedagogic la nivelul praxisului educațional, în cadrul sistemului de învățământ, s-a creat o școală adaptată cerințelor practice ale fiecărei regiuni geografice.

Tot astfel cum, în secolul al XIX - lea, în țările nordice a existat preocuparea fondării școlii pe principiul pragmatismului și al vieții sociale, considerăm că și în cadrul pedagogiei românești de orientare sociologică din perioada interbelică, școala și educația se întemeiază pe realitatea socială *sui generis* și pe principiul regionalismului. Acesta din urmă permite instituției școlare să devină parte integrantă a sistemului social, adaptându-se la acesta, precum și la cultura și situația politică existente la un moment dat, într-o națiune.

În continuarea acestor principii și vizând inserția lor în practică educațională, D. Gusti a proiectat, în perioada în care s-a aflat la conducerea Ministerului Instrucției, câteva școli populare românești de tip superior, cu rol de universități populare. Finalitatea acestor școli, care au fost funcționale, cu titlu de experimente pedagogice, era aceea de a crea personalitatea socială a tinerilor. Prin intermediul unor astfel de universități populare destinate educației tineretului de la sate, D. Gusti spera să diminueze diferențele mari, la acea vreme, dintre educația din mediul urban față de cea din mediul rural. Durata acestor școli populare țărănești era de la câteva săptămâni până la un an, iar grupele de vârstă cărora se adresau erau cuprinse între 18 și 25 de ani.

După modelul școlilor superioare daneze și olandeze, aceste școli populare de la sate se bucurau de subvenții din partea statului și de o asistență pedagogică de o înaltă calificare. În cadrul acestora, se urmărea popularizarea cunoștințelor din domeniul agronomiei, economiei și medicinei, precum și a cunoștințelor referitoare

⁴ D. Gusti, *op. cit.*, p. 266.

la viața socială și intelectuală a satelor. Școala, ca instituție socială, era astfel concepută după modelul școlilor similare existente în Danemarca, Suedia și Norvegia, model apoi extins și în alte țări ale Europei, printre care România și Germania. Aceste instituții de învățământ, denumite *Volkshochschulbewegung*, prezentau caracteristici specifice, particularizante, deoarece în cadrul lor nu existau examene și nici diplome, fiind fondate pe principiul libertății, proprii și culturii scandinave. Acest principiu a marcat cultura daneză din secolul al XIX-lea, cuprinzând deopotrivă și valorile educației. În spațiul cultural românesc, școlile populare țărănești au păstrat caracterul specific întâlnit și în cadrul școlilor superioare daneze, și anume, orientarea pragmatică, procesul de predare-învățare urmărind oferirea unor cunoștințe care să orienteze practicile și activitățile de zi cu zi privind igiena, sănătatea, acțiunile gospodărești, viața socială și culturală.

Finalitatea cea mai generală a unor astfel de școli era de a-i învăța pe tineri în vederea formării unei concepții despre lume și viață care să stea la baza educației și acțiunilor lor.

Influențat de spiritul „școlii active”, de practicile și teoriile de mare circulație la acea vreme, ale acestui curent pedagogic (reprezentat de „școală activă” și caracterizat prin practicarea unor metode de învățământ globale prin conducerea de sine a clasei, prin constituirea unor centre de interes), D. Gusti propune organizarea acestor școli populare cu caracter experimental din mediul rural, care au avut o largă răspândire începând cu perioada interbelică și până astăzi.

Centrate pe valori pragmatice, pe principiul regionalismului și pe adaptarea școlii de viața socială și la realitățile nemijlocite ale statului, precum și pe valorile acestuia, *școlile populare țărănești* reprezintă o încercare reușită de continuare a valorilor și principiilor lumii scandinave și o adaptare a lor în spațiul culturii românești dintre cele două Războaie Mondiale.

Bibliografie

GUSTI, D., 1973, „Știința și pedagogia națiunii”, în: D. Gusti, *Scrieri pedagogice*, București: EDP.

Istoria pedagogiei românești / <https://www.scribd.com/206941871>

MIALARET, G.; VIAL, J., 1981, *Histoire Mondiale de l'education*, Tome 3, Paris: Presses Universitaires de France.

NOVEANU, E.; POTOLEA, D., 2007, *Științele Educației. Dicționar Enciclopedic*, vol. 1, București: Editura Sigma.

STANCIU, I. Gh., 2006, *Școală și doctrinele pedagogice în secolul XX*, Iași: Editura Institutul European.

MITUL SOTERIOLOGIC AL AMERICANILOR ÎN ROMÂNIA POSTBELICĂ

Roxana-Magdalena BÂRLEA,
roxanabirlea@yahoo.fr

Faptul că America a reprezentat o speranță pentru popoare întregi, de pe toate continentele lumii, este un loc comun în cultura și civilizația modernă. „Țara tuturor posibilităților” a devenit, încă de acum 300 de ani, o sintagmă echivalentă cu „țara visurilor”, „tărâmul făgăduinței”, „limanul salvator” din vechile mitologii ale lumii și adevărul este că emigranții care formează astăzi poporul uriaș și eterogen al Americii de Nord provin nu numai din țări caracterizate prin sărăcie endemică, ci și din țări astăzi dezvoltate sau foarte dezvoltate economic: Germania, Italia, Irlanda, Scoția, țările scandinave ș.a.

Pentru România, rolul miraculos al salvării venite de peste mări și țări a continuat să se manifeste sub diverse aspecte. Rămâne încă valabilă motivația economică, în măsura în care România se situează printre țările sărace ale lumii, statut rezultat nu din condițiile sale naturale, cât proasta gestionare a resurselor, fenomen endemic în zonă, precum și din succesiunea de regimuri dictatoriale, de dreapta sau de stânga, care au dominat țara în tot secolul al XX-lea. În acest sens, însă, motivul „unchiului din America”, al „americanului bogat”, nativul întors în patria de origine, frecvent în literatură, dramaturgie, cinematografie (cf. Jean Bart, *Europolis* ș.a.) nu se deosebește cu nimic de al altor culturi.

Există însă și un aspect special al manifestării acestei încrederi în rolul miraculos al celor puternici, chiar dacă nu neapărat singular, căci el mai apare și la alte popoare sud-est europene (Bulgaria, Ucraina etc.), precum și la popoare din Asia, Africa, America de Sud. Particularitatea provine din speranțele înșelate ale oamenilor de rând, în contextul foarte concret al instaurării regimului comunist, de după Al Doilea Război Mondial. Poate niciunde în Europa nu a persistat atât de mult credința că dezastrul care a marcat deceniul postbelic, acela care a condus încă o dată la distrugeri de cultură și civilizație, la pierderea unor achiziții materiale și spirituale pe care România le dobândise cu greu în perioada interbelică, va lua sfârșit prin intervenția miraculoasă a forțelor americane. Era clar că, în izolarea impusă în acel „întunecat deceniu”, populația nu cunoștea conținutul tratatului de la Yalta, prin care poporul român fusese abandonat în grija unui alt „Mare Frate”, cel de la Răsărit.

Episodul cel mai dureros al manifestării mitului s-a consumat, așadar, după cel de-Al Doilea Război Mondial. După doi ani de neutralitate, România s-a văzut împinsă în iureșul războiului, întâi de partea Axei (Germania-Italia-Japonia), apoi, din 23 August 1944, de partea Forțelor Aliate (URSS, Franța, Anglia, SUA). La terminarea războiului, România a fost tratată ca învinsă de ambele tabere, și, în afară de plata despăgubirilor de război, impuse unui popor și așa sărac și sărăcit, a

fost trecută, la masa tratatelor, în sfera de influență sovieto-comunistă. Așa a ajuns, prin Tratatul de la Yalta (Churchill-Roosevelt-Stalin) singura țară latină din estul Europei în „lagărul comunist”.

Cei care s-au simțit trădați au fost, în primul rând, marii politicieni, aristocrația locală, marii proprietari și intelectualitatea de vârf a țării. Aceștia, ideologia „muncitorească” a comunismului sovietic adus pe tancuri nu le promitea nimic bun. Și, într-adevăr, imediat după simulacrul de alegeri din 1945, a început exterminarea tuturor acestor clase și „pături” sociale, ca și distrugerea sistematică a culturii și civilizației naționale. Extrem de puțini privilegiați au reușit să fugă în Occident sau în America. Acesta a fost, de altfel, singurul și, practic, neglijabilul ajutor concret oferit de puternica Americă. Pentru toți supraviețuitorii din țară, rămânea încă neștirbită speranța ca Fratele cel Mare dintre Atlantic și Pacific va veni într-o zi și va distruge Balaurul Roșu. Știrile din afară, tot mai puține, căci noul regim debutase și printr-o cenzură totală, dar și pentru că nimeni nu se mai interesa de soarta țărilor din Est (fiecare din Europa apuseană fiind preocupată de propria-i reconstrucție), căpătau dimensiuni supranaturale. Orice mic amănunt pozitiv, orice emisiune de la postul de radio „Vocea Americii”, orice articol din extrem de puținele ziare străine care puteau pătrunde în țară era distorsionat și se transforma în amănunte ale unui corpus de legende. De exemplu, câteva vizite grăbite și superficiale ale Crucii Rosii Internaționale au căpătat proporțiile unor miraculoase fapte bune ale divinităților protectoare din folclorul tradițional. Câte o intervenție diplomatică prudentă era interpretată drept semn sigur al unei iminente descinderi salvatoare în Iadul care se deschisese în interiorul granițelor țării. Oamenii de valoare mureau în închisori și lagăre de muncă forțată, proprietățile private fuseseră naționalizate, populația din sate întregi mai dezvoltate (din Banat, de exemplu) era deportată în zone defavorizate, dar oamenii tot mai credeau că vor fi salvați de americani, fie și cu întârziere. Realitatea palpabilă refuza să fie percepută până la capăt de marea masă a românilor. Marele „Protector” de la Răsărit, instalat în locul celui așteptat din America, storcea bogățiile subsolului (petrol, carbune, aur, argint etc.), își impunea limba, cultura și, evident, ideologia stalinistă, bazată pe teroare, pe promovarea non-valorilor. Tot acest infern era suportat cu stoicism, în numele unei apropiate salvări din exterior, încredere formulată în expresia cu încărcătură aproape mesianică: „Vin americanii!”

În plan lingvistic, expresia este construită pe un prezent cu valoare de viitor. Valoarea modală a acestei forme avea darul de a exprima certitudini, în comparație cu viitorul propriu-zis, a cărui acțiune este, logic, incertă. În plus, predicatul „vin” era pus înaintea subiectului, căci accentul logic al enunțului miza pe acțiune. O generație întreagă, generația bunicilor noștri, a trăit și a murit cu aceste cuvinte pe buze: *Vin americanii!* Literatura – ficțională, autobiografică și documentară, însemnările din jurnalele personale, precum și studiile recente confirmă din plin această stare de fapte.

Au existat câteva minorități pentru care perspectiva intervenției Americii nu era prea sigur benefică. În afară de noii potențati ai epocii respective (unii dintre

ei – pregătiți la școlile politice din Moscova, Leningrad etc.), se manifestau împotriva prezumatei sosiri a americanilor chiar oameni simpli, din etnia țiganilor de exemplu. Ei avuseseră deja parte de exterminări și deportări din partea celor ce executaseră ordine ale străinilor, așa că nu sperau prea mult din partea altor străini. Deocamdată, comunismul le asigura protecție, căci reprezentau, nu-i așa, „clasă exploatată”: cei mai mulți nu avuseseră averi, deci nu puteau fi dușmani ai poporului. Dimpotrivă, dintre ei s-au recrutat, în anii stalinismului, jandarmi, torționari, activiști mărunți, căci în comunism se făcea rabat la pregătirea școlară. Așa încât, folclorul lor din epoca respectivă, înregistrează îngrijorarea față de ipotetica venire a americanilor:

„*Ce ne facem noi, țiganii,
Dacă vin americanii?*”

Aceste constatări nu înseamnă nicidecum că alte etnii, începând cu cea românească, nu s-au înrolat cu tot sârgul în aplicarea ideologiei noii oranduiiri... De altfel, trebuie precizat că și alte grupuri etnolingvistice priveau cu mefiență aceasta ipoteză (maghiarii, ucrainenii din estul țării etc.)

Între timp, marea masă, care ar fi trebuit să se trezească, în sfârșit, la realitate (de exproprierea proprietăților funciare, industriale etc., de disfuncționalitățile muncii în CAP-uri, uzine, fabrici, de cartele, de uriașele și umilitoarele cozi la alimente și la tot felul de alte produse, de lipsa locuințelor, de închisori etc.) întreținea iluzia, prin cunoscutul mecanism de autogenerare a mitului. Marele American era în continuare așteptat, ca un Mesia. Dar salvatorul de peste mări nu a venit... Abia după 1964, când a avut loc instalarea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, au apărut semne că forța mitului începe să slăbească...

Ca orice mit, însă, nici acesta nu a murit de tot. El a revenit puternic la sfârșitul anului 1989, după căderea comunismului. Majoritatea populației susține, cu aceeași speranță a beneficiilor salvatoare, eforturile clasei politice de integrare în structurile euro-atlantice, de realizare a unei „Axe Washington-Londra-București”. Sunt apreciate ca semne ale venirii instalarea taberelor militare la Marea Neagră și în alte locuri din țară, participarea comună la misiunile militare, de menținere a păcii, desigur, din Orient sau chiar din Europa etc., deși, din nou, dezamăgirile nu lipsesc. Pe fondul libertății de exprimare, a unei mai bune informații și a evoluției gândirii libere, au apărut scepticii care consideră că tratatele de asociere se fac cu sacrificii imense, financiare și umane, din interior, dar cu rasplata posibil iluzorie, din exterior. Pentru cei mai radicali dintre demolatorii de mituri, aceasta seamănă cu o bataie prietenească pe umăr.

Rândurile de mai sus nu reprezintă vreo încercare de analiză politică, ci o schiță de studiu asupra genezei și dezvoltării miturilor. Tema alesă de noi confirmă faptul că Realitatea și Mitul sunt părți indestructibile ale aceluiași întreg în gândirea umană și în comportamentul comunităților omenești. Cea dintâi poate influența evoluția motivelor, nucleelor narrative, a simbolurilor celei de a doua, dar nu o poate înlocui. Indiferent de condițiile sale de viață, indiferent de gradul de emancipare a gândirii, mitul va continua întotdeauna să facă parte din ființa spirituală a omenirii.